

IVAN BERČIĆ (1824. – 1870.) ŽIVOT I DJELO

ZBORNİK RADOVA

Zagreb – Zadar, 2023.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Zadru
Posebna izdanja – knjiga 10

Nakladnik

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti –
Zavod za povijesne znanosti u Zadru

Za nakladnika

Dario Vretenar, glavni tajnik

Urednici

Tado Oršolić
Grozdana Franov-Živković

Recenzenti

Stjepan Ćosić
Robert Bacalja

Lektor

Ivana Petešić Šušak

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tamara Glušić

Grafičko oblikovanje i prijelom

Grafikart d. o. o., Zadar

Tisak

Stega tisak d.o.o.

Naklada

300 primjeraka

Tiskanje Zbornika finansijski potpomogli:

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske,
Zadarska županija, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

ISBN 978-953-347-463-2

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Znanstvene knjižnice u Zadru
pod brojem 170105093

Fotografije na koricama: Grozdana Franov-Živković (prednja strana korica),
Nikola Andrović (stražnja strana)

IVAN BERČIĆ (1824. – 1870.) ŽIVOT I DJELO

Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog
skupa održanog 26. listopada 2018. u Zavodu za
povijesne znanosti HAZU u Zadru

Zagreb – Zadar, 2023.

PREDGOVOR

O životu i djelu Ivana Berčića (Brčića), rođenog i preminulog u Zadru (1824. – 1870.), glagoljašu, svećeniku i kanoniku, tom istaknutom hrvatskom filologu, redovitom članu Akademije, profesoru staroslavenskog i hrvatskog jezika te staroslavenske liturgike koji je zadužio svojim znanstveno-stručnim opusom hrvatsku filologiju, historiografiju i kulturnu povijest, održan je 26. listopada 2018. međunarodni znanstveni skup „*Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo*“ / *Международная научная конференция „Иван Беричич (1824 – 1870) – жизнь и деятельность“*, u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Zavoda za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilišta u Zadru – Odjela za kroatistiku i Odjela za rusistiku, Zadarske nadbiskupije, Ruske akademije znanosti – Instituta za lingvistička istraživanja (Sankt Peterburg) i Ruske nacionalne knjižnice (Sankt Peterburg). Rezultat ovog međunarodnog skupa jest Zbornik radova *Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo* u kojemu je zastupljeno četrnaest znanstvenih radova koji obrađuju različite tematike u formi historiografskog i filološkog (lingvističkog) znanstvenog pristupa. Treba spomenuti i to da je jedan od istaknutih svećenika glagoljaša zadarske nadbiskupije, don dr. sc. Pavao Kero, sudjelovao na spomenutom znanstvenom skupu, te mu je to bio ujedno i posljednji javni nastup jer je nedugo nakon izlaganja na skupu preminuo (14. prosinca 2018.). Na temu naslova njegova izlaganja rad za ovaj Zbornik istražila je i napisala dr. sc. Grozdana Franov-Živković.

Za Berčića možemo reći da je bio znanstveni djelatnik i lingvist koji se uz svoj primarni poziv kao svećenik i profesor staroslavenskog jezika i liturgije svim svojim bićem posvetio proučavanju glagoljice te marljivo radio na očuvanju i objavljivanju raznih glagoljskih rukopisa. Vjerojatno dodatno motiviran zbivanjima nakon ilirskog pokreta i tijekom hrvatskog preporodnog pokreta, na najbolji način dao je doprinos njegovu širenju, i to tako što je promicao hrvatsku kulturnu baštinu oživljujući glagoljsku riječ i pismo. Bogata baština glagoljskog pisma i glagoljanje jedan su od specifikuma hrvatske povijesti, napose jadranskog prostora, ali i njegova zaleđa, od Boke do Istre. Nositelji tog jezika i pisane riječi bili su svećenici glagoljaši. Kroz stoljeća kontinuiteta opstojnosti jezika i pisma time je sačuvana i hrvatska nacionalna odrednica. Od tridesetih godina 19. st., u vremenu buđenja nacionalne svijesti, tijekom Ilirskog pokreta i hrvatskog narodnog preporoda Berčić nije aktivno sudjelovao, ali je zato svesrdno podržavao i poticao one koji su izravno ili neizravno sudjelovali 50-ih i 60-ih godina u predpreporodnom razdoblju u Dalmaciji.

Nakon povratka s nezavršenog doktorskog studija iz Beča 1848. Berčić je uz svoju svećeničku službu odmah započeo prikupljanjem različitih glagoljskih

rukopisa i fragmenta, tiskanih knjiga, poput izdanja senjske glagoljske tiskare, riječke tiskare Šimuna Kožičića Benje, a među vrjednijima valja spomenuti *Misal po zakonu Rimskog dvora* iz 1483. godine. Svoju vrijednu zbirku sabirao je sve do svoje prerane smrti. Najviše je fragmenata i različitih rukopisa sakupio iz samostana franjevac trećoredaca, po župnim uredima u Zadru i oko njega, po kvarnerskim otocima, a djelomično i iz Šibenske biskupije i Splitske nadbiskupije. Berčića su kao profesora jako poštovali i voljeli njegovi učenici zadarski bogoslovi koji su mu pomagali u prikupljanju različitih rukopisa i fragmenata donoseći ih iz krajeva iz kojih su dolazili.

Bogoslovima i učenicima, budućim svećenicima u Dalmaciji, trebalo je znanje glagoljskog pisma i staroslavenskog jezika zato što se u mnogim župama, u to vrijeme, ali i poslije, misno bogoslužje obavljalo na staroslavenskom jeziku iz glagoljskih *Rimskih misala* tiskanih u 17. i 18. stoljeću. Sami profesori stvarali su nastavni program iz Staroslavenskog i Hrvatskog jezika. Oni nisu studirali te jezike niti su ih proučavali s filološkog ili povijesnog gledišta, nego su svoje stečeno znanje trebali znati prenijeti bogoslovima, više u praktičnom nego teoretskom pogledu u učenju staroslavenskog jezika koji je povezan s glagoljskom liturgijom. Berčić je upravo na najbolji način uspio u tome, i to tako što je u pet godina tiskao svojevrzne udžbenike, *Chrestomathiju* (1859.), *Bukvar* (1860.) i *Čitanku* (1864.), koji su općenito postali temeljna i nezaobilazna literatura za poznavanje i učenje staroslavenskog jezika odnosno glagoljice.

U najplodnijem desetljeću svojega rada intenzivno je radio na proučavanju glagoljskih knjiga, rukopisa, ali i epigrafskih spomenika. Tijekom dva desetljeća prikupljanja različitih knjiga, rukopisa, fragmenata i ostalog materijala, njegova dragocjena ostavština danas je najvećim dijelom pohranjena na Odjelu rukopisa i rijetkih knjiga u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt Peterburgu. Prvi koji je 1912. stekao uvid i napravio opis i popis *Zbirke Ivana Berčića* bio je Ivan Milčetić, ali je tek V. Štefanić priredio za tisak (1955.) rezultate tih istraživanja pod naslovom *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu*. Zaslugom Svetlane Olegovne Vialove, ruske povjesničarke, slavistice i paleografkinje, koja je bila zaposlena na Odsjeku rukopisa i rijetkih knjiga u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, dodatno su istraženi različiti fragmenti liturgijskog sadržaja, glagoljskih misala i brevijara 13. – 16. st., pet punih zbornika 15. i 16. st. i fragmenti zbornika koji nisu sačuvani u cijelosti, pravni tekstovi 15. – 18. st., propovjedi i različiti dokumenti svećenika iz 18. stoljeća. Na taj je način Berčićeva ostavština postala dostupnija za buduća proučavanje povjesničarima, filolozima i lingvistima. Dio tih fragmenata, rukopisa i građe je objavljen, dio je dostupan u digitalnom obliku, ali je još uvijek onaj najveći dio pohranjen i dostupan za daljnja istraživanja u Ruskoj nacionalnoj knjižnici. Digitalizacija postojeće Berčićeve zbirke bila bi

najbolji način njegove prezentacije jer bi na taj način postala dostupna svim zainteresiranim znanstvenicima u svrhu detaljnijeg istraživanja. Ponešto se Berčićeva istraživačkog rada zadržalo i u Hrvatskoj, ponajprije u Arhivu HAZU u Zagrebu, u arhivu/knjižnici Samostana sv. Marije na Glavotoku i u Znanstvenoj knjižnici u Zadru te vrlo malo u Arhivu Zadarske nadbiskupije u Zadru, Državnom arhivu u Zadru i Arhivu Šibenske biskupije u Šibeniku. O Berčiću i njegovu radu pisali su mnogi povjesničari i filolozi poput V. Jagića, I. Milčetića, V. Štefanić, A. M. Strgačića, V. Jakić-Cestarić, S. Antoljaka i dr., a osobito A. Nazor.

Pred kraj svog života Berčić je bio voditelj projekta pripreme za tisak novog izdanja glagoljskih liturgijskih knjiga, ali ga je smrt u tome spriječila, naslijedio ga je Dragutin A. Parčić koji je priredio za tisak *Misale Romanum* (1893.), odnosno glagoljski misal koji je uveden u bogoslužje. U čast Berčićeva rada i djela, u Zadru su mu podignute dvije biste, jedna u perivoju Zavoda HAZU u Zadru i druga u perivoju Gospe od Zdravlja. Vatroslav Jagić s pravom je Berčića nazvao „uskrsiteljem glagoljice u Dalmaciji“ jer on ne samo da je oživio glagoljicu nego ju je i on sam živio. Njegov doprinos proučavanju glagoljice i staroslavenskog jezika doprinos je i očuvanju hrvatske kulturne baštine u cjelini i čija ostavština ostaje podastarta za buduća znanstvena istraživanja, ponajprije lingvistima i povjesničarima.

Tado Oršolić

O IVANU BERČIĆU I OBITELJI BERČIĆ

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Zadar

U prvom dijelu članka prikazan je životopis Ivana Berčića. U drugom dijelu istraženo je rodoslovlje obitelji Berčić od početka 17. stoljeća do početka 20. stoljeća. Temeljeno je na istraživanjima Vladislava Cvitanovića te početnim istraživanjima Pavla Kera. Dovršeno je na temelju pretraživanja zadarskih matičnih knjiga, kao i ostalih izvora i literature koji prikazuju život i rad članova obitelji Berčić. Na temelju rodoslovlja prikazano je na koji se način tijekom 18. stoljeća i poč. 19. obitelj Berčić izdizala na društvenoj ljestvici.

Ključne riječi: Ivan Berčić, obitelj Berčić, rodoslovlje, Vladislav Cvitanović, matične knjige, 17. do 19. st.

O IVANU BERČIĆU

Ivan Berčić (Brčić) rođen je u Zadru 9. siječnja 1824., a umro u Zadru, 24. svibnja 1870.¹ Gimnaziju je završio u Zadru, teologiju započeo u Zadru i nastavio 1846. u Beču. Zbog nemira u Beču 1848. vraća se u Zadar, ne postigavši doktorat iz teologije. Obavlja različite dužnosti u Zadarskoj nadbiskupiji. Bio je katehet i predavač hrvatskog jezika u ženskoj školi Samostana sv. Marije. God. 1855. postaje profesor staroslavenskog jezika i staroslavenske liturgike u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru, a od 1865. profesor Starog zavjeta i istočnih jezika. God. 1867. izabran je za pravog člana JAZU. Rad mu je bio usmjeren prema obnovi slavenskog bogoslužja i istraživanju hrvatskoglagoljske baštine.

Kad je J. J. Strossmayeru uspjelo da Rim dopusti novo, nerusificirano izdanje glagoljskih liturgijskih knjiga, prvenstveno misala, hrvatski su biskupi taj posao povjerili Berčiću, a pomoćnik mu je trebao biti Dragutin Parčić, njegov suradnik u prikupljanju tekstova za izdanje Biblije. Zbog prerane Berčićeve smrti posao je dovršio sam Parčić izdanjem misala 1893.

Berčić je prikupljao i građu za povijest glagoljske liturgije (*Historia slavicae liturgiae*). Njegova je ostavština većim dijelom dospjela u Rusku nacionalnu knjižnicu u Sankt Peterburgu, gdje se i danas nalazi. Berčićeva zbirka glagoljskih

¹ Ivan Berčić, Hrvatska enciklopedija, <https://enciklopedija.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.). O životu i radu Ivana Berčića te o obitelji Berčić za ovaj znanstveni skup istraživao je don Pavao Kero, međutim smrt ga je spriječila da napiše ovaj članak. Autorici ovog članaka don Pavao Kero ostavio je svoja početna istraživanja.

spomenika, rukopisa, rukopisnih fragmenata, isprava i primjeraka glagoljskih tiskanih knjiga, najbogatija je zbirka glagoljskih spomenika izvan Hrvatske.²

Kad je ruski slavist Anton S. Budilovič doznao od Martina Hattale, sveučilišnoga profesora u Pragu, da ni Zagreb ni Prag nisu mogli namaknuti sredstva za otkup zbirke, obavijestio je o tome Afanasija F. Byčkova s napomenom da Carska javna biblioteka „ne smije iz svojih ruku ispustiti takvu zbirku”.³

Njegova najvažnija djela su:

- *Chrestomathia* (1859.), prvo je tiskano djelo 19 st. u kojemu su uz oblu doneseni i tekstovi na hrvatskoj uglatoj glagoljici. Knjiga je bila namijenjena učenju staroslavenskog jezika u zadarskom sjemeništu pa su tekstovi misala iz 1741. i brevijara iz 1791. priređeni kao primjer jezika glagoljaških liturgijskih knjiga u obnovljenoj hrvatskoj redakciji, očišćenoj od rusizama. Drugo izdanje hrestomatije pod naslovom *Čitanka staroslovenskoga jezika* (Prag, 1864.), znatno je prošireno i preuređeno.⁴
- *Bukvar staroslovenskoga jezika* (1862.). Tu je uz tradicionalni oblik bukvara Berčić dodao i upute za pravilno čitanje i rusificiranih tekstova misala i brevijara u skladu s hrvatskom redakcijom.
- Berčić je također pokušao sastaviti cjelokupnu Bibliju pod naslovom *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom* na temelju hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika. Za njegova života izašla su četiri sveska, a jedan nakon njegove smrti (Prag, 1864. – 1871.).

Nakon njegove smrti 24. svibnja 1870. objavljen je, na temelju više verzija njegova rukopisa koji se nalaze u Berčićevu fondu na Glavotoku,⁵ u *Radovima*

² Inventarna knjiga Ruske nacionalne knjižnice, Odjel rukopisnih i rijetkih knjiga, Zbirka Ivana Berčića, Opis, Lenjingrad, 1985., br. 943a, 204 – 207; Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. knj.), HAZU, Ruska nacionalna biblioteka Sankt Peterburg, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000.; Svetlana O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, Lenjingrad, 1982.; Svetlana O. VIALOVA, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63; Svetlana O. VIALOVA, *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Zadar, 2016., prir. Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor; Anica NAZOR, Ivan Berčić (Zadar 9. I. 1824 – 24. V. 1870), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5-6, Zadar, 2001., 478 – 485.

³ S. O. VIALOVA, *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Proslov Anice Nazor, 17 – 24.

⁴ Ivan BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskog jezika*, Prag, 1864., 38 – 39.

⁵ Samostan franjevača trećoredaca svete Marije na Glavotoku, Krk, Ostavština Ivana Berčića, 1 kutija, bez signature.

JAZU članak „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo“.⁶

Godine 1966. podignuta mu je bista u parku ispred zgrade Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru.⁷ Jedna bista se nalazi i u perivoju Gospe od Zdravlja.

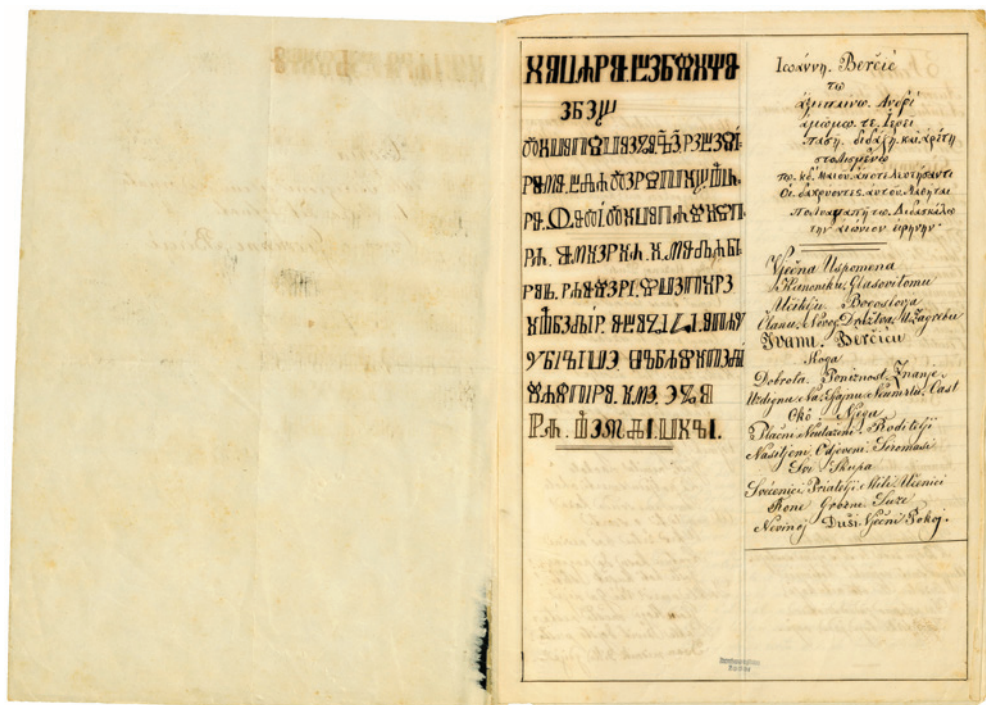
U Znanstvenoj knjižnici u Zadru, u Fondu Berčić, nalazimo pjesmu posvećenu Ivanu Berčiću (Slika 1), a vijest o njegovoj smrti objavljena je i u *Narodnom listu* 25. svibnja 1870. na naslovnoj stranici. List je izlazio srijedom i subotom (Slika 2):

†
POP IVAN BERČIĆ

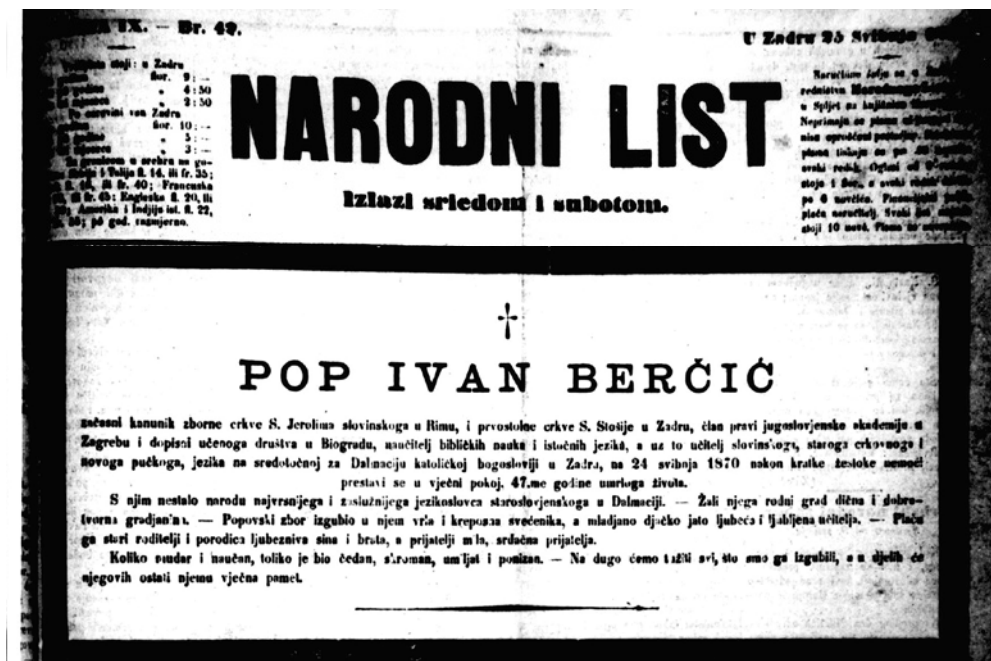
začasni kanunik zborne crkve S. Jerolima slovinskoga u Rimu, i prvostolne crkve Sv. Stošije u Zadru, član prve jugoslovenske akademije u Zagrebu i dopisni učenoga društva u Biogradu, naučitelj bibličkih nauka i istočnih jezika, a uz to učitelj slovinskoga, staroga crkvnoga i novoga pučkoga, jezika na sredotočnoj za Dalmaciju katoličkoj bogosloviji u Zadru, na 24 svibnja 1870 nakon kratke žestoke nemoći preslavi se u vječni pokoj, 47. me godine umrloga života. S njim nestalo narodu najvršnjega i zaslužnijega jezikoslovca staroslovenskoga u Dalmaciji, – Žali njega rodni grad dična i dobro-tvorna gradjanina. – Popovski zbor izgubio u njem vrla i kreposna svećenika, a u mladjano djačko jato ljubeća i ljubljena učitelja. – Plaču ga stari roditelji i porodica ljubezniva sina i brata, a prijatelji mila, srdačna prijatelja. Koliko mudar i naučan, toliko je bio čedan, skroman, umiljat i ponizan. – Na dugo ćemo tužiti svi, što smo ga izgubili, a u djelih će njegovih ostati njemu vječna pamet.

⁶ Ivan BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobčio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, 158 – 185., Zagreb, 1881.

⁷ Govori povodom svečanog otkrivanja poprsja. Mislav Elvis LUKŠIĆ, Svečano otkrivanje spomenoprsja dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću u perivoju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (21. XI. 2003.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 46., Zagreb – Zadar, 2004., 551 – 558.

SLIKA 1. Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Ivan, br. 75/1; inv. broj: 163.893, MS 1054.

SLIKA 2. Narodni list, godina IX, br. 42 od 25. svibnja 1870. Pop Ivan Berčić.

O OBITELJI BERČIĆ

O obitelji Berčić već je kratko rodoslovlje napravio Vladislav Cvitanović u članku „Otoci Iž i Premuda“. Cvitanović inače navodi da je nadimak ove obitelji u Ižu bio Polov, a da su Berčići od starine majstori zidari i graditelji ručnih mlinova za pšenicu i kukuruz te dodaje da se 1528. u Ižu pojavljuje zapis o Simonu Berchicu te da je 1642. bio jedan glagoljaš istog imena, ali ga, vjerojatno u nedostatku matičnih knjiga, nije mogao povezati s ovom obitelji.⁸

Ovdje donosimo prošireno rodoslovlje do početka 20. stoljeća.

Rodoslovlje⁹ počinje od Mihe Berčića koji je rođen oko godine 1660. Njegov sin bačvar Miho, koji je rođen u Ižu 1690. godine, odselio je u Zadar oko godine 1720. Umro je u Zadru 11. rujna 1780. i pokopan je u crkvi sv. Marcele u Zadru.¹⁰

⁸ Vladislav CVITANOVIĆ, *Otoci Iž i Premuda*, *Radovi Instituta HAZU u Zadru*, sv. 1, Zadar, 1954., 97, bilješka 456. Corp. o. c., 76 g. 1528 »Simon Bercich«. - God. 1642. bio je 1 glagoljaš. - »Bercich Michele, maestro-botter di Zara 1767«. Ibid. 108. Od ovog su potekli: biskup Ivan i slavista-glagoljaš, dop. član Jug. akademije, Ivan Brčić. Miho rođen je u V. Ižu. Evo njihove genealogije:

Brčić Miho (r. u V. Ižu oko g. 1660.)

Miho bačvar, r. 1690. u V. Ižu, koji se odselio u Zadar oko g. 1720.

Umro 11. IX. 1780. i pokopan u crkvi sv. Marcele u Zadru.)

Ante, rođ. 1749. u Zadru.

Ivan, biskup, r. 5. V. 1785.
u Zadru, umro 29. V. 1855.

Miho, farmacist, r. 1790. u Zadru,
Ivan, slavista, glagoljaš, r. 9. I. 1824. u Zadru,
umro 24. V. 1870.

Ova obitelj ima nadimak »Polov 1720«. Corp. o. c. II, 1, a brdo blizu njihovih kuća zove se Pelovac, jer je o prešlo u e, kao i Orović u Orević. - Brčići su od starine zidari - po išku »meštri« (od talij. maestro) - i »žrnari«, graditelji ručnih mlinova za žito i kukuruz.

⁹ Početno istraživanje ovog rodoslovlja po matičnim knjigama napravili su don Pavao Kero i Anamaria Perović iz Državnog arhiva u Zadru, koja je napravila još neke dodatne provjere te joj se ovom prilikom zahvaljujem. Don Pavao Kero je autorici ovog članka prije svoje smrti 14. prosinca 2018. ostavio fascikl sa svojim istraživanjima obitelji Berčić. Don Pavao Kero rodoslovlje je već dijelom objavio u članku P. KERO, *Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru*, 11 – 13. Zahvaljujem za neke naknadne provjere i Oliveru Modriću iz Arhiva Zadarske nadbiskupije.

¹⁰ Matice sadrže samo elementarne podatke o imenu djeteta, datumu krštenja, katkad i rođenja, te imena i prezimena roditelja. Nema podataka o npr. datumu vjenčanja roditelja (kao u tabelarnim maticama) prema čemu bi se mogla utvrditi dodatna potvrda identifikacije osoba. Bez ovih dodatnih podataka moguća je pogreška u identifikaciji neke osobe iako je ovo jedini Mihovil Berčić koji je dobivao djecu u Zadru u ovom razdoblju. Iz Matice krštenih Zadar iz razdoblja 1740. do 1760. vidljivo je da je rođeno sedmero djece Mihe Berčića i Franice Dominis: Domenika (Nedjeljka) Uršula (23. 2. 1740); Gašpara Maria (26. 6. 1743.); Petar Ante (8. 9. 1744.); Domenika (Nedjeljka) Marija (20. 2. 1748.); Ivan Vincenzo (22. 2. 1751.); Jelena Josipa (18. 3. 1754.); Ivan Maria (1. 7. 1760). U Matici vjenčanih (knj. VIII, str. 169). zabilježeno je vjenčanje Šimuna Berčića (sina Mihe) iz Iža koji je 30. 11. 1766. vjenčan s Margaritom pok. Blaža Škare (Biaggio Scarra) iz Luke na Dugom otoku. Upis njegova rođenja nije pronađen u matici krštenih Zadar.

Imao je tri sina: Antuna, Petra¹¹ i Ivana.¹² Njegov sin Ante bio je vjenčan s Katarinom Crljenko (otac Petar) u Zadru 29. 1. 1774.¹³ Bili su roditelji Ivana Berčića, šibenskog biskupa (r. 5. 5. 1785.), Mihovila, ljekarnika (r. oko 1790.), Madalene i Ivane.¹⁴ Antun je, po Cvitanoviću, rođen 1749. godine.¹⁵ Ako su Antini roditelji Brčić Miho i Franica Dominis, onda je Cvitanović pogriješio i riječ je vjerojatno o Petru Anti rođenom 8. 9. 1744.¹⁶

Otac Ivana Berčića, Mihovil,¹⁷ diplomirao je farmaciju na zadarskom sveučilištu 1811., a 1821. otkupio ljekarnu *K dvjema srećama* (na mjestu današnjeg Arheološkog muzeja).¹⁸ Mihovilov brat bio je don Ivan (1785. – 1855.), profesor zadarskog Liceja, kanonik zadarskog kaptola te šibenski biskup.¹⁹ Mihovilova supruga i majka Ivana Berčića bila je Tereza Alberti.²⁰ Bili su vjenčani 9. 2. 1823.²¹

Po dokumentu od 11. 6. 1853. iz ostavštine Dominika Berčića vidljivo je da su Mihovilove sestre Madalena i Ivana.²²

Ivan Berčić, šibenski biskup, i njegov brat Mihovil (otac Ivana Berčića) bili su zakoniti nasljednici Dominika Berčića, svojeg prvog rođaka (*mio cugino*).²³ Brat djeda Ivana Berčića Antuna, Ivan, bio je major i konzul na Krfu, a njegova supruga

¹¹ U zadarskim maticama vjenčanih zabilježen je u studenom 1783. brak Petra Berčića, sina Mihovila, i Marije Antonije (AZDN, Zadar, MVJ knj. XX, str. 94).

¹² Ivan Berčić pok. Mihe vjenčao se s Marijom, kćeri Domenika Carazija, oboje iz Zadra, 9. 6. 1796. (AZDN, Zadar, knj. MVJ, knj. X, str. 31). Marija Karazija ukopana u je grobu Berčićevih na Gradskom groblju u Zadru: *Maria Karazija majora i konsula Ivana supruga*. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13.

¹³ AZDN, Zadar, knj. IX, str. 50.

¹⁴ Pokopana u grobu obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13.

¹⁵ V. CVITANOVIĆ, Otoci Iž i Premuda, 97, bilješka 456.

¹⁶ AZDN, Zadar, MK, knj. XVII, str. 92.

¹⁷ Mihovil, ljekarnik. Pokopan u grobu obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13.

¹⁸ Abdulah SEFEROVIĆ, Brčić, obitelj, *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).

¹⁹ Vidi više u ovome Zborniku u radu, Zdenko DUNDOVIĆ, Utjecaj šibenskog biskupa Ivana Berčića (1844.–1855.) na duhovnu i intelektualnu formaciju glagoljaša Ivana Berčića.

²⁰ Pokopana u grobu obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13.

²¹ AZDN, Zadar, MVJ, knj. XII, str. 10.

²² U rodoslovlje su upisana Antunova djeca, ona koja su upisana u rješenje s ostavinske rasprave iza Dominika Berčića. To jest, ona koja su bila živa 1865. godine. Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Dominik pok Ivana (1845-1865), br. 73/1; inv. broj: 163.934, MS 1095., Spisi iz ostavinske rasprave. U zadarskim matičnim knjigama krštenih navedena su sljedeća djeca: Franica Maria (20. 3. 1775); Ivan Ante (31. 11. 1776.); Madalena Ivana (16. 9. 1778.); Gaspara Tereza (16. 12. 1782.); Ivan Josip (3. 5. 1785.); Miho (3. 11. 1787.); Miho Šimun (22. 10. 1789.) i Maria Elizabeta (2. 11. 1792.).

²³ Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Dominik pok Ivana (1845-1865), br. 73/1; inv. broj: 163.934, MS 1095., spis br. 57, 1855. Izjava Mihovila Berčića glasi: „Io Michele q. Antonio Bersich ... mio cugino Dominico q. Giovanni Bersich.“ Istu izjavu daje Mihovilov brat, Ivan, šibenski biskup.

Marija Karazia pokopana je u grobnici obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru.²⁴ Rođak Berčićeva oca Dominik bio je sin Ivana Berčića i Marije Carazije (Karazije), koji su vjenčani 9. 6. 1796. u Zadru.²⁵ Umro je na Krfu 29. 5. 1853.²⁶

Mihovil je imao četiri sina, Josipa, fotografa i ljekarnika²⁷ koji je od oca naslijedio ljekarnu, don Ivana (1824. – 1870.), jezikoslovca i akademika,²⁸ pl. Antuna (1825. – 1900.), potpredsjednika Prizivnog suda u Zadru,²⁹ i Dominika (1835. – 1910.),³⁰ koji je bio dopredsjednik Pokrajinskog suda.³¹

²⁴ Pavao KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko*, br. 6, Zadar, 2018., 11 – 13.

²⁵ AZDN, Zadar, MVJ, knj. X, str. 31.

²⁶ Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Dominik pok Ivana (1845-1865), br. 73/1; inv. broj: 163.934, MS 1095., Spisi iz ostavinske rasprave.

²⁷ Josip ljekarnik. Pokopan u grobu obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13; Abdulah SEFEROVIĆ, Brčić, Josip (1835-1895), *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.). Farmaciju je diplomirao u Padovi 1852. G. 1855. otvorio je fotografski atelier u Ulici Svetog Ilije br. 661, koji je porušen u bombardiranju Zadra. Napustio je 1864. fotografiju i preuzeo 1864. očevu ljekarnu. Više u Abdulah SEFEROVIĆ, Josip Brčić – prvi zadarski fotograf, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1986., 59 – 68. Zanimljivo je da se Berčićev prvi suradnik Dragutin Parčić također bavio fotografijom. A. Seferović piše da ga je s kalotipijom (negativom na papiru) upoznao 1857. i 1858. Josip Berčić, prvi stalni zadarski fotograf. Prvu datiranu fotografiju snimio je 1856. u Prvić Luci na otoku Prviću. Najznačajnije razdoblje fotografske aktivnosti bilježi od 1860. do 1864. na otočiću Galevcu (Školjiću) pokraj Preka na otoku Ugljanu. (...) Začetnik je znanstvene (teleskopske i mikroskopske) fotografije na hrvatskom tlu, snimatelj najranijih fotografskih veduta Zadra (...). Više u: Nada GRČEVIĆ, Fotografska ostavština Dragutina Parčića, *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 19, Zadar, 1971., 373 – 392.

²⁸ AZDN, Zadar, MK, knj. XXIII, str. 31, br. 26.; pokopan u grobu: *kanonik Ivan staroslavenski učenjak*; Povodom smrti Ivana Berčića spjevana je pjesma pod nazivom *Pokojnóm Popu Ivanu Brčiću, Tužna majka domovina* te napravljen natpis *Vječna uspomena* na staroslavenskom jeziku pisan glagoljicom te zapisi na glagoljici, latinici i grčkom alfabetu. Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Ivan, br. 75/1; inv. broj: 163.893, MS 1054. Isti se fond odnosi na don Ivana Berčića, slavista i akademika, kao i na njegova strica don Ivana Berčića, šibenskog biskupa.

²⁹ Abdulah SEFEROVIĆ, Brčić, Frane, pl. (1870-1917), *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.). Antunu je dodijeljen 1896. naslov plemića Gornjeg sela Ugljana, gdje se nalazi ljetnikovac obitelji Berčić (ranije ljetnikovac Califfi: Damir MAGAŠ, Josip FARIČIĆ, Geografske osnove razvitka otoka Ugljana, *Geoadria*, Vol. 5, Zadar, 2000, 49-52); Sin Frane bio je poštanski namještenik u Zadru, a sin Josip 1903. imenovan podtajnikom financijskog ravnateljstva u Rijeci. Frane Brčić također se bavio fotografijom. Gimnaziju je završio u Zadru 10. listopada 1890. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu na Soči. Godine 1901. (12. 12.) Brčić Frane, sin Ante, r. 19. 6. 1870., spori se za zemlje u Salima s Elizabetom, udovicom Antonija Berčića. Znanstvena knjižnica, Fond Berčić Antun i Josip pok. Mihovila, br. 72/1; inv. broj: 163.933, MS 1094. U istom fondu nalazimo razne spise o kupnji zemljišta, sudske sporove, popise zemljišta i ostalog raznih članova obitelji Berčić (npr. pokojnog Mihovila Berčića *alias* Brčića). Pl. Anton je imao i kćer Savicu. Pokopana u grobu obitelji Berčić na Gradskom groblju u Zadru. P. KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, 11 – 13.

³⁰ Vjenčan s Giovannom Mardegani 8. 11. 1862. (MK Zadar, knj. V, str. 48, br. 40). Imali su Ivana Antonija Mariju, r. 21. 8. 1867. (AZDN, Zadar, MK, knj. XV, str. 26., br. 150) i Josipa, r. 4. 12. 1877., koji je vjenčan s Otilijom Anom Marijom Baüstätter 15. 6. 1903. (AZDN, Zadar, MVJ, knj. X, str. 74, br. 46).

³¹ A. SEFEROVIĆ, Brčić, obitelj, *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*.

Dominik je imao sina Josipa koji je u Beču završio farmaciju 1901. godine i koji je naslijedio ljekarnu od strica Josipa. Njegov sin Josip (Bepica) također je završio farmaciju.³² Ljekarna je uništena u bombardiranju Grada, imovina nacionalizirana te se Bepica iselio u Rim i tamo otvorio novu ljekarnu.³³

Ivan Berčić rođen je u zadarskoj građanskoj obitelji. Rodoslovlje ove obitelji je napravljeno na temelju istraživanja don Vladislava Cvitanovića koje je proširio don Pavao Kero. Konačna verzija je napravljena na temelju dodatnih istraživanja zadarskih matičnih knjiga te ostalih dostupnih izvora i literature.

Na temelju rodoslovlja vidljivo je da se tijekom 18. stoljeća i poč. 19. obitelj Berčić izdizala na društvenoj ljestvici, prvenstveno vjenčanjima sa zadarskim građanskim obiteljima Alberti, Crljenko, Karazia, od bačvara, zidara i žrnara (graditelja ručnih mlinova za žito i kukuruz) s Iža do fotografa, konzula, ljekarnika, biskupa, sveučilišnih profesora i akademika. Jedan od članova ove obitelji dobio je plemićki naslov.

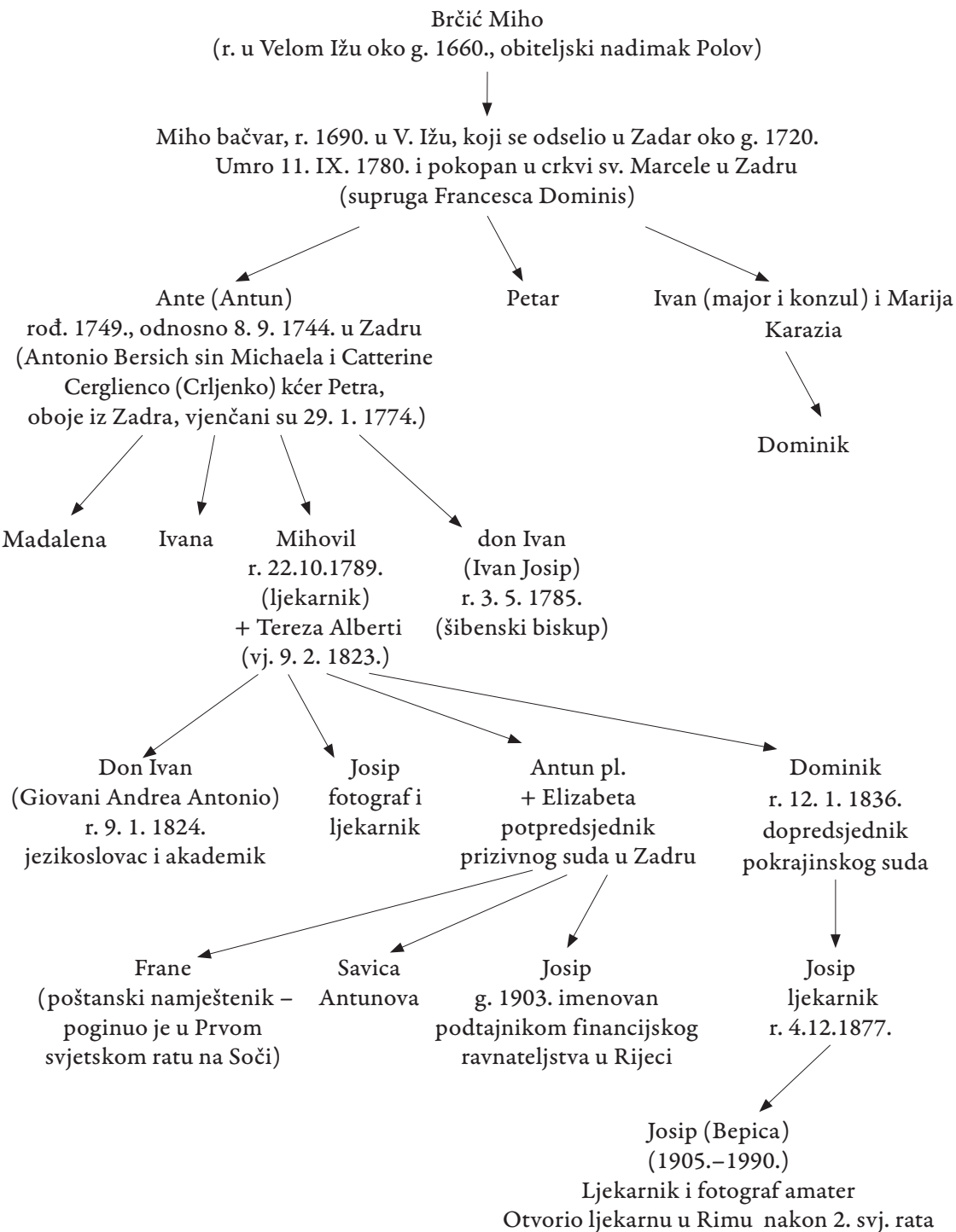
SLIKA 3. Gradsko groblje Zadar. Grob obitelji Berčić. Foto: Pavao Kero.

³² Abdulah SEFEROVIĆ, Brčić, Josip – Bepica (1905-1990), *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.). Josip Brčić – Bepica bio je također fotograf – amater.

³³ A. SEFEROVIĆ, Brčić, Josip – Bepica (1905-1990).

RODOSLOVLJE OBITELJI BERČIĆ

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Znanstvena knjižnica Zadar

Fond Berčić Dominik pok Ivana (1845-1865), br. 73/1; inv. broj: 163.934, MS 1095.

Fond Berčić Ivan, br. 75/1; inv. broj: 163.893, MS 1054.

Fond Berčić Antun i Josip pok. Mihovila, br. 72/1; inv. broj: 163.933, MS 1094.

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Zadar, MVJ, knj. X., XII., XX.

Zadar, MK, knj. V., IX., XVII., XV., XXIII.

Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg

Inventarna knjiga Ruske nacionalne knjižnice, Odjel rukopisnih i rijetkih knjiga, Zbirka Ivana Berčića, Opis, Lenjingrad, 1985., br. 943a, 204 – 207.

Samostan franjevac trećoredaca svete Marije na Glavotoku, Krk

Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature

LITERATURA:

BERČIĆ, Ivan, *Čitanka staroslovenskog jezika*, Prag, 1864., 38 – 39.

BERČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priopćio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 158 – 185.

CVITANOVIĆ, Vladislav, Otoci Iž i Premuda, *Radovi Instituta HAZU u Zadru*, sv. 1, Zadar, 1954., 69 – 108.

DUNDOVIĆ, Zdenko, Utjecaj šibenskog biskupa Ivana Berčića (1844.–1855.) na duhovnu i intelektualnu formaciju glagoljaša Ivana Berčića, ovaj Zbornik.

GRČEVIĆ, Nada, Fotografiska ostavština Dragutina Parčića, *Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru*, 19., Zadar, 1971., 373 – 392.

KERO, Pavao, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, *Glasilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko*, br. 6, Zadar, 2018., 11 – 13.

LUKŠIĆ, Mislav Elvis, Svečano otkrivanje spomen-poprsja dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću u perivoju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (21. XI. 2003.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 46., Zagreb – Zadar, 2004., 551 – 558.

MAGAŠ, Damir, FARIČIĆ, Josip, Geografske osnove razvitka otoka Ugljana, *Geoadria*, Vol. 5, Zadar, 2000., 49-52.

NAZOR, Anica, Ivan Berčić (Zadar 9. I. 1824 – 24. V. 1870), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5-6, Zadar, 2001., 478 – 485.

- SEFEROVIĆ, Abdulah, Josip Brčić – prvi zadarski fotograf, *Zadarska revija*, 1, Zadar, 1986., 59 – 68.
- VIALOVA, Svetlana O., *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, Lenjingrad, 1982.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. Knj.), HAZU, Ruska nacionalna biblioteka Sankt-Peterburg, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, prir. Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor, Zadar, 2016.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63.

WEB STRANICE:

- <https://enciklopedija.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).
- SEFEROVIĆ, Abdulah, Brčić, Frane, pl. (1870-1917), *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).
- SEFEROVIĆ, Abdulah, Brčić, Josip – Bepica (1905-1990), *Biografski Leksikon zadarskih FOTOGRAFA*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).
- SEFEROVIĆ, Abdulah, Brčić, Josip (1835-1895), *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).
- SEFEROVIĆ, Abdulah, Brčić, obitelj, *Biografski Leksikon zadarskih fotografa*, ZadaRetro, Gradska knjižnica Zadar, <http://www.gkzd.hr> (pristupljeno 20. lipnja 2021.).

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

ABOUT IVAN BERČIĆ AND THE BERČIĆ FAMILY

SUMMARY

The paper presents the biography of Ivan Berčić and researches the genealogy of the Berčić family from the beginning of the 17th century to the beginning of the 20th century. It is based on the research of Vladislav Cvitanović and the beginning of the research of Pavao Kero. It was completed based on a search of Zadar registers, as well as other sources and literature preserving records on life and work of Berčić family members. Ivan Berčić was born into a bourgeois family in Zadar. Based on the genealogy, it is evident that Berčić family rose on the social ladder during the 18th and the beginning of 19th centuries, primarily through marriages with the Zadar bourgeois families Alberti, Crljenko, Karazia, transcending from coopers, masons and millers (builders of hand mills for grain and corn) from the island of Iž to photographers, consuls, pharmacists, bishops, university professors and academics. One of the members of this family was granted title of nobility.

Keywords: Ivan Berčić, Berčić family, genealogy, Vladislav Cvitanović, registers, 17th to 19th centuries.

ULOGA ŠIBENSKOG BISKUPA IVANA BERČIĆA (1846. – 1855.) U DUHOVNOJ I INTELEKTUALNOJ FORMACIJI GLAGOLJAŠA IVANA BERČIĆA

Zdenko DUNDOVIĆ

Teološko-katehetski odjel Sveučilišta u Zadru
Zadar

Temeljni cilj rada jest kroz analizu i sintezu dostupnog arhivskog gradiva te komparacijom rezultata istraživanja s dosad objavljenim rezultatima u znanstvenoj literaturi utvrditi u kojoj je mjeri šibenski biskup Ivan Berčić (1846. – 1855.) utjecao na duhovnu i intelektualnu formaciju svojeg nećaka, svećenika glagoljaša Ivana Berčića (1824. – 1870.). U radu se postavlja teza da je šibenski biskup Berčić značajno utjecao na kasniju duhovnu, intelektualnu i filološku formaciju glagoljaša Ivana Berčića, što izvorno arhivsko gradivo nedvosmisleno potvrđuje.

Ključne riječi: šibenski biskup Ivan Berčić, glagoljaš Ivan Berčić, Zadar, Šibenik, 19. stoljeće.

UVOD

U novinama *Narodni list*, u kontekstu imenovanja glagoljaša Ivana Berčića „pravim namjestničkim savjetnikom“ 1903. godine, navedeno je da su Berčići bili „starinska hrvatska obitelj zadarska u kojoj je njegovanje hrvatskog jezika i hrvatske knjige sveta predaja“.¹ S obzirom na to da se u ovom zborniku zasebno obrađuje Berčićovo rodoslovlje, u fokusu rada je isključivo odnos dvojice zadarskih svećenika i kanonika, strica i nećaka, koji su nosili istovjetno ime i prezime. Analizom i sintezom istraženog arhivskog gradiva te usporedbom dobivenih rezultata s onima koji su do danas objavljeni u znanstvenoj literaturi nastojat će se dokazati da je šibenski biskup Ivan Berčić (1846. – 1855.) ostvario iznimnu ulogu u životu glagoljaša Ivana Berčića na duhovnoj, intelektualnoj i filološkoj razini, na što je u kratkim crtama ukazao Vatroslav Jagić.²

OD KOLIJEVKE PA DO GROBA

Glagoljaš Ivan Berčić rođen je u Zadru 9. siječnja 1824. godine. Sakrament krštenja primio je 18. veljače 1824. godine upravo iz ruku strica Ivana Berčića, koji je tada vršio službu mansionara u katedralnoj crkvi sv. Stošije u Zadru. Berčićev otac Mihovil bio je ljekarnik (*farmacista*), a majka mu je bila Tereza Alberti

¹ Domaće viesti, *Narodni list*, god. 62, br. 59, Zadar, 25. VII. 1903., 3.

² Vatroslav JAGIĆ, *Prete Giovanni Brčić*, Zara, 1871., 4.

(+ 1878.). Kršten je imenom Ivan Andrija Antonio.³ S obzirom na očevu učenost, odnosno dugu obrazovnu tradiciju u obitelji Berčićevih, te eklatantnu poveznicu s crkvenim krugovima, o čemu svjedoči spomen nekolicine svećenika iz roda Berčićevih u arhivskim dokumentima,⁴ jasno je da su mladom Ivanu povoljne okolnosti otvarale put dobrom obrazovanju, a kako će se vidjeti i duhovnom staležu u okrilju Zadarske crkve. Ivan Berčić „prema želji oca i rodbine“ bio je usmjeren studiranju; s lakoćom je završio osnovno i gimnazijsko obrazovanje, a prema navodima V. Jagića „prigrlio je svećeničku karijeru potaknut primjerom poštovanoga strica Ivana Berčića, profesora matematike na zadarskom liceju, kanonika, kaptolskoga vikara, administratora nadbiskupije, biskupa in partibus Kasije te konačno šibenskoga biskupa“.⁵ Po završetku gimnazije u rodnom gradu Ivan Berčić je ondje započeo svoj teološki studij. Zamolba mladog Berčića za pristup u mjesno nadbiskupijsko sjemenište datirana je 12. listopada 1842. godine. Čini se da obitelj nije mogla financijski uzdržavati njegov teološki studij,⁶ zbog čega je uputio zamolbu Nadbiskupskom ordinarijatu u Zadru da bude primljen u sjemenište kao stipendist c. k. Vlade,⁷ što je u konačnici odobreno

³ Arhiv Zadarske nadbiskupije (dalje: HR-AZDN), fond 46, Matica krštenih sv. Stošije – Liber Baptizatorum XXIII. (1822. – 1825.), 31, br. 26: *Bercich. Zara li 18. dieciotto Febbrajo 1824. Venti quattro. Il Reverendo Don Giovanni Bercich Mansionario di questa Metropolitana con licenza del Reverendissimo Monsignor Don Giovanni Dottor Giurovich Vicario Generale ha battezzato un bambino nato in questa Città circa le ore sette pomeridiane del giorno nove del prosimo passato Mese di Gennaio, figlio del Farmacista Signor Michel Bercich e della Signora Teresa Alberti ambi nativi di questa Città conjugi legittimi qui domiciliati, al qual bambino ha imposto il nome di Giovanni – Andrea – Antonio. Padrini al Sacro Fonte furono il Signor Consigliere Andrea Mustig, il Signor Capo Ragionato Giovanni Felicinovich ed il Signor Possidente Antonio Cernissa, ed io Don Marco Maletich Mansionario Curato di questa Metropolitana ho fatto la presente annotazione. In quorum fide.*

⁴ Primjerice, početkom 19. stoljeća u arhivskim dokumentima često se spominje don Grgur (Grgo) Berčić, koji je tada vršio službu župnika Dračevca i Poljica, a zapisano je da je politički djelovao, zbog čega je imao problema s austrijskim vlastima. Ne spominje ga u svom *Leksikonu* pok. msgr. dr. sc. Pavao Kero. Nije poznato je li bio u direktnom srodstvu s Ivanom Berčićem starijim. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi Zadarske nadbiskupije/Metropolije (1797. – 1949.)* (dalje: *Opći spisi*), 1831., fasc. III, br. 500, br. 589.

⁵ V. JAGIĆ, *Prete Giovanni Brčić*, 4.

⁶ U to vrijeme obitelj Mihovila Berčića, Ivanova oca, brojila je osam duša, bez članova posluge, zbog čega bi financiranje sinovljeva teološkog studija nepovoljno utjecalo na ekonomsko stanje obitelji, što je posvjedočio tadašnji župnik Župe sv. Šimuna u Zadru. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1842., fasc. IV, br. 889.

⁷ U zamolbi stoji: *All'Illustrissimo Reverendissimo Ordinariato Arcivescovile in Zara. Umilissima Supplicazione di Giovanni Bercich chierico con cui implora la grazia di essere ammesso qual'alunno gratuito nel locale Seminario Arcivescovile.* Iz zamolbe se doznaje i ekonomsko stanje Berčićeve obitelji: *Lo stato della sua famiglia è tale, che alcerto non può ulteriormente mantenerlo agli studi. Prega quindi esso I. e R.º Ordinariato, onde voglia intercedere pressa l'Eccelso I.R. Governo la grazia di essere ammessa qual alunno gratuito in questo Seminario Arcivescovile, per ivi applicarsi agli Studi Teologici. Resta colla viva speranza di attenere dalla Bontà Superirore la grazia che devotamente implora.* HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1842., fasc. IV, br. 889.

i od svjetovnih vlasti.⁸ Neupitno je pozitivnoj odluci pridonijela činjenica da je upravo u to vrijeme njegov stric Ivan Berčić imenovan biskupom *in partibus infidelium* Kasije (*Cassium*),⁹ a potom u prosincu 1840. godine pomoćnim biskupom zadarskom nadbiskupu i metropolitu.¹⁰ Šest godina kasnije, točnije 16. travnja 1846. godine, Berčić stariji imenovan je šibenskim biskupom.¹¹

U svojstvu šibenskog biskupa, nakon što je mlađi Berčić završio teološki studij u Zadru, u rujnu i listopadu 1846. godine podijelio mu je stric prve svete redove (subđakonat i đakonat).¹² S obzirom na to da se mladi Berčić isticao u teološkim znanostima, od 1846. godine nastavio je pohađati u Beču teološki studij s ciljem postizanja doktorata. Studirao je u Kolegiju sv. Augustina. Kolegij sv. Augustina u Beču bio je jedan od najutjecajnijih obrazovnih ustanova Habsburške Monarhije. Njegov osnutak je u tadašnjem službenom listu *Wiener Zeitung* opravdan činjenicom „da osim biskupskih seminara, u kojima su svećenici obrazovani za dušobrižništvo, (u Carstvu) ne postoje ustanove u kojima bi talentirani članovi svećeničkog staleža nakon što s dobrim uspjehom završe svoje teološke studije mogli pronaći vremena, prilike i poticaje da nastave svoje intelektualno i moralno obrazovanje kako bi kasnije postali javni učitelji na višim studijima, predstojnici duhovnih kolegija te preuzeli druge poslove koji zahtijevaju viši stupanj obrazovanja“.¹³ Dakle, iz navedenoga je razvidno da su intelektualne sposobnosti Ivana Berčića bile na zavidnoj razini te mu je bio širom otvoren put za daljnje napredovanje. Osim neupitnih intelektualnih sposobnosti mladog Berčića, njegovu upućivanju na viši studij teologije u Beč neupitno je pridonio njegov stric i šibenski biskup Ivan Berčić.¹⁴ Naime, zamolba mladog

⁸ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1842., fasc. IV, br. 890.

⁹ *In partibus infidelium* doslovno znači u *krajevima nevjernika*. Riječ je o počasnoj biskupskoj tituli, bez vlastite biskupije i jurisdikcije, ustanovljenoj u 13. stoljeću. Taj je naslov 1882. godine zamijenjen novim: *naslovni (titularni) biskup*. Berčića je biskupom *in partibus infidelium* Kasije (*Cassium*) imenovao papa Grgur XVI. (1831. – 1846.) 6. ožujka 1840. godine, o čemu je Nadbiskupski ordinarijat u Zadru izvijestio apostolski nuncij u Beču. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1840., fasc. I, neozn. folija (Beč, 12. 4. 1840.); HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1840., fasc. II, br. 716.

¹⁰ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1840., fasc. II, br. 1005.

¹¹ HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1846., fasc. I, br. 861.

¹² Arhiv Šibenske biskupije (dalje: AŠB), *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 333, br. 723 (15. 10. 1846.).

¹³ Ivan HORBEC, Studirati u okrilju bečkoga dvora. Kolegij sv. Augustina i formiranje crkvene elite u hrvatskim zemljama, *Croatica Christiana periodica*, br. 82, Zagreb, 2018., 72.

¹⁴ Naime, zajedno s mladim Ivanom Berčićem u Beču je studirao šibenski klerik Josip Mrkica, kojega je šibenski biskup Berčić preporučio, a iz arhivskog gradiva razvidno je da je šibenski biskup održavao veoma dobre veze s rektorom Kolegija sv. Augustina, opatom Ignacijem Feigerleom; AŠB, *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 335., br. 267, 1018 (17. i 28. 12. 1847.); I. HORBEC, Studirati u okrilju bečkoga dvora, 96. K tomu, i u kasnijim razdobljima biskup Berčić zalagao se da hrvatsko svećenstvo odlazi na viši studij teologije, čemu nije uvijek udovoljeno; AŠB, *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 338, br. 480 (22. 7. 1852.).

Berčića za viši studij teologije u Beču poklapa se s imenovanjem Berčića starijega šibenskim biskupom.¹⁵ Berčić je u Beču konačno bio i zaređen za svećenika. Svećenički red podijelio mu je 2. veljače 1848. godine apostolski nuncij Michele Viale Prelà. Jagićeva opaska da je mladi Berčić tražio od bečkih crkvenih vlasti da mu omoguće slavlje mlade mise na hrvatskom jeziku (*in lingua slava*), što je u konačnici odbijeno,¹⁶ zorno kazuje da su razina nacionalne svijesti i ljubav prema materinjem jeziku duboko plamtjeli u 24-godišnjem svećeniku. Zbog nemira i revolucionarnih previranja koji su u glavnom carskom gradu započeli 1848. godine, odustao je od studija te nije postigao doktorat iz teologije.¹⁷ Nužno je naglasiti da je iz Kolegija bio otpušten na vlastiti zahtjev, najvjerojatnije zbog opće nesigurnosti i straha hoće li se moći vratiti u svoju Zadarsku nadbiskupiju.¹⁸ Ipak, moguće je taj Berčićev potez i drugačije interpretirati. Naime, Kolegij sv. Augustina bio je zamišljen kao „rasadnik svećenstva lojalnoga interesima države i vladajuće dinastije“.¹⁹ S obzirom na kasnije Berčićevo djelovanje, za kojega je Jagić naveo da je bio „u naponu dozrele mladosti, kada se počeo i po Dalmaciji prezati iza sna duh narodni te buditi hrvatska samosviest“, te da „naš Brčić bijaše među prvimi, kojih još kao klerika čista srca mladenačka počeo razgarati vatra plemenita oduševljenja za narodnu stvar u Dalmaciji“,²⁰ nužno se otvara novo historiografsko pitanje: je li se Berčić odupirao *vladajućoj dinastiji* upravo kroz filološko djelovanje i zauzimanje za glagoljicu i staroslavenski jezik u liturgiji, odnosno je li vladajuća dinastija takva djelovanja smatrala opasnim? Ako se pritom povuče paralela s gore navedenom činjenicom da su mu bečke crkvene vlasti zapriječile slavlje mlade mise na hrvatskom jeziku, tim je opravdanije stajalište o mogućim političkim razlozima Berčićeva intelektualnog djelovanja u Dalmaciji, što svakako zaslužuje dodatnu pozornost i sustavnije znanstveno istraživanje.²¹

¹⁵ Zamolba je upućena c. k. Vladi u Dalmaciji u listopadu 1846. godine: *Sua Maestà I. R. si è compiaciuta con rescritto di gabinetto dei 29 Ottobre p.p. di accordare l'accettazione del chierico della Diocesi di Zara Giovanni Bercich nell'istituto di sublime educazione ecclesiastica*. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1846., fasc. II, br. 1871.

¹⁶ V. JAGIĆ, *Prete Giovanni Brčić*, 4 – 5.

¹⁷ Anica NAZOR, Ivan Berčić (Zadar, 9. I. 1824. – 24. V. 1870.), *Zadarska smotra*, god. 50, br. 5-6, Zadar, 2001., 478.

¹⁸ I. HORBEC, Studirati u okrilju bečkoga dvora, 89.

¹⁹ Branko OSTAJMER, Ivana HORBEC, Institut sv. Augustina (*Frintaneum*) u Beču i pitomci Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije, *Croatia Christiana periodica*, vol. 38, br. 73, Zagreb, 2014., 103.

²⁰ V. JAGIĆ, *Prete Giovanni Brčić*, 7 – 8.

²¹ Tomu u prilog navodi se da je glagoljaš Ivan Berčić, unatoč neupitnom duhovnom, intelektualnom i svećeničkom zalaganju, sporo napredovao u hijerarhijskom smislu te je neposredno pred smrt imenovan začasnim kanonikom Zborne crkve sv. Jeronima u Rimu, a potom i kanonikom u zadarskoj katedrali. Treba napomenuti da su na ta imenovanja bitno utjecale i državne vlasti; Carlo Federico BIANCHI, *Zara Cristiana I*, Zara, 1877., 245.

STRIC I NEĆAK BERČIĆ

Berčićev stric, šibenski biskup Ivan Berčić, rođen je 3. svibnja 1785. godine u Zadru od oca Antonija Berčića i majke Katarine r. Crljenko. U literaturi je zabilježeno da mu je nadjenuto ime Ivan, po očevu bratu, koji je u svojstvu bojnika (*maggiore*) u vojnim postrojbama Mletačke Republike sudjelovao u bitkama u blizini afričke obale, a kasnije je imenovan austrijskim konzulom u Zanteu, gdje nije nikad pristigao jer je na putu doživio brodolom i nestao u moru.²² Berčićev stric Ivan upisan je u maticama krštenih Župe sv. Stošije u Zadru pod prezimenom *Berzich*, a krstio ga je don Mihovil Cetina 15. kolovoza 1760. godine.²³ U znanstvenoj literaturi zabilježen je kao mletački časnik. Vojnu službu započeo je 1772. godine, a umirovio se 1793. godine.²⁴ U arhivskim dokumentima u fondu obitelji Corponese u Državnom arhivu u Zadru zabilježen je 1735. godine još jedan pripadnik roda Berčića, po imenu Ive Berčić, kao potpisnik priznanice da je dao novac za dva stabla maslina na Ižu na mjestu zvanom Guste masline u vlasništvu Antonija Fanfogne, s prijevodom na glagoljici,²⁵ no nije poznato pripada li rodu biskupa Berčića. Biskupa Ivana Berčića krstio je u zadarskoj prvostolnici katedralni župnik i kanonik Franjo Smiljanić na dan 22. svibnja 1785. godine, imenom Ivan Josip. Kumovi na krštenju bili su Giuseppe Saltarello i Antonia Saltarello Brombilla.²⁶

Ako je suditi prema istraženim izvornicima i objavljenjima znanstvenoj literaturi, Berčićeve su odlikovale duboke obiteljske poveznice. Ne čudi stoga što je zadarski kanonik Ivan Berčić zarana iskazivao brigu o školovanju nećaka, kasnijeg glagoljaša Ivana Berčića. Štoviše, u svojstvu prepozita Zadarskog kaptola Berčić stariji mogao je i čini se da doista jest utjecao na životni put svoga nećaka.²⁷

²² Giuseppe FERRARI-CUPILLI, *Delle virtù e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich zaratino vescovo di Sebenico: ricordanza*, Zara, 1857., 3.

²³ *Berzich. Adi 15. Agosto 1760. Io D. Michele Cettina Sacerdote di questa Metropolitana con licenza del Rmo Sig.r Vicario Genle ho batezzato un bambino nato li pmo Luglio p.p. figlio di Michele Berzich, e di Francesca sua leg.a Consorte, al qle ho posto nome Gio: Maria. Pad: il Sig.r Antonio Aruatini, e la Sig.ra Anna Bianchini coll'assistenza del Sig.r Carlo Roncalli.* HR-AZDN-43, Matica krštenih župe sv. Stošije u Zadru, *Liber Baptizatorum XVIII (1748. – 1761.)*, fol. 201r.

²⁴ Josip CELIĆ, Pregled gospodarske strukture u gradu Zadru po službenim evidencijama od 1806. do 1814., *Historijski zbornik*, god. 69, br. 1, Zagreb, 2016., 19.

²⁵ Državni arhiv u Zadru (dalje: HR-DAZD) fond 349, Corponese, kut. 3, sign. 167.

²⁶ HR-AZDN-43, Matica krštenih župe sv. Stošije u Zadru, *Liber Baptizatorum XX (1778. – 1791.)*, fol. 107r.

²⁷ Suvišno je isticati profesionalni klerički put šibenskog biskupa Ivana Berčića jer je on sasvim solidno opisan kod Bianchija. C. F. BIANCHI, *Zara Cristiana I*, 236 – 239.

SLIKA 1. Šibenski biskup Ivan Berčić (1846. – 1855.).

O neupitnoj brizi šibenskog biskupa Berčića za dobrim obrazovanjem svojih nećaka izvijestio je njegov suvremenik Giuseppe Ferrari-Cupilli.²⁸ U arhivskim dokumentima koji su pohranjeni u arhivu Zadarske nadbiskupije zabilježeno je da su Berčiću starijem slani izvještaji o duhovnom napredovanju mladog klerika Berčića, a jednako se činilo i nakon imenovanja i potvrde svjetovnih vlasti Berčića

²⁸ *Amantissimo fu sempre monsignore della famiglia, prendendo il più vivo interessamento alla buona educazione dei nipoti, e fra gli altri di Tomaso Fumegallo, figlio d'una sorella, che vi corrispose con ottima riuscita, e sempre più corrisposto vi avrebbe, se non veniva da morte immaturamente rapito. Avendo noi allora dedicato ad esso pure alcune parole; crediamo bene di riprodurle in chiusa (B), onde viva rimanga nella patria la memoria di lui assieme con quella dello zio benemerito. G: FERRARI-CUPILLI, Delle virtù e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich, 27.*

šibenskim biskupom 24. studenog 1845. godine.²⁹ Šibenski biskup Berčić bio je vrhunski intelektualac. Govorio je hrvatski, talijanski, njemački i latinski jezik.³⁰ Osim toga, bio je strastveni sakupljač zadarskih starina. Primjerice, u literaturi je zabilježeno da je šibenski biskup Berčić poklonio knjižnici dijecezanskog sjemeništa Zmajević misal u rukopisu na pergameni iz 15. stoljeća (1480.), koji je nekoć pripadao Samostanu sv. Krševana. Prema vlastitom svjedočanstvu, misal je šibenskom biskupu Berčiću predao don Gaetano Alleardi, posljednji prior Samostana sv. Krševana u Zadru, prije njegova dokinuća.³¹ Misal je opisao C. F. Bianchi u svom djelu *Zara Cristiana I*,³² ali je vrijedno zapaziti da ga je Berčić poklonio sjemeništu Zmajević, u kojemu su se hrvatski mladići pripremali za svećenički poziv, a o čijem je duhovnom i intelektualnom rastu s osobitom pažnjom skrbio upravo Berčić, u svojstvu prepozita i generalnog vikara.³³ Uz to,

²⁹ O tome je sam Berčić u svojstvu naslovnog biskupa Kasije ovako izvijestio kapitularnog vikara Šibenske biskupije 18. prosinca 1845. godine: *Reverendissimo Monsignor Vicario Capitolare! L'Eccelsa Imp. Reg. Aulica Cancelleria Riunita con riverito suo Decreto dei 2 Dicembre si compiaque di comunicarmi mediante questo Eccelso Imp. R. Presidio Governativo, la graziosissima Sovrana Risoluzione dei 24 Novembre a. c. con cui Sua Maestà Imperiale Reale Apostolica si è clementissimamente degnata di nominare l'umile mia persona alla Sede Vescovile di Sebenico. Nell'atto di partecipare a Vostra Reverendissima questa graziosa Sovrana, vengo a supplicarla perchè voglia avere la bontà di far redigere, e quindi rimettermi il Processo sullo Stato di cotesta Chiesa Vescovile con le relative dichiarazioni, giusta il formulare a Lei ben noto, dovendo io unire questi documenti alle carte che sarò per umiliare ai piedi SSmi del Beatissimo Padre. Colgo la presente circostanza per attestare a Vostra Signoria Reverendissima i sentimenti dell'alta mia stima, e considerazione con cui ho l'onore di essere. Zara li 18 Dicembre 1845. Di Vostra Signoria Reverendissima. Umilissimo Ossequiosissimo Servitore Gio: Bercich Vescovo di Cassia. AŠB, Službeni spisi, Vicarius Capitularis, kut. 331, br. 932 (20. 12. 1845).*

³⁰ Opširne detalje o profesionalnom putu šibenskog biskupa Berčića ostavio je on sam zapisane u tekstu zamolbe pri natječaju za službu zadarskog arhidakona od 30. listopada 1830. godine. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1830., fasc. V, br. 813.

³¹ *Illustrissimo, e Reverendissimo Ordinariato Arcivescovile! Nella soppressione del Monastero Benedettino di S. Grisogono di questa Città, avendo il sottoscritto ricevuto in deposito, dal M. Rdo D.^{ro} Gaetano Alleardi ultimo Priore del d.^{to} Monastero un Messale tutto scritto in carta pergamenata con bei caratteri gottici e con lettere majuscole miniate, e dorata colla dana dell'anno 1480 ad uso della sud:^{ta} Chiesa; dovendo ora portarsi lo scrivente alla nuova sua Sede Vescovile di Sebenico si crede in dovere di consegnare lo stesso ad Esso Illmo, e Reverendissimo Ordinariato perchè sia messo in deposito nella Biblioteca di questo Seminario Arcivescovile. Per tanto si pregia di supplicare Esso Reverendissimo Ordinariato Metropolitano. Zara li 2 Ottobre 1846. Gio: Bercich Vescovo di Sebenico. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1846., fasc. I, br. 1421.*

³² C. F. BIANCHI, *Zara Cristiana I*, 290 – 291.

³³ C. F. BIANCHI, *Zara Cristiana I*, 287. Razvidno je da su zadarski nadbiskupi imali veliko povjerenje u Berčićeve duhovne i intelektualne sposobnosti. Primjerice, zadarski nadbiskup Josip Nowak (1823. – 1843.) za vrijeme svoje bolesti u lipnju 1837. godine povjerio je arhidakonu Ivanu Berčiću upravljanje nadbiskupijskim poslovima, sjemeništem i ispitima klerika. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1837., fasc. I, br. 340.

sama činjenica da je biskup Berčić bio u posjedu misala potvrđuje tezu o njegovoj strasti za prikupljanjem starih tekstova i zadarskih starina uopće.³⁴ Berčić je prikupio spise zadarskih sinoda nadbiskupa Balbija i Parzaghija. U izvornicima je zabilježeno da je mnoštvo starih dokumenata bilo u posjedu obitelji Berčić. Jednaku je strast Berčić stariji gajio prema sakupljanju umjetnina. Čini se da je stričevu strast naslijedio mladi Berčić. To se osobito odnosi na filološki interes tijekom njegove bečke epizode, o čemu svjedoči njegova pisana ostavština, danas pohranjena u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, a koju je velikim dijelom prepisivao tijekom teološkog studija u Beču.³⁵ Mnoštvo prijepisa tekstova filologa iz različitih europskih zemalja zorno svjedoči kakvim je marom mladi Berčić prikupljao materijale iz kojih je odabirao poglavlja za bolje razumijevanje i istraživanje jezika. Uz to, tijekom stričeve biskupske službe zabilježeni su intenzivni Berčićevi odlasci u Šibenik, gdje je prikupljao glagoljske dokumente u samostanskim i biskupijskim arhivima. Čini se da su stric i nećak dijelili sličnu strast jer je u arhivu Zadarske nadbiskupije zabilježeno da je Zadarski kaptol tražio od Berčića starijeg da vrati neke dokumente u vlasništvu kaptola, a koje je ovaj istraživao. Moguće je da je primjer Berčićeva strica utjecao na našeg glagoljaša, za kojega je Jagić ustvrdio da mu „najmilija zabava bijaše tražiti te sabirati glagoljske starine, kojih se osobito mnogo nahadjaše po otocih oko Zadra. On je obašao i pretražio sva ona mjesta te znao za svaku crkvenu knjigu, gdje se koja nalazi; pače on bi, da uđe u trag kojemu rukopisu, što su ga još u prošlom vieku poznavali, zaputio često od kuće do kuće po selu, raspitivajući ima li još gdje u koga kakovieh glagolskih knjiga.“³⁶ Neosporno je glagoljaš Ivan Berčić u tom smislu zadužio hrvatsku filologiju te otkrio mnoga pisana blaga hrvatske glagoljske kulture i baštine. S obzirom na to da se u fokusu rada ne bavi tim otkrićima, spominje se tek da je glagoljaš Ivan Berčić zaslužan za otkriće glagoljskog *Senjskog misala*, upravo na temelju pronalaska njegovih fragmenata na otoku Ugljanu u Zadarskoj nadbiskupiji. Indikativno je da je upravo u

³⁴ Vrijedno je zapaziti da se Berčić zauzimao za očuvanje zadarskih relikvija i relikvijara. Primjerice, sam je Berčić o tome posvjedočio u dokumentu od 2. listopada 1846. godine, u kojemu su spomenuti relikvijar sv. Ursina mučenika iz crkve sv. Krševana (*picola urna di legno con cristali contenente un osso dell'anca destra di S. Ursino martire, chiusa a chiave, la quale esonerasi alla venerazione de' fedeli tutti gli anni nel giorno di S. Grisogono Patrono di questa Città*) te jedna kutijica nerekogniciranih relikvija kostiju, koja je bila izvađena iz velikog oltara iste crkve prilikom njegove obnove. HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1846., fasc. I, br. 1422.

³⁵ Znanstvena knjižnica u Zadru (dalje: ZKZD), sign. 163893, Ms 1054/I, *Knjiga zajednička vseslavjanskaja skupio P.I.B. 1845 – 1853*. U drugom svesku, pod naslovom *Knjiga zajednička Slovoispitna i pověstna (1847-18)*, sam je zapisao i potpisom ovjerio da je 19. kolovoza 1847. godine prepisivao neke tekstove u c. k. biblioteci u Beču (*Vindobonae die 19 Augusti 1847.*). ZKZD, sign. 163893, MS 1054/II, fol. 159.

³⁶ A. NAZOR, Ivan Berčić, 481.

obiteljskoj kući Berčićevih u Ugljanu njegov stric i šibenski biskup Ivan Berčić sklanjao razne tekstove koje je sam prikupljao.³⁷ Čini se da su Berčićevi rado boravili i bavili se znanstvenim radom u obiteljskoj kući u Ugljanu, tim više što su tu 5. ožujka 1948. godine popisane mnoge knjige glagoljaša Berčića, a popis je pohranjen u Znanstvenoj knjižnici u Zadru.³⁸

Jednako, tijekom biskupske službe Berčićev je stric intenzivno zagovarao i pomagao razvoj nacionalne svijesti i hrvatske jezične kulture. Primjerice, u službenim spisima Šibenske biskupije za vrijeme biskupske službe Ivana Berčića pohranjene su zamolbe fra Kaje Andrije Adžića³⁹ za financijskom pomoći upućene u svibnju 1847. godine iz Budima, u kojemu ovaj vrijedni duhovni i literarni radnik zapisuje: „Najposlé povuče me želja da zavirim i u vërtao književnosti naroda moga; ali jao tugo i nevoljo što vidim! Vidim mésto mirisavog cvétja korov, mésto plemenitih debalah bocavo dračje i divje šikarje, izuzamši gdékoja stara iz kërša vireća stabla, i nékoliko cvétićah novo – pojavljene književnosti naše.“⁴⁰ Da je biskup Berčić bio mecena hrvatskim preporoditeljima, napose iz crkvenih krugova, svjedoče i dopisi fra Konstantina Božića iz 1848. godine na talijanskom i hrvatskom jeziku u kojima je tražio pomoć za tiskanje korizmenih propovijedi na materinjem jeziku.⁴¹ U tom kontekstu, nužno se osvrnuti na eklatantnu duhovnost šibenskog biskupa Berčića. Primjerice, dok je bio u svojstvu prepozita Zadarskog kaptola i generalnog vikara, neumorno se zauzimao za povratak otaca kapucina u Zadar i obnovu njihova hospicija, koji je bio položen uz crkvu Gospe od Zdravlja. Upravo su kapucini tijekom 19. stoljeća ostavili snažan duhovni pečat među zadarskim vjernicima.⁴² Zaključak potvrđuje i Berčićeva korespondencija s dr. Gian Giuseppeom Filippijem od 18. kolovoza i 17. rujna 1840. godine. Riječ je o pismima u kojima Berčić zahvaljuje Filippiju na čestitkama prigodom imenovanja naslovnim biskupom Kasije.⁴³

³⁷ Anica NAZOR, O otkriću glagoljskoga *Senjskoga misala* i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 20, Zagreb, 2016., 172 – 173.

³⁸ ZKZD, sign. 163893, MS 1054/V.

³⁹ Fra Kajo Adžić zalagao se za hrvatski narodni preporod u Srijemu, što je razvidno iz njegove prepiske s Ljudevitom Gajem; *Hrvatski narodni preporod 1790. – 1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta*, Zagreb, 1985., 57.

⁴⁰ AŠB, *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 335, br. 519 (25. 6. 1847).

⁴¹ AŠB, *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 336, br. 179 (5. 3. 1848.). O fra Konstantinu Božiću vidi više kod: Mate Ivčević, *Necrologia del molto reverendo padre Constantino da Pasmano: lettore giubilato di filosofia e teologia, definitor e predicatore, ex-ministro provinciale ecc.*, Zara, 1860.

⁴² Zdenko DUNDOVIĆ, *Kapucinski hospicij u Zadru. U sjeni Gospe od Zdravlja*, Zadar, 2019., 67 – 68.

⁴³ Sudeći prema Berčićevim navodima, za naslovnog biskupa posvetio ga je Alojzije Marija Pini (Šibenik, 1785. – Split, 1865.), šibenski biskup i splitski nadbiskup. O Piniju vidi više kod: Ljerka ŠIMUNOVIĆ, *Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjega 1817./18. do godine 1866./67, Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, br. 23, Split, 2010., 46, bilj. 69.

U njima Berčić navodi da se zauzimao da kapucini dođu u Zadar održati korizmene propovijedi.⁴⁴ Uz to, Berčić je gajio pobožnost prema Srcu Isusovu,⁴⁵ koju su tada napose propagirali redovnici Družbe Isusove. Berčić je i kao šibenski biskup pozivao isusovce da održe misije i šire pobožnost Presvetom Srcu Isusovu u Šibenskoj biskupiji.⁴⁶

O neupitnom hrvatskom duhu šibenskog biskupa Ivana Berčića najzornije svjedoči zapis njegova nećaka Berčića u ostavštini koja je pohranjena u Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Naime, Giuseppe Ferrari-Cupilli izdao je 1857. godine kratku monografiju o životu i djelu biskupa Berčića.⁴⁷ Razvidno je da se Ferrari-Cupilli osvrnuo na lik šibenskog biskupa iz perspektive *Zaratina*, što očito nije najbolje sjelo biskupovu nećaku Ivanu Berčiću. Glagoljaš Berčić preveo je u svojim zabilježkama Ferrari-Cupillijev tekst na hrvatski jezik, s važnim primjedbama o stričevu hrvatskom identitetu i njegovoj iznimnoj ulozi u zaštiti hrvatskog jezika, glagoljice i staroslavenske liturgije. Zbog važnosti Berčićeva osvrta on se ovdje donosi u cijelosti jer dokazuje da je šibenski biskup ostavio izniman utjecaj na formaciju glagoljaša Berčića. Tako je on u podnožnoj bilješci zapisao sljedeće:

„Bit će ugodno cijenimo i narodu našem razumjeti kakav bi od kraja do kraja život čovjeka, koj izpunjavajuć svoje pastirske dužnosti, mnogo mu dobra činjaše i toliko trudio da od umornosti dospi, čovjeka čigovo poslovanje za obću korist spleta se s onim različnim zgodama, kojima bi Dalmacia podložna od početka ovog stoljetja do skora, čovjeka koj spozná da je Dalmatinskomu biskupu dužnost uzdržati u svojoj cielosti baštinstvo S. S. Slavjanskih Apoštola Cyrilla i Methoda, priporučivši puno putah Franciškancima Male Bratje III Reda, koji, i po osobitoj uredbi njihove Dalmatinsko-Istrijske Deržave, imaju staroslovjenskim jezikom overšiti sve cérkovne načine, a u njegovoj Šibeničkoj Biskupii imahu Manastir, da službu božju ne našaraju su tri jezika, nego da ju svu staroslovjenskim jezikom obavljaju, kao što zapovjeda Bula Pape Benedikta XIV 15^{og} Kolovoza g. 1754 počimajuća besjedama: „Ex pastoralis munere“. Stoga, i da ne bjé s ljubavi i harnosti, pravedno posveti njegovoj uspomeni sinovac mu Ivan Berčić Čitanku staroslovjenskog jezika pisana glagolskim slovima, koju lani izdá u sviet, da priskoči u pomoć glagolskoj liturgiji, koja s čigove nemarnosti htíla bi u nas da propane. Privario bi se ko bi na to rekao da

⁴⁴ HR-DAZD-355, Obitelj Filippi, kut. 2, sign. 48, fol. 1r-3v.

⁴⁵ C. F. BIANCHI, *Zara Cristiana I*, 505.

⁴⁶ Mijo KORADE, Pučki misionari u Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 30, br. 1, Zagreb, 1998., 8.

⁴⁷ Giuseppe FERRARI-CUPILLI, *Delle virtù e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich zaratino vescovo di Sebenico: ricordanza*, Zara, 1857.

nema u nas domoljubah ni rodoljubah: ima ih i misle da Dalmacia ima u sebi zametke silnoga bogatstva materialnoga i umnoga i da je nje narod obdaren sposobnostima, koje će mu dat da se jednom uporedi s najsrećnijim narodom svijeta. Važnost Dalmacije, govore, s mnogih je obzira taka, da mora, mal da ne svemu svijetu, neka zanimiva biti. Neplodna liturgija staroslavenska kod katolika, takova je sitnarija, govore još, prema ostalim svietoslavnim znamenitostima naše pokrajine, da nije vajde dangubiti, ni popovim da je nauče, ni ikomu drugomu, da podpomože, kako ne bi propala. A ja mislim, da po širokom svijetu spominju Dalmaciju samo zarad dvijuh stvari, to zarad ružolina zadarskoga i zarad staroslavenske iliti vam glagolske liturgije katolika rimskoga obreda, a da za druge njezine vrline sviet zna i mari, ka da je nema. Nego ružolin ne propada, da paše ga sve to više peku i razasijaju na sve strane svijeta a glagoljske liturgije, pošto se na dobitak ne oslanja kako ružolin, sve to više nestava, jer uzvišenih čuvstava, koja bi je imala uzdržati, nemamo obilnost, nego biva ih nestašica, kako se sama „Rivista Dalmata“ tuži. Tiem veća budi slava i hvala onim mladim našim popovim, koji rado primiše od starih svojih predšastnika dragocjeni amanet i riedku osobitost našega primorja, koji ne odbaciše baščinstvo naših S.S. Apostola, nego hoće da ga neoskrvmeno predaju potomstvu.“⁴⁸

Dakle, iz pera samoga Berčića saznaje se o „domoljubnom i rodoljubnom“ karakteru njegova strica i šibenskog biskupa Ivana Berčića, zaštitnika staroslavenskog jezika i liturgije, a opaska da tadašnja Dalmacija „ima u sebi zametke silnoga bogatstva materijalnoga i umnoga“ upućuje na to da su Berčićevi promišljali narodnosno. Berčićeve zabilješke o potrebi očuvanja „glagoljske liturgije“ kod dalmatinskog svećenstva, a u kontekstu spomena na njegova strica, ukazuju i dodatno potkrepljuju tezu o poveznici strica i nećaka Berčića u tom nastojanju. Stoga nije čudno, kako se u samoj zabilješci navodi, da je glagoljaš Ivan Berčić posvetio svoju *Čitanku staroslovenskog jezika*, tiskanu u Haaseu 1864. godine,⁴⁹ upravo svom stricu, šibenskom biskupu Ivanu Berčiću. S obzirom na opasku o „mladim popovim“, razvidno je da je šibenski biskup Berčić marno pratio napredak svojih klerika u duhovnoj i intelektualnoj formaciji, o čemu svjedoči niz dopisa i izvješća i njihovu napredovanju i školskim uspjesima u arhivu

⁴⁸ ZKZD, sign. 163893, MS 1054/II, *Ostavština Ivana Berčića: Knjiga zajednička Slovoispitna i povestna (1847-18)*, fol. 228-231. Istovjetni kraći tekst od ovoga koji se prezentira pozicioniran je na jednom foliju pod signaturom: ZKZD, sign. 168893, MS 1054/V.

⁴⁹ Berčićeva *Čitanka staroslovenskoga jezika* u biti je drugo izdanje njegove *Chrestomatije* (1859.), kojom je uveo hrvatsku (uglasu) glagoljicu u filologiju 19. stoljeća; A. NAZOR, Ivan Berčić, 480.

Šibenske biskupije.⁵⁰ Uz to, 1848. godine Centralno bogoslovno sjemenište u Zadru suočilo se s poteškoćom prihvata kandidata, čiji je broj bio znatno veći od predviđenoga pa su dalmatinski biskupi tražili od c. k. Vlade rješenje za smještaj đaka. No, u pozadini se nazirao i crkveno-politički prizvuk, što je razvidno iz dopisa zadarskog nadbiskupa i metropolita Josipa Godeassija (1843. – 1863.).⁵¹

Uz to, nemoguće je zaobići obiteljsku poveznicu strica i nećaka Berčića i u profesionalnom smislu. Stric mu je prepustio nadarbinu Marchi,⁵² što je dijelom činilo okosnicu njegove ekonomske sigurnosti.⁵³ O tome se također doznaje iz pisma koje je danas pohranjeno u fondu obitelji Erco u Državnom arhivu u Zadru. Iako u pismo nije izrijeком navedeno ime mladog Berčića, već je adresirano „predragome nećaku“ (*Carissimo Nipote!*), sadržaj samoga pisma daje naslutiti da je riječ o našem glagoljašu. Naime, u samom pismu spomenuta je gore navedena nadarbina Marchi te novac za izgovor 30 misa.⁵⁴ Razvidno je iz pisma da su stari i mladi Berčić, stric i nećak, održavali redovitu korespondenciju, vodili brigu o zajedničkim interesima i poslovima, ali iznad svega, s obzirom na spomen ostalih članova obitelji Berčić, održavali konstantne obiteljske veze. O tome svjedoči arhivsko gradivo koje je pohranjeno u Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Naime, šibenski biskup Ivan Berčić imao je strica Dominika Berčića Caraziju pok. Ivana, bogatog posjednika i trgovca na Krfu. Dominikova ostavština i popis prilično velike imovine, koja je dijelom stečena i ženidbenom vezom s Marijom Carazijom, dospjela je u fond Znanstvene knjižnice u Zadru.⁵⁵ Sadržaj spisa izvrsno je povijesno vrelo za razmatranje Berčićeva rodoslovlja, ali još više za

⁵⁰ Vidi primjerice: AŠB, *Službeni spisi. Joannes Bercich*, kut. 337, br. 484 (29. 8. 1848.); br. 577 (8. 10. 1848.).

⁵¹ *Quanto all'istruzione diverse tendenze furono manifestate da parte dei Reverendissimi Ordinariati. Lo scrivente, quanto a se, può dichiarare che gl'è tutt'uno in una maniera e nell'altra, quantunque riflettendo bene non sia lo stesso. Che sarà del tutto se le forze si disuniscono? Se manca l'unità, che ne avverrà dell'educazione, istruzione e provvedimento del giovane clero nelle sei piccole, scarse, e povere Diocesi della Provincia?* AŠB, *Službeni spisi. Joannes Bercich*, kut. 337, br. 666 (9. 11. 1848.).

⁵² HR-AZDN-16/2, *Opći spisi*, 1855., fasc. I, br. 849, br. 888.

⁵³ O karijeri mladog Ivana Berčića vidi više kod: C. F. BIANCI, *Zara Cristiana I*, 244 – 246.

⁵⁴ *Carissimo Nipote! Vi includo una lettera per il Michele del Toni con cui gli partecipa che sua moglie ha partorito un machio. Vi includo pure fiorini venti otto, e due ricevute da fior: 11:26 all'uno per il Goretti, e Rossinich risguardati il beneficio Marchis, quella per il Smirich vi spedirò con altro incontro; Alla quale vorrei aggiungere una di due anni per tutti gli anni scorsi. Se aueste bisogno di 30 Messe di 30 caran: di elemosina per ogn'una vi spedirei li 15 fiorini. Salutando tutti sono. P.S. Vi includo anche tre fiorini per l'uffizio che mi avete spedito. Vostro Affazio: Zio Gio: Bercich V° Sebenico li 20 Maggio 1855.* HR-DAZD-353, Obitelj Erco, kut. 3, br. 1.3.8.4., fol. 1.

⁵⁵ ZKZD, sign. 163934, MS 1095/I, *Berčić Dominik p. Ivana, Spisi iz ostavštine I (1679. – 1827.)*; MS 1095/II, *Spisi iz ostavštine II (1829. – 1844.)*; MS 1095/III, *Spisi iz ostavštine III (1845. – 1865.)*.

razumijevanje ekonomskog stanja i posjeda obitelji Berčić. Vezano za obiteljske poveznice, ovdje se navodi da je Dominik Berčić Carazia, pok. Ivana, 1853. godine imenovao nasljednicima svojih dobara nećake šibenskog biskupa Ivana Berčića i Mihovila Berčića, oca našeg glagoljaša Ivana. Dvojica rođaka imenovali su krfskog kanonika i dekana Carla Rivellija u svojstvu zastupnika pri izvršenju stričeve oporuke.⁵⁶

Smrt šibenskog biskupa Ivana Berčića uslijedila je 1855. godine. Biranim riječima o njemu se izrazio zadarski nadbiskup i metropolit Josip Godeassi u dopisu upućenom kapitularnom vikaru Šibenske biskupije Nikoli Harašiću.⁵⁷ Iako je riječ o službenom dopisu metropolita u slučaju smrti jednog dijecezanskog biskupa sufragana i potvrdi imenovanja kapitularnog vikara tijekom *sede vacante* biskupije, ipak se riječi zadarskog nadbiskupa o „pobožnosti, revnosti, ljubavi i mnogim drugim vrlinama“ šibenskog biskupa Ivana Berčića mogu uzeti kao karakterne odlike strica našeg glagoljaša Ivana Berčića. Jednako su se biranim riječima suvremenici izrazili i o našem glagoljašu, nakon njegove smrti 1870. godine. U fondu Znanstvene knjižnice u Zadru sačuvan je niz soneta i prigodnih posmrtnih lauda u čast glagoljašu Ivanu Berčiću. Ovdje će se navesti tek jedna, koja je zapela za oko zbog naslova, koji glasi *Pokojnom Popu Ivanu Brčiću. Tužna Majka Domovina*:

⁵⁶ ZKZD, sign. 163934, MS 1095/III.

⁵⁷ *Reverendissimo Monsignore! Col più vivo dolore dell'animo ho inteso la repentina morte teste avvenuta del benemerito Vescovo di codesta Diocesi Monsignor Giovanni Bercich, mio suffraganeo, che per la sua inestimabile pietà, zelo, carità, e tutte le altre virtù ha lasciato di se una memoria piena di lode e di benedizione. Mi è quindi grato il sentire che tutto codesto esemplare Clero e religioso popolo, ne ha compianto la morte coi contrasegni del più vivo rammarico, encomiando l'Illustre defunto, e pregando pace colla più grande edificazione. Io ho pure disposto di suffragare l'anima sua con un solenne uffizio divino in questa Chiesa Metropolitana, alla quale il medesimo ha una volta appartenuto e come Dignitario, e come cittadino. In mezzo a tanta perdita, mi giunse grata la partecipazione che da Vostra Signoria Reverendissima e codest Venerabile Capitolo col foglio 5. Giugno corrente N.º 433, della elezione Canonica fatta nella degnissima di Lei persona a Vicario generale Capitolare durante la sede vacante, confidando nella benevisa di Lei saggezza e prudenza, che infrattanto dirigerà gli affari della Diocesi a tenore delle discipline Canoniche e delle vigenti leggi, in maniera da guadagnarsi la pubblica stima e soddisfazione. E sono persuaso che tutto il Clero Diocesano si della città, che rurale. Le porterà il dovuto rispetto ed obbedienza. Del resto, aderendo alle istanze di Vostra Signoria Reverendissima, e del Venerabile Capitolo, io volentieri promuoverò per quanto sta in me la nomina del futuro nuovo Vescovo, pregando dal Signor Iddio che ne susciti uno fatto secondo il curo suo. InteressandoLa di voler comunicare questi miei sentimenti a codesto Venerabile Capitolo, di cui commendo con particolare compiacenza la fraterna pace e l'armonia, ho l'onore di dichiararmi con distinta stima ed affetto. Zara li 11. Giugno 1855. Giuseppe Godeassi Arcivescovo Metropolita. AŠB, Službeni spisi. Nicolus Harassich, kut. 350, br. 450 (11. 6. 1855.).*

Cemprsa mi dajte kite,
Bosiljka mi donesti,
Dajte skromne ljubice!

Sad mi gizdaš druge kraje,
Lipost tvoja sada sjaje
U zemljici tudjinskoj.

Da posipljem cvitjem vilim,
Da ledeni kamen kitim
Moje sjajne Danice!

Tvoje srce drugog dvori,
Za mnom više on negori,
Jao meni žalostnoj!

Čemu si mi odletio
Koj' di zemlji priletio
Moj sokole gizdavi?
Brže li si uvehnuo,
Brže li si izčeznuo,
Moj cvijete ubavi!

O moj sinko tugo ljuta!
O moj sinko rano kruta!
Da te nisam rodila!
Jadnoj meni! Što budalim...
Što ja tužim što ja žalim
Sinka moga primila?

Moj Ivane diko moja,
Uzoritost gdi mi 'e tvoja?
Resila me za malo!

Cvitje mi usa još nezrilo,
U tudjinskio prnu krilo,
Al će živit kod mene!

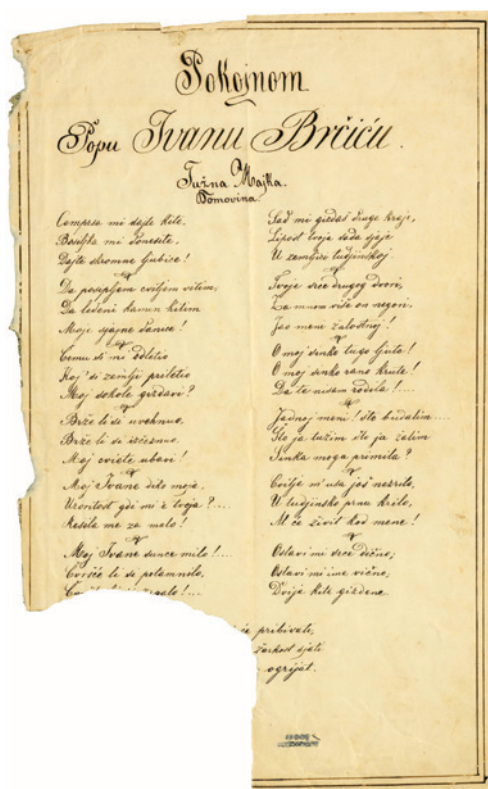
Moj Ivan sunce milo!
Čvršće li si potamnilo,
Čvršće li si zaspalo!

Ostavi mi srce dično;
Ostavi mi ime vično;
Dvije kite gizdene. ...⁵⁸

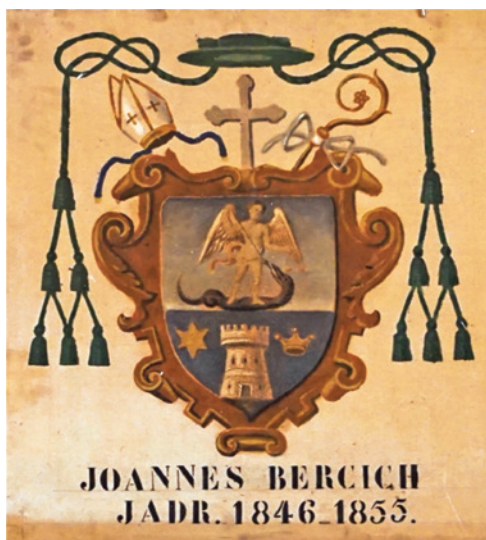
Razvidno je, dakle, iz naslova poeme *Tužna majka domovina* da je percepcija javnosti o glagoljašu Berčiću smjerala na njegovu neupitnu odanost domovini i materinjem jeziku, što je bila karakteristika i njegova strica, šibenskog biskupa Berčića. Bez sumnje, ta poveznica nije slučajna pa se može zaključiti da su životi dvojice Ivana Berčića, strica i nećaka, bili duboko obilježeni srodnim duhovnim, intelektualnim, filološkim, ali i narodnosnim interesima. Šibenski biskup Berčić umro je na Visovcu 29. svibnja 1855. godine, a pokopan je u katedrali sv. Jakova u Šibeniku. Njegov nećak Ivan Berčić umro je u Zadru 24. svibnja 1870. godine. Pokopan je u Zadru na gradskom groblju u obiteljskoj grobnici, a na grobu mu stoji natpis *staroslavenski učenjak*.⁵⁹

⁵⁸ Folija je na lijevoj donjoj margini otrgnuta te se posljednja strofa ne razabire, tek su razvidne riječi: *...će pribivati, ...žarkost sjati i ...ogrijat*. ZKZD, sign. 163893, MS 1054/V.

⁵⁹ Pavao KERO, *Grđa za biografski leksikon svećenika koji su radili u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).

SLIKA 2. Pokojnom Popu Ivanu Berčiću. Tužna Majka Domovina. (Izvor: Znanstvena knjižnica Zadar, Fond Ostavština Ivana Berčića, sign: 163893, MS 1054/V)

SLIKA 3. Grb šibenskog biskupa Ivana Berčića. Foto: Zdenko Dundović.

ZAKLJUČAK

Ovim skromnim prilogom pokušalo se utvrditi poveznice između strica i nećaka, glagoljaša i biskupa Ivana Berčića. Analiza i sinteza istraženog arhivskog gradiva, uz komparaciju s objavljenim rezultatima u znanstvenoj literaturi, daju za pravo zaključiti da je šibenski biskup Ivan Berčić (1846. – 1855.) uvelike utjecao na duhovnu, intelektualnu i filološku formaciju svoga nećaka, glagoljaša Ivana Berčića. U crkveno-političkim previranjima polovicom 19. stoljeća na prostoru Habsburške Monarhije, koja su se velikim dijelom prenijela na prostor pokrajine Dalmacije, stric i nećak Berčić, čini se, promišljali su narodnosno, njegovali staroslavensku liturgiju i glagoljašku baštinu hrvatskog naroda te nastojali promicati te vrednote prvenstveno među klerom. Uz to, snažne obiteljske poveznice bitno su utjecale na formaciju glagoljaša Ivana Berčića, kojemu je stric biskup bio od iznimnog značaja. Iako je potrebno provesti sustavnija istraživanja, s obzirom na disperzivnost arhivskog gradiva o razmatranoj problematici, mišljenja smo da istraženi dokumenti sasvim dovoljno ukazuju na neupitnu poveznicu dvaju Berčića, što je bilo od značaja za duhovni i kulturni rast glagoljaša Ivana Berčića, a posljedično za hrvatsku filologiju i kulturu pismenosti uopće.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije (HR-AZDN)

HR-AZDN-43, Matica krštenih župe sv. Stošije u Zadru, *Liber Baptizatorum XVIII* (1748. – 1761.), XX (1778. – 1791.), XXIII. (1822. – 1825.).

HR-ADZN-16/2, Opći spisi Zadarske nadbiskupije/Metropolije (1797. – 1949.), 1830., fasc. V; 1837., fasc. I; 1840., fasc. I, neozn. folija (Beč, 12. 4. 1840.); 1840., fasc. II; 1831., fasc. III; 1842., fasc. IV; 1846., fasc. I; 1846., fasc. II; 1855., fasc. I.

Arhiv Šibenske biskupije (AŠB)

AŠB, *Službeni spisi, Joannes Bercich*, kut. 333, 335, 336, 337, 338.

AŠB, *Službeni spisi, Vicarius Capitularis*, kut. 331.

AŠB, *Službeni spisi, Nicolus Harassich*, kut. 350.

Državni arhiv u Zadru (HR-DAZD)

HR-DAZD-349, Fond Corponese, kut. 3.

HR-DAZD-355, Obitelj Filippi, kut. 2.

HR-DAZD-353, Obitelj Erco, kut. 3.

Znanstvena knjižnica u Zadru (ZKZD)

ZKZD, sign. 163893, Ms 1054/I, *Knjiga zajednička vseslavjanskaja skupio P.I.B. 1845 – 1853.*

ZKZD, sign. 163893, MS 1054/II, *Ostavština Ivana Berčića: Knjiga zajednička Slovoispitna i povestna (1847-18)*, fol. 228-231; MS 1054/V

ZKZD, sign. 163934, MS 1095/I, *Berčić Dominik p. Ivana, Spisi iz ostavštine I (1679. – 1827.)*; MS 1095/II, *Spisi iz ostavštine II (1829. – 1844.)*; MS 1095/III, *Spisi iz ostavštine III (1845. – 1865.)*.

LITERATURA:

BIANCHI, Carlo Federico, *Zara Cristiana I*, Zara, 1877.

CELIĆ, Josip, Pregled gospodarske strukture u gradu Zadru po službenim evidencijama od 1806. do 1814., *Historijski zbornik*, god. 69, br. 1, Zagreb, 2016., 1 – 32.

Domaće viesti, *Narodni list*, god. 62, br. 59, Zadar, 25. VII. 1903., 3.

DUNDOVIĆ, Zdenko, *Kapucinski hospicij u Zadru. Usjeni Gospe od Zdravlja*, Zadar, 2019.

FERRARI-CUPILLI, Giuseppe, *Delle virtu e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich zaratino vescovo di Sebenico: ricordanza*, Zara, 1857.

HORBEC, Ivan, Studirati u okrilju bečkoga dvora. Kolegij sv. Augustina i formiranje crkvene elite u hrvatskim zemljama, *Croatica Christiana periodica*, vol. 42, br. 82, Zagreb, 2018., 71 – 79.

- IVČEVIĆ, Mate, *Necrologia del molto reverendo padre Constantino da Pasmano: lettore giubilato di filosofia e teologija, definitore e predicatore, ex-ministro provinciale ecc.*, Zara, 1860.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Prete Giovanni Brčić*, Zara, 1871.
- KERO, Pavao, *Grada za biografski leksikon svećenika koji su radili u Zadarskoj nadbiskupiji* (u rukopisu).
- KORADE, Mijo, Pučki misionari u Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 30, br. 1, Zagreb, 1998., 5 – 24.
- NAZOR, Anica, Ivan Berčić (Zadar, 9. I. 1824. – 24. V. 1870.), *Zadarska smotra*, god. 50, br. 5-6, Zadar, 2001., 478 – 485.
- NAZOR, Anica, O otkriću glagoljskoga *Senjskoga misala* i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 20, Zagreb, 2016., 171 – 177.
- OSTAJMER, Branko, HORBEC, Ivana, Institut sv. Augustina (*Frintaneum*) u Beču i pitomci Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije, *Croatia Christiana periodica*, vol. 38, br. 73, Zagreb, 2014., 85 – 111.
- ŠIMUNOVIĆ, Ljerka, Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjega 1817./18. do godine 1866./67, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, br. 23, Split, 2010., 9 – 336.
- Katalog Hrvatski narodni preporod 1790. – 1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta*, ur. Nikša Stančić, Zagreb, 1985.

Zdenko DUNDOVIĆ

THE ROLE OF ŠIBENIK BISHOP IVAN BERČIĆ (1844-1855) IN THE SPIRITUAL AND INTELLECTUAL EMERGENCE OF HIS GLAGOLITIC WRITERS

SUMMARY

Based on the available archival material from church and secular archives and by comparing the results of scientific research published so far, the paper tries to point out the connection between the Šibenik bishop Ivan Berčić (1846 – 1855) and the Glagolitic priest Ivan Berčić (1824 – 1870). With regard to the kinship between the two church dignitaries, the paper proposes the thesis that Šibenik Bishop Berčić, the uncle of Glagolitic writer Ivan Berčić from Zadar, significantly influenced the spiritual and intellectual formation of his nephew. The researched archival material undoubtedly strengthens that conclusion. The uncle and nephew Berčić thought nationally within the process of ecclesiastical-political turmoil during the 19th century on the territory of the Habsburg Monarchy and advocated for the preservation of the Old Slavic liturgy and the Glagolitic heritage of the Croatian people, which they wholeheartedly promoted among the clergy. Within this process, it is noticeable from the archival material that the mutual contacts of the two priests resulted in the spiritual and cultural growth of Glagolitic priest Ivan Berčić in particular, which consequently influenced Croatian philology and the culture of literacy in general.

Keywords: Šibenik bishop Ivan Berčić, Ivan Berčić Glagolitic priest, Berčić family, Old Slavic liturgy, Glagolitic heritage, Zadar, Šibenik, 19th century.

IVAN BERČIĆ UOČI I ZA VRIJEME HRVATSKOG NARODNOG PREPORODA 50-IH I 60-IH GODINA 19. STOLJEĆA U DALMACIJI

Tado ORŠOLIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Zadar

U radu se govori o ulozi Ivana Berčića tijekom predintegracijskog i integracijskog razdoblja u Dalmaciji tijekom 50-ih i 60-tih godina 19. stoljeća. Iako ne sudjeluje aktivno u političkim djelatnostima, on se posvećuje ponovnom oživljavanju glagoljštva i staroslavenske liturgije koji su bili jedna od temeljnih sastavnica kulturne i jezične baštine u hrvatskoj povijesti. Kroz prizmu obnove glagoljštva valja promatrati i oživljavanje „narodnog“ jezika te u konačnosti i primjenu hrvatskog jezika (od 1870.) kao službenog jezika u Dalmaciji. Značajnu ulogu u tome imao je Ivan Berčić koji je nanovo „uskrsnuo“ glagoljicu i tako doprinio narodnom preporodnom pokretu u kojem je ostvaren jedan od temeljnih ciljeva preporodnog pokreta, a to je uvođenje hrvatskog jezika kao službenog jezika u Dalmaciji.

Ključne riječi: Ivan Berčić, ilirizam, preporodni pokret, glagoljica, Zadar.

UVOD (OD ILIRSKJE IDEJE PREMA NACIONALNOJ IDEOLOGIJI)

Preporodni pokret u hrvatskim zemljama za vrijeme Habsburške odnosno Austro-Ugarske Monarhije u dugom 19. stoljeću imao je pojednostavljeno rečeno dvije faze procesa nacionalne integracije. Prva faza bila je 30-ih godina 19. stoljeća kada je započeo proces ilirskog pokreta u koji se uključila hrvatska inteligencija, ponajprije u Banskoj Hrvatskoj, dok se u Dalmaciji zamah ilirskog pokreta nije imao značajnijeg odraza na svim društvenim razinama. U predpreporodnom pokretu u Dalmaciji 50-ih godina 19. st. nema jasne ideje kojim putem provesti nacionalnu integraciju. U kristaliziranju nacionalnih ideja redale su se ilirska, panslavistička, južnoslavenska, slavenska, pa i srpska ideološka misao. U drugom dijelu procesa nacionalne integracije u Dalmaciji u preporodnom pokretu do kraja 60-ih godina sazrijeva nacionalna ideja koja se jasno određuje u hrvatskom nacionalnom i jezičnom pogledu. Na drugoj strani, ilirska je ideja u Banskoj Hrvatskoj već do kraja 50-tih godina 19. st. ubrzo prerasla u narodni preporod koji je rezultirao hrvatskom nacionalnom integracijom.

U Dalmaciji se uslijed izraženog partikularizma zbog slavo-dalmatinske ideje potpomognute državnom politikom i dalmatinskom oligarhijom još uvijek 60-ih godina nije nalazio način da se putem narodnog preporoda do

kraja provede proces nacionalne integracije. Tomu je pogodio dalmatinski partikularizam koji se očitovao tako da je na jednoj strani postojala slavo-dalmatinska ideologija predvođena talijanskom obrazovanom elitom koja je zastupala i nastojala promicati i razvijati ideju o slavo-dalmatinskom narodu talijanskom jeziku i kulturi, ističući dalmatinstvo kao teritorijalnu i nacionalnu zasebnost. Na drugoj strani postupno je nastajala nacionalno-integracijska ideologija koja je hrvatski narod uključivala u proces stvaranja modernih nacija organiziranih u nacionalne države.

S uvođenjem ustavnosti i parlamentarizma u Habsburškoj Monarhiji od 1860. započinje i prva faza hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji (od 1860. do 1870.). U političkom pogledu ova je faza imala obilježje razračunavanja „narodnjaka“, predvođenih Narodnom strankom koja se zalagala za ujedinjenje s Banskim Hrvatskom, ponarođenje općina i uvođenje hrvatskog jezika kao službenog jezika, s „autonomaškim pokretom“ predvođenog Autonomaškom strankom koja se zalagala za autonomiju Dalmacije, talijanskog jezika i kulture. Preporodni pokret predvodi dio građanske inteligencije koja je obrazovanje stekla na stranim (talijanskim) sveučilištima i pučka inteligencija (uglavnom svećenstvo) koja se obrazovala na bogoslovijama u Dalmaciji. Nakon uvođenja ustavnosti i neuspjelog pokušaja sjedinjenja s Banskim Hrvatskom, preporodne snage okupljene oko Narodne stranke intenziviraju svoja nastojanja k jasnoj orijentaciji razvoja nacionalne svijesti suprotstavljajući se partikularističkoj svijesti *Slavo-Dalmata* i *Italo-Dalmata* koji su se organizirali u Autonomašku stranku. U takvoj političkoj konstelaciji u Dalmaciji nastaju dva oponentska politička pokreta: aneksionistički (okupljeni oko „narodnjaka“) i autonomistički (okupljeni oko „autonomaša“). U tom pogledu „narodnjaci“ usmjeravanju svoju političku akciju posebno prema dijelu otuđene građanske inteligencije i građanstva općenito koje je zbog raznih političkih ili gospodarskih razloga bilo na strani oligarhijskog sloja društva. Kod njih nastoji razviti nacionalnu svijest i putem općinskih izbora pridobiti ih za političku borbu u zadobivanju općinskih uprava od autonomaša i provesti ponarođenje Dalmacije odnosno uvođenje hrvatskog jezika u upravu, škole i sudove.

Proces oblikovanja hrvatske nacionalne ideologije u Dalmaciji započinje 60-ih godina, a završava krajem 19. stoljeća, u konačnoj odrednici hrvatske nacionalne ideje: pravaškoj ideologiji i Hrvatskoj kao zasebnoj naciji te narodnjačkoj južnoslavenskoj ideologiji o Južnim Slavenima kao jednoj naciji. Premda su obje ideologije hrvatske nacionalne integracijske ideologije, one u sebi sadrže dvije varijante nacionalnih ideologija: gradskih narodnjaka kao južnoslavensku, i u krugu okupljenom oko Mihovila Pavlinovića koja samo u jednoj kratkoj fazi nosi južnoslavensku oznaku, ali vrlo brzo prerasta u hrvatsku

nacionalu ideologiju.¹ Dva su temeljna izazova koja su bila postavljena pred hrvatski preporodni pokret u Dalmaciji i osobito pred građansku inteligenciju i građansku elitu, a to je – jezično pitanje i pitanje sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom.

Predintegracijski su procesi u Dalmaciji tijekom 50-ih godina postupno prelazili u fazu identificiranja pravca nacionalne ideologije. U tim procesima pojavile su se osobe koje će imati značajnu ulogu u razdoblju uoči preporodnog pokreta i oblikovanju nacionalnog integracijskog pravca, a među njima je bio i tada mladi svećenik Ivan Berčić koji se 1848. iz revolucionarnog Beča s doktorskog studija prisilno vratio u Zadar. Redenje za svećenika (2. veljače 1848.) zateklo ga je u Beču te je pri tom izrazio želju da kao svećenik zadarske nadbiskupije svoju prvu mladu misu izvede „jezikom slovinskim“, ali mu to nije dozvolila bečka mitropolija.²

BERČIĆEVA DJELATNOST U DUHU ILIRIZMA I „POSTILIRIZMA“

Kakav stav i kakvu je ulogu imao Ivan Berčić u (pred)integracijskom razdoblju u Dalmaciji i procesu hrvatske nacionalne integracije 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća i koja je bila njegova uloga u obnovi glagoljice u Dalmaciji, neka su od temeljnih pitanja na koje će se nastojati dati odgovor u ovome radu. Berčić je 1846. kao mlad svećenik, vjerojatno posredstvom svog imenjaka i strica, utjecajnog šibenskog biskupa Ivana Berčića (1844. – 1855.), upućen na studij teologije u Beč. Međutim, zbog revolucionarnih događanja 1848. nije postigao doktorat iz teologije, morao je prekinuti studije i iste godine vratiti se u Zadar. On je tijekom dvije godine boravka u Beču (1846. – 1848.) zasigurno imao doticaja i upoznao se s predrevolucionarnim događanjima u Habsburškoj Monarhiji, ali i pobliže s ilirskom idejom. O tom razdoblju njegova života nemamo konkretnih izvora u Berčićevoj ostavštini ili drugdje u arhivima tako da ne možemo pouzdano

¹ Zbog obimne literature o navedenoj tematici ovdje će se nabrojati samo neka: Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Zagreb, 1980.; Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992.; Antoni CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Zagreb, 2006.; Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914.*, Zagreb, 1968.; Mihovil PAVLINOVIĆ, *Misao hrvatska i misao srbska u Dalmaciji od god. 1848. do god. 1882.*, Zadar, 1882., reprint Split, 1994.; Jaroslav ŠIDAK, Vinko FORETIĆ, Julije GRABOVAC, Igor KARAMAN, Petar STRČIĆ, Mirko VALENTIĆ, *Hrvatski narodni preporod Ilirski pokret*, 2. izd., Zagreb, 1990.; Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.; Konrad CLEWING, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung. Dalmatien in Vormärz und Revolution*, München, 2001.

² Vatroslav JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, III-XV (uvodni dio), u: Ivan BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb, 1870., 4.

utvrditi s kim se ponajviše „družio“ i razmjenjivao misli. Međutim, znamo da se u Beču upoznao s istaknutim slavistima i jezikoslovcima. Osobito je uspostavio veze s Vukom Stefanovićem Karadžićem, Francom Miklošičem,³ Matijom Mesićem (od 1844. – 1848. studirao bogosloviju u Beču), Ivanom Burattijem, Đurom Daničićem⁴ i drugim intelektualcima koji su tada boravili ili studirali u Beču.⁵ Vuk S. Karadžić je, po svemu sudeći, na njega ostavio veliki dojam, što je vidljivo iz korespondencije koju je Berčić povremeno imao s njime u razdoblju nakon povratka u Zadar od 1851. do 1858. godine.⁶ Gavrilović kaže kako je Berčić u duhu južnoslavenske ideje bio „vredan dopisnik i rasturivač negovih kniga zato što veruje da je i to služba narodnom napretku“, a za uzvrat „Vuk se, iz istih razloga, zauzima da Berčić dobije katedru slovenskog jezika u Zadru“.⁷

Berčić je po dolasku u Zadarsku nadbiskupiju u početku obavljao različite svećeničke dužnosti te se istovremeno intenzivno bavio proučavanjem glagoljice i glagoljskih spomenika u Zadru i okolici.⁸ Jedno vrijeme bio je kateheta i predavač hrvatskog jezika u ženskoj školi Samostana benediktinki sv. Marije, a

³ Franc Miklošič (20. 11. 1813. – Beč, 7. 3. 1891.), slovenski filolog i jezikoslovac, bio je jedan od osnivača suvremene slavistike. Radio je u Carskoj biblioteci u Beču od 1844. do 1862. godine. Tamo je za svog boravka u Beču Berčić „marljivo posjećivao prijatelja svoga“ Miklošića. V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 8.

⁴ Đuro Daničić (Đura; pravim imenom Đorđe Popović), filolog (Novi Sad, 16? IV. 1825 – Zagreb, 17. XI. 1882). Od 1845. studira pravo u Beču, gdje pristupa krugu mladih sljedbenika Vuka Stefanovića Karadžića, napušta Šturovu panslavističku ideologiju i postaje najistaknutijim borcem za Karadžićev srpski jezik i pravopis. Napušta studij prava te sluša slavistička predavanja Franca Miklošića. Do 1852. pomaže Karadžiću u pripremi drugog izdanja *Srpskoga rječnika*. Od 1866. prihvaća poziv J. J. Strossmayera i F. Račkoga da dođe u Zagreb raditi na prikupljanju građe za *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* koji je pokrenula JAZU. Tako je 1867. izabran za tajnika Akademije. Potom je 1873. otišao u Beograd gdje je predavao u beogradskoj Velikoj školi, ali ga je Akademija opet pozvala 1877. u Zagreb da nastavi rad na *Rječniku* koji nije nikada završio jer ga je snašla preprana smrt. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4373> (pristupljeno 7. 2. 2020.)

⁵ Deset pisama koje je Berčić uputio Karadžiću u razdoblju od 1851. do 1858. u prijepisu je objavio And. (Andra, op. aut.) GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karagiću, Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 5, Zagreb, 1907., 268 – 277. (dalje: A. GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću*). Andra Gavrilović (Svilajnac 1864. – Beograd 1929.) bio je srpski povjesničar, književnik i povjesničar književnosti, napisao je više djela iz srpske književnosti i povijesti, među njima i *Sveti Sava*, Beograd, 1900.; *Znameniti Srbi XIX. veka*, Zagreb, 1901. – 1904., itd.

⁶ A. GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću*, 269. Pismo datirano 16. veljače 1851. Na kraju pisma, Berčić piše „pozdravite mi G. Miklošića, Burati i Daničića...“

⁷ A. GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću*, 268.

⁸ Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafaříku (1852. – 1859.). Fond: Šafařík P. J., kp, Ivan Brčić – P. J. Šafařík, 19 dopisů z let 1852-1859. Literární archiv Památníku národního písemnictví, Prag. 19 pisama (dalje: LAPNP, *Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafaříku (1852. – 1859.)*). To je vidljivo iz pisama koje je Berčić od 1852. do 1855. uputio Jozefu Šafaříku, jednom od vodećih slavista u Habsburškoj Monarhiji.

onda je nakon smrti fra Benedikta Mihaljevića⁹ izabran za njegova nasljednika i profesora na katedri staroslavenskog i hrvatskog jezika na zadarskoj bogosloviji. Na ovo radno mjesto izabran je 12. ožujka 1855., između ostalog, i posredstvom Vuka Karadžića koji ga je preporučio preko tajnika austrijskog ministra nastave i religije Lea Thuna.¹⁰ Kasnije je Berčić zahvalio Karadžiću na njegovoj intervenciji kod ministra Thuna te mu između ostaloga piše „bio sam odabran kao profesor po vašoj želji staroslov. jezika... Primate moja srđena zahvaljenja na priporučenja učinjena za me Tajniku ministra Tuna.”¹¹ Vjerojatno je i zbog tog čina u znak zahvalnosti Berčić dodatno raspačavao njegova djela po Dalmaciji, sigurno sve do 1857. godine.¹² Berčić je ipak iznimno cijenio Karadžićev rad na jezikoslovlju. Bio je među prvim kupcima svih njegovih djela. Iako o tome nemamo posebnih dokaza u izvorima, a s obzirom na Berčićevo živo zanimanje za svako Karadžićevo djelo i njegovo raspačavanje po Dalmaciji, možemo tek pretpostaviti da je i Berčić (poput Daničića) još dok je studirao u Beču priključio krugu mladih „sljedbenika“ Vuka Stefanovića Karadžića koji su napustili Štúrovu¹³ panslavističku ideologiju.

Kad se Berčić vratio u Zadar, istovremeno iz splitskog sjemeništa dolazi i skupina mladih bogoslova na zadarsku bogosloviju, prvi Luka Botić krajem

⁹ Fra Benedikt Mihaljević, svećenik i profesor (15. kolovoza 1768., Krk – 21. siječnja 1855., Zadar). Školovao se u Kopru, Bologni i Ceseni. Franjevac trećeredac, zaređen 8. lipnja 1791. u Glavotoku. Bio je lektor filozofije u Ceseni, a od 1806. radi kao profesor u Zadru. Na zadarskom liceju predavao je crkvenu povijest, na gimnaziji gramatiku, grčki i latinski jezik, teologiju i povijest (1814. – 1823.). Predavao je hrvatski jezik (1822.), zatim staroslavenski i hrvatski jezik (1827. – 1855.). Pred kraj života zanemario je rad na oživljavanju glagoljice, ali je umnogome svojom djelatnošću utjecao na rad na I. Berčića, A. D. Parčića, kao i na ostale znamenite glagoljaše na zadarskom području. Napisao je *Gramatiku slovinsku ili glagoljsku (Brevis grammatica Slavica)* vjerojatno između 1826 i 1829. godine. Ana MIHALJEVIĆ, Milan MIHALJEVIĆ, *Brevis grammatica Slavica* fra Benedikta Mihaljevića, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 47, No. 1, 2015., 463 – 466 i 474.

¹⁰ Leopold Leo Graf Thun-Hohenstein, poznat kao Leo von Thun-Hohenstein (7. travnja 1811. – 17. prosinca 1888.), bio je austrijski ministar kulture i obrazovanja odnosno nastave i religije od 1849. do 1860. Najpoznatiji je po tome što je za njegova mandata 1855. sklopljen konkordat između Vatikana (papa Pio IX.) i Habsburške Monarhije (car Franjo Josip). Više o Leopoldu Thunu na: https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Thun-Hohenstein,_Leopold_Leo_Graf (pristupljeno 16. 4. 2020.).

¹¹ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću, 275, pismo datirano 11. studenoga 1855.

¹² A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću, 269 – 277. To je vidljivo iz sedam (od osam sačuvanih) pisama koje je Berčić poslao Vuku Karadžiću u razdoblju od 1851. do 1857.

¹³ Ľudovít Velislav Štúr (Uhrovec, 28. listopada 1815. – Modra, 12. siječnja 1856.), bio je vođa Slovačkog narodnog preporoda u 19. stoljeću, organizator narodnooslobodilačkog pokreta, političar i ideolog, kodifikator slovačkog književnog jezika, pjesnik, publicist i redaktor. Izvor: <http://biografia.sk/ludovit-stur/> (pristupljeno 12. 4. 2020.)

1849.,¹⁴ a zatim sljedeće školske godine 1850./1851. i ostali, među njima Antun Bakotić i Mihovil Pavlinović (1853. na zadarsku bogosloviju dolazi i Natko Nodilo). Svi oni su pripadali grupi mladih domoljuba okupljenih u tajnoj đačkoj regimenti (družbi) „Ne boj se“ osnovanoj 1848. na splitskom sjemeništu. U kasnijoj fazi preporodnog pokreta uspostavljaju suradnju sa splitskom građanskom inteligencijom, posebno s Kostom Vojnovićem, Gajom Bulatom i Vidom Morpurgom te su zajedno s njima postali predvodnici hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji. Mladi bogoslovi u Zadru preko Karadžićevih književnih djela dolaze u kontakt sa srpskom nacionalnom idejom.

U tom vremenu stvaranja i određivanju jezika i pisma kao jednog od temelja narodnog preporoda i procesa nacionalne integracije, među ostalima, važnu ulogu imao je i Ivan Berčić. Nije nikada bio „politički aktivan“ u preporodnom pokretu tijekom 60-ih godina 19. st., ne nalazimo ga uključenog u političkim konstelacijama između „narodnjaka“ i „autonomaša“. Njegova borba nije bila na političkom polju, ali je zato njegov doprinos u procesu hrvatske nacionalne integracije kroz jezičnu borbu oživljavanja starohrvatskog jezika i pisma glagoljice imao velik značaj u kontekstu ukupnog preporodnog pokreta u Dalmaciji. U tom pravcu određuje se i jedno od temeljnih pitanja: uvođenje hrvatskog jezika u javni život koje je „nužno za sobom povlačilo i sva druga pitanja, kulturna i politička. O njemu je najzad ovisila i nacionalna pripadnost zemlje.“¹⁵ Uoči, a onda i u vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji, javila su se nastojanja za obnovom glagoljskog bogoslužja i glagoljice. Oživljavanje glagoljice bilo je osnovna supstanca za stvaranje kulturnog i nacionalnog identiteta te snažna ovojnica preporodnog pokreta u izgradnji nacionalne integracije. Građanska inteligencija bila je otuđena od narodnog jezika, a jedino su svećenici i fratri koji su službovali u seoskim sredinama održali „stari arvacki jezik“. To kazuje i Ante Kuzmanić u pismu upućenom Stjepanu Ivićeviću: „Fratri i popi od starine do današnji dan hervatski znadu; a osim mene svitovnjaka i tebe, i nekoliko drugih, sve pod klobukom i ne haje, ili se potalijani.“¹⁶ Dakle, i u bogoslužju se kroz glagoljicu i svećenike glagoljaše održao narodni (*stari arvacki jezik*), dok se u gradskim sredinama koristio talijanski jezik, koji je inače uz njemački jezik bio službeni jezik administracije u Dalmaciji.

¹⁴ Jakša RAVLIĆ, Luka Botić u Zadru, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti JAZU u Zadru*, sv. 1., Zadar, 1954., 240. Te 1849. godine nastava teologije na zadarskom sjemeništu započela je 1. prosinca i tada je u nju stupio i Luka Botić.

¹⁵ J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914.*, Zagreb, 1968., 57.

¹⁶ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Zagreb, 1980., 34.

Nakon završetka ilirskog pokreta i rasapa ilirske ideje koja je u svom temeljnom ideološkom pravcu imala za postulat ujedinjene svih Južnih Slavena pod ilirskim imenom, došlo se do određenog vakuuma (osobito u Dalmaciji) u shvaćanju političke ideje i traženju puta nacionalne ideologije. U tom razdoblju „traženja“ kod mladih bogoslova, predvođenih Pavlinovićem i Botićem, dolazi do prihvaćanja srpske nacionalne i političke ideje u Dalmaciji. S tom idejom upoznaju se i preko Karadžićevih djela koje im je dostavljao Berčić, ne samo njima nego i ostaloj građanskoj inteligenciji uključenoj u „postilirsku“ predpreporodnu fazu, a osobito svećenicima u Dalmaciji.¹⁷

Sam Berčić kupio je i pročitao svako Vukovo djelo, što je vidljivo iz pisama koja mu je slao, i bio je glavni širitelj njegovih izdanja. Je li i on tada, kao i mladi bogoslovi iz družbe „Ne boj se“, od kojih je i sam bio neznatno stariji, tek šest (od Luke Botića) ili sedam (od Mihovila Pavlinovića) godina, pristajao uz srpsku političku ideju početkom 50-ih godina 19. stoljeća? U kojoj mjeri i je li se Berčić slagao s Vukovim stavovima u njegovu znamenitom djelu iz 1849. *Kovčezicu za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* i osobito članku u tom djelu naziva „Srbi svi i svuda“, pitanje je na koje u dostupnim izvorima, njegovoj ostavštini i pismima poslanim Vuku, Sakcinskom i Šafāříku ne nalazimo odgovora. Kao profesor koji je predavao staroslavenski jezik i staroslavensku liturgiju u zadarskom sjemeništu zasigurno je znao da Vukova teorija o četiri naroda na slavenskom Jugu, o tome da su Srbi svi štokavci bez obzira na vjeroispovijest (pa i hrvatski kajkavci), a Hrvati samo čakavci u priobalju i na otocima te da ustvari Hrvata i nema jer su prihvativši štokavštinu kao književni jezik zapravo prihvatili srpski jezik, nije bila u skladu sa shvaćanjima o jeziku, književnosti, kulturi i prošlosti hrvatskog naroda. Osobito jer je kao jezikoslovac dobro znao kako je upravo hrvatska glagoljica, kao jezik i pismo, dio tog korpusa koji je stoljećima prisutan kod naroda. Tako i sam Berčić u pismu upućenom Vuku u ožujku 1855. javlja o smrti fra Benedikta Mihaljevića, profesora na zadarskom sjemeništu, za kojega kaže kako on „predavaše staroslavensko i hrvatsko naričje“ odnosno staroslavenski i hrvatski jezik.¹⁸ Međutim, na drugom mjestu u pismu Šafāříku kaže kako će početkom nove školske godine 1. listopada 1855. đacima bogoslovnog sjemeništa predavati „ilirsko naričje“, odnosno ilirski jezik. U istom

¹⁷ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivanu Berčiću Vuku Karadžiću, 269 – 277. U svih deset pisama pisanih od rujna 1851. do listopada 1858., osim u zadnjem, Berčić piše Vuku o tome koliko je prodao raznih njegovih izdanja, koliko mu šalje novaca za prodana djela te povremeno traži još ostalih njegovih izdanja. Iz pisama je vidljivo da su kupci isključivo svećenici ili svećenički kandidati, i to iz Zadra, Šibenika, Splita i Omiša.

¹⁸ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karagiću, pismo pisano ćirilicom od 3. ožujka 1855.

pismu navodi kako se „Misal ne zove kod nas (u Dalmaciji, op. aut.) Schiavetto¹⁹ ... nego knjiga pištolah (knjiga propovjedi, op. aut.) i Vandjeljah (ilirskim narječjem),”²⁰ odnosno da se Misal u Dalmaciji ne zove Šćaveto nego Evanđelje pisano ilirskim jezikom.

Berčić je pripadao plejadi mlađe ilirske generacije (npr. Ivan Danilo, Šime Ljubić, i dr.) koji su bili dijelom i sudionici događaja 1848./1849. u Dalmaciji. U tom razdoblju pripremnog razdoblja hrvatskog narodnog preporoda osobita uloga Brčića bila je usmjerena na oblikovanje onih elemenata koji će utjecati na stvaranje preporodne ideologije, a to je jezik.²¹ U tom predpreporodnom razdoblju, kada nema čvrsto definiranih jezičnih i ideoloških odrednica, Berčić se očito drži i izražava „postilirski“ i u jezičnom pogledu za njega još nema hrvatskog, nego ilirskog ili rjeđe *slavjanskog* jezika. Pišući Šafāříku, u još nekoliko navrata spominje ilirski jezik. U jednom pismu govori o tome kako se Šafāříkovo djelo *Památky hlaholského písemnictví* slabo prodaje (samo dva prodana primjerka), ali da niti „ilirski prevod takovog dila nebi naša kupovaoc.“²² Isto tako pišući Šafāříku, vezano uz Trpimirovu darovnicu (diplomu), navodi kako ni sam Ivan Lučić Lucius nije siguran je li pisana slavjanski. Na drugom mjestu navodi kako je poslao članak o aoristu za koji kaže kako bi ga htio tiskati u barem stotinu komada na „izvornom ilirskom jeziku“.²³ Kada Šafāříku objašnjava neka slova, onda kaže da „kod nas nigdi nije čuti niti tomu ima traga u starim *ilirskim knjigam* (istaknuo aut.) tiskanim ili rukopisnim“.²⁴ Ali jednako tako u jednom drugom pismu navodi kako mu je poslao na poklon „tri hrvatske knjižice u Zadru ovih zadnjih godinah tiskane, i povist Sv. Šime Proroka najskole da po njoj upoznate naš Zadar od XII vika dosada“.²⁵ Ovdje opet govori o *tri hrvatske knjižice* za koje zapravo navodi da su tiskane na hrvatskom jeziku. Dvanaest godina poslije, kada piše Kukuljeviću Sankcinskom, jasno definira hrvatski jezik i pismo, tu navodi „Za knjige hrv. i talj. tiskane u Dalm. do god. 1859. više sam puta govorio sa Battarom“... i zatim dalje „Novijih rukopisih hrv. u mene nema osim Marulićeva prevoda“.²⁶ Berčić nije samo prikupljao glagoljske starine nego se zanimao i za hrvatsku povijest pa je tako sakupio gotovo sve statute dalmatinskih gradova,

¹⁹ Mješoviti obrednik, *Misal hervaski*, s narodnim (hrvatskim) jezikom koji se primjenjivao u liturgiji u 17. i 18. i koji se nazivao „Šćavet“ (Schiavetto).

²⁰ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 3. rujna 1855.

²¹ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 140.

²² LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 16. srpnja 1853.

²³ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 11. rujna 1853.

²⁴ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 20. ožujka 1857.

²⁵ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 3. rujna 1853.

²⁶ Državni arhiv u Varaždinu (dalje HR-DAV), 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, pismo 49, datirano 25. veljače 1865.

njih ukupno petnaest, osim Poljičkog statuta, za koji kaže da mu nije bilo moguće naći „ni ilirski, ni njegov talijanski prevod“.²⁷ Kukuljeviću piše i kako je pokušao izvršiti istraživanje (starih listina i ostalog) u arhivu Namjesništva, ali da je tamo naišao na „administrativne“ zapreke i da zato nije napravio uvid u arhivsko gradivo.²⁸

Kada govori o hrvatskom jeziku, Berčić u tom kontekstu misli i na hrvatsku glagoljicu. O tome se očituje u pismu od listopada 1853. koje je uputio Šafāříku gdje u više navrata spominje hrvatska slova i hrvatska glagoljska slova (*hrvatska pismena* i *hrvatska glag. pismena*). U tom kontekstu on piše da „htiući kašnje tko tiskati štogod glag. prvog doba s azbukom hrvatskom bilo bi sad vrime“ te da „takova antologia hrvatska glag. pismenima služila bi najskole ovdi za djake u Simeništu Bogoslovnom (...)“.²⁹ Takvu slovnice hrvatskog glagoljskog pisma i jezika za koju kaže Šafāříku da je 1853. pravo vrijeme za tiskati, neće nitko drugi objaviti do Berčić nekoliko godina poslije – 1859. *Chrestomathiju* i 1860. *Bukvar*, oba izdanja u Pragu i posredstvom Šafāříka.³⁰

Kod Berčića se dakle jasno zrcali njegova ilirska jezična odrednica prilikom definiranja jezika i vezana je uz ilirski pravopis (LJ. Gaja, J. Partaša, I. Danila i osobito V. Babukića³¹). Premda u rjeđim slučajevima koristi i slavjanski, hrvatski je kod definiranja glagoljice i starih hrvatskih knjiga, a rjeđe kod definiranja pisma ili jezika. Berčić se u tom razdoblju potpuno izražava u ilirskom jezičnom duhu prihvaćajući ideju ilirizma u svakom pogledu: političkom, jezičnom i književnom. U ovom predpreporodnom razdoblju tijekom 50-ih godina 19. st. nije izražena i naglašena njegova političko-idejna narodna, tj. nacionalna orijentacija, svoje stavove o tome nije javno iznosio, nije ih objelodanjivao, niti isticao u svojoj korespondenciji (s Vukom, Sackinskim i ostalima) i drugdje.

²⁷ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 2. veljače 1854. Berčić u pismu piše kako je od nekih čuo da je Francesco Carrara preveo Poljički statut na talijanski jezik, ali očito o tome nema pouzdanih podataka.

²⁸ Državni arhiv u Varaždinu (HR-DAV), 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, pismo 49, datirano 25. veljače 1865.

²⁹ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāříku (1852. – 1859.), pismo datirano 14. listopada 1853.

³⁰ *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, Prag, 1859. i *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskim pismeni za čitanje crkvenih knjiga*, Prag, 1860.

³¹ Ivan DANILO, *Grammatica della lingua illirica*, Zadar, 1855.; Josip PARTAŠ, *Pravopis jezika ilirskoga*, Zagreb, 1850.; Vjekoslav BABUKIĆ, *Osnovi slovnice Slavjanske narječja Ilirskoga*, Zagreb, 1836. te *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854. godine. Babukićevo djelo *Osnovi slovnice* temelj je i prva gramatika novog književnog ilirskog jezika. Glavno geslo ilirskog pravopisa bilo je: *Govori za uši, piši za oči*. O tome više u: Lada BADURINA, Vjekoslav Babukić i pravopis, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, Slavonska Požega, 2015., 41 – 51; J. ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod Ilirski pokret*, 122 i dalje.

VEZA S VUKOM STEFANOVIĆEM KARADŽIĆEM I PAVLOM ŠAFÁRIĆKOM

Berčićeva djelatnost i određena politička angažiranost, ako bismo je tako mogli nazvati, vjerojatno je bila ponešto izraženija u prvim godinama nakon njegova dolaska iz Beča u Zadar. Tako on pomaže mladim bogoslovima okupljenim oko družbe „Ne boj se“ kada dvojica od njih, ideološki zadojeni srpskom idejom, traže preporuku za odlazak u Kneževinu Srbiju. Naime, Luka Botić i Mihovil Pavlinović su prema dogovoru bili nakanili napustiti svećenički poziv i uputiti se u Srbiju gdje bi dodatno upoznali srpsku ideju i srpski nacionalni pokret.³² Botić je to i napravio, a Pavlinović je ipak ostao, zaredio se i postao župnik u Podgori. No Berčić je, još dok su ovi bili u Zadru, poslao pismo Vuku Stefanoviću Karadžić u kojemu ga moli preporuke za dva mladića koji bi išli u Srbiju. U pismu datiranom 11. travnja 1851. u Zadru, koje je Berčić pisao Vuku u Beč, piše kako ga je „neki gospodin iz Splita, kog od više vremena dobro poznajem budući doznao kako više putah dobrotu imao sam pisati vami i čast primiti odgovor, molio me što bolje znao i mogao nek uzmoljem vaše gospodstvo za neku ljubav... Kaže on da ima dva prijatelja neobične pameti i dobre ćudi, koji su gymnasium i mudroznanje sa svom časti prošli, i da ovi zaradi velike ljubavi k svom narodu, koju ne bi mogli lahko u Dalmaciji iskazivati (gdě nemarnost k svom rodu malo više malo manje vlada) odlučili su što prije ići u Srbsku kneževinu gdje mogli bi po njihovoj izobraženosti služiti kano učitelji u isto vreme... Oni bo znadu osim svog jezika, još talijanski, latinski i grčki... žele da Vi koji više prijateljah tamo imate, izvolite im poslati kroz moje ruke jednu hartiju najvručie preporuke ... Rečena dva mladića uputila bi se odmah početkom dojdućeg maja; zato molim odgovorite mi prvom poštom; pošaljite mi takove preporuke.“³³ Vuk je doista kroz neko vrijeme poslao pismenu preporuku Berčiću, a ovaj mu je potom u ime „mladića“ na tome zahvalio. O tome u pismu datiranom od 7. kolovoza 1851. Berčić piše „Mladići, o kojih bio sam vam pisao da bi u Srbsku pošli, zahvaljuju vam puno što ste im po meni poslali oni list priporuke“ i kaže da za sada neće nego samo jedan od one dvojice ići u „Srbsku“, a „ime tome jest Bogdan Ljubić

³² Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992., 14; Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Zagreb, 1980., 94 – 95.

³³ A. GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karagiću*, pismo datirano 11. travnja 1851., 269 – 270.

(Ljubibratić,³⁴ pseudonim za Luku Botića³⁵, op. aut.) koj hoće da u Srbску stigne u Beograd okolo 20 tekućeg meseca; zato ako prigodu imate onamo pisati, budući se veće za tu stvar dosele zamučili, priporučite rečenog Ljubića (...)“ U nastavku piše da ako je moguće i da ga Đuro Daničić, koji mu je to obećao, preporuči svom bratu „kog u Beogradu ima“.³⁶ Botić je nakon toga vjerojatno početkom listopada 1851. preko Bosne krenuo u Srbiju. U Beograd je došao između 14. i 26. listopada 1851. gdje se s Karadžićevom preporukom javio Jovanu Gavriloviću koji „se nije pokazao voljnim da mu pomogne“. Ubrzo je napustio Srbiju i preko Bosne došao u Zagreb početkom siječnja 1852. godine. Nekoliko godina poslije, 1855. u jednom pismu koje je Botić pisao Nikoli Vežiću, piše: „Pozdravi mi popa Ivana Brčića, komu možeš kazati, da Vuk Stefanović, što mi nije pomogao bio u toliko svojom preporukama, to da mi je pomogao ovdje – preporučivši me Biskupu Strossmayeru.“³⁷ Je li i u ovom slučaju Berčić posredovao kod Karadžića da ga ovaj preporuči Strossmayeru, gdje se Botić zaposlio na biskupskom imanju kao upravitelj, o tome nemamo nikakva traga.³⁸ Mladi bogoslovi ostali su beskrajno zahvalni Berčiću i puno godina poslije ga jedan od njih, Mihovil Pavlinović, u

³⁴ Ivo PERIĆ, Luka Botić kao političar, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26., Zadar, 1979., 266. Perić navodi da je Botić promijenio svoje izmišljeno prezime Ljubić u Ljubibratić jer je to prezime bilo raširenije u Hercegovini pa bi se tako mogao lakše i nesmetano kretati na putu kroz Hercegovinu i Bosnu do planiranog puta u Beograd. N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 105.

³⁵ Luka Botić (Split, 1830. – Đakovo, 22. kolovoza 1863.), nakon što je napustio bogosloviju i svećenički poziv u jesen 1851. preko Bosne uputio se u Srbiju i tamo je tek kratko vrijeme boravio kod Matije Bana, Dubrovčanina u službi Srbije. Ubrzo se 1852. vratio iz Srbije u Zagreb gdje je kratko radio u tiskari kod Ljudevita Gaja, a onda 1853. odlazi u Đakovo gdje postaje predstojnikom na gospodarskom imanju Đakovačke biskupije. Na intervenciju biskupa J. J. Strossmayera 1861. izabran je za đakovačkog zastupnika u Hrvatskom saboru, bio je član školskog i upravno-činovničkog odbora. U Hrvatskom saboru je u svom govoru od 1. kolovoza 1861. istupio protiv dalmatinskih autonomaša i talijanskog jezika u Dalmaciji, iste godine u *Pozoru* piše o sjedinjenju Dalmacije i Banske Hrvatske. Nakon javnog zalaganja i pisanja o sjedinjenju Dalmacije i Banske Hrvatske, vlasti mu zabranjuju daljnje objavljivanje. Umro je u 33 godini života od sušice, sahranjen je u Đakovu. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2569> (pristupljeno 7. 2. 2020.)

³⁶ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karagiću, 271 – 272, pismo datirano 7. kolovoza 1851. Đuro Daničić odnosno Đorđe Popović imao je starijeg brata Miloša Popovića (Novi Sad, 1820. – Beograd, 1879.) koji je živio u Beogradu, a bio je srpski književnik i urednik *Srpskih novina*, *Vidovdana* i *Podunavke*.

³⁷ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 107 (bilješka 80). Pismo je datirano u Đakovu 6. ožujka 1855.

³⁸ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 108 – 109. Botić se na imanju biskupa Strossmayera zaposlio izravnim zalaganjem Ignjata Brlića, odnosno njegova brata Andrije Torkvata Brlića koji je osobno dobro poznao Strossmayera. Tako da baš i nije jasno zašto se Botić na preporuci zahvaljuje Vuku Stefanoviću Karadžiću.

kratkoj biografiji o Luki Botiću, naziva „anjelsa duša nezaboravni don Ivan Berčić“ koji ih je posredstvom Vuka Karadžića opremao u Srbiju.³⁹

Berčić se nakon ove epizode ideološkog zanosa srpstva mladih bogoslova iz družbe „Ne boj se“ još zdušnije okrenuo jezikoslovlju, proučavanju i radu na glagoljici. Tako pišući Šafāriku u prosincu 1852. zahvaljuje mu na poslanim arcima njegova djela o glagoljici⁴⁰ i kaže kako može slobodno zadržati pergamene i ostale knjige koje mu je poslao „i za više misecih“. Dalje piše kako će nastojati prikupiti i ostale misale i časoslove raznih izdanja, ali da ih nije lako pokupiti u sve u „malo mēsecih“ jer on ne može napustiti grad gdje obavlja službu, a ne može naći nekoga da taj posao napravi. Na kraju navodi kako u njega ima dosta toga prikupljenog, ali ni polovica od svega.⁴¹ Sljedeće godine u listopadu piše mu kako je „pregledao i skupio do 22 glagol. tiskane knjige i da uhvam u malo dana još nekoliko iz koje strane dobit ali ne sve koje su bile tiskane (...). Pergamena našao sam do pet komadah (...) po prilici iz XIV i XV veka.“⁴² I u drugim pismima upućenim Šafāriku također piše o svom radu na prikupljanju raznih misala, časoslova, pergamena i ostalih tiskanih glagoljskih izdanja i spomenika. Zapravo je Berčić odmah nakon povratka iz Beča u Zadar započeo s prikupljanjem staroslavenskih i glagoljskih izdanja, a na jednom mjestu napisat će kako je „jur 1848. godine bio iznašao Misal i Obrednik staroslavenski, oba glagolicom tiskana koji do današnjega dneva jesu što znam jedini istisci onoga izdanja“.⁴³ Na drugom mjestu opet navodi kako je „još od 1849.“ istraživao i prikupljao „te kojekuda tražio, ne bi i našao na kakav spomenik našoj književnosti ili povjesti koristan“. Pri tom je, kako kaže, uz malo sreće i uz pomoć ostalih pronašao „više rukopisa, tiskopisa i napisa iz različitih vjekova, počimlji od XI. vieka“. Neki od tih tiskopisa i rukopisa „latinski, koji staroslavenski, koji hrvatski, pisani su bud glagoskimi, bud ćiriliskimi, bud gotičkimi, bud latinskimi

³⁹ J. RAVLIĆ, Luka Botić u Zadru, 245; B. ZELIĆ-BUČAN, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, 106 – 107.

⁴⁰ Ne znamo o kojem djelu se točno radi, ali to mogu biti samo dva djela tiskana u razdoblju od 1851. do 1853. i to: *Památky dřevního písemnictví Jihooslovánův*, (Prag, 1851.) – „Spomenici drevne pismenosti Južnih Slavena“ koje sadrži značajne staroslavenske tekstove, ili *Památky hlaholského písemnictví*, (Prag, 1853.) – „Spomenici pismenosti na glagoljici“. Vjerojatno je u pitanju ovo drugo djelo iz 1853. jer Berčić jasno navodi „dobio sam ark Vašeg dela o glagolici“, dakle ovo drugo djelo je o glagoljici pa stoga možemo zaključiti da se arci odnose na njega.

⁴¹ LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāriku (1852. – 1859.), pismo datirano 26. prosinca 1852.

⁴² LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafāriku (1852. – 1859.), pismo datirano 14. listopada 1853.

⁴³ Samostan franjevac trećoredaca svete Marije na Glavotoku (dalje SFTSMG), *Ostavština Ivana Berčića*, (naslov: Glagolske tiskane knjige ovome vieku dosle ne poznate).

pismeni (slovima, pismom, op. aut.).⁴⁴ Iz navedenog je vidljivo kako je njegov znanstveno-istraživački diskurs, iako fokusiran na filološko proučavanje, obuhvaćao općenito i istraživanje hrvatske povijesti i književnosti.

BERČIĆ I IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI

Berčić je bio jedna od spona s predvoditeljima i predstavnicima hrvatskog narodnog preporoda iz Banske Hrvatske, s njime su kontaktirali i dopisivali se mnogi tadašnji intelektualci. Među mnogima bio je i Ivan Kukuljević Sakcinski, hrvatski povjesničar, književnik, bibliograf i političar, koji je u svom prvom putovanju po Dalmaciji u jesen 1854. posjetio i Berčića te se pritom uvjerio i potvrdio njegov marljivi rad na prikupljanju glagoljskih i hrvatskih tiskanih izdanja i rukopisne građe. U kratkom osvrtu o Zadru i upoznavanju s tamošnjom inteligencijom, između ostalih za Berčića je zapisao: „Za povjestnicu književnosti hrvatske i pismenstva glagoljskog važna je sbirka mladog sveštenika Ivana Berčića (Berčića, op. aut.), koji osobitom marljivostju nastoji oko sabiranja glagoljskih i uobće i uopće hrvatskih rukopisih i staro-hrvatskih izdanja koja se poradi svoje riedkosti za *unica* proglasiti mogu.“⁴⁵ Ne znamo je li Berčić tada ili kasnije ostvario kontakt sa Sakcinskim, ali znamo da se s njime dopisivao te postoji nekoliko sačuvanih pisama iz korespondencije Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom.⁴⁶ U drugoj prigodi, dvije godine

⁴⁴ Ivan BRČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojima se u skorašnje doba u trag ušlo, *Rad JAZU*, knj. 59., 1881., 158. Ovo je posljednji rad koji je objavljen desetak godina nakon Berčićeve smrti. Taj je rad ostao u rukopisu u njegovoj ostavštini, a njegov ga je brat onda predao Akademiji na objavu. Radna verzija ovoga rada danas se nalazi u: SFTSMG, *Ostavština Ivana Berčića*. Originalni naslov glasi: „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što glagolicom pisanih, što tiskanih, kojim se iznovice u trag ušlo.“ Ovaj rukopis sadrži 72 paginirane stranice.

⁴⁵ Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jesen godine 1854. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga načelnika društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah, *Neven*, 4. tečaj, 1855., Zagreb., 263.

⁴⁶ Prilikom pisanja ovoga rada autor nije mogao utvrditi postoji li još pisama iz korespondencije između Berčića i Sakcinskoga osim onih koje je pronašao u Državnom arhivu u Varaždinu, u fondu: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, gdje se ukupno nalazi šest pisama u razdoblju od 1859. do 1868. Pretpostavljamo da je ovih pisama bilo znatno više, vjerojatno i u ranijem razdoblju od 1855. do 1856. Također, nije nam poznata sudbina pisama koje je Sakcinski uputio Berčiću, nalaze li se ona možda u njegovoj ostavštini u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Petrogradu ili drugdje, to nisam uspio saznati. Na dva mjesta, iz Ostavštine Ivana Berčića iz Zadra koja se nalazi u Znanstvenoj knjižnici u Zadru i Ostavštini Ivana Berčića koja se nalazi u Samostanu franjevača trećoredaca na Glavotoku na Krku, nema takve korespondencije sa Sakcinskim.

poslije, kada je Sakcinski putovao u Dalmaciju opet se našao s Berčićem, kojega je po dolasku u Zadar prvo posjetio.⁴⁷

Vjerojatno jedno od najzanimljivijih pisama u jezičnom, nacionalnom i ideološkom smislu koje je Sakcinski uputio Berčiću jest ono od 10. veljače 1859. u kojemu ga je Sakcinski upitao o tome „kažu li Dalmatinci da su hrvati, srbi il slovinci i da govore hrvatski, il srbski il dalmatinski“, a Berčić mu je odgovorio: „Imam Vam odgovoriti da nigdje kažu mi smo srbi il srbski govorimo da izuzmemo Dalmatince istočnog obreda (pravoslavni, op. aut.) među kojim učili su nieki zadnjih godinah kazati: mi smo Srbi, mi srbski govorimo premda i danas ima 500 hristjanah (pravoslavni, op. aut.) na Dicmu, u Splitskom okružju, koji s ostalim Dalmatincim kažu il smo hrvati, il da ne umiju to reći barem vele da hrvatski govore, dok nieki kažu i da slovinski, i da su Slovinci... U dubrovačkom okr. vele naški a o narodu nije govora ponajviše, al da ih tko upita, odgovarali bi da su Slovinci.“⁴⁸ Berčić nije posebno istraživao ovaj upit Sakcinskog, nego mu je odgovor na to dao na temelju razgovora s đacima i bogoslovima kojih je bilo iz svih dalmatinskih biskupija, osim bokokotorske.⁴⁹ On sam ne daje svoje prosudbe i analize o tom pitanju što kažu Dalmatinci, jesu li Hrvati, Srbi ili Slovenci (Slaveni) i kojim jezikom govore, hrvatskim, srpskim ili dalmatinskim (narodnim). Iz ovog kratkog Berčićeva odgovora može se iščitati kako Dalmatinci kažu i da su Hrvati te da govore hrvatski, tako se navodi kod primjera 500 pravoslavni iz Dicma koji „s ostalim Dalmatincim kažu il smo hrvati, il da ne umiju to reći barem vele da hrvatski govore“, Ali također, neki Dalmatinci kažu da su *Slovinci* i da govore *slovinski*, a negdje kažu da su Srbi i da srpski govore. Iz navedenog se može zaključiti kako se ponegdje Dalmatinci (iz splitskog okružja/Dalmatinska zagora i Makarsko primorje) deklariraju kao Hrvati, a pravoslavni dijelom kao Srbi (iako ima pravoslavni kao kod primjera oko Dicma koji kažu da su Hrvati), dok se vjerojatno dio katolika i pravoslavni izražavao kao *Slovinci*. Izuzetak je dubrovačko okružje gdje narod kaže kako

⁴⁷ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873., 32. „Prvi moj hod u Zadru bijaše do hrvatskoga književnika B.... kojega moradoh pozdraviti od njegova čestita brata, pretura na Rabu.“ Ovdje se ne navodi puno ime ili prezime književnika B, ali se vjerojatno radi o Berčiću jer je on doista imao brata koji je bio općinski sudac. Nemamo podataka o tome da je 1856. bio na službi na Rabu, ali znamo da je poslije bio općinski sudac u Zadru. O tome u Znanstvena knjižnica Zadar, *Ostavština Ivana Berčića*.

⁴⁸ HR-DAV, 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, pismo 46, datirano 2. veljače 1859.

⁴⁹ HR-DAV, 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, pismo 46, datirano 2. veljače 1859. „O tom sam ispitivao djake Bogoslovnog sadašnjeg Siemeništa, u kom ima djakah i svih biskupskih državah, premda malo kad iz Kotorske.“

govori *naški*, a ako bi baš morali odgovoriti što su po narodnosti, onda bi odgovorili *Slovinci*.

Budući da se tada, 1859., kada je Sakcinski uputio ovo pismo i upit Berčiću, u Dalmaciji još nije formirala nacionalna ideologija, onda je sasvim razumljivo da su uslijedili i ovakvi odgovori, po kojemu se Dalmatinci katolici izražavaju i kao *Slovinci* (*Slavjani*, *Slovjenci*). Uostalom, Ante Kostantin⁵⁰ Matas (uz Mihovila Pavlinovića), jedan od predvoditelja hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji, u tadašnjim člancima i tekstovima koje je objavljivao tijekom 1860./1861. nerijetko za Dalmatince koristi izraz *Slovinci*, *Slavjani*, *slovinski Dalmatinci*, *Slovinci dalmatinski* i slično, ali također stanovnike Dalmacije naziva i *Hrvati* ili *Slovinci*, *hrvatsko-slovinski puk*. Međutim, za Mihovila Pavlinovića nema dvojbe, za njega su stanovnici Dalmacije *Hrvati*, *Hrvati dalmatinski* ili *hrvatski narod*.⁵¹

Jednako kao i ostali pripadnici preporodnog pokreta, građanska i pučka inteligencija, i Berčić je vjerojatno prolazio kroz procese definiranja nacionalne ideje od one ilirske i slavenske 50-ih godina, sve do oblikovanja hrvatske nacionalne ideologije 60-ih, osobito od 1869. kada je formulirana u Pavlinovićevu programu „Hrvatska misao“. Ilirski pokret i ilirska ideja za predvoditelje hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji bili su „začetak hrvatske nacionalne svijesti u Dalmaciji“ na koji su se preporoditelji nadovezali i gradili koncept daljnje izgradnje nacionalne ideologije.⁵² Berčić nije doživio drugu fazu hrvatske nacionalne integracije i hrvatskog narodnog preporoda kada su narodnjaci (Narodna stranka) odnijeli pobjedu nad autonomašima (Autonomaška stranka) na izborima za Dalmatinski sabor u srpnju 1870. i tako otvorili put ponarođenju Dalmacije.

POČETAK RADA NA UVOĐENJU STAROSLAVENSKOG JEZIKA U BOGOSLUŽJE I OBNOVI GLAGOLJAŠTVA

Jedna od posljednjih važnih uloga koju je Berčić imao u preporodnom pokretu vezana je uz uvođenje staroslavenskog jezika u bogoslužje koje je inicirao biskup Josip Juraj Strossmayer 1859. kada je predao papi Piju IX. promemoriju (sastavio Franjo Rački) o potrebi očuvanja hrvatskog glagoljaštva, odnosno obnove liturgijskih knjiga, misala, kao i uvođenje staroslavenskog

⁵⁰ O imenu Kostantin ili Konstantin vidjeti u: Miljenko BULJAC, Sugestivnost i snaga Matasovih polemičkih rasprava na početku hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, *Crkva u svijetu*, 44 (2009), br. 2, 215 – 238, bilješka 3, rasprava o imenu.

⁵¹ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 166 – 167.

⁵² N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 169.

jezika u sjemeništima.⁵³ Obnova glagoljice bila je ne samo borba za vraćanje narodnog odnosno staroslavenskog jezika u liturgiju nego i jedan od postulata preporodnog pokreta u ukupnom jačanju hrvatske nacionalne integracijske politike. Biskup Strossmayer svoje je zahtjeve pravdao potrebom tiskanja glagolskih liturgijskih knjiga, koje već više od stoljeća nisu tiskane u onim biskupijama gdje „se po starinskom pravu u slovinskome jeziku misa pjeva“, a za to su bile najpozvanije dalmatinske biskupije gdje se više stoljeća održala staroslavenska liturgija.⁵⁴ S obzirom na to da iz Vatikana nije bilo odgovora, nakon pet godina, 1864., Strossmayer ponavlja promemoriju i Sveta Stolica odobrava 1867., a Bečka nuncijatura početkom 1868. dopušta početak rada na izdavanju liturgijskih knjiga na staroslavenskom jeziku.⁵⁵ Tijekom 1868. i 1869. Strossmayer i Rački intenzivno rade na tome i formiraju stručni odbor te za člana predlažu Ivana Berčića. Strossmayer je bio dobro upoznat s Berčićevim radom na povratku hrvatskog crkvenoslavenskog jezika u liturgiju i njegovim dotadašnjim izdanjima o glagoljici (na staroslavenskom i hrvatskom jeziku). Odluka o tome koga izabrati u odbor za izradu liturgijskih knjiga za Strossmayera i Račkoga nije bila teška jer, kako je to napisao Jagić: „Nitko nije bolje od pokojnog Berčića, koji i sam bijaše pop glagoljaš, osjećao potrebu temeljite revizije sadašnjega teksta liturgijskih knjiga, nitko se nije većma starao, nego li on sa svoje učiteljske stolice u zadarskom sjemeništu da hrvatsko svećenstvo o tome uputi“ i dalmatinsko-hrvatski biskupi složili su se da taj ozbiljni zadatak nitko drugi ne bi bolje napravio „nego li upravo Berčić.“⁵⁶ U odbor su, uz Berčića, imenovani: Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Vatroslav Jagić i Đuro Daničić. Za Berčićeva prvog pomagača bio je određen Dragutin Parčić, koji se za vrijeme Prvog vatikanskog koncila (1869. – 1870.) našao u Rimu i biskupima ponudio svoju suradnju.⁵⁷ Odbor je odlučio da se prvo tiska misal kao osnovna liturgijska knjiga i da se odredi jezik i pismo koji se ima tiskati. Već kada su se odredile osnovne smjernice

⁵³ Milica LUKIĆ, Marina PILJ-TOMIĆ, Staroslavenske liturgijske knjige u hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, *Lingua Montenegrina*, god. III., br 6., Cetinje, 2010., 80; Mario RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43/2001., 361.

⁵⁴ V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 10.

⁵⁵ M. LUKIĆ, M. PILJ-TOMIĆ, Staroslavenske liturgijske knjige u hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, 81.

⁵⁶ V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 14.

⁵⁷ M. LUKIĆ, M. PILJ-TOMIĆ, Staroslavenske liturgijske knjige u hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, 83.

oko ispravljanja i dotjerivanja teksta liturgijskih knjiga, Berčića je zatekla nagla smrt.

Jagić kaže kako je Berčić u korespondenciji s članovima odbora (iz Zagreba) već „bio uglavio glavna načela, kojih će se držati u ispravljanju i dotjerivanju teksta”, ali je li već bio započeo rad na tome i štogod napisao „toga nam prijatelji pokojnikovi nijesu jošter iz Zadra javili“. O tome je u pismu Jagiću javio Ivan Danilo, kako se u Berčićevoj ostavštini našao rukopis pisan latinskim naslovom „*Historia slavicae liturgiae*“ za koji je Jagić slutio „da bi to mogao biti kao početak i uvod u spomenuto djelo“.⁵⁸ Nakon Berčićeve smrti zadatak pripreme i izradbe glagolskih liturgijskih knjiga bit će povjeren upravo Dragutinu Antunu Parčiću. Na posljetku će sva nastojanja biskupa Strossmayera i Katoličke crkve u Dalmaciji i prekovlebitskoj Hrvatskoj uroditi plodonosno: objavom enciklike *Grande Munus* iz 1880. pape Leona XIII. kojom je potvrđena uporaba staroslavenskog jezika u bogoslužju, a što je potaklo jačanje i širenje glagoljskog bogoslužja i glagoljaštva u Dalmaciji.

Berčić je nakon kratke bolesti umro u naponu svoje stvaralačke snage, u 46. godini života, ne dočekavši završetak procesa preporodnog pokreta i hrvatske nacionalne integracije te uvođenje (1883.) hrvatskog jezika kao službenog jezika u Dalmatinskom saboru, tj. Dalmaciji. Jagić je u nekrologu naveo: „Žalostan glas o njegovoj smrti rasprostire brzo po cijeloj domovini, odjeknu ne milo u srcu svakoga čestitog Hrvata, koji ga lično, po imenu ili po njegovih djelih poznaše – a takovih ima vrlo mnogo.“⁵⁹ Prigodom njegove smrti u osmrtnici na naslovnici *Narodnog lista* koja je objavljena 25. svibnja 1870. objavljen je kratak članak: „Počasni kanonik zborne crkve S. Jerolima Slovinskoga u Rimu, i prvostolne crkve S. Stošije u Zadru, član pravi Jugoslavenske akademija u Zagrebu⁶⁰ i dopisni učenoga društva u Biogradu (Beogradu, op. aut.) naučitelj bibličnih nauka istočnih jezik, a uz to učitelj slovinskoga, starog crkvenog i novog pučkog jezika na sredotočnoj za Dalmaciju katoličkoj bogosloviji u Zadru, na 24. svibnja 1870., nakon kratke žestoke nemoći prestavi se u vječnoj pokoj 47. me godine umrlog života. S njim nestalo narodu najvršnjega najzaslužnijega jezikoslovca staroslavenskoga u Dalmaciji. Žali njega rodni grad dična i dobrotvorna građanina. Popovski zbor izgubio u njemu vrla i kreposna svećenika, mladljano

⁵⁸ V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 14 – 15.

⁵⁹ V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 5.

⁶⁰ Izvodi iz zapisnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866-1867), *Rad JAZU*, knj.1., Zagreb, 1867., 274. Ivan Berčić izabran je za redovitog člana, tj. akademika, u izvodu iz zapisnika sa sjednice JAZU na Glavnoj skupštini 25. srpnja 1867. u točki jedan navodi se: „Izabrani biše za prave članove u razredu historičko-filologičkom: Ivan Berčić u Zadru, Fran Kurelac u Zagrebu ... itd.

djačko jato ljubeća i ljubljena učitelja... Koliko mudar i naučan, toliko je bio čedan, siroman, umiljat i ponizan. Na dugo lemo (ćemo, op. aut.) tražiti svi, što smo ga izgubili, a u djelih će njegovih ostati njemu vječna pamet (pamćenja, op. aut.).“⁶¹

ZAKLJUČAK

Berčića su 1846. iz zadarske nadbiskupije kao vrijednog i izvrsnog bogoslova poslali na studij teologije u Beč. Već se tamo počeo zanimati za lingvistiku, a posebno staroslavenski jezik. Tu se upoznao sa znamenitim jezikoslovcima slavistima (Miklošič, Daničić, V. S. Karadžić i drugi), ali i s ilirskim idejama i tokovima građanske liberalne ideje koja je zahvatila revolucionarni Beč. Iz takve sredine dolazi u Zadar gdje se uz svoje ostale obveze duhovnika počinje intenzivno baviti proučavanjem glagoljice, hrvatske prošlosti, književnosti, jezika i pisma, ali posredno i sudjelovati u predpreporodnom pokretu.

Berčićevo sudjelovanje u hrvatskom predpreporodnom pokretu u Dalmaciji možemo podijeliti u, uvjetno rečeno, dvije faze. U prvoj fazi je kao mladi svećenik koji se tek vratio u Zadar iz revolucionarnog Beča ranih pedesetih godina 19. st. i sam jako osjećao preporodne ideje. Međutim, on nije bio aktivni sudionik preporodnog pokreta, u smislu uključivanja u Narodnu stranku (od 1860./1861.) i bavljenja politikom (kao neki svećenici), iako je zdušno podržavao one koji su sudjelovali u određivanju nacionalnih preporodnih ideja i nacionalne integracijske politike. To nam ponajbolje svjedoči slučaj mladih bogoslova predvođenih Mihovilom Pavlinovićem (Luka Botić, Natko Nodilo) kojima je davao svoju punu podršku i koje je svesrdno podržavao u njihovim nastojanjima. Berčić i ostali sudionici u predpreporodnom razdoblju nemaju još uvijek jasne smjernice u kom pravcu provesti i kako odrediti nacionalnu ideju. Duh ilirizma ili postilirski ideja još je uvijek u velikoj mjeri utjecala na takva politička usmjerenja. Tako se i Berčić u jezičnom pogledu određuje i kao Ilirac navodeći ilirski ili rjeđe slavjanski jezik kao govorni i književni jezik u Dalmaciji. U drugoj fazi svoga djelovanja, a nakon što je 1855. izabran za profesora staroslavenskog u sjemeništu tj. bogosloviji u Zadru, on se okreće znanstvenom lingvističkom radu na proučavanju staroslavenskih liturgijskih knjiga i glagoljskog pisma, radi na objavljivanju glagoljske čitanke, bukvara/početnice i naposljetku gramatike. Kroz korespondenciju sa Šafaříkom, Sakcinskim, Račkim, Jagićem, Karadžićem i drugim istaknutim intelektualcima, književnicima, jezikoslovcima

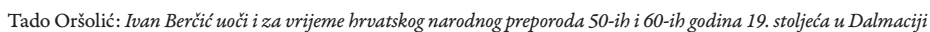
⁶¹ *Narodni list*, 25. svibnja 1870., br. 42. Pop Ivan Berčić.

i povjesničarima vidljivo je njegovo zanimanje i visoki intenzitet rada na tome. Čini se kako nema vremena, barem tako navodi u nekim pismima, jer mu rad u nastavi i znanosti, ali i vjerojatno i pastoralne dužnosti, odnose puno vremena pa koji puta kasni s odgovorima na neka pisma. I tomu jest tako jer je u razdoblju od 1859. do 1864. objavio tri važna djela o staroslavenskom jeziku i glagoljici koja su postala temeljna i nezaobilazna literatura za daljnje proučavanje glagoljice.

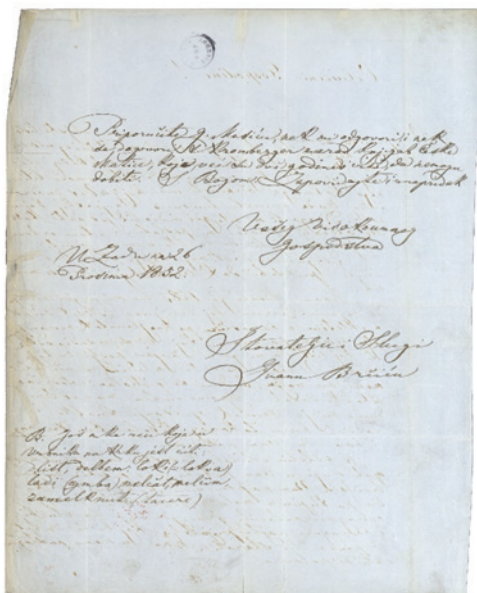
Njegov doprinos hrvatskom preporodnom pokretu očitovao se u obnovi i ponovnom oživljavanju glagoljaštva u Dalmaciji. Taj predpreporodni zamah prihvaćaju i mladi bogoslovi i svećenici koji su početkom 50-ih godina bili u Zadru, među njima i Mihovil Pavlinović koji je postao jedan od predvoditelja preporodnog pokreta i koji je svoju mladu misu 1885. izrekao na staroslavenskom jeziku. Upravo je u tom smjeru Berčić zdušno radio gledajući gdje može „svome narodu najkorisniji biti i kojemu na srcu bijaše briga za zaštitu dragocjene svetinje koju je hrvatski narod u Dalmaciji za puno stoljeća branio i održavao u obitelji, općini i crkvi – je hrvatska glagolica, to je slovinska liturgija u katoličkoj crkvi“, kako navodi Jagić.⁶² Njegov doprinos u obnovi glagoljaštva, u istraživanju hrvatske glagoljske i staroslavenske baštine i rad na glagoljskim bogoslužnim knjigama zapravo je usmjeren u osnovne ciljeve preporodnog pokreta u kojima je trebalo prevladati dalmatinski partikularizam (građanske i pučke inteligencije) i provesti proces hrvatske nacionalne integracije u ponarođenju Dalmacije, a upravo je to bila i Berčićeva misija kroz oživljavanje glagoljaštva i staroslavenske liturgije: doprinijeti uvođenju narodnog hrvatskog jezika kao službenog jezika u upravi, sudsku i školstvu. Rezultati takvih nastojanja obilato su urodili jer su već u godini njegove smrti, 1870., „narodnjaci“ ostvarili pobjedu na izborima za Dalmatinski sabor i tako otvorili put ponarođenju Dalmacije, a deset godina nakon njegove smrti objavom Enciklike *Grande Munus* pape Leona XIII. iz 1880. konačno je dopušteno pravo uporabe staroslavenskog jezika u bogoslužju, pa se tako i duh glagoljaštva počeo širiti u Dalmaciji.

⁶² V. JAGIĆ, *Pop Ivan Berčić*, u: I. BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, 10.

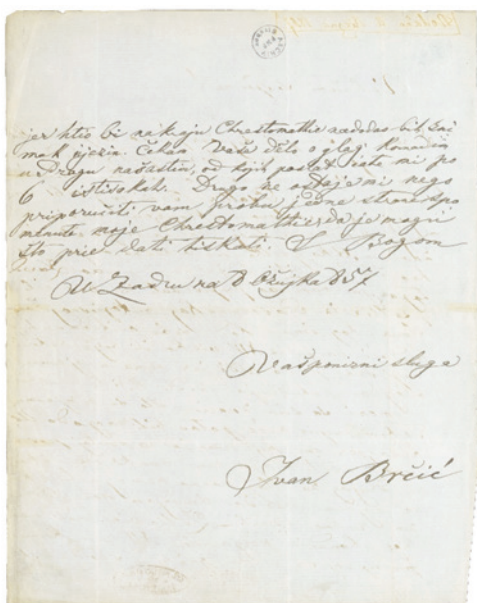

Pisma Ivana Berčića upućena Jozefu Šafářiku (potpisuje se kao Ivan *Brčić*)
(LAPNP, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafářiku 1852. – 1859.)

Pismo datirano 26. prosinca 1852.

Pismo datirano 8. ožujka 1857.

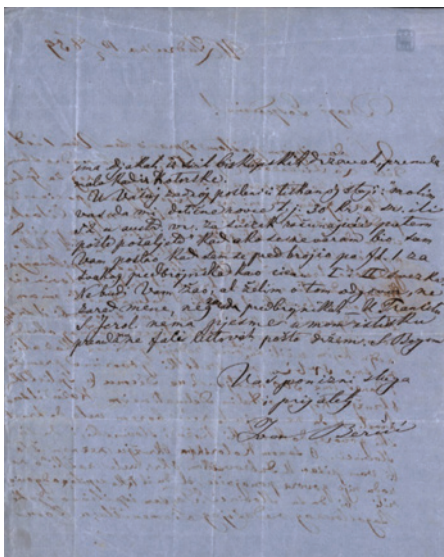
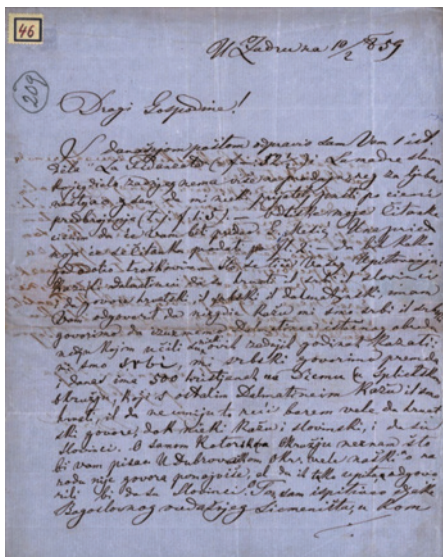

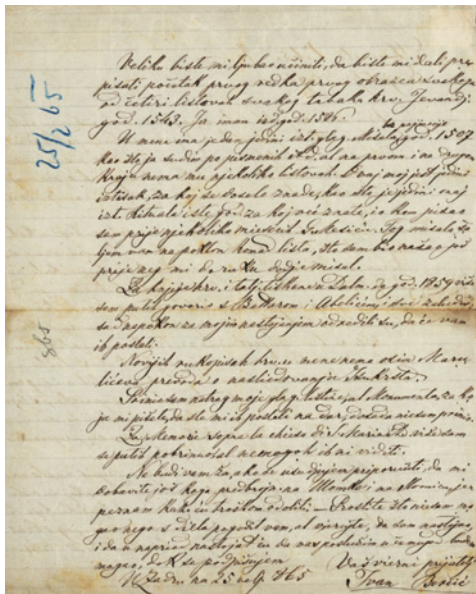
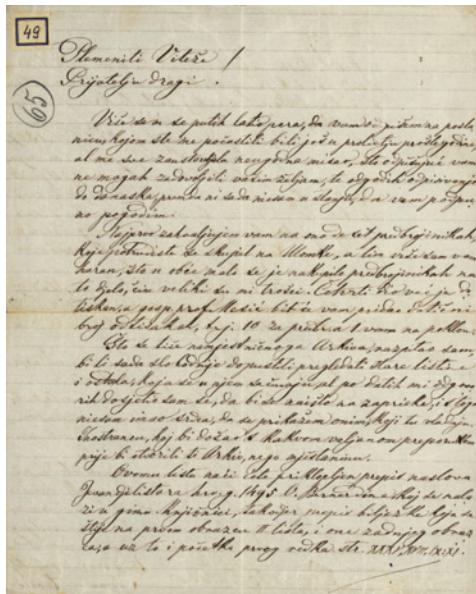
PRILOG 2.

Pisma Ivana Berčića upućena Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom (potpisuje se kao Ivan Berčić) (HR-DAV, 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*, pismo 46, datirano 2. veljače 1859.)

Pismo 46, datirano 2. veljače 1859.

Pismo 49, datirano 25. veljače 1865.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- Literární archiv Památníku národního písemnictví, Prag, Fond: Šafařík P. J., kp, Ivan Brčić – P. J. Šafařík, 19 dopisů z let 1852-1859. 19 pisama, Pisma Ivana Berčića Jozefu Šafaříku (1852. – 1859.)
- Državni arhiv u Varaždinu (HR-DAV), 532: Obitelj Kukuljević, *Pisma Ivana Berčića Ivanu Kukuljeviću*
- Samostan franjevac trećoredaca svete Marije na Glavotoku, Krk, *Ostavština Ivana Berčića*

NOVINE:

- Neven*, 1855.
- Narodni list*, 1870.

LITERATURA:

- BADURINA, Lada, Vjekoslav Babukić i pravopis, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, Zagreb – Požega, 2015., 41 – 51.
- BRČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojima se u skorašnje doba u trag ušlo, *Rad JAZU*, knj. 59., Zagreb, 1881., 158 – 185.
- BULJAC, Miljenko, Sugestivnost i snaga Matasovih polemičkih rasprava na početku hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji, *Crkva u svijetu*, 44, br. 2, Zagreb, 2009., 215 – 238.
- CETNAROWICZ, Antoni, *Narodni preporod u Dalmaciji*, Zagreb, 2006.
- CLEWING, Konrad, *Staatlichkeit und nationale Identitätsbildung. Dalmatien in Vormärz und Revolution*, München, 2001.
- GAVRILOVIĆ, And. (Andra), Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karagiću, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 5, Zagreb, 1907., 268 – 277.
- Izvodi iz zapisnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866-1867), *Rad JAZU*, knj. 1., Zagreb, 1867., 264 – 276.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Pop Ivan Berčić*, III-XV (uvodni dio), u: Ivan BERČIĆ, *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb, 1870.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873.
- LUKIĆ, Milica, PILJ-TOMIĆ, Marina, Staroslavenske liturgijske knjige u hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, *Lingua Montenegrina*, god. III., br. 6., Cetinje, 2010., 75 – 108.

- MIHALJEVIĆ, Ana, MIHALJEVIĆ, Milan, *Brevis grammatica Slavica* fra Benedikta Mihaljevića, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 47, No. 1, Zagreb, 2015., 463 – 474.
- PAVLINOVIĆ, Mihovil, *Misao hrvatska i misao srbska u Dalmaciji od god. 1848. do god. 1882.*, Zadar, 1882., reprint Split, 1994.
- PERIĆ, Ivo, Luka Botić kao političar, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26., Zadar, 1979., 259 – 285.
- RAVLIĆ, Jakša, Luka Botić u Zadru, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti JAZU u Zadru*, sv. 1., Zadar, 1954., 239 – 255.
- RELJANOVIĆ, Mario, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43, Zadar, 2001., 355 – 374.
- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.
- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Zagreb, 1980.
- ŠIDAK, Jaroslav, FORETIĆ, Vinko, GRABOVAC, Julije, KARAMAN, Igor, STRČIĆ, Petar, VALENTIĆ, Mirko, *Hrvatski narodni preporod Ilirski pokret*, 2. izd., Zagreb, 1990.
- ŠIDAK, Jaroslav, GROSS, Mirjana, KARAMAN, Igor, ŠEPIĆ, Dragovan, *Povijest hrvatskog naroda 1860. – 1914.*, Zagreb, 1968.
- ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Split, 1992.

TADO ORŠOLIĆ

IVAN BERČIĆ ON THE EVE AND DURING THE CROATIAN NATIONAL REVIVAL IN DALMATIA IN THE 50s AND 60s OF THE 19TH CENTURY

SUMMARY

Ivan Berčić played the role of one of the bearers of the traditional Croatian language and script revival, i.e. the Glagolitic script, during the period before the revival and through the revival movement during the 50s and 60s of the 19th century, the period of searching for, shaping and forming Croatian national consciousness in Dalmatia and Old Slavic language. In the early 1850s, he supported young theologians, some of whom, like Mihovil Pavlinović, would later become leaders of the Croatian national movement in Dalmatia, but he personally never actively participated in political activities. He devotes himself entirely into philological and literary work and to the revival of Glagolitic and Old Slavic liturgy, which were among the fundamental components of the cultural and linguistic heritage in Croatian history. In the period from 1859 to 1864, he published three important works in the Old Slavic language and the Glagolitic script (reading book, primer/beginner's book and grammar), which became one of the fundamental and indispensable literature for further study of the Glagolitic script. The revival of the "living" Croatian language in Dalmatia should also be viewed through the prism of the revival of Glagoliticism. Berčić "resurrected" the Glagolitic script in Dalmatia and thus contributed to the national revival movement in which one of the fundamental goals was achieved, namely the introduction of the Croatian language as an official language in Dalmatia. All his work in the restoration of Glagoliticism, in the research of Croatian Glagolitic Old Slavic heritage and Glagolitic liturgical books is actually aimed at the basic goals of the revival movement and the processes of Croatian national integration in the national revival of Dalmatia. The struggle for Glagolitic script and the revival of Glagoliticism and the Old Slavic liturgy was actually a struggle for the introduction of the Croatian "living" language as an official language in administration, courts and education. The results of such efforts bore fruit abundantly, because already in the year of his death in 1870, the People's Party achieved victory in the elections for the Dalmatian Parliament and thus opened the way for the rebirth of Dalmatia, and ten years after his death, with the publication of the Encyclical *Grande Munus* of Pope Leo XIII. from 1880, the right to use the Old Slavic language in worship service was finally allowed.

Keywords: Ivan Berčić, Illyrianism, revival movement, Glagolitic script, Old Slavic language, Vuk Stefanović Karadžić, Joseph Šafařík, Ivan Kukuljević Sakcinski, Zadar.

IVAN BERČIĆ U OKVIRIMA HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE I FILOLOGIJE. PRILOG ISTRAŽIVANJU¹

Tomislav GALOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest

Zagreb

Hrvatski filolog i akademik, svećenik i kanonik Ivan Berčić (Brčić) (Zadar, 9. I. 1824. – Zadar, 24. V. 1870.) zadužio je svojim znanstveno-stručnim opusom hrvatsku filologiju, historiografiju i kulturnu povijest. Njegovo djelovanje obilježeno je s jedne strane skupljanjem rasute glagoljske baštine, a s druge njezinom prezentacijom i vrjednovanjem sukladno filološkim dostignućima svoga vremena. Stoga Berčić zauzima – u najširem smislu rečeno – važno mjesto u povijesti hrvatskog glagoljstva. Godine 1855. postavljen je za profesora staroslavenskog jezika, hrvatskog jezika i staroslavenske liturgike, a 1865. za profesora Starog zavjeta i istočnih jezika na Visokoj bogoslovnoj školi u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru. Ivan Berčić za svoga kratkog života zaslužio je i veliko priznanje kada je 1867. izabran za pravog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu s pravom na titulu akademik. Bio je član odbora za uređivanje i priređivanje liturgijskih knjiga (1868. – 1870.) sa zadatkom objavljivanja novog glagoljskog misala. Njegova je dragocjena ostavština (glagoljski rukopisi i fragmenti, tiskane knjige, *Misal po zakonu Rimskog dvora* iz 1483., izdanja senjske glagoljske tiskare, riječke tiskare Šimuna Kožičića Benje i dr.) danas na Odjelu rukopisa i rijetkih knjiga Ruske nacionalne knjižnice u Sankt Peterburgu, a pojedini glagoljski spomenici koje je pronašao ili su mu bili dostavljeni u Arhivu HAZU u Zagrebu te personalni i drugi spisi u arhivu/knjižnici Samostana sv. Marije na Glavotoku i Znanstvenoj knjižnici u Zadru, dok se tek manji dio građe o njemu nalazi u Arhivu Zadarske nadbiskupije u Zadru, Državnom arhivu u Zadru i Arhivu Šibenske biskupije u Šibeniku. U ovom se radu naglasak stavlja na pozicioniranje Berčića u okvirima moderne hrvatske historiografije i filologije „dugog“ 19. stoljeća te na ocjenu radova koji govore o njemu unutar hrvatske suvremene historiografije, filologije i književne historiografije.

Ključne riječi: Ivan Berčić (Brčić) (1824. – 1870.), hrvatska historiografija, filologija, književna historiografija, slavistika, glagoljstvo, rukopisi, fragmenti, tiskane knjige, 19. stoljeće.

¹ Ovaj se članak temelji na rezultatima iznesenim u referatu, sada prerađenom i dopunjenom, pod naslovom „Pop Ivan Berčić u okvirima hrvatske historiografije | Священнослужитель Иван Берчич в хорватской историографии“ koji je autor održao u Zadru 26. listopada 2018. na *Međunarodnom znanstvenom skupu „Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo“ / Международная научная конференция „Иван Берчич (1824 – 1870) – жизнь и деятельность“*, u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Zavoda za povijesne znanosti u Zadru, Sveučilišta u Zadru – Odjela za kroatistiku i Odjela za rusistiku, Zadarske nadbiskupije, Ruske akademije znanosti – Instituta za lingvistička istraživanja (Sankt Peterburg) i Ruske nacionalne knjižnice (Sankt Peterburg). O navedenom skupu v. Tomislav GALOVIĆ, Veliki glagoljaš Ivan Berčić. U Zadru održan međunarodni znanstveni skup o svećeniku i akademiku Ivanu Berčiću (1824. – 1870.), *Kvarnerski vez – list za vjerski, kulturni i društveni život*, god. XXII., br. 2 (262), Krk, veljača 2019., 26 – 27. Na ovom mjestu srdačno zahvaljujem organizatorima na pozivu i susretljivosti, a napose dr. sc. Grozdani Franov-Živković i izv. prof. dr. sc. Tadi Oršoliću, upravitelju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru.

UVOD: *BARBARUS HINC EGO SUM, QUI NON INTELLIGOR ULLI*²

Ugledni hrvatski filolog i akademik, svećenik i kanonik Ivan Berčić (Brčić)³ zadužio je svojim znanstveno-stručnim opusom hrvatsku filologiju, historiografiju i kulturnu povijest. Međutim, kako je nažalost smrt preduhitрила brojne njegove planove i nastojanja, tako su nekako njegov život i djelo ostali na marginama istraživačkih interesa i s određene strane nedorečeni. U osnovnim crtama kazano, Berčićovo djelovanje obilježeno je s jedne strane skupljanjem rasute pisane glagoljske baštine, a s druge njezinom prezentacijom i djelomičnim vrjednovanjem sukladno filološkim dostignućima svoga vremena.

Što je sve za života bio Ivan Berčić – *Pop Ivan Berčić* – dobro se može doznati iz teksta koji se nalazi ispod fotografije njegova lika objavljene povodom smrti. Fotografiju je izradio zadarski fotograf Nikola (Nicolò) Andrović (1824. – 1895.).⁴ Tu stoji zapisano sljedeće: „Začastni kanonik sborne crkve S. Jerolima u Rimu i prvostolne Sv. Stošije u Zadru. Pravi Član Jugoslovjenske Akademije u Zagrebu, i dopisni Učenoga Društva u Biogradu. Naučitelj Bibličkih nauka, iztočnih Jezika, i Slovinskoga staroga Crkvnoga i novoga pučkoga na Sredotočnoj za

² Prema A. M. Strgačiću, taj je Ovidijev stih bio *motto* Berčićeva rada, a nalazi se zapisan u Berčićevu rukopisu „Vseslavenskaja 1845-1853“ (Znanstvena knjižnica Zadar, br. inv. 37, 461); Ante Marija STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, u: *Zadar. Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura* (zbornik), ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1964., 428, bilj. 586 (373 – 429). Izvorni Ovidijev stih – *P. Ovidi Nasonis Tristium liber quintus*, X, 37 – glasi: *Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli*.

³ Ovdje ostavljamo po strani pitanje bilježenja i pisanja njegova familijarnog prezimena – koje je izvorno bilo bez imalo sumnje Brčić – međutim, stava smo da ovdje treba poštivati onako kako se on sam potpisivao, a to je u pravilu (na svojim knjigama i u pisanim radnjama, ali i u privatnoj korespondenciji), iako ne i bez izuzetka, bilo i ostalo Berčić. Stoga ne treba čuditi da je dio autora, još od V. Jagića pa do V. Jakić-Cestarić – Berčića navodio uvijek kao Brčić. Međutim, stava smo da je više nego uputno poštivati osobnu odluku Berčića da bude Berčić, a ne Brčić; Dva Berčićeva pisma poslana Jagiću: Vatroslav JAGIĆ, *Erinnerungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić*, *Archiv für slavische Philologie*, sv. 31, br. 1-2, Berlin, 1910., 288 – 293 (288 – 300); te deset pisama poslanih Vuku Stefanoviću Karadžiću: Andra GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karađiću, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 5, Zagreb, 1907., 268 – 277. Također i pojedina pisma poslana Šafaříku (danas u Narodnom muzeju/Národní muzeum u Pragu).

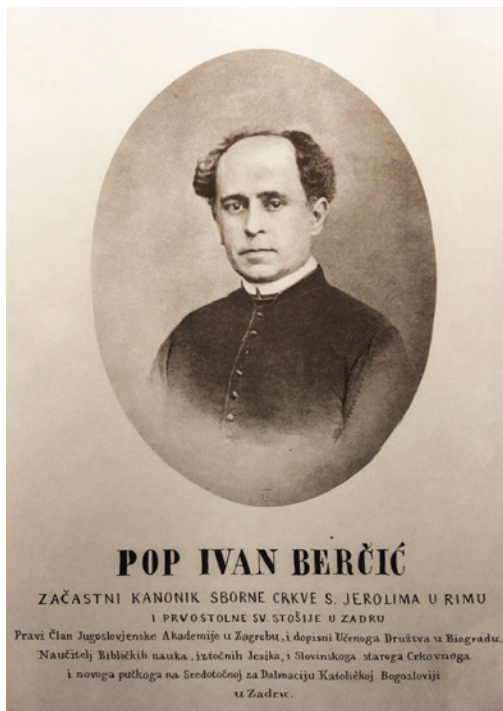
⁴ O Androviću kao zadarskom fotografu i ljekarniku v. Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Tri zaslužna Androvića, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26, Zadar, 1979., 26 – 33 (25 – 45 + 6 sl.). Kao kuriozitet spominje se činjenica da ovu fotografiju nije izradio brat Ivana Berčića – fotograf Josip Berčić (*Giuseppe Bercich*, 1830. – 1895.), već N. Andrović i poviše toga čini se da je to jedna od najranijih njegovih fotografija. Gradska knjižnica Zadar – <https://www.gkzd.hr/zadaretro/fotografija/nikola-androvi%C4%87> (pristupljeno 6. 4. 2021.).

Dalmaciju Katoličkoj Bogosloviji u Zadru⁴⁵ (Slika 1).

Međutim, vrijedi se ovdje odmah na početku osvrnuti na pitanje Berčićeva pozicioniranja unutar hrvatske historiografije, filologije, književne historiografije i glagoljaštva uopće. Dobra polazna točka za takvo ocjenjivanje jesu dva rada: prvi je onaj Josipa Leonarda Tandarića iz 1981., a drugi Darka Dekovića iz 2004. godine.

Naime, Josip Leonard Tandarić (1935. – 1986.) u radu „Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika (Povijesni pregled)“ tiskanom 1981., a prethodno referiranom na međunarodnom znanstvenom skupu *Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности / La téxtologie des littératures sud-slave médiévales*, održanom u Beogradu 1977.,⁶ ponudio je ovakvu razdiobu navedenih tekstoloških istraživanja:

SLIKA 1. Fotografija popa Ivana Berčića. Foto: Nikola (Nicolò) Andrović (1824. – 1895.). (Izvor: Gradska knjižnica Zadar – <https://www.gkzd.hr/ZadaRetro/fotografija/nikola-androvi%C4%87> – fotografija izvorno nastala 1869. ili prije – pristupljeno 6. 4. 2021.).

- ⁵ *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili / Глаголические фрагменты Ивана Берчи́ча в Российской национальной библиотеке. Факсимиле*. Priredila / K izdанию подготовила: Svetlana O. VIALOVA / Светлана О. ВЯЛОВА, Zagreb / Загреб, 2000., 17.
- ⁶ Josip Leonard TANDARIĆ, Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika (Povijesni pregled), u: *Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности / Colloque international La téxtologie des littératures sud-slave médiévales, 14-16. novembra 1977.*, ур. Димитрије Богдановић, Српска академија наука и уметности [Научни скупови, књ. 10. Одељење језика и књижевности, књ. 2], Београд, 1981., 129 – 135. Ponovljeno u autorovoj knjizi: Josip Leonard TANDARIĆ, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, прир. Petar Bašić, Stjepan Damjanović i Marko Mišerda, Djela Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1993., 21 – 26.

1. Berčićevo i Jagićevo razdoblje
2. Djelovanje Staroslavenske akademije u Krku
3. Međuratna nastojanja
4. Poslijeratna tekstološka istraživanja.

Ovakva periodizacija jasno govori o pionirskom djelovanju i nastojanjima I. Berčića. Stoga upravo njemu pripada uloga prvog sabiratelja, priređivača i izdavatelja hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova – knjiga i fragmenata. To se ponajprije odnosi na njegova djela: *Chrestomathia linguae Veteroslovenicae caractere Glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* (1859.), *Čitanka staroslovenskoga jezika* (1864.), *Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom* (I-V, 1864. – 1871.) te *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* (1870.). Činjenica da mu je uz ime pridruženo i ono V. Jagića dovoljno govori sama za sebe.

Drugi rad potpisuje Darko Deković (1947. – 2008.) koji je u jednom svom tekstu naslovljenom „Historiografske prijelomnice hrvatskoga glagoljaštva 1850. – 1970.“ objavljen u časopisu Povijesnog društva Rijeka – *Rijeka* iz 2004. godine to vrlo dobro definirao.⁷ Rad se inače temelji na referatu „Historiografija hrvatskoga glagoljaštva“ priopćenom na II. kongresu hrvatskih povjesničara, a koji je bio održan u Puli 2004. godine u organizaciji Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti iz Zagreba i Filozofskog fakulteta u Puli Sveučilišta u Rijeci.⁸ Naime, u navedenom je radu markirao tri razdoblja u proučavanju hrvatskog glagoljaštva:

- I. razdoblje (1850. – 1864.). Osnovna mu je značajka prikupljanje i objavljivanje izvora.
- II. razdoblje (1864. – 1970.). Nastaju usustavljeni prikazi glagoljaških sadržaja sa spoznajom o njihovoj kulturološkoj cjelovitosti, ali bez spoznaje o stvarnoj vrijednosti glagoljaštva, odnosno s naslijeđenim stavovima o njegovoj niskoj kulturnoj razini.
- III. razdoblje (od 1970. nadalje). Znanstveno-prosudbeni pristup temelji se na kritičkoj prosudbi postojećih i pojedinačnoj, skupinskoj i višedisciplinarnoj obradbi novih spoznaja.⁹

⁷ Darko DEKOVIĆ, Historiografske prijelomnice hrvatskoga glagoljaštva 1850. – 1970., *Rijeka. Časopis Povijesnog društva Rijeka*, god. IX., sv. 2., Rijeka, 2004., 15 – 23.

⁸ Darko DEKOVIĆ, Historiografija hrvatskoga glagoljaštva, u: *II. kongres hrvatskih povjesničara. Hrvatska i Europa – integracije u povijest*, (knjiga sažetaka), ur. Irena Benyovsky i Neven Budak, Zagreb, 2004., 97 – 98.

⁹ D. DEKOVIĆ, Historiografske prijelomnice hrvatskoga glagoljaštva 1850. – 1970., 16.

D. Deković je u toj podjeli Berčića svrstao u I. razdoblje (1850. – 1864.), tj. u pripremni stupanj koji karakterizira proces prikupljanja izvora, te u tome pogledu u jednoj rečenici napominje sljedeće: „Zadarski profesor staroslavenskoga jezika i slavenske liturgije Ivan Berčić 1859. izdaje *Chrestomathiju*, povijestnu čitanku glagoljičnih štiva u kojoj su prvi put kao vježbovni sadržaj objavljena i štiva oble glagoljice.“¹⁰

Ovim radom želimo upravo propitati opravdanost takvih kvalifikacija i klasifikacija jer I. Berčić bez premca zauzima važno mjesto u povijesti hrvatskog glagoljaštva. Takva ocjena nije olako dana, već je zaslužena njegovim pisanim djelima i nastojanjima oko glagoljaštva u cjelini. Dovoljno je u tome pogledu pozvati se na ocjenu njegova rada iz pera mu anonimnih suvremenika: „Pop Ivan Berčić uprav je sveštenik nezazorna ponašanja, i čovjek, koj vam se nije kadar u nikakvu politiku umiešati, ali pri svem tom nije kadar ni zatajiti svoju žarku ljubav prema svojoj narodnosti i prema svom narodnom jeziku. Ima već punih trinaest godina, da on glagoljskom jeziku podučava duhovnu mladež kod ovdiešnjeg centralnog siemeništa ... (...). No i opet velimo, da bi se prije i muha u politiku umiešala nego li naš dobričina Berčić.“ (1862.).¹¹

Nekoliko pak godina kasnije za Berčića se piše sljedeće: „Narodni duh, koji se je prenuo g. 1848. pustio je svoga traga i na polju narodne liturgije. Bila joj ostala klica u brižnom poučavanju staroslavenštine na zadarskoj bogosloviji, te tu klicu oživio naš neumorni pop Ivan Berčić, usavèršiv svoje nauke jezikoslovne u Beču pod glasovitim Miklošićem. (...) Nadamo se, da će njegovi trudi mnogo tomu doprinieti, da se nove slovenske cèrkovne knjige pročiste i poprave, pa će biti svemu našem rodu u Dalmaciji velika dika, što je svoje narodno blago sačuvao u svom krilu. Kad jednom budu knjige popravljene i na novo tiskane i gotove, onda se nadamo, da će biti i narodni duh već zauzeo maha i zaokupio sva pravovjerna sèrca, da neće biti smiona protivnika, koji bi mu zakratio svoj narodni glas uzdignuti k nebu, da Bogu zahvali, što smo još živi, što nismo iza viečite borbe potrošeni!“ (1867.).¹²

Berčić je svojim radom i nastojanjima pripadao onom ranom i relativno uskom krugu naših najistaknutijih istraživača staroslavenskog jezika i hrvatskog glagoljaštva koji su djelovali od sredine pa do konca 19. stoljeća. Poimence to su Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.), Franjo Rački (1828. – 1894.), Ivan

¹⁰ D. DEKOVIĆ, Historiografske prijelomnice hrvatskoga glagoljaštva 1850. – 1970., 17.

¹¹ ***U Zadru 14. listopada, *Narodne novine*, god. XXVIII., br. 93., Zagreb, 20. listopada 1862., 372.

¹² ***Slavenska liturgija u katoličkoj cèrkvi, *Narodne novine*, god. XXXIII., br. 78., Zagreb, 4. travnja 1867., [2]. Tekst je inače prenesen iz zadarskog *Narodnog lista*.

Črnčić (1830. – 1897.), Matija Mesić (1826. – 1878.), Ivan Krstitelj Tkalcic (1840. – 1905.), Dragutin Antun Parčić (1832. – 1902.) i dakako Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), ali i oni pojedinci koji su više politički i društveno djelovali (M. Pavlinović i dr.).

ŽIVOTNI I ZNANSTVENI PUT U OSNOVNIM CRTAMA

Rođen je u Zadru 9. siječnja 1824. godine u obitelji koja je podrijetlom bila s otoka Iža.¹³ Tu je završio pučku školu te gimnaziju. U rodnom je gradu otpočeo studij teologije te primio prve svećeničke redove. Studij nastavlja od 1846. u Beču na glasovitom carskom-kraljevskom zavodu za izobrazbu biskupijskih svećenika – Augustineum ili Frintaneum – odnosno službeno: Das k. u. k. höhere Priesterbildungsinstitut für Weltpriester zum hl. Augustin (Carski i kraljevski viši institut pri sv. Augustinu za izobrazbu svjetovnih svećenika). Tu se posebno posvetio biblijskim znanostima i biblijskim orijentalnim jezicima. U ovome gradu biva i zaređen 1848. godine po rukama tamošnjeg apostolskog nuncija mons. Michelea Viale-Prelàa (1798. – 1860.),¹⁴ kasnijeg bolonjskog nadbiskupa i kardinala. Iako je želio mladu misu *glagoljati*, to mu nije bilo dopušteno. Nažalost, zbog nadolazećih društvenih i nacionalnih pokreta te uopće zbivanja u Habsburškoj Monarhiji, tj. Austrijskom Carstvu, nije svoje školovanje završio stjecanjem najvišeg akademskog stupnja – u njegovu slučaju doktorata iz teologije. Tako se Berčić revolucionarne 1848. godine iz Beča vraća u Zadar gdje je imenovan za mansionara (prebendara) zborne crkve sv. Šimuna (Šime) Bogoprimaoca gdje je propovijedao na hrvatskom¹⁵ te idućih nekoliko godina službovao pri Nadbiskupskom ordinarijatu, djelovavši ujedno kao kateheta i predavač hrvatskog jezika u ženskim školama Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (Ženska pučka škola i Građanska ženska škola).¹⁶ Osim toga, bio je i ispovjednik bogoslova i zadarskih benediktinki sv. Marije, ispitatelj i prosinodalni sudac, konzultor pri prizivnom sudu, vijećnik dijecezanskog žnidbenog suda i dr.¹⁷ Spomenimo kao kuriozitet da je, nakon ustrojavanja Narodne garde (*Guardia Nazionale*) u Zadru (19. VI. 1848.) pod zapovjedništvom

¹³ Miroslav GRANIĆ, Denis MARTINOVIĆ, *Plemstvo Kraljevine Dalmacije 1814. – 1918.*, (Biblioteka Knjiga Mediterana, sv. 100), Zadar, 2018., 112 – 113.

¹⁴ Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, vol. I, Tipografia Woditzka, Zara, 1877., 244.

¹⁵ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 244.

¹⁶ Josip /Leonard/ TANDARIĆ, Berčić, Ivan (Brčić), filolog (Zadar, 9. I 1824 – Zadar, 24. V 1870), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (A – Bi), Zagreb, 1983., 678.

¹⁷ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 245.

kneza Francesca Borellija, upravo Berčić bio imenovan njezinim kapelanom („don Giovanni Bercich, cappellano“).¹⁸

Važan trenutak u Berčićevu životu zbio se 1855. godine kada je imenovan za profesora staroslavenskog jezika i staroslavenske liturgike te hrvatskog jezika na Visokoj bogoslovnoj školi u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru,¹⁹ a deset godina kasnije (1865.) i za profesora Starog zavjeta i istočnih jezika na istom visokom učilištu. Potonje je podrazumijevalo hebrejski jezik, uvod u Sveto pismo i egzegezu Starog zavjeta.²⁰ Tako u shematizmu Zadarske nadbiskupije (*Schematismus*, 1856. potom *Status personalis et localis*, 1866.) za Berčića piše da je „professor linguae Illyricae et vulgaris“, a kasnije „professor studii biblici veteris foederis et linguarum orientalium“²¹ – odnosno u Bianchijevoj knjizi *Zara cristiana* I (1877.) stoji: „Elenco dei Professori del Seminario teologico latino“ – „Del Vecchio Testamento, e delle Lingue orientali“ i „Di Lingua e Letteratura Illirica antica e volgare“, a Berčića pronalazimo kao: *Giovanni Bercich*.²² Drugim riječima, Berčić je 1865. godine prešao na novu katedru, ali i zadržao onu prethodnu (formalno ispražnjenu) za staroslavenski jezik i liturgiku i hrvatski iako se njoj ponadao njegov veliki prijatelj, odani suradnik i istomišljenik fra Dragutin A. Parčić.²³

Svakako valja posebno napomenuti da je Berčiću učitelj staroslavenskog jezika u Zadru bio fra Benedikt Mihaljević, franjevac trećoredac glagoljaš,²⁴ što je imalo

¹⁸ Giuseppe SABALICH, *Cronistoria aneddotica del Nobile Teatro di Zara 1781 – 1881.*, Dispensa XXIV., Fiume, 1898., 185, bilj. 2; A. M. STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra*, 426, bilj. 570 (373 – 429).

¹⁹ O ovoj odgojno-obrazovnoj instituciji te njezinu značaju i važnosti v. u osnovnim crtama: Ivan OSTOJIĆ, *Centralno bogoslovsko sjemenište za Dalmaciju, Crkva u svijetu*, god. IV, br. 5-6, Split, 1969., 387 – 403.

²⁰ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 244 – 245: „Nel 1865 fu eletto professore degli studi biblici del vecchio testamento, e dei dialetti orientali nel seminario teologico, dopo di aver sostenuti con lode gli esami relativi. Gli fu in seguito affidata la cattedra d'istruzione della lingua e letteratura slava antica e moderna nel prefato seminario centrale.“ Potonje u kronološkom pogledu nije točno.

²¹ A. M. STRGAČIĆ, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra*, 426, bilj. 571 (373 – 429).

²² C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 284 – 285.

²³ Mihovil BOLONIĆ, *O životu i radu Dragutina A. Parčića* (U povodu 70. obljetnice smrti), *Bogoslovska smotra*, god. XLII., br. 4, Zagreb, 1972., 415 – 416, 419 (413 – 433); Mihovil BOLONIĆ, *Život i djelo Dragutina Antuna Parčića* (U povodu 150. obljetnice rođenja i 80. obljetnice smrti), *Croatica Christiana periodica*, god. VI., br. 10, Zagreb, 1982., 177 – 178 (172 – 188); Igor GOSTL, *Dragutin Antun Parčić*, Zagreb, 1998., 21 – 25.

²⁴ O fra B. Mihaljeviću (Benedetto Michalevich; Benedetto Mihaljević) v. Stjepan IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi*, Zadar, 1910., 187 – 191 (= „O. Benedikt štilac Mihaljević“), a o njegovu gramatičkom radu v. Ana MIHALJEVIĆ, Milan MIHALJEVIĆ, *Brevis grammatica Slavica* fra Benedikta Mihaljevića, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 47, br. 1 /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*, Zagreb, 2015., 463 – 484.

nemalog utjecaja na njegovo glagoljaško formiranje. No iznimno važna osoba koja je morala dosta utjecati na mladog Berčića bio je njegov stric i imenjak – šibenski biskup Ivan Berčić/Brčić (1785. – 1855.).²⁵

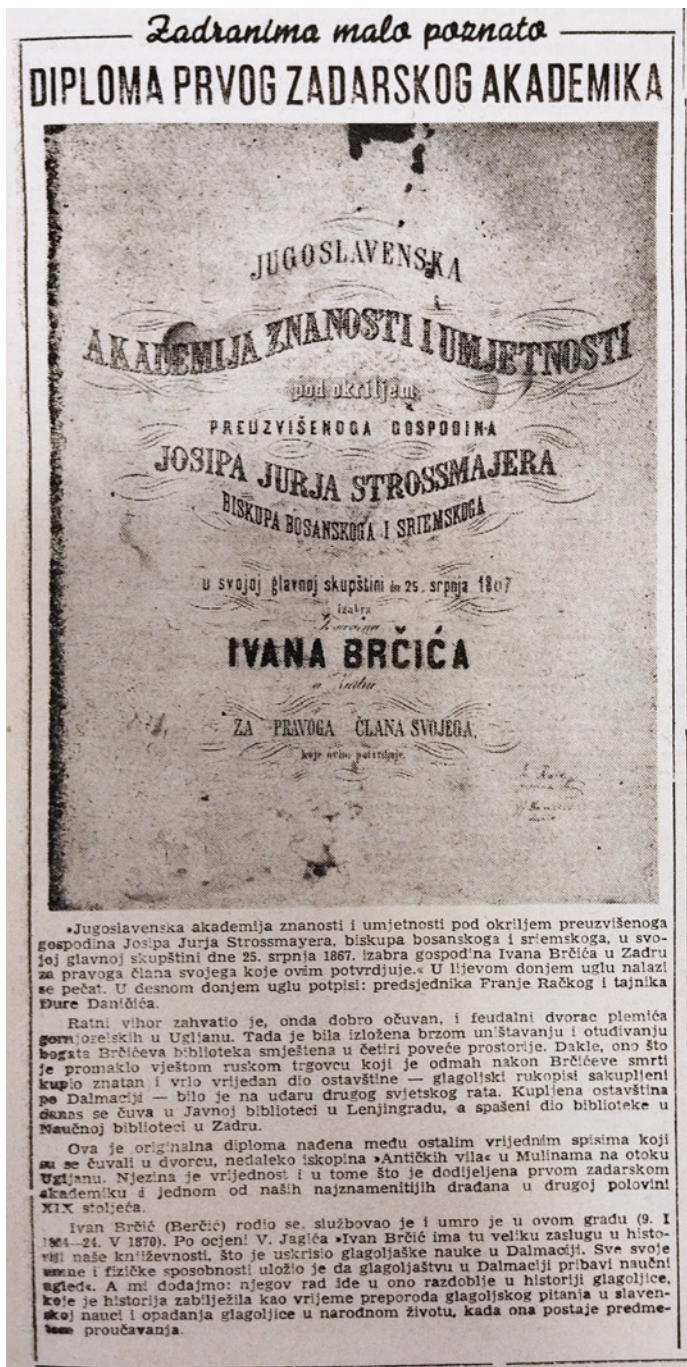
Za svoga kratkog života zaslužio je Berčić i veliko priznanje kada je 1867. izabran za pravog člana u „razredu historičko-filologičkom“ Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.²⁶ U svečanoj diplomi stoji zapisano: „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti pod okriljem preuzvišenoga gospodina Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosanskoga i sriemskoga, u svojoj glavnoj skupštini dne 25. srpnja 1867. izabra gospodina Ivana Brčića u Zadru za pravoga člana svojega, koje ovim potvrđuje“ (Franjo Rački, predsjednik / Đuro Daničić, tajnik).²⁷ Također je bio dopisni član „Učenoga Društva u Beogradu“, tj. Srbskog učenog društva (Србско учено друштво) u Beogradu.²⁸

²⁵ Zdenko DUNDOVIĆ, Utjecaj šibenskog biskupa Ivana Berčića (1844. – 1855.) na duhovnu i intelektualnu formaciju glagoljaša Ivana Berčića, u: *Međunarodni znanstveni skup „Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo“ / Международная научная конференция „Иван Беричи (1824 – 1870) – жизнь и деятельность“*, (knjižica sažetaka), ur. Tado Oršolić i Grozdana Franov-Živković, Zadar, 2018., 6 – 7. O životu i radu šibenskog biskupa Ivana Berčića (u tal. spisima se navodi kao *Giovanni Bercich*) v. *Delle virtù e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich, Zaratino, vescovo di Sebenico*, ricordanza di Giuseppe FERRARI-CUPILLI, Zara (Fratelli Battara), 1857. /Appendix: Lettera a mons. Bercich / Antonio Peteani. Menzione funebre di Tommaso Fumegallo/.

²⁶ Osoblje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 1 (1867 – 1877), Zagreb, 1877., 42 /= „Ivan Brčić, profesor u Zadru († 1870.)“ / (37 – 48); Anica NAZOR, Akademija i glagolitika, u: *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1861. – 2011.*, gl. ur. Franjo Šanjek, Urednički odbor Milan Moguš et al., Zagreb, 2011., 161. Prema određenim informacijama upravo je M. Pavlinović predložio JAZU prve članove iz Dalmacije; Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, (II. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2004., 464, bilj. 2376.

²⁷ Valentin URANIJA, Ivan Berčić – zaslužni Zadrani XIX. stoljeća, *Zadarska revija*, god. III., br. 3, Zadar, 1954., 217, bilj. 6 (216 – 221). U lijevom donjem kutu nalazi se pečat, a u desnom donjem kutu potpisi predsjednika JAZU Franje Račkoga i tajnika JAZU Đure Daničića. Ta se svečana diploma nalazila u posjedu župnika A. R. Filipija (1905. – 1985.) u Ugljanu. Kasnije je bila objavljena u zadarskom *Narodnom listu* pod naslovom: „Zadranima malo poznato: Diploma prvog zadarskog akademika“, *Narodni list*, god. XIV (CII), br. 592, Zadar, 29. prosinca 1962. / Nova godina 1963., 13. Uz fotografiju diplome objavljen je i kraći popratni tekst iz kojeg izdvajamo: „Ova je originalna diploma nađena među ostalim vrijednim spisima koji su se čuvali u dvorcu, nedaleko iskopina ‘Antičkih vila’ u Mulinama na otoku Ugljanu. Njezina je vrijednost i u tome što je dodijeljena prvom zadarskom akademiku i jednom od naših najznamenitijih [g]rađana u drugoj polovini XIX stoljeća“ (Slika 2).

²⁸ Taj se podatak navodi, primjerice, u osmrtnici – „† Pop Ivan Berčić“ – u *Narodnom listu*, god. IX., br. 42, Zadar, 25. svibnja 1870., [1]. Tekst osmrtnice ponovljen u: Anica NAZOR, *Предисловие | Proslov, u: Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берича, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Russka nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5, / Codex glagoliticus seculi XV*, Svetlana O. Vialova (uvod, sadržaj i transliteracija), Anica Nazor (redaktorica i urednica), Rafaela Božić i Eugenija Čuto (prevoditeljice), Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/2, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2016., 7 – 8 (bilj. 1), 17 – 18 (bilj. 1). Tekst osmrtnice vidi u ovom Zborniku u člancima: Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, O Ivanu Berčiću i obitelji Berčić te Tado ORŠOLIĆ, Ivan Berčić uoči i za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda 50-ih i 60-ih godina 19. stoljeća u Dalmaciji.

SLIKA 2. Fotografija diplome prvog zadarskog akademika Ivana Berčića i popratni tekst koji je objavljen u *Narodnom listu*, god. XIV (CII), br. 592, Zadar, 29. prosinca 1962. / Nova godina 1963., str. 13.

Bio je začasni kanonik „sborne crkve S. Jerolima u Rimu“ (1867.)²⁹ i „prvostolne Sv. Stošije u Zadru“ (1868.).³⁰ Pop Ivan Berčić, počasni rimski i zadarski kanonik, preminuo je u rodnom Zadru 24. svibnja 1870. godine i pokopan na gradskom groblju u obiteljskoj grobnici gdje se nalazi nekoliko generacija Brčića.³¹ Brojne su novine i časopisi prenijeli vijest o njegovoj smrti.³²

U ime JAZU na pogrebu su bili Božidar Petranović i Vjekoslav Klaić.³³ Komemorativno slovo povodom smrti Ivana Berčića održao je u Zadru Mate Ivčević, profesor i ravnatelj zadarske gimnazije (1868. – 1870.),³⁴ te je ono bilo i tiskom objavljeno.³⁵ U njemu se naglašava kako Berčićev „život (...) bijaše vazda čist i neokaljan, njegovo vladanje vazda blago i umiljato; napram sirotinji ne poznašao milosrdje njegovo nikakovih granica, mnogim te mnogim otvaraše se darežljiva desnica njegova na mjesečne podpore, nitko ne ode od njega ne udieljen, dok nije sam darovnik bez svega ostao. U svagdašnjem vladanju bijaše tih i opazan, poučen i izvješten mnogim iskustvom; vanredno smjeran te uslužan savjetom i pomoćju; pravi prijatelj, poslušan sin, mio brat.“³⁶

Nekoliko dana po Berčićevoj smrti, u *Viencu* Matice ilirske od 28. svibnja 1870. otisnut je *in memoriam* u kojem se ističu pokojnikove zasluge za našu znanost i kulturu: „Ivan Brčić ide u red onih učenih ljudi, koji svoj rad omjere o svojih silah i o položaju svojemu, te prema tomu rade mirno, postojano, revno, sdušno. Brčić si bio odabrao glagoljsku knjigu i nje starodavne spomenike za glavni zadatak svoje

²⁹ Josip BURIĆ, Kanonici hrvatskoga kaptola sv. Jeronima u Rimu (1589-1901), *Radovi Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu*. Sv. III-IV. *Posvećeni o. Stjepanu Sakaču prigodom 80-godišnjice života* | *Studia Instituti Chroatorum historici Romae*. Vol. III-IV. *In honorem Stephani Sakač LXXX vitae annum agentis dicata*, ur. Ivan Vitezić, Josip Burić, Bazilije Pandžić, Atanazije Matanić, Rim, 1971., 156 (91 – 158): „Ivan Berčić, profesor Staroga Zavjeta i staroslavenskog te orijentalnih jezika u Zadru (1867)“. C. F. Bianchi navodi da je za začasnog kanonika imenovan 1868. godine (C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 245).

³⁰ Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 245.

³¹ Pavao KERO, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, *Slovo rogovsko*, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar, br. 6, god. IV.[VI!], Zadar, 2018., 11 – 13.

³² Osim u ovom radu navedenih vidjeti još: († Ivan Berčić), *Narodne novine*, god. XXXVI., br. 121, Zagreb, 28. svibnja 1870., [2]; U Sisku 28. svibnja. † U Zadru umro je nakon kratke žestoke nemoći Ivan Berčić svećenik zadarske nadbiskupije (...), *Zatočnik*, god. II., br. 121, Sisak, 28. svibnja 1870., 1; (Akademik prof. Ivan Berčić †), *Naša sloga*, god. I., br. 2, Trst, 16. lipnja 1870., 9.

³³ Vatroslav JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, u: Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb, 1870., XV.

³⁴ O Mati Ivčeviću (Matteo Ivceovich, 1818. – 1889.) v. Hania MLADINEO MIKA, Don Matteo (Mate) Ivčević, *Kulturna baština*, br. 40, Split, 2014., 41 – 60.

³⁵ Mate Ivčević (Matteo Ivčević), *Intorno a Giovanni Berčić, canonico onorario e professore, ecc. ecc. Parole dette ai socii del Gabinetto di lettura pel clero cattolico in Zara dal primo procuratore prof. don Matteo Ivčević nella Conferenza generale del 9 giugno*, Zara, 1870.

³⁶ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, V.

nauke; a u riešavanju njegovu bijaše neumoran, neutrudiv. Gdje god je on doznao za kakov glagoljski rukopis, tu je on bio. U tu je svrhu Brčić pretražio samostane i crkve naše klasične Dalmacije, skupljajući, prepisujući i crpeći stare spomenike. Uspjeh njegova književna truda nije ostao sakriven u daljih krugovih uskrišene za naših dana slavistike; pa tko se god glagolicom bavio, obratio se u svojih iztraživanjih na našega Brčića. Ime je njegovo tiesno skopčano s učenimi djeli P. Šafarika, Fr. Miklošića, I. Sreznjevskoga; jer je on svakomu od njih priskočio u pomoć sa pogdjekoim glagolskim spomenikom prije nepoznanim. (...) U Brčiću je, kako se iz ovoga nacrtu razabire, naša knjiga izgubila vrstna radnika, naša akademija neutrudiva pomoćnika, naš narod djelotvorna rodoljuba. Brčić se svojom radnjom pridružio onim učenim Slovjenom naše dobe, koji su do nedavna zanemarene spomenike stare slovjske književnosti osvjetlali i k časti priveli, koji su kroz ove spomenike novu luč bacili u tamnu prošlost našega naroda, pa kroz nje inostranomu svijetu dokazali, da je, naš narod uz druge koracao u prosvjeti, pa da će uz nje i u buduće koracati.³⁷

Najbližeg Berčićeva suradnika Parčića smrt prijatelja teško je pogodila: „Rimasi stordito e profondamente colpito da tale sventura“ (...) „che non posso riavermi tuttora, né finché in me dura la memoria del passato portassi rammarginare la ferita del mio cuore. Io mi sento abbattuto, e Zara diviene per me un fantasma, un’illusione; pensandoci mi accorgo della profonda lacuna che lasciò tale perdita e non posso consolarmi.“³⁸

Nekrolog-oznanjenje povodom Berčićeve smrti izdali su 1870. građani Zadra u tiskari *Narodnoga lista*. Osim biografskih podataka ističe se da je s pokojnikom „nestalo narodu najvrsnijega i zaslužnijega jezikoslovca staroslovinskoga u Dalmaciji. Žali njega rodni grad i dična i dobrotvorna građanina.“³⁹

Više nego iskreno odužili su mu se i njegovi učenici-studenti: „Djaci Bogoslovci“. Tiskali su mu nekrolog „Nad grobom pripoštovanoga Ivana Brčića“ u tiskari Battara s pjesmom prigodnicom („Pojka“) od četiri strofe (ovdje donosimo prvu i posljednju):

*Oj slučaju grozni i nemili! –
Smrti ljuta što si učinila!
Zač nam život toli dragi, mili,*

³⁷ † Akademik prof. Ivan Brčić, *Vienac. Zabavi i pouci*, god. II., br. 22, Zagreb, 28. svibnja 1870., 357 – 358.

³⁸ DAROSLAV (= Kvirin Klement BONEFAČIĆ), *Dragutin A. Parčić* 26. V. 1832. – 25. XII. 1902., Krk, 1903., 13.

³⁹ Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina Croatia)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Djela, knj. 6, Zagreb, 1979., 286.

*Kosom krutom jesi pokosila? –
(...)
Sad pred Višnjeg kad si Ti stupio
I plod tvojih djela čim uživaš
Moli, moli za svih što s' ljubio.*⁴⁰

U *Katoličkoj Dalmaciji* (god. I., br. 9, 1870.), mjesec dana nakon Berčićeve smrti, V. Bianchini Juro, učenik bogoslovije, objavljuje „Suze učenika“ – „Na trideseti dan posli smrti Ivana Brčića“, što više nego dostatno pokazuje kolika je Berčićeva za života bila zauzetost i posvećenost prema svojim đacima-bogoslovima.⁴¹

UTEMELJENJE I RAZVOJ SLAVISTIKE U „DUGOM 19. STOLJEĆU“ I INTELEKTUALNI SLAVISTIČKI KRUGOVI TOGA DOBA

Ideja međuslavske suradnje i uzajamnosti dominirala je 19. stoljećem. Uz to je logički išlo utemeljenje i razvoj „slavenoznanstva“ kao interdisciplinarnog područja proučavanja ukupne slavenske prisutnosti odnosno jezika i književnosti, povijesti, etnologije, arheologije i povijesti umjetnosti.⁴²

Češki filolog Josef Dobrovský (1753. – 1829.) smatra se osnivačem moderne slavistike kao filološke znanosti o slavenskim jezicima i književnostima u poredbenom smislu, a njegova gramatika staroslavenskog jezika *Institutiones linguae Slavaicae dialecti veteris* (1822.) bila je prekretnica u daljnjem rastu i napretku istraživanja na širokom slavenskom jezičnom prostoru. Pola stoljeća kasnije kapitalan prinos slavistici daje Hrvat Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), svestrani filolog sa svjetskom reputacijom koji kao sveučilišni profesor djeluje u Odesi, Berlinu, Sankt Peterburgu i najzad u Beču od 1886. do 1908. gdje na tamošnjem Sveučilištu odnosno Seminaru za slavensku filologiju (kasnije Institutu za slavensku filologiju) pod njegovim vodstvom i organizacijom taj grad

⁴⁰ V. MAŠTROVIĆ, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina Croatica)*, 286 – 287.

⁴¹ Mario SOLJAČIĆ, *Književni prilozi u Katoličkoj Dalmaciji (1870. – 1898.)*, doktorski rad, mentorica prof. dr. sc. Zvezdana Rados, Sveučilište u Zadru – Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti, Zadar, 2018., 292.

⁴² Zdravka ZLODI, *Hrvati i slavenski svijet u 19. stoljeću*, u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, Biblioteka Povijest Hrvata, sv. VI., Zagreb, 2016., 656, bilj. 1 (655 – 690).

postaje središte slavističkih istraživanja.⁴³ Utemeljio je 1875. godine časopis pod naslovom *Archiv für slavische Philologie* (i uređivao do 1920.) čime je slavistiku stavio uz bok germanistici i romanistici. Upravo u razdoblju između ovih dvojice istaknutih filologa – Dobrovskog i Jagića – djelovao je i istraživao Ivan Berčić krećući se zapravo neutabanim stazama staroslavenskog jezika hrvatske redakcije i hrvatskog glagoljaštva uopće.

Berčićeva sklonost i interes za staroslavenski jezik datira još iz njegovih mladih dana na zadarskoj bogosloviji. Naime, sačuvano je jedno pismo koje je kao bogoslov Berčić uputio ni manje ni više nego Ljudevitu Gaju na Novu godinu – 1. siječnja 1846. U njemu Berčić – nakon kurtoaznog opravdanja („molim Vas, prostite mojoj bezobraznosti“) – objašnjava svoje zanimanje za staroslavenski jezik: „Osobnozakon nama dan svetu službu u Staroslavjanskom narječju opraviti, bërzo propasti će, da mladji redovnici ne uzdrže ga. Vidivši to ja z drugima i ražežen malo ljubavlju prama narodu, stavih se staro slavjansko narječje učit.“ Potom izravno pita Gaja za mišljenje oko tadašnjeg izdanja Kločeva glagoljaša (*Glagolita Clozianus*, 1836.), tj. kako ispravno čitati pojedina slova, tj. glasove staroslavenskog, jer je bio zbunjen pojedinim različitim tumačenjima između slovenskog filologa J. Kopitara (1780. – 1844.), inače priređivača navedena djela, i ruskog filologa A. H. Vostokova (1781. – 1864.): „Ali Vostokov poljački izglasi, dva pèrva slova kano ė i ą, zadnja kao ię i ią; Kopitar protiva kranjski izusti t. j. pèrva kao é i ó zadnja kao ié i ió“. Odgovor mu za to treba što hitniji jer će biti – kako Berčić piše sam za sebe – „redjenik misnik ove godine“, tj. da može Misal staroslavenski ispravno čitati. Nije dakako zaboravio pritom pohvaliti Gajevu ličnost: „Neznajući sad, komu više vërovat, koga slëdit, i kako izustit ova slova upotrëbovana jur od g. Miklošića i ne imajući kog upitat, usudih se Vas moliti, veleučeni Gospodine, Dika nesamo Ilirske, no još i slavjanske zemlje, da bi mi ste kazali u kratko izglasenje tih slovah, pripravan čatiti, kako dostojanstvo Vaše suditi će.“). Na kraju pisma izražena je molba: „Uslišite dakle Vašeg slugu, nedostojnog s Vama besëditi, koj prvi put Vas smeta, al dragocënije primit i učuvat će list od častnih vaših rukah poslan. (...)“. U potpisu stoji: *Vaš najnizniji sluga Ive Bercić, Bogoslovac.*⁴⁴

⁴³ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, (3. neizmijenjeno izd.), Zagreb, 2013.

⁴⁴ Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828–1850.), sabrao i uvodom popratio Velimir Deželić, u: *Grada za povijest kniževnosti hrvatske*, knj. 6., Zagreb, 1909., br. 20, 24 – 25 (= Ivan Bercić); Trpimir MACAN, *Pogled u dalmatinsko-zagrebačke veze 1835-1847.*, u: *Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848. Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986. održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru*, (zbornik radova), ur. Nikola Ivanišin, Zadar, 1987., 606(320), bilj. 64, 593(307) – 607(321).

Berčić je uspostavljao pisane kontakte s vodećim filolozima svoga doba. Tako je sačuvana vrijedna korespondencija iz 1850-ih koju je vodio s vodećim slovačkim filologom Pavelom Jozefom Šafárikom (1795. – 1861.).⁴⁵ Suradivao je i(li) dopisivao se i s drugima, primjerice, Francom Miklošićem. Za vrijeme svoga bečkog studija od 1846. do 1848. – gdje i kada zapravo i započinje njegov potpuno znanstveni interes za slavistiku – Berčić je stupio u kontakt s Vukom S. Karadžićem. Povratkom u Zadar Berčić i nadalje ostaje u vezi s Karadžićem te se dopisuje s njime i poviše toga sakuplja pretplatnike u Dalmaciji za njegova djela *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона* (1849.), *Српске народне приповијетке* (1853.), srpski prijevod na ćirilici Novog zavjeta (1842.) i druga izdanja. Djelomično je sačuvana ta korespondencija u kojoj se dobro iščitava Karadžićevo zanimanje za prilike u Dalmaciji.⁴⁶ Prema N. Stančiću, upravo je Berčić mlade bogoslove u zadarskom sjemeništu upoznao sa srpskom nacionalnom idejom i političkom ideologijom.⁴⁷ No pravo je pitanje koliko je Berčić zapravo prihvatao Karadžićevu jezičnu koncepciju prema kojoj su svi štokavci Srbi, kajkavci Slovenci, a čakavci Hrvati.⁴⁸ Odgovor na to pitanje možemo naći u jednom upitniku. Naime, I. Kukuljević Sakcinski uputio je upit trojici ljudi u Dalmaciji – među kojima je bio i Berčić – s molbom da odgovore na pitanje što su Dalmatinci („hrvati, srbi ili slovinci“), te sukladno tomu kako vlastiti jezik nazivaju. Berčić je odgovorio 10. veljače 1859. da u Dalmaciji svi jezik nazivaju hrvatskim, izuzev pravoslavaca koji u zadnje vrijeme tvrde da su Srbi i da „srbski“ govore.⁴⁹

Iznimno pak važna osoba bio je Mihovil Pavlinović. No na njegovu glagoljašku formaciju Berčić nije izravno utjecao,⁵⁰ već mu je bio samo od pomoći, jer je

⁴⁵ Korespondencija se danas čuva u Narodnom muzeju/Národní muzeum (nekoć *Museum Regni Bohemiae*) u Pragu. Čini se da je M. Mesić bio posrednik prilikom uspostavljanja prvih kontakata između Šafařika i Berčića; Tade SMIČIKLAS, Matija Mesić, podpredsjednik (od god. 1858. do god. 1872.) i predsjednik «Matice ilirske» od god. 1772. do god. 1874., u: Tade SMIČIKLAS, Franjo MARKOVIĆ, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen knjiga*, Zagreb, 1892., 142 (138 – 147).

⁴⁶ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karađiću, 268 – 277.

⁴⁷ Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Zagreb, 1980., 94 – 98.

⁴⁸ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 94 – 97.

⁴⁹ Rade PETROVIĆ, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću. Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860-1880.*, Sarajevo, 1982., 186 (prvo izdanje iz 1968., 271, bilj. 49); Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, ur. Josip Bratulić i Stjepan Damjanović, (3. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2002., 312.

⁵⁰ Josip BRATULIĆ, Mihovil Pavlinović i borba za glagoljicu u Dalmaciji u XIX. stoljeću. *Forum – mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. XXIX-59/3-4, Zagreb, 1990., 387 – 388 (385 – 400) – isto i u zborniku: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, prir. Nikša Stančić. Zagreb – Makarska, 1990., 377 – 390.

iz zadarske bogoslovije otišao dvije godine prije nego Berčić tamo postaje profesor.⁵¹ No Berčić se u jednom trenutku pojavio kao posrednik između s jedne strane M. Pavlinovića i L. Botića, inače istaknutih članovi tajne đačko-studentske Regimente „Ne boj se“ (formirane u Splitu), a koji su namjeravali otići u Srbiju i tamo nastaviti svoj život i rad – i s druge strane njihova odredišta, te zbog toga moli Karadžića da im bude od pomoći i da dade preporuku nekomu za njih u Beogradu.⁵² Međutim, interesantan je jedan moment iz Berčićeva pisma od 10. studenog 1855. upućenog Karadžiću u kome mu zahvaljuje na preporuci oko njegova dobivanja profesure u Zadru („Primito moja srđčena zahvaljenja na priporučenja učinjena za me Tajniku Ministra Tuna“).⁵³ Vezano uz potonje zanimljiv je stav I. Kukuljevića Sakcinskog koji je također upravo u Berčiću vidio mogućeg Mihaljevićeva nasljednika na zadarskoj katedri za staroslavenski i hrvatski jezik, ujedno pohvalivši njegov dotadašnji rad kao: „mladog sveštenika (...) koji osobitom marljivostju nastoji oko sabiranja glagoljskih i u obće hrvatskih rukopisah i knjigah“.⁵⁴

Berčić se kretao u krugu hrvatskih narodnih preporoditelja, a političke prilike u Dalmaciji sredinom 19. stoljeća bile su obilježene restauracijom, revolucijom (četrdesetosmaški pokret), neoapsolutizmom, preporodom te brojnim političkim i modernizacijskim izazovima.⁵⁵

Nadasve je zanimljiva jedna kratka Berčićeva politička epizoda za vrijeme boravka u Beču. Naime, Berčić je bio u skupini tamošnjih dalmatinskih studenata koji su nakon carskog patenta od 15. ožujka 1848. bili potpisali i austrijskom caru Ferdinandu I. uputili svoj protest protivivši se sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom.⁵⁶ Povratak u domovinu te nadolazeće doba u potpunosti je promijenilo Berčićev mladenački hir te se on do kraja svoga života u potpunosti zalagao za hrvatsku nacionalnu-integracijsku ideju.⁵⁷

Unatoč tomu, nije se Berčić zapravo izravno bavio i aktivno participirao u politici. Potvrđuje to i V. Jagić koji je napisao da „najvećma bijaše mu na srcu

⁵¹ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 127.

⁵² N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 101 – 102.

⁵³ A. GAVRILOVIĆ, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karađiću, 275 – 276.

⁵⁴ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, načelnika društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah. (Čitano u velikoj skupštini istoga društva dne 24. travnja o. g.), *Neven*, god. IV., br. 17, Zagreb, 1855., 263, 266 (261 – 270); N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 127, bilj. 34. Uz korekciju da je 1854. godine fra B. Mihaljević još živ.

⁵⁵ Marko TROGRLIĆ, Nevio ŠETIĆ, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb, 2015., 29 – 41, 42 – 72.

⁵⁶ Pietro KASANDRIĆ, *Il Giornalismo Dalmato dal 1848 al 1860*, Zara, 1899., 40 – 50. Na str. 41 Berčić se navodi kao: „Giovanni Berčić, da Zara“; Vinko KISIĆ, *Osvit u Dalmaciji*, (Preštampano iz Obzora), Zadar, 1909., 13 – 16.

⁵⁷ A. M. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, 426 (373 – 429).

ipak ova jedna briga: da bi trebalo već jednom u zaštitu uzeti onu dragocjenu svetinju, koja je hrvatski narod po Dalmaciji puno vjekova zaklanjala od silovitih elemenata tudjinskih, koja je po čitavoj zemlji zakriljivala plaštem svojim njegovo hrvatsko porijeklo: u porodici, općini i crkvi – to je hrvatska glagolica, to je slovinska liturgija u katoličkoj crkvi⁵⁸. I kasniji napisi bili su istoga stajališta: „Kad se počeo buditi hrvatski narodni duh u Dalmaciji, bio je među prvima, koji je svoje rodoljublje pokazao u znanstvenom radu: istraživanju i skupljanju glagoljskih starina te pisanju o njima“ (J. Kalaj).⁵⁹ Berčić je tako na svoj način – nastavnim radom, znanstvenim istraživanjima, publiciranjem radova i knjiga – pristajao uz hrvatski narodni preporod i uopće preporodna gibanja u Dalmaciji.

BERČIĆEVA TISKANA DJELA

Koliko je to do sada poznato i utvrđeno – iako će se vrlo vjerojatno u dalmatinskoj periodici⁶⁰ naći još pokoji podatak ili bibliografska jedinica⁶¹ – ime Ivana Berčića po prvi se put autorski javlja u jednoj dvojezičnoj (talijansko-hrvatskoj) knjižici tiskanoj u počast fra Benediktu Mihaljeviću, franjevcu trećoredcu glagoljašu i profesoru staroslavenskog jezika na Visokoj bogoslovnoj školi u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru, koji je preminuo 21. siječnja 1855. godine. Njega je, kao što smo već naveli, na profesorskoj stolici naslijedio upravo Berčić. Knjižica nosi naslov: *A memoria del padre Benedetto Michalevich, il terzo ordine francescano di Zara*, izdana 1855.

⁵⁸ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, VI.

⁵⁹ Janko KALAJ, Berčić (Brčić), I. Ivan, * Zadar 9. I. 1824, † Zadar 24. V. 1870, svećenik, pisac, *Hrvatska enciklopedija*, sv. II (Autonomaši – Boito), Zagreb, 1941., 414 (414 – 415).

⁶⁰ Tako su I. Berčić, I. Danilov i B. Petranović 1859. god. napisali zajednički tekst povodom nadolazeće stote godišnjice Kačićeve smrti, a kojim se poziva rodoljube da financijski potpomognu nakanu sabiranja i tiskanja dotad neobjavljenih narodnih pjesama te biografije fra Andrije Kačića Miošića. To bi izdanje bilo objavljeno u Kačićevu čast pod naslovom „Vienac narodnoga uzdarja“. Tekst je dva puta publiciran: Ivan BRČIĆ, Ivan DANILOV, Božidar PETRANOVIĆ, Na stoljetni god o. Jandrije Kačića-Miošića. Poziv, *Glasnik dalmatinski*, god. XI., br. 99, Zadar, 1859., 4; Ivan BRČIĆ, Ivan DANILOV, Božidar PETRANOVIĆ, Na stolitni god. O Andrie Kačića-Miošića. U Zadru na S. Andriju 1. 1859., *Srbski dnevnik*, god. VIII, br. 98, Zadar, 1859., /tekst na ćirilici/. Potonji je tekst preuzet iz *Glasnika dalmatinskog*.

⁶¹ Koliko smo to mogli ustanoviti, pogrešno mu je pripisan sljedeći pjesnički uradak: *Il 19 aprile 1839 giorno natalizio di S.M.I.R.A. Ferdinando I. / sonetto*, G. Bercich, Zara, 1839.

godine u Zadru (Tipografia Demarchi-Rongier).⁶² Riječ je zapravo o prigodnici povodom smrti fra Benedikta Mihaljevića koju je uredio Giuseppe Ferrari Cupilli te napisao predgovor i iznio podatke o pokojniku („Cenni biografici“, [3] – 6). Berčićev udio u toj publikaciji I. Kukuljević Sakcinski ovako je opisao: „Ima hrvatskih pjesamah u smrt Mihalevića od njegovih učenikah, i od Ivana Berčića latinskimi i glagoljskimi pismeni na pose otisnutimi.“⁶³

No nije Berčić tu stao što se tiče pok. Mihaljevića. Naime, zaslužni fra Stjepan M. Ivančić u svom važnom djelu *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi* (1910.) donosi podatke o Berčiću i Mihaljeviću vezano uz jedan pokušaj diskreditacije potonjeg.⁶⁴ Doslovce ovako piše: „Dvie godine nakon njegove smrti [o. Benedikta Mihaljevića, op. T. G.] neki grčko-istočni svećenik iz Zadra, prigodom kad je veleučeni Ivan Brčić kanio izdati svoju Staroslovensku Krestomaciju, napisa u „Srpskom Dnevniku“ crnu klevetu proti obće štovanom pokojniku i nazva ga nevještim u glagolici. Nego veleuč. Brčić, čija se vještina u tom članku priznavala, zgadjen tom lažju, ustade na obranu O. Mihaljevića i kod uglednijih osoba svom silom izposlova, da se nepravедna kleveta javno opozove. Bi napisan protučlanak u „Glasniku Dalmatinskom“ god. 1857. br. 39, gdje se jasno dokazalo koliko vriedi puka potvora, i kako je O. Benedikt Mihaljević, uz odlične muževe O. F. M. Apendini-a, M. Dobrovskoga, G. Miošića, N. Budrovića, nazvan *glasovit i vriedan*, i u književstvu poznat. Isti Brčić harnošču spominje svoga učitelja izmedju muževa, kojih treba da se mladi naraštaj sjeća. O. je Mihaljević za svoje učenike, netom izidje na svietlo ogromna slovnica Dobrovski-jeva, priredio kraću, da im tako olahkoti trud. Da je Mihaljević doista ljubio staroslovenštinu dokazuje i ta činjenica, što se on toliko brinuo, da ju, (...) počasti umjetnom glazbom u bogoslužju. A da ne bi drugo, ovo samo bi dostatno bilo, da se Mihaljević častno spominje od svih zadarskih hrvatskih rodoljuba, što je početkom devetnaestog vieka, obezbiediv obstanak Trećoredaca u Zadru, obezbiedio takodjer i obstanak

⁶² Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, I. dio – knjige, (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti / Hrvatska bibliografija [Niz C, knj. 2/1]), Zagreb, 1949., 70, br. 295.

⁶³ *Bibliografija hrvatska. Dio prvi: Tiskane knjige*, ur. Ivan Kukuljević Sakcinski, (Bibliografija Jugoslavenska, knj. 1. Bibliografija hrvatska), Zagreb, 1860., 98 (br. 1121). Ponovljena izdanja: Ljubljani: Cankarjeva založba, 1974.; Zagreb, 2011.

⁶⁴ Fra B. Mihaljeviću se pod kraj nastavne karijere pripisivala nedovoljna angažiranost, odnosno, kako piše N. Stančić – on je „svom nastavnom radu poklanjao premalo pažnje, te bogoslovi nisu od njega mogli dobiti ni znanja ni poticaja“ – N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, 127.

staroslovenskoga Bogoslužja u onom gradu, gdje se je jednoć po svim crkvama glagolica najvećim zanosom častila.⁶⁵

No prvo samostalno knjižno tiskano Berčićovo djelo jest *Chrestomathia linguae Veteroslovenicae caractere Glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* (Edita a presb. Joanne Berčić). Tiskano je u Pragu 1859. u tiskari Haase (*Pragae. Literis filiorum Theophili Haase*), a u prodaji u Zadru kod knjižara braće Battara i Petra Abelića (*Prostat Jaderae apud fratres Battara et apud P. Abelić bibliopolas*). Berčić je ovo djelo posvetio svome stricu – časne uspomene – šibenskom biskupu Ivanu Berčiću. Po svojoj strukturi i nakani ovo jest zapravo udžbenik za staroslavenski jezik koji je Berčić predavao na Visokoj bogoslovnoj školi u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru. Uvodni dio pisan je na latinskom jeziku te ja kao *motto* knjige naveo riječi o važnosti staroslavenskog jezika iz pera glasovitog slovenskog jezikoslovca Franca Miklošiča (1813. – 1891.): *Lingua palaeoslovenica tum propter formas grammaticas antiquissimas, tum propter utilitatem, quam in explicandis vetustioribus monumentis non solum Bulgarorum, Serborum et Russorum, sed etiam ceterorum Slavorum praebet, inter slavicas linguas primum obtinet locum*. Važnost ovog izdanja jest i u tome što su u njemu zastupljeni tekstovi na obloj i po prvi puta na uglatoj – hrvatskoj glagoljici te je po tome ono prvo takvo tiskano djelo u 19. stoljeću.⁶⁶ No ono što valja istaknuti jest da su tiskarska slova za djelo *Chrestomathia* izrađena poglavito prema hrvatskoglagoljskom prvotisku – *Misalu po zakonu Rimskoga dvora* iz 1483. godine.⁶⁷ Takav je naputak dao sam Šafařík.⁶⁸ Zapravo, Šafařík je u dogovoru s praškim tipografima Haase prvo ugovorio izradu tiskarskih matrica oblih, a potom uglatih glagoljskih slova. Ta su slova bila puno bolje i kvalitetnije izrađena nego ona stara slova rimske tiskare Propagandinih glagoljskih izdanja. Obla („bugarska“) praška tiskarska slova glagoljice bila su korištena za tadašnja slavistička izdanja, a uglata (hrvatska) za izdanja

⁶⁵ S. IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi*, 190. O značenju, položaju i ugledu fra B. Mihaljevića vjerno svjedoči činjenica da je upravo on bio jedan od članova komisije formirane 1820. god., sa zadaćom da izradi jedinstven pravopis za Dalmaciju; Kruno KRSTIĆ, *Studije, rasprave i članci*, prir. Božidar Petrač, Zagreb, 2015., 136.

⁶⁶ J. /L./ TANDARIĆ, Berčić, Ivan (Brčić), filolog, 678.

⁶⁷ Ivan BOTICA, Tomislav GALOVIĆ, Egdotika glagoljskih notarskih isprava, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. XVI, 1, Zadar, 2020., 36, 49 (23 – 73).

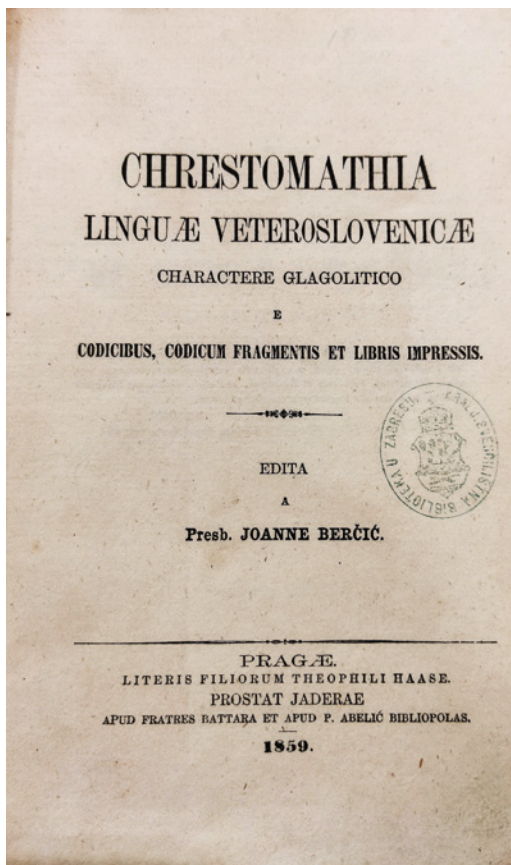
⁶⁸ J. KALAJ, Berčić (Brčić), 1. Ivan, * Zadar 9. I. 1824, † Zadar 24. V. 1870, svećenik, pisac, 414 (414 – 415); Zoe HAUPTOVÁ, P. J. Šafařík a hlaholice, *Slovo*, br. 56-57/2006-2007, Zagreb, 2008., 203 (197 – 208). Autorica navodi da su osim *Misala po zakonu Rimskoga dvora* iz 1483. prilikom izrade matrica slova u obzir uzeta i izdanja senjske glagoljske tiskare te Brozićev brevijar iz 1561. koji je tiskan u Veneciji.

namijenjena našim glagoljašima u sjemeništima i dr.⁶⁹ Treba također posebno napomenuti da su „tekstovi misala iz 1741. i brevijara iz 1791. priređeni kao primjer jezika glagoljaških liturgijskih knjiga u obnovljenoj hrvatskoj redakciji, očišćenoj od rusizama“ (J. L. Tandarić).⁷⁰

U sadržajnom pogledu *Chrestomathia* otpočinje uvodnom studijom (*Lingua veteroslovenica...*, str. V – XX), popisom korištenih izvora iz kojih su tekstovi preuzeti (*Enumeratio codicum, fragmentorum editionumque, ex quibus hujus Chrestomathiae argumenta excerpta sunt*, str. XXI – XXIV), te opširnim izborom biblijskih tekstova – *Textus Biblici* (*Pars prima. Specimina ex Missali a. 1741 et Breviario a. 1791 in meliorem lectionem in liturgia adoptandam redacta*, str. 1 – 50; *Pars secunda. Specimina ex codicibus, codicum fragmentis, et impressis libris a sec. IX–XIX.*, str. 51 – 155).⁷¹

U navedena dva dijela uključeni su i odabrani izvadci iz života svetica (*Vitae Sanctorum*), propovijedi (*Sermones*), himni (*Hymni*), antifone (*Antiphonae*) i dr.⁷² U „Predgovoru“ je Berčić posebno zahvalio svom učitelju-profesoru F. Miklošiću u Beču⁷³ te P. J. Šafaříku u Pragu, a na pomoći svojim

SLIKA 3, *Chrestomathia linguae Veteroslovenicae caractere Glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* (Prag 1859.)

⁶⁹ Vatroslav JAGIĆ, Hrvatska glagolska književnost, u: Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Zagreb, 1913., 58 (9 – 60); Frane PARO, *Typographia glagolitica*, Zagreb, 1997., 10, bilj. 3.

⁷⁰ J. /L./ TANDARIĆ, Berčić, Ivan (Brčić), filolog, 678.

⁷¹ Drugi dio ima zaseban tablični prikaz: „Veteroslovenicae linguae alphabetum utrumque“, 52 – 53.

⁷² Na str. 161 – 162 nalazi se „Errata“.

⁷³ Njega je Berčić posjećivao u Dvorskoj knjižnici u Beču; Anica NAZOR, Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Josip Bratulić, Josip Vončina, Antun Dubravko Jelčić, gl. ur. Mislav Ježić, Zagreb, 2009., 315 (304 – 316).

prijateljima Paričiću i Hattali (*Reddo praeterea gratias fratri Carolo Parčić, qui me sinceri amici instar in congerenda materie ad hanc Chrestomathiam, quam pe-detentim colligebam et coordinabam, adjuvit, nec non amico meo Hattala, qui suo ingenio solertique cura impressioni libri hujus adfuit /.../, str. XX*). Kasnije će Jagić u pogledu Šafaříka i Miklošića zgodno ustvrditi kako je Berčić bio „skrozimice njihov učenik“.⁷⁴

Recenziju ovog djela u *Известия Императорской Академии наук по отделению русского языка и словесности* (VIII/1, 1859., str. 59) napisao je ruski i ukrajinski filolog i paleograf Izmail Ivanovič Sreznjevski (Измаил Иванович Срезневский, 1812. – 1880.). Prema J. Bratuliću, *Chrestomathia* je „postala temelj proučavanju hrvatske glagoljice, posebice biblijskih knjiga u glagoljskim brevijarima i misalima“.⁷⁵

No, vezano uz sastavljanje jedne glagoljske hrestomatije, valja upozoriti da je na tom radio i F. Rački koji na kraju takvo što nije završio i publicirao. Ivanka Petrović o tome ovako piše: „Ipak, prije svega ostaloga smatramo da pravi razlog što Franjo Rački nikada nije završio, ili nije objavio svoju hrestomatiju treba vidjeti u činjenici da je 1859. godine Ivan Berčić izdao svoju hrestomatiju glagoljskih tekstova. Uskrisitelj glagoljskih nauka u Dalmaciji, kako ga je nazvao Vatroslav Jagić, veliki glagoljaš svoga doba, Ivan Berčić, objavio je svoje djelo upravo u Pragu, gdje su se uz pomoć Šafaříka dala lijevati i slova hrvatske uglate glagoljice. Tako je objavljeno i prvo djelo u kojemu su uz tekstove na obloj glagoljici tiskani i tekstovi na hrvatskoj uglatoj glagoljici, djelo kojemu doista treba priznati povijesno mjesto u proučavanju glagoljske književnosti. Uspjeh te hrestomatije dokazuje i njezino ponovno, sada hrvatsko izdanje, znatno dopunjeno glagoljskim, pa i nekim ćirilskim tekstovima, i znanstveno usavršeno, koje je Berčić posvetio Francu Miklošiću. Pošto je dao u tisak svoje *Pismo slovjensko*, Rački je prestao govoriti o svom djelu iz staroslavenske književnosti, ali je pohvalno govorio o Berčićevoj knjizi.“⁷⁶

Među onima koji su zdušno preporučili djelo *Chrestomathia* svome kleru bio je krčki biskup Ivan Josip Vitezić. Tako u svojoj okružnici na talijanskom od 20.

⁷⁴ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, VIII.

⁷⁵ Josip BRATULIĆ, Staroslavenske početnice i čitanke u XIX. i XX. stoljeću, *Nova Croatica – časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. VI. [XXXVI.], br. 6 [56], Zagreb, 2012., 94 (91 – 106).

⁷⁶ Ivanka PETROVIĆ, Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 9, Zagreb, 1979., 79 – 80 (47 – 99).

prosina 1858. godine⁷⁷ ističe sljedeće (ulomak iz teksta donosimo u prijevodu): „Moja je čvrsta nakana da sačuvam biskupiji [krčkoj, op. T. G.] dragocjeni privilegij i stečeno pravo staroslavenskog bogoslužja u svima onim crkvama u kojima su se uvijek do sada pjevale mise i psalmi na staroslavenskom jeziku (*in lingua glagolitica*) i da se vrati također u one dušobrižničke postaje (*stazioni curate*) gdje se uvela zloporaba pjevati mise na pučkom hrvatskom jeziku (*in lingua illirica volgare*) koji nije jezik crkve. Smatram se također potaknut da efikasno preporučim dotičnom dušobrižnom kleru ne samo da nabavi ovu knjigu, već također da dobro usvoji (*rendersi familiare*) staroslavenski jezik (*la lingua glagolitica*), koji zbog koristi za vjeru, naklonjenosti puka i poradi poštivanja starine zaslužuje da se sačuva i povrati gdje je bio u uporabi.“⁷⁸

Dakle, tradiciju izdavanja hrvatskoglagoljskih izvora uglatom glagoljicom inaugurirao je Berčić djelom *Chrestomatia* (1859.) gdje su pojedini izvori po prvi put tako doneseni u znanstvene svrhe.⁷⁹ Riječ je o tipu glagoljskog pisma koji se u hrvatskom pisanom arealu formalizirao tijekom 13. stoljeća.⁸⁰ Odliv slova učinjen prema prvoj hrvatskoglagoljskoj inkunabuli, *Misalu po zakonu Rimskog dvora*, više-manje slijedit će sva kasnija izdanja hrvatskoglagoljskih izvora.

⁷⁷ Luka JELIĆ (Lucas JELIĆ), *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglae, 1906., /*Fontes liturgiae Glagolito-Romanae XIX saeculi*/, br. 60, 57 – 58: „Nr. 814. Circolare. Il professore della lingua illirica nel Seminario Centrale in Zara, sacerdote Giovanni Berčić nel lodevole impegno di dar nelle mani dei suoi discepoli un libro di esercizi di lettura e di lingua liturgica, ed a procurare un testo di lingua glagolitica dietro antichissimi codici emendata, e tale onde converrebbe servirsi nei rispettivi libri liturgici quando venissero ristampati, – diede alla luce il libro, che porta in fronte ‘Chrestomathia veteroslovenica caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et impressis libris.’ – Essendo mia ferma intenzione di conservare alla Diocesi lo speizioso privilegio, e ben acquistato diritto della liturgia glagolitica in tutte quelle chiese, nelle quali sempre finora si cantavano le messe e si salmeggiava in lingua glagolitica, e di restituirla anche in quelle stazioni curate ove si è introdotto l’abuso di cantare le messe in lingua illirica volgare, che non è lingua della chiesa, mi trovo mosso di raccomandare efficacemente al rispettivo clero curato non solo di provvedersi questo importante libro, ma di rendersi familiare ben anco la lingua glagolitica, la quale per interesse della religione, per inclinazione delle rispettive popolazioni, e per rispetto alla veneranda antichità importa conservare e ristabilire ove era in uso. Si rimette pertanto al Venerabile Ufficio Provicarile un esemplare dell’Invito alla prenumerazione, perché faccia di rimmetterlo colla presente Circolare al dipendente Clero Curato, e poscia lo ritorni munito di sottoscrizioni a questa Curia Vescovile, che sarà riconoscente per le prestate premure. Veglia, li 20 Dicembre 1858. Giovanni Vitezić Vescovo.“

⁷⁸ Mihovil BOLONIĆ, *Otok Krk – kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980., 41.

⁷⁹ Josip BRATULIĆ, *Ediciona praksa hrvatskih istraživača i izdavača srednjovjekovnih tekstova u XIX i XX stoljeću (Historijski prikaz)*, 138.

⁸⁰ Mateo ŽAGAR, *Hrvatska pisma u srednjem vijeku*, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: srednji vijek*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 2009., 154.

SLIKA 4, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* (Prag 1860.)

Drugo Berčićevo djelo jest *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*. Tiskano je u „zlatnom“ Pragu 1860. godine u „c. k. dvorne tiskarnice sinov Bogumila Haase“, a na prodaji u Zadru kod „bratje Battara i Petra Abelića“.⁸¹ To je početnica za učenje jezika i pisma. Napomenimo da se prema knjižničnom katalogu u fondu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu kao „strojopis autografa“ čuva primjerak *Bukvara* koji nosi godinu izdanja 1862. Zapravo na vanjskoj naslovnici (omotu) stoji: U Zadru: Bratja Battara i P. Abelić, 1862. / U zlatnom Pragu: Tiskarnica sinov B. Haase,⁸² a uz to sadrži i prilog: „Glagolska i bosanska rukopisna azbukva“. Sabrao i uredio Ivan Berčić (U Zadru: Kamenotiskom K-L, 1863.).⁸³

Izvorno *Bukvar* obaseže za-pravo 57 stranica (odnosno, 58. stranica je prazna). No, njemu su

kasnije, 1863., pridodana dva dodatka („II. Dodatak. Glagolska rukopisna Azbukva“ i „III. Dodatak. Bosanska Azbukva“) tako da s time sadrži ukupno 84

⁸¹ V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, I. dio – knjige, 78, br. 336 (Brčić, Ivan / Berčić, Ivan Zadraniin).

⁸² Nažalost, fizički nismo mogli doći do toga primjerka jer se ne nalazi na signaturom naznačenom mjestu. No igrom slučaja postoji digitalizirana verzija upravo tako otisnute naslovnice *Bukvara* s godinom 1862., ali na unutarnjoj naslovnici (na 3. str.) stoji ipak 1860. godina: <https://archive.org/details/bukvarstaroslove00berc/mode/2up> (pristupljeno 23. 3. 2021.).

⁸³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sign. 637.490. Inače, odobrenje za „Glagolsku i Bosansku rukopisnu Azbukvu“ – odnosno za *Bukvar* kao cjelinu – dao je u Zadru 24. travnja 1863. godine zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas (1862. – 1891.): „Ad Nº. 801. Admittitur tam prior pars Pragae typis impressa, quam altera lithographice imprimenda. Ex Curia Archiepiscopali, Jaderae 24 Aprilis 1863. (L. S. [= *Locus sigilli*, op. T. G.]) Petrus Domnius Archiepiscopus“. Digitalizirani *Bukvar* dostupan je na <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=577868>, a izvornik pohranjen u Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (sign. PB 124726).

stranice. U *Bukvaru* se donose: glagoljička „Azbukva“, „Velika i mala pismena redom“ (*Pismena razredjena po priličnosti. Samoglasi. Dvoglasi. Suglasi.*), „Vižbanje“ s popratnim uputnim bilješkama (str. 5 – 11), „Brojevi“ (str. 11 – 12), „Molitve“ (str. 13 – 29), „Kako se služi S. Misa“ (str. 30 – 44), „I. Dodatak“ (*1. Nika pismena, koja se u Misalu tiskanom god. 1741 nahode na misto pravilnih, ili su uvučena ili ispuštjena*) (str. 45 – 48), „II. Poglavitte skraćenice“ (*koje se nahode u Missalu g. 1741 i Časoslovu g. 1791*) (str. 49 – 57), „II. Dodatak. Glagolska rukopisna Azbukva“ s brojnim primjerima (str. 58 – 69),⁸⁴ „III. Dodatak. Bosanska Azbukva“ s brojnim primjerima (str. 70 – 84).⁸⁵ Svemu navedenom u *Bukvaru* prethodi slika sv. Ćirila i Metoda koju je u bakru rezao fra Dragutin A. Parčić.⁸⁶

Vatroslav Jagić – uz neke sitne primjedbe i opaske – vrlo se pozitivno u *Književniku* 1864. godine izrazio o Berčićevu *Bukvaru* istaknuvši pritom sljedeće: „Kolikoj je potrebi vrlo naš Berčić doskočio prije nekoliko godine svojom ‘Chrestomathijom’, a sada ‘Bukvarom’, zna uvažiti samo onaj, koji ima i srca i smisla za jednu od najvećih svetinja i najdragocjenijih povlasti našega naroda – za slovjensku službu u katoličkoj crkvi, za njezino mnogimi vjekovi posvećeno sredstvo – glagolicu. Trud i nastojanje Berčićevo zaslužuje tim većega priznanja, što radi malo ne skroz osamljen: neutrudivo poslen sabire on i umom svojim izgledjuje crkvenu našu starinu, koje sadanji naraštaj neumije onoliko štovati, koliko će je sretnije, dao Bog, potomstvo; sretnije onda, kada glas mogućnih posrednika prave želje i potrebe narodnje nadje prisluha u središtu crkvenom, kada iznova, svečanim načinom, sa prijestola papinskoga zaori svietu glas priznana i potvrđena načela: sermonem rei et non rem sermoni esse subjectam! – Naš B. [= Berčić, op. T. G.] gradi si veliku zadužbinu, čineć za slućeni taj trenutak budućnosti valjane priprave, na koje ga uz revnost svećenićku poziva i njegova posebna s oduševljenjem za svetu stvar skopćana vještina i znanost: nadajmo se, da će mu za nagradu doskora povjeren biti jošte važniji i ogromniji posao, da ga uzmognemo punim pravom, što zaslužuje, pribrojiti

⁸⁴ „II. Dodatak“ (str. 58 – 69) – sadrži: Glagolska rukopisna Azbukva (str. 58). O Glagolskoj rukopisnoj Azbukvi (str. 59). Način pisanja (str. 59 – 60). Svezanice i Skraćenice (str. 60 – 61). Brojevi (str. 61). Snimci: 1) Iz matice rođenih (str. 62). 2) Iz matice krizmanih (str. 62 – 63). 3) Iz matice vinćanih (str. 63 – 64). 4) Iz matice mrtvih (str. 64). 5) Iz knjig mrtvaćkih godov /a, b/ (str. 65). 6) Iz državne naredbe (str. 66). 7) Iz pogodbe (str. 67). 8) Iz tužbe (str. 67). 9) Iz potvrde (str. 68). 10) Iz oporuke (str. 68 – 69). 11) Iz knjig pripovidanj (str. 69).

⁸⁵ „III. Dodatak“ (str. 70 – 84) – sadrži: Bosanska Azbukva (str. 70 – 71). O Bosanskoj Azbukvi (str. 72). Način pisanja (str. 72 – 75). Svezanice i Skraćenice (str. 75). Brojevi (str. 76 – 78). Snimci: 1.) Iz bosanskih tiskanih knjig. Iz Beside Divkovića svarhu Evandjelja nediljnih priko svega godišća, i. t. d. U Mletcieh 1704. (str. 78). 2) Iz bosanskih rukopis. Iz poslanice /a, b, c/ (str. 78 – 80). 3.) Iz rukopis Dubrovaćke Skupovlade (str. 80). 4.) Iz poljićkih rukopis. a) Iz matice vinćanih (str. 81). b) Iz poljićke Ustanove (str. 82). c) Iz pogodab (str. 82 – 83). d) Iz poslanice (str. 84).

⁸⁶ J. BRATULIĆ, Staroslavenske početnice i ćitanke u XIX. i XX. stoljeću, 95.

Levakovićem-Karamanom! Odličnoj ovoj namjeni želim ja već u napredak što povoljniji uspjeh: zato ću nešto u kratko primjetiti onim načelom, što se jih B. [= Berčić, op. T. G.] drži, gdje si *ja* pravu potrebu drugojačije predstavljam, ili inače zakone ustanovljujem. Moje primjetbe, razumieva se, da ne diraju ni malo u znanost *bogoslovnu*, već ostaju posve u granicah *jezikoslovnih*. Tko sjedne pisati krestomatiju i bukvar staroslovenskoga jezika, poznato je, da si najprije pitanje stavlja: *kojim* staroslovenskim jezikom? pošto uz staroslovenštinu pravu ili *starobugarsku*, imamo je jošte u preinačenih priepisih: *ruskih* (starijih i novijih), *bugarskih* (srednjih i novijih), *srbskih* i *hrvatskih*. – Za porabu crkve katoličke u Hrvata nemože govora biti van o jednom od ovoga dvôga: o staroslovenskom *pravom* ili o staroslovenskom *pohrvaćenom* jeziku. Izriekom spomenuto ne nalazim nigdje, da li je pisac u dva svoja djela imao pred očima tako zvanu recensiju *hrvatsku*, ali mi se čini, kao da je tako. (...) Pozivam g. pisca i druge, kojih glas nešto vriedi, jerbo stvar razumiju, da se izjave, što k tomu misle, da nam posao izadje čist i bez prigovora, kako si ga mora danas sutra zaželjeti u svojem vlastitom interesu i crkva katolička. Ja ulažem u navedene točke veliku važnost s toga, što mislim da bi po mojem i glagoljašem nauka olakšana bila i stvar sama dobila pravilniji, narodniji biljeg, a po dosadanjem još je na pola *ruska*.⁸⁷ Kasnije je Jagić još zapisao da u *Bukvaru* „ima puno zlatnieh stvari“ i da „ima u toj malenoj knjižici ne samo za prosta popa glagoljaša, nego upravo i za učena filologa toliko koristi, koliko je nema u mnogoj krupnoj, obilatimi frazami iskićenoj knjižurini. Osobito onaj litografski dodatak, koji je priložen bukvaru, pravi je vademecum za svakoga, koji hoće da nauči čitati glagolske rukopise.“⁸⁸

Prema istraživanju V. Maštrovića, Berčić je – iste godine kada i *Bukvar* – u Zadru priredio i objavio *Život Sv. Šimuna Pravednika Proroka i molitve na slavu istoga Svetca*⁸⁹ – odnosno kako glasi potpuni naslov: *Život, prinosi i čudesa s. Šimuna Pravednika, proroka, i molitve na slavu istoga svetca* (U Zadru Tiskom Demarchi-Rougier, 1860., 38 str.).⁹⁰

⁸⁷ Vatroslav JAGIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni, za čitanje crkvenih knjig*. Sastavio svećenik Ivan Berčić, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti* I/1-3, Zagreb, 1864., 129 – 131. O *Bukvaru* pisao je V. Jagić i u časopisu *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*: [Vatroslav JAGIĆ], Bücherschau, *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*, god. III., br. 5, Bautzen, 1867., 19 (o *Bukvaru*).

⁸⁸ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, IX.

⁸⁹ V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, I. dio – knjige, 78, br. 337.

⁹⁰ Primjerak dostupan u Knjižnici HAZU u Zagrebu. Ime I. Berčića spominje se i u nizu „Pučke knjižnice izdavane Društvom svetojeronimskim“ (sv. 12, 15, 22, 24, 27, 36, 41, 43, 50, 58, 62, 71) pod naslovom *Život svetaca i svetica božjih*, a koje je napisao/priredio Franjo IVEKOVIĆ (Zagreb, 1873. – 1886.).

S franjevcem trećoredcem glagoljašem Dragutinom A. Parčićem ostvario je značajnu suradnju prilikom priređivanja *Chrestomathije* i *Bukvara*, a kasnije i na *Ulomcima Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*.⁹¹ Berčić je sigurno sudjelovao i bio od pomoći (i utjecaja napose u pogledu istočnog novocrkvenoslavenskog pravopisa)⁹² prilikom priređivanja teksta obrasca za *Misu za umrle*, tj. *Mrtvačke mise* s (notnim) koralnim napjevom na glagoljici i na crkvenoslavenskom: *Misi za umrše*.⁹³ To je izdanje priredio i litografirao Parčić u franjevačkom samostanu na Školjiću 14. prosinca 1860. (Na ostrovê Galovъci podъ Zadromъ 14. dekemъvriê 1860.).⁹⁴ Iako se u literaturi navodi da je tekst priredio upravo Berčić, na zadnjoj stranici, tj. kolofonu *Misi za umrše* – osim navedene datacije i lokacije – stoje Parčićevi štampani glagoljski inicijali „D. A. P.“, a ispod njih na glagoljici „napisa“. No, bio je Berčić i Parčiću od pomoći napose za njegov ilirski, tj. hrvatsko-talijanski rječnik koji je tiskan 1858. godine (a 1901. doživio i treće popravljeno i dopunjeno izdanje).⁹⁵

U jednom „Dopisu iz Senja“ od 21. travnja 1860., a koji je tiskan u *Zagrebačkom katoličkom listu*, stoji obavijest kako Sveta kongregacija za širenje vjere (*Sacra congregatio de propaganda fide*) izdaje „Psaltir glagolski“, a koji je priredio Ivan Berčić iz Zadra.⁹⁶ Međutim, o tome se ne donosi nikakvih detaljnijih informacija. O čemu se zapravo radi saznajemo iz jednog pisma Franje Račkoga upućenog Martinu Hattali (1821. – 1903.), slovačkom profesoru slavenske filologije na Sveučilištu u Pragu, od 14. travnja 1860., gdje između ostaloga piše sljedeće: „Juče govorih s kard. Barnabi-em, prefektom Propagande, radi Brčićeva saltiera. On odmah privoli, da se ovdje tiska na troškove propagandine; tē će dati nova pismena lievati, pošto stara jesu iznemogla. Uvieren sam, da bi se u

⁹¹ DAROSLAV (= Kvirin Klement BONEFAČIĆ), *Dragutin A. Parčić* 26. V. 1832. – 25. XII. 1902., 8 – 9.

⁹² O istočnoslovenizaciji hrvatskih glagoljskih liturgijskih knjiga u 17. i 18. stoljeću v. Vanda BABIĆ, *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste v 17. in 18. stoletju*, Ljubljana, 2000.

⁹³ J. L. TANDARIĆ, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, Zagreb, 1993., 55.

⁹⁴ Potpun primjerak čuva se u Arhivu Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša u Zagrebu (sign. XIX. a. 58), a nepotpun u Znanstvenoj knjižnici Zadar (sign. 31.638 / R 979); Josip A. SOLDÓ, Antun Dragutin Parčić i njegov glagolski Misal, *Slovo – časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 39-40/1989-1990, Zagreb, 1990., 170 (167 – 186). Autor navodi latinsku varijantu naslova: *Missa defunctorum cum notis cantus Gregoriani lingua Veteroslovenica litteris glagoliticis*, lithographiae in folio, Iadera, 1860.

⁹⁵ Dragutin Antun PARČIĆ, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Silvana Vranić / Marcel KUŠAR, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Lada Badurina, Matica hrvatska / Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 135, Zagreb, 2017., 35, 83 – 84. *Vocabolario croato-italiano*. Compilato per cura di Carlo A. PARČIĆ / *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Pripravio ga za tisak Dragutin A. PARČIĆ, (Faks. pretpisak izd. iz 1901.), Dodatak pretpisku: Zlatko VINCE, Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu, 1241 – 1276, Zagreb (Oživljena baština, knj. 1), 1995.

⁹⁶ Dopis iz Senja, 21. travnja 1860., *Zagrebački katolički list*, god. XI., br. 17, Zagreb, 1860., 134 – 135.

Pragu ljepše odtisnuo; ali glavno je, da se glagoljica opet svrne u staro korito, i da naš svijet vidi, da Rim nije joj tako protivan, kô što neki misle. Da sami ljubimo svoju svetinju, ljubio bi ju i drugi. Gospodine! Vi ste još mlad, pà se odvažite pripremiti stari prijevod celoga Sv. Pisma ili bar novoga zavieta po naj starijih i naj boljih rukopisih. Jelte?“⁹⁷ Iz Berčićeve ostavštine u arhivu/knjižnici Samostana sv. Marije na Glavotoku znamo da se ono „saltijer“ odnosno psaltir odnosi na štampanje njegovih *Ulomaka Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*, tj. drugog dijela u kojem su zastupljeni: „Davidove pjesni, ulomci knjigah Joba, Solomunovih pritchah, sabiratelja, Pjesme nad pjesmami, mudrost-knjige i crkvenjak-knjige“ (U Zlatnom Pragu 1864. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase).⁹⁸

Berčić je publicirao i omanju knjižicu pod naslovom: *Glagolska i Bosanska rukopisna azbukva*. Sabrao i uredio svećenik Ivan Berčić. U Zadru 1863. Kamenotiskom K. L., 28 str.⁹⁹ Ta je *azbukva* zapravo bila pridružena *Bukvaru*. A ovdje je riječ o separatu publiciranoj knjižici kao pomoćnom sredstvu za čitanje glagoljice i ćirilice.

Godine 1864. u Pragu Berčić objavljuje – „dopustom Starešinah“ – *Čitanku staroslovenskoga jezika*. Tiskana je u „C. k. dvorskoj tiskarni Sinovah Bogumila Haase“. To je zapravo hrvatska varijanta njegova djela *Chrestomathia linguae Veteroslovenicae caractere Glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* (1859.) u kojem su popratni tekstovi bili na latinskom jeziku. *Čitanku* je u znak prijateljstva posvetio F. Miklošiću sljedećim riječima: „Svietlome Gospodinu Frančišku Miklošiću u mudroslovju i pravdoslovju naučniku, c. k. redovitomu profesoru staroslovenskoga ljuboslovja i staroslov. književnosti, dekanu u ljuboslovnom sboru na bečkom sveučilištu, djelujućemu članu c. k. znanstvene akademije, predstojniku u odboru za izpite učiteljskih novalijah, članu celovačkoga društva sv. Mohora, počastnomu članu povjestničkoga društva za Štajersku, doslužitomu velikomu ravnatelju i bivšemu dekanu profesorah u mudroslovnom sboru bečkoga sveučilišta, vitezu Leopoldova reda, doživotnomu članu gospodske sabornice u carevinskom vieću u Beču, i t. d. i t. d. i t. d.“¹⁰⁰

⁹⁷ Marijan ŠABIĆ, Pisma Franje Račkog u Prag. Bohemističke i slovakičke dopune, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. VI., br. 6, Zadar, 2010., 202 (195 – 215).

⁹⁸ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, u: Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knjiga 2., Zagreb, 1955., 97.

⁹⁹ V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, I. dio – knjige, 83, br. 366 (Brčić, Ivan / Berčić, Ivan Zadrani). V. Maštrović je *Glagolsku i Bosansku rukopisnu azbukvu* pronašao i registrirao u „Knjižnici biv. zadarskog centr. sjemeništa sada u Splitu“. Sada se to nalazi u fondu Knjižnice Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu (sign. 13807).

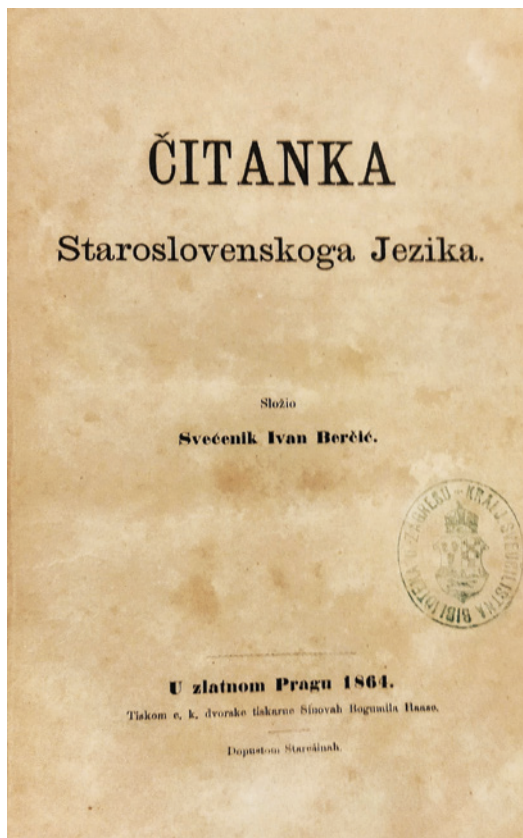
¹⁰⁰ Ivan BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864., [III].

Spomenimo da je Berčić bio od pomoći Miklošiču i podupirao ga prilikom priređivanja njegova staroslavensko-grčko-latinskog rječnika *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum*.¹⁰¹

U „Predgovoru“ pak *Čitanke* Berčić piše sljedeće: „Razprodav u dvie godine sve komade glagolske Chrestomathije tiskane god. 1859, potaknu me prijatelji, a nagovore me ljubitelji staroslovenske knjige, da je opet pretiskam. Tolika želja na djelom, što će svakako pripomoći k oživljenju duha slavjanskih apostolah Cirila i Metuda, budem i uzrok, da sam Chrestomathiju preinačio, kako će još bolje odgovoriti svrsi, za koju je izdata. Za to sam je razdielio na tri odsjeka, i obogatio poglavji izvadjenimi iz kašnje odkritih il manje poznatih knjigah i ulomakah, a izostavio nekolike članke manje vrijednosti, čim sam umnožio one, koji su starobugarskoga razreda, i prvih

vjekovah hrvatskoga. Tako postade ova druga čitanka, kojoj sam još pridao nekoliko poglavjah iz devet nešto rukopisah, a nešto tiskopisah grčkoslovenskoga pisma, potekših koja od najstarije, a koja od mladje dobe. Za ta poglavja u grčkoslovenskom obliku, što sam u čitanki uvrstio, gledao sam, u koliko se je moglo, da su sastavljena, prepisana ili tiskana u onaj viek, od kojega su ista poglavja u glagoljskom obliku, ili barem u obližnji viek. Tim načinom učenjak imajuć pried očima staroslovenski jezik u obojem pismu, sam će se osviedočiti, koliko su njeka živuća slavjanska nariječja staroslovenštinu nagrdila, a knjiga bit će mu do upute, kako će proučit spomenike obojih azbukavah. Napokon dodao sam

SLIKA 5, *Čitanka staroslovenskoga jezika* (Prag 1864.)

¹⁰¹ *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum* (Beč, 1865., III); Vesna CESTARIĆ, [Izlaganje / Život i rad Ivana Brčića, glagoljaša i filologa], u: Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866 – 1966), *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XIII-XIV, Zadar, 1967., 444 (435 – 461).

ovoj čitanki odmah s početka kratak popis rukopisih i tiskopisih, iz kojih sam poglavja u nju prenio, a na kraju križalku s obima azbukvama. U Zadru na dan sv. Klimenta Pape i muč. god. 1864. Svećenik Ivan Berčić.¹⁰²

U sadržajnom pogledu *Čitanka* broji 119 stranica, a sastoji se od sljedećih poglavlja: „I. Iz svetog Pisma“, „II. Žitja“, „III. Govori“, „IV. Pjesme, spriednice i t. d.“, „V. Azbukve staroslovenskoga jezika“ te „Izpravci“. Navedeni tekstovi nisu tematski posloženi, već u nekoliko dijelova i prema stoljećima: „I. dio. Izgledi iz rukopisih bugarskoga razreda“ (str. 1 – 31), „II. dio. Izgledi iz ruko- i tiskopisih hrvatskoga razreda“ (str. 32 – 82), „III. dio. Izgledi iz tisko- i rukopisih ruskoga razreda“ (str. 83 – 96), „Dodatak. Izgledi iz ruko- i tiskopisih grčkosloven. pisma“ (str. 97 – 109). Na početku svega je opširnije poglavlje: „Kratak Popis rukopisih i tiskopisih, iz kojih su uzeta poglavja za ovu Čitanku“ (str. VII – XVIII), a na kraju „Azbukve staroslovenskoga jezika“ (str. 110 – 111) te „Kazalo“ (str. 112 – 116) i „Izpravci“ (str. 117 – 119).

Zanimljivo je za spomenuti da je 1864. godine Berčić objavio književni oglas za svoju planiranu knjigu „Slovnica staroslovenskoga jezika“.¹⁰³ No do njezine realizacije nije došlo.¹⁰⁴ Oglasni poziv glasio je ovako: *Književna viest. Poznati naš jezikoslovac, svetjenik Ivan Berčić izdao je sljedeći oglas*: „Svi se učenjaci dan današnji u tom slažu, da od staroslovenskoga ili cèrkvenoslovenskoga jezika nisu potekli ostali slovenski jezici, nego da im je staroslovenština kao najstarija sestra, i kao takova, da čuva u sebi pèrvobitni sastav, od koga mogu se izvesti najtanja pravila onim ostalim jezikom. To je razlog, s koga se ovaj jezik dèrži za središte iztraživanju slavjanske filologije, kojemu plod može bili to obiljniji, što su ovomu jeziku književni spomenici mnogi na broju toli u glagolskom, koli u gèrčkoslovenskom pismu. On ogoji, i na nieki način uputi ka književnomu razvoju sè[r]bsko i rusko nariječje, to je po tom tumač najstarijim sèrbskim i ruskim spomenikom. Ovaj jezik slovenski jezikoslovci sve to više uče, budući da im je potrebit onako isto, kako niemačkomu gotički, a indoevropskomu sanskritskt t. j. staro-indijanski. Jezik ovaj jest napokon od nieke pomoći, i za bogoslovne nauke, što su na nje prenešene knjige sv. pisma većim dielom prama gèrčkomu prevodu LXX. tumačiteljah, i prama gèrčkoj matici. Slovnica ovoga jezika ima počimljuć od XVI. vieka, ali sastavljenih prama knjigam izkvarenim

¹⁰² I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, V-VI.

¹⁰³ ***Književna viest, *Narodne novine*, god. XXX., br. 165, Zagreb, 21. srpnja 1864., [3]. Prema navodu iz Kataloga retrospektivne bibliografije članaka Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu poziv je objavljen i u: Ivan BERČIĆ, *Književna novost*. U Zadru, na 1. srpnja 1864., *Napredak*, god. XVII, br. 84, Zadar, 1864., [4] /tekst na ćirilici/.

¹⁰⁴ Nekih desetak godina kasnije objavljeno je za školske potrebe u Zagrebu djelo: Vjekoslav NOVOTNI (složio), *Slovnica jezika staroslovenskoga*, Zagreb, 1876.

ruskimi oblici i riečmi, a utištenim gèrčko-slovenskim pismom. Ovoga stolietja ugledalo je bieli sviet niekoľiko njih složenih i prama zdravim starinskim izvorom gèrčko-slovenskimi pismeni napisanim, i prama niekim glagoljskoga pisma, a bugarskoga i hèrvatskoga razreda. Iztumačene su ove slovnice latinskim, ruskim, českim ili niemačkim jezikom, a u svih su staroslovenski primieri obučeni gèrčko-slovenskim pismom; ali nije bilo još tiskane slovnice, koja bi prikazala, kakav je ovaj jezik jedino u glagoljskih knjigah, i koja bi glagoljicom navela primiere. Kako pak jezik nije jednak u svih glagoljskih knjigah, jer je mnoge od njih pokvarilo kad hèrvatski, kad ruski, ćutila se je odavna potreba, da bi se tko bavio slovnicom udešenom prama čistim glagoljskim knjigam. Toga se je posla latio podpisanik, i naumi dati našampati onakovu slovnicu staroslavenskoga jezika, tumačenu hèrvatskim nariječjem, ali poradi niekih razlogah dèržeć se knjigah hèrvatskoga razreda, i uvodeć nieke popravke, koje se svakako hoće na miesto pokvarenih oblikah. Razjašnjeno će takodjer biti u ovoj slovnici, počem se čisti staroslovenski jezik odlikuje od pohèrvatjenoga i porusenoga. Sad evo podpisanik pozivlje književnike i sve rodoljube, da bi se na ovo dielo predbrojili, i da bi ga predplatili. Rok je predbroju i predplati im do 31. rujna t. g., iza koga dana ciena će knjizi poskočiti. Ciena iztisku na tvèrdoj artiji za predplatnike jest 1 st. 70 nč., a za predbrojnike 2 stot. 20 novč.; iztisku na prostoju artiji za predplatnike 1 stot. 50 nč., a za predbrojnike 2 stot. a. vr. Tko bi predplatio deset iztisakah, ili predbrojio se na isto onoliko iztisakah, dobio bi jedanaesti na dar. Zanimivost ovoga diela imala bi skloniti, da ga dobave ljubitelji staroslovenskoga jezika, i svi Slovinci, koji žele savèršeno naučiti svoje nariječje; i zato se podpisanik nada, da će mu se skupiti tolik broj predplatnikah i predbrojnukah, kolik mu se hoće za namiriti troškove.¹⁰⁵ Iako se skupilo oko 200 pretplatnika ova „Slovnica staroslovenskoga jezika“ nije ugledala tiskarske strojeve i svjetlo dana iako je prema riječima V. Jagića rukopisno bila zgotovljena.¹⁰⁶

U narednom razdoblju svoga marljivog rada na staroslavenskim spomenicima Berčić je priredio i tiskom započeo vlastitim troškom objavljivati višesveščano – nažalost nedovršeno (I – V, Prag 1864. – 1871.) – djelo koje je naslovio: *Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*. Skupio iz rukopisah i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić – odnosno glavni naslov je uvijek na glagoljici (transliterirano): *Ulom'ci Svetago Pisanie Vet'hago i Novago zaveta. S'bral' iz' sloven'skih rukopis' i pečatlenih' knjig' Ivan' Br'čić'*.

¹⁰⁵ ***Književna viest, *Narodne novine*, god. XXX., br. 165, Zagreb, 21. srpnja 1864., [3].

¹⁰⁶ Zasebno pak tiskani primjerci ovoga poziva („Oglasa“) čuvaju se danas u arhivu Samostana sv. Marije na Glavotoku; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, u: Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knjiga 2., Zagreb, 1955., 96 (93 – 97).

Nakana je Berčiću ovim djelom bila uspostaviti odnosno pokušati uspostaviti iz svih mu dostupnih i poznatih potpunih ili fragmentarnih tekstova korpus (cjelovito nesačuvane, ali u izvorima potvrđene)¹⁰⁷ hrvatske crkvenoslavenske glagoljičke Biblije.¹⁰⁸

Imprimatur potpisuje zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas (1862. – 1891.), a tiskano je u Zlatnom Pragu u tiskari braće Haase (*Tiskom C. k. dvorne tiskarnica sinovah Bogumila Haase*) „Troškom Izdavatelja“. Iako je Berčić zbog sporosti i nekih drugih pitanja dvojio oko tiska u Pragu jer je pod utjecajem I. Črnčića razmišljao o rimskim tiskarama,¹⁰⁹ na koncu su svih pet dijelova otisnuti upravo u tome gradu.

Za života Berčić je objavio sljedeće dijelove: II. (1864.), III. (1865.), IV. (1864.) i V. (1866.), dok je I. dio objavljen posmrtno 1871. godine. (Jagić spominje i VI. dio za koji pretpostavlja da će u njemu doći „kritički uvod u cijelo djelo kao i dodatci“.¹¹⁰) Ukupno to iznosi preko sedamsto tiskanih stranica. Na kraju svakoga dijela nalazi se „Kazalo“ poglavlja, stihova i starina. Zbog svoje neosporne važnosti *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom* po svom objavljivanju bili su preporučeni „knjižnicam i književnim zborovom za nabavljanje toli od državnoga ministarstva austrijskoga i od ministarstva ratnoga, koli od bivše kralj. dvorske kancelarije hrvatske“.¹¹¹

Kronološkim redom svesci su izlazili ovako:

- a) *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*. Skupio iz rukopisih i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić. Drugi dio u kojem su Davidove pjesni, ulomci knjigah Joba, Solomonovih pritčah, sabiratelja, Pjesme nad pjesmami, mudrost-knjige i crkvenjak-knjige. U Zlatnom Pragu 1864. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase. 169 str.
- b) *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*. Skupio iz rukopisih i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić. Četvrti dio u kojem su ulomci jevandjeljah po Matiju, Marku, Luci i Ivanu. U

¹⁰⁷ Petar RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Djela Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (knj. 2), Zagreb, 1998., 50 – 51.

¹⁰⁸ Vesna BADURINA-STIPČEVIĆ, Hrvatskoglagoljska Biblija, u: *Biblija – knjiga Mediterana par excellence. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 2007. u Splitu*, ur. Marijan Vugdelija, Split (Biblioteka Knjiga Mediterana, knj. 61), 2010., 383 – 398; Marica ČUNČIĆ, Prilog rekonstrukciji hrvatske glagoljske Biblije, *Slovo – časopis Staroslavenskoga instituta*, br. 60, Zagreb, 2010., 167 – 197.

¹⁰⁹ V. ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, 97.

¹¹⁰ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, X.

¹¹¹ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, XII.

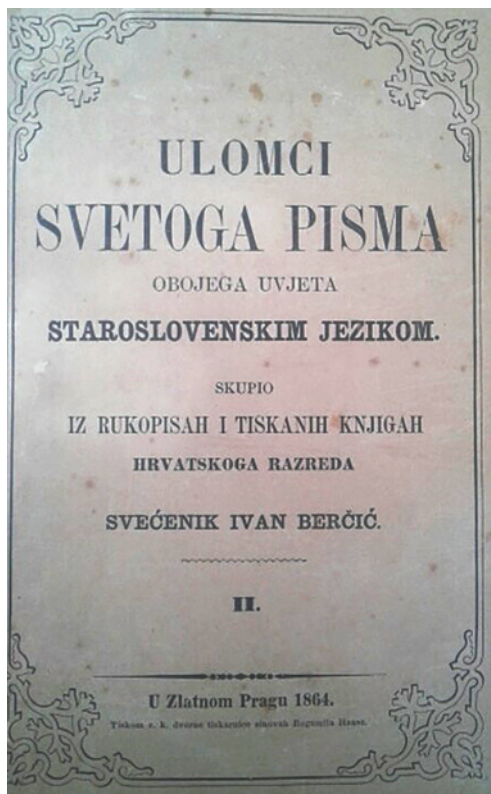

Zlatnom Pragu 1864. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase. 136 str.

- c) *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom.* Skupio iz rukopisah i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić. Treći dio u kojem su ulomci iz knjigah velikih i malih Prorokah, i iz Makabejskih knjigah. U Zlatnom Pragu 1865. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase. 128 str.

- d) *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom.* Skupio iz rukopisah i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić. Peti dio u kojemu su ulomci iz Apostolskih djelah, iz Poslanicah bb. Pavla, Jakova, Petra, Jude, iz Prve b. Ivana, a ciele poslanice II. i III. i Očitovanje b. Ivana. U Zlatnom Pragu 1866. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase. Troškom Izdavatelja. 147 str.

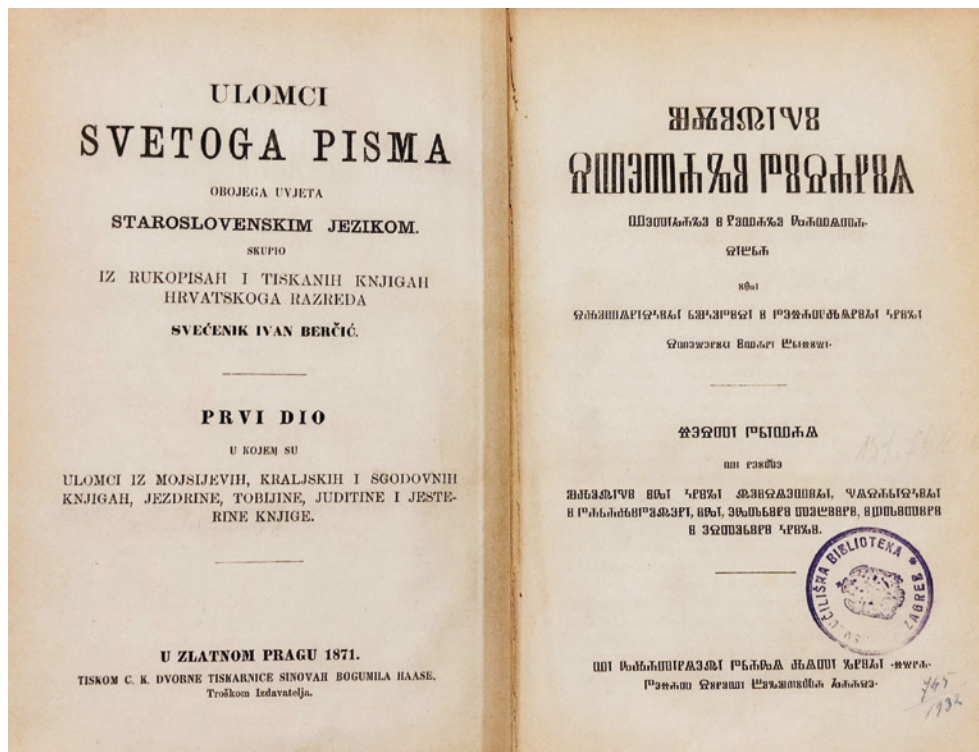
- e) *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom.* Skupio iz rukopisah i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić. Prvi dio u kojemu su ulomci iz Mojsijevih, Kraljskih i Sgodovnih knjigah, Jezdrine, Tobijine, Juditine i Jesterine knjige. U Zlatnom Pragu 1871. Tiskom C. k. dvorne tiskarnice sinovah Bogumila Haase. Troškom Izdavatelja. 159 str.

SLIKA 6, *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom, II.* (Prag 1864.)

Odmah po izlasku iz tiska 1864. godine u *Il Nazionale* Berčić je napisao svoj (auto)prikaz vlastita djela.¹¹²

¹¹² Ivan BERČIĆ, [„Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta“], *Il Nazionale*, god. III., br. 13, Zadar, 1864., Prilog.

SLIKA 7, *Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*, I. (Prag 1871.)

Vezano uz Berčićeve *Ulomke* V. Jagić je 1866. u jednom svom tekstu između ostalog napisao: „Mnogi drugi spomenici našega jezika čekaju boljih vremena, dok ih tkogodj iznese na sviet. Polagano napreduje krasno djelo J. [treba: I., op. T. G.] Berčića ‘Odlomci sv. pisma’, skupljeni i u red spravljeni iz raznih, štampanih i neštampanih, glagoljskih knjiga; do sada izadjoše tri diela.“¹¹³ Kasnije je Jagić zapisao još i ovo: „(...) neprekinuti život među samimi starinami glagolskimi dovede skorim Brčića na tu misao, da od raspršanih čestica sastavi poveće celosti. Prvi dakle a najglavniji posao činjaše mu se, da iz raznih knjiga glagolskih posakupi tekst sv. pisma glagolskoga iz knjiga hrvatskih.

¹¹³ Vatroslav JAGIĆ, II. Kratke književne vesti. Kratak priegled hrvatsko-srbske književnosti od posljednje dvie-tri godine, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti* III/1, Zagreb, 1866., 567. O *Ulomcima* (dio II, III, IV) pisao je V. Jagić i u časopisu *Slavisches Centralblatt* odnosno *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*: [Vatroslav JAGIĆ], Von kroatischen Büchertisch, *Slavisches Centralblatt. Wochenschrift für Literatur, Kunst, Wissenschaft und nationale Interessen des Gesamtslaventhums*, god. I., br. 4, Bautzen, 1865., 31 (30 – 31) (ukratko o *Ulomcima* II); [Vatroslav JAGIĆ], Bücherschau, *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*, god. III., br. 6, Bautzen, 1867., 22 – 23 (o *Ulomcima* II, III, IV).

Znajući već u napried, da čitavoga sv. pisma neće moći sastaviti iz glagolskih knjiga roda hrvatskoga, nadjenu svojemu djelu ovaj naslov: *Ulomci svetoga pisma* (...)“¹¹⁴

Puno kasnije, u *Enciklopediji Jugoslavije* (1955.), J. Hamm ocjenjujući ovo Berčićovo djelo i priređivački rad konstatira sljedeće: „Poslije njegove smrti izašla je i prva knjiga *Ulomaka Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom iz rukopisa i tiskanih knjiga hrvatskoga razreda*, 1871 (II, 1864; III, 1865; IV, 1864 i V, 1866). Djelo je ostalo nedovršeno (nedostaje VI, a možda i VII knjiga) te sadrži kraće odlomke iz četrdesetak knjiga Starog i Novog zavjeta. Kako se ti odlomci nisu sustavno uzimali iz najboljih rukopisa (u II i IV nema odlomaka iz vrbničkih rukopisa, a u II-IV iz rukopisa Vida Omišljanina), naučna vrijednost tomu djelu nije velika, i njegovo se značenje uglavnom ograničava na to, što je strancima i neupućenima pokazalo, koliko se veliko bogatstvo u biblijskim tekstovima krije u našim glagoljskim spomenicima. B. je prvi pokušao dati obrise cijele Biblije na osnovi naših i drugih staroslavenskih i crkvenoslavenskih tekstova.“¹¹⁵

Drugačije tomu pristupa J. L. Tandarić, jedan od najistaknutijih istraživača hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova, koji ponajprije napominje da pojedinim izvorima kojima se Berčić služio danas nije više poznato podrijetlo i(il) mjesto nalazišta, potom da nakon Berčića nije poznat niti jedan kasniji poduhvat, tj. rad na *Ulomcima* I – V, koji bi išao u toliku širinu te da je posao „obavljen vrlo savjesno: često je neki fragment iskorišten samo za pojedini redak kojega nije bilo u cjelovitom tekstu“ – no, napominje da to izdanje *Ulomaka* – „nije ujednačeno jer je građa prikupljena iz različitih izvora, ali je tekst izdanja potpun koliko je u ono doba mogao biti“.¹¹⁶ Usprkos svemu, Berčićovo izdanje *Ulomaka* „nije ni danas izgubilo svoju vrijednost“.¹¹⁷

Kao zanimljivost spomenimo podatak da je otac popa Ivana Berčića – zadarski građanin Mihovil Berčić, iz ostavštine svoga sina darovao za utemeljenje knjižnice Visoke bogoslovne škole u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru, a koja je svečano otvorena 1872. godine – nekoliko njegovih naslova. Bili su to: *Bukvar*, *Čitanka* i *Ulomci Svetoga Pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*.¹¹⁸

U ovom pregledu spomenimo još i knjižicu izdanu povodom smrti pisca i istraživača starina Giuseppea Ferrarija Cupillija (1809. – 1865.): *Funerale*

¹¹⁴ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, X.

¹¹⁵ Josip HAMM, Berčić (Brčić), Ivan, glagoljaš i filolog (Zadar, 9. I. 1824 – Zadar, 24. V. 1870), *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1 (A – Bosk), Zagreb, 1955., s. v. (478 – 479).

¹¹⁶ J. L. TANDARIĆ, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, 21 – 22.

¹¹⁷ J. L. TANDARIĆ, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, 325.

¹¹⁸ Slavko KOVAČIĆ, *Iz povijesti škola i odgojnih ustanova*, Split, 2020., 269 i bilj. 1148.

celebrati in Zara nel giorno 11 novembre 1865 in onore di Giuseppe Ferrari Cupilli morto nel giorno 9., objavljenu u Zadru 1865., u Tipografia Demarchi-Rougier. Zajednički su je napisali i sastavili Ivan Berčić (Giovanni Bercich), Ivan Danilo (Giovanni Danilo), sin pokojnika Simeone Ferrari Cupilli, Luigi Mery, Ivan Nikolić (Giovanni Nicolich), Pietro Pagani, Eugenio Paluello i Nikola Roglić (Nicolo Roglich).

U pogledu zasebnih rasprava i članaka Berčić je za života objavio malo toga,¹¹⁹ dok mu je posmrtno publicirano nekoliko radova. Tako je u kraćoj raspravi „od pravoga člana jugoslavenske akademije Ivana Berčića“ problematizirana brojna vrijednosti slova č, tj. *jata* u hrvatskoj glagoljici („Brojna vriednost slova **Λ**“). To je objavljeno 1868. godine u drugoj knjizi *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, u *Razredu historičko-filologičkom*.¹²⁰ U radu zaključuje da je *jat* imao vrijednost broja 800 do konca 14. stoljeća, no kasnije ga izgubilo, te se *šta* počinje upotrebljavati za tu brojku. Stoga: „(...) nije svjetovati, da ga se više u napried upotrebi za brojku, niti da mu se povrati prvašnje mjesto, a to, da se ne bi kakva pometnja dogodila (...)“.¹²¹

Opsežna pak studija pod naslovom *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* svjetlo dana je ugledala u Zagrebu 1870., a tiskana je u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.¹²² Tu je prikazana povijest štovanja svetih Ćirila i Metoda (Metuda), tj. njihove svetkovine u godini i liturgijska slavlja. Knjiga je tiskana nakon Berčićeve smrti. Stoga je V. Jagić u njoj priložio opširan nekrolog – „Pop Ivan Brčić“ – koji je prethodno, 2. srpnja 1870., čitao u sjednici Razreda historičko-filologičkog Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.¹²³ To je zapravo do danas najopširniji prikaz

¹¹⁹ Spomenom ovdje da je 1865. god. u zadarskom *Narodnom listu* objavio prikaz djela *Assemanov ili vatikanski evangelistar*, iznese ga na svjetlo dr. Franjo Rački, Zagreb, 1865.; V. ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, 97 (93 – 97).

¹²⁰ Ivan BERČIĆ, Brojna vriednost slova **Λ**, *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti / Razred historičko-filologički*, knj. II, Zagreb, 1868., 185 – 191.

¹²¹ I. BERČIĆ, Brojna vriednost slova **Λ**, 191.

¹²² Osvrt na knjigu odmah je napisao je F. Rački (Franjo RAČKI, Književna obznana. Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda. Izdao Ivan Brčić. Troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1870. t. st. I-xv., 1 – 79, *Zagrebački katolički list*, god. XXI, br. 49, Zagreb, 8. prosinca 1870., 431 – 432). Dopunu ovoj studiji s novim izvorima publicirao je I. Črnčić desetak godina kasnije; Ivan ČRNČIĆ, Rimsko-slovinška služba sv. Kurilu i Metodu, *Starine JAZU*, knj. XIV, Zagreb, 1882., 210 – 220.

¹²³ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, [III]-XV.

njegova relativno kratkog života, ali vrlo značajnog filološkog opusa. Kasnije je Jagić publicirao i Berčićeva pisma njemu upućena.¹²⁴

Nakon ove knjige, desetak godina kasnije objavljen je Berčićev članak o staroslavenskim i hrvatskim knjigama koje je on osobno bio pronašao ili su mu to njegovi studenti (npr. Srećko Bakija, Pavao Čikeš) i suradnici dostavili, poklonili (npr. Frane Selak) odnosno uputili ga: „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo.“¹²⁵ Objavljen je 1881. u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, s napomeno da je bio priopćen u „sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869.“ od samoga pisca – no ovu „razpravu bio je pokojni akademik uzeo natrag, da ju pregleda i popuni, pak se kasnije našla u književnoj ostavini njegovoj, te ju brat njegov tek ne davno preda akademiji.“¹²⁶ U uvodnom dijelu Berčić ovako piše: „Još od godine 1849. sve sam gledao, te kojekuda tražio, ne bi i naišao na kakav spomenik našoj književnosti ili povjesti koristan. Ne bi mi loša sreća, te iznadjoh više rukopisa, tiskopisa i napisa iz različitih vjekova, počimljući od XI. vieka. Od tih spomenika koji su latinski, koji staroslovenski, koji hrvatski, a pisani su bud glagolskimi, bud ćirilskimi, bud gotičkimi, bud latinskimi pismeni, kako su se kojimi služili sastavljači. Otev tako zaboravu, a možda i propasti, te spomenike, dužnost mi je nastojat, da ih priobćim učenomu svijetu, koji će se tim upoznati sa djeli, za koja ili ne zna ni malo, ili ne zna samo, jesu li se do nas dočuvale. U tu svrhu odlučih o svakom od iznadjenih spomenika po štogod progovoriti.“ Nastavlja potom: „Razpravljat ću o mjestu, gdje sam ih našao, o pismenih i o jeziku, kojim su izvedeni, o spisatelju, o slagaru, o tiskaru, o njihovoj dobi i vrijednosti. Nu buduć da bi odugo bilo, kad bi sve u jedan put izkazao, zato ću ovaj put na vidjelo iznieti samo dvanaest pomenutih spomenika, koji su jedni staroslovenski a jedni hrvatski, a glagolicom svi pisani, pridržav ostale za druge razprave.“¹²⁷

¹²⁴ Vatroslav JAGIĆ, *Erinnerungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić*, *Archiv für slavische Philologie*, sv. 31, br. 1-2, Berlin, 1910., 288 – 293.

¹²⁵ Ivan BRČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. LIX., Zagreb, 1881., 158 – 185.

¹²⁶ Odmah sutradan objavljena je vijest o čitanju ove radnje „na sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih“ u *Zatočniku*, god. I., br. 42, Sisak, 22. listopada 1869., [3]; Komentar u: Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Glagoljaška štamparija XV–XVI stoljeća* Kolin – Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, god. II, Senj, 1966., 175 – 176 (167 – 308).

¹²⁷ I. BRČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, 158.

VELIKO PRIZNANJE BERČIĆEVU RADU – ČLANSTVO U ODBORU ZA UREĐIVANJE I PRIREĐIVANJE LITURGIJSKIH KNJIGA (1868. – 1870.)

Iako se još 1860. spominjao Berčićev rad na izdavanju „Psaltira glagolskog“, ¹²⁸ ta je stvar zapravo bila aktualizirana kasnije i, točnije govoreći, odnosila se na novo priređivanje liturgijskih knjiga na crkvenoslavenskom jeziku, odnosno, kako će vrijeme pokazati, na hrvatskom novocrkvenoslavenskom jeziku. ¹²⁹ Naime, kada je – ponajviše trudom i zalaganjem biskupa bosansko-đakovačkog i srijemskog Josipa Jurja Strossmayera ¹³⁰ pisanim molbama i zahtjevima prvo 1859., ¹³¹ a po svoj prilici 1864. ¹³² te početkom 1867. ¹³³ – napokon dobiveno traženo odobrenje za pripremu novih glagoljskih liturgijskih knjiga, bio je to velik i važan trenutak u povijesti Katoličke crkve u Hrvata i za glagoljaštvo u cjelini. Međutim, napretku same stvari pridonijela je i usklađena akcija Venceslava (Vjenceslava) Soića, biskupa-koadjutora senjsko-modruškoga s pravom nasljedstva, koji je 2. rujna 1867. u Rim (Kongregaciji) i Beč (nunciju) uputio promemoriju u kojoj traži pokretanje rada na izdavanju novog glagoljskog misala. ¹³⁴ Tako je napokon 23. siječnja 1868. iz Beča – posredstvom bečkog nuncija za biskupe senjskog i đakovačkog te zadarskog nadbiskupa – konačno stiglo odobrenje da se pristupi priređivanju i tiskanju novih bogoslužnih glagoljskih knjiga za južnoslavenski puk u Habsburškoj Monarhiji odnosno Austro-Ugarskoj Monarhiji. Bio je to – pokazat će nadolazeće vrijeme – važan čin u povijesti hrvatskog glagoljaštva, ali koji je u svojoj osnovici imao i puno šire značenje i poruke. ¹³⁵ Tijekom ožujka,

¹²⁸ Dopis iz Senja, 21. travnja 1860., *Zagrebački katolički list*, god. XI., br. 17, Zagreb, 1860., 134 – 135.

¹²⁹ Milica LUKIĆ, Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ, Hrvatski novocrkvenoslavenski jezik u XIX. stoljeću (Početak jezične obnove na primjeru domisalskih izdanja Dragutina Antuna Parčića), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47/1 [= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*], Zagreb, 2015., 393 – 410.

¹³⁰ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Osijek – Zagreb, 1991., 158 – 159.

¹³¹ Andrija ŠULJAK, Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko – glagoljska baština, *Diacovensia*, god. II., br. 1, Đakovo, 1994., 278, 284 (275 – 294).

¹³² Stjepan DAMJANOVIĆ, Strossmayerova nastojanja oko glagoljskih liturgijskih knjiga, u: *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera. Zbornik radova* [Osijek, Đakovo, 15. – 17. svibnja 1990.], ur. Stanislav Marijanović, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Filozofski fakultet, Osijek, 2008., 366 (365 – 372).

¹³³ Tomislav MRKONJIĆ, J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893., *Slovo*, br. 56-57/2006-2007, Zagreb, 2008., 380 – 381 (379 – 389).

¹³⁴ Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*, (prir. Ante Bežen), Zagreb, 2019., 215 – 216.

¹³⁵ O povijesnom kontekstu v. Mile BOGOVIĆ, Jezik hrvatskih liturgijskih knjiga od Prvotiska do Parčića, u: *Zbornik u čast Petru Strčiću*, ur. Maja Polić i Elvis Orbančić, Rijeka, 2012., 257 – 267.

travnja i svibnja 1868. Strossmayer je nastavio dopisivanje s bečkim nuncijem, odgovarajući na njegove upite i pribavljajući potrebne podatke.¹³⁶

Za ostvarenje toga opsežnog i iznimno stručnog posla biskup Strossmayer¹³⁷ je nakon provedenih konzultacija i uz suglasje nadbiskupa i biskupa kojih se to tiče formirao odbor za uređivanje liturgijskih knjiga, a njegovo vođenje povjerio svom najpouzdanijem i najodanijem suradniku Franji Račkome.¹³⁸

Međutim, nije sve išlo baš glatko i bez problema u pogledu velikog poduhvata oko izdavanja glagoljskih liturgijskih knjiga,¹³⁹ odnosno kako je to na jednom mjestu zabilježeno: „circa novam correctionem et editionem librorum liturgicorum lingua Slavonica, glagoliticis characteribus exaratorum“.¹⁴⁰ Naime, iz sačuvane se korespondencije Račkoga i Strossmayera svašta toga može „između redaka“ pročitati. Već u pismu od 28. siječnja 1868. Strossmayer piše Račkom da je od Svete Stolice dobivena dozvola za rad na novim liturgijskim knjigama „kojim se Bog za buduće poslužiti može, da narod jugoslavjanski u vjeri sjedini“. U tom se pismu po prvi put spominje Berčić među onima koje treba pozvati kako bi se naumljeno i ostvarilo („Hattala je sad u Dubrovniku“; „Iz Dalmacije biti će zato dakako Berčić, komu bi ja trošak amo i tamo dao“; „Dobro bi bilo i Pavlinovića pozvati“). Strossmayer Račkome ostavlja da odredi tko je sve najbolji za to jer ne „samo Crkva, nego i cijelo Slavjanstvo gleda na nas“ te napominje da se pripazi „da poleg toga moj trošak [Strossmayerov, op. T. G.] bude umjeren, jerbo sam

¹³⁶ T. MRKONJIĆ, J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893., 382 – 384 (379 – 389).

¹³⁷ T. MRKONJIĆ, J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893., 382 – 383, bilj. 21 (379 – 389); *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva: Od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, (Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1928., br. 64. Prilozi (str. 63).

¹³⁸ S. DAMJANOVIĆ, Strossmayerova nastojanja oko glagoljskih liturgijskih knjiga, 366 (365 – 372); Milica LUKIĆ, Polemike oko jezika i pisma liturgijskih staroslavenskih knjiga u 19. stoljeću, s osobitim obzirom na tekstove Dragutina Antuna Parčića i Ivana Milčetića, u: *Knjige poštujući, knjigama poštovan. Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*, ur. Davor Dukić i Mateo Žagar, Zagreb (Biblioteka Zbornici), MMX., 284 (283 – 292); Milica LUKIĆ, Marina PILJ-TOMIĆ, Staroslavenske liturgijske knjige na hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, *Lingua Montenegrina. Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, god. III, br. 6, Cetinje, 2010., 81 – 83 (75 – 107); Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ, *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, doktorski rad, mentori: prof. dr. sc. Mateo Žagar i izv. prof. dr. sc. Milica Lukić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Poslijediplomski doktorski studij medievistike, Zagreb, 2016., 29, bilj. 9 i 10.

¹³⁹ Ivanka PETROVIĆ, Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 9, Zagreb, 1979., 93 (47 – 99).

¹⁴⁰ Iz pisma zadarskog nadbiskupa Maupasa biskupu Strossmayeru, Zadar, 10. srpnja 1868. – *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga druga: Od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, (Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1929., br. 718, Prilog d (str. 430).

i onako u velikom trošku“.¹⁴¹ U pismu od 11. veljače 1868. Rački Strossmayeru predlaže da treba sastaviti odbor za priređivanje i uređivanje liturgijskih knjiga u koji bi trebali ući Hattala, Berčić, Jagić i Daničić.¹⁴² Ime potonjeg se – kao filologa i prevoditelja Starog zavjeta te tajnika JAZU – po prvi puta ovdje javlja, ali kasnije ga u službenim spisima više ne pronalazimo,¹⁴³ što zapravo potvrđuje ono stajalište da je Daničić moguće bio samo konzultativna osoba u pojedinim zamršenim jezičnim pitanjima. Potvrđuje to i pismo Strossmayera upućeno zadarskom nadbiskupu Petru Dujmu Maupasu 19. ožujka 1868. u kojem mu saopćuje da se nakon vijećanja sa suradnicima odlučio za ove stručne osobe da budu članovi odbora za priređivanje liturgijskih knjiga:

1. *Franciscum Rački, praesidem Academiae nostrae*
2. *Ioannem Berčić, sacerdotem Excellentiae Vestrae* [= zadarskog nadbiskupa Maupasa, op. T. G.]
3. *Martinum Hattala, professorem in universitate Pragensi*
4. *Ignatium Jagić, professorem in gymnasio Zagrabiensi*
5. *Michaelem Pavlinović, parochum dioecesis, uti puto, Spalatensis.*¹⁴⁴

Dakle, tu su Franjo Rački kao predsjednik JAZU, Ivan Berčić, svećenik Zadarske nadbiskupije i profesor na Visokoj bogoslovnoj školi u Centralnom bogoslovskom sjemeništu dalmatinskih biskupija u Zadru, Martin Hattala, profesor na Sveučilištu u Pragu, Vatroslav Jagić, tada gimnazijski profesor u Zagrebu i Mihovil Pavlinović, župnik, svećenik Splitske biskupije.¹⁴⁵

S druge pak strane krčki biskup Ivan Josip Vitezić 3. srpnja 1868. sa strane svoje biskupije predlaže Dragutina A. Parčića, a senjsko-modruški biskup-koadjutor Vjenceslav Soić 10. srpnja 1868. Ivana Foamina i Jeronima Žagara te ujedno uz to preporučuje da taj posao na sebe preuzme JAZU.¹⁴⁶ Od oba Soićeve prijedloga na kraju nije bilo ništa.

Od 10. srpnja 1868. godine datiraju dva pisma zadarskog nadbiskupa Petra Dujma Maupasa. Prvo je uputio Strossmayeru u kojem daje odobrenje Berčiću za

¹⁴¹ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva: Od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, (Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1928., br. 61 (str. 56).

¹⁴² *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 62 (str. 59).

¹⁴³ T. MRKONJIĆ, J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893., 379 – 389.

¹⁴⁴ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 64, Prilog b (str. 63).

¹⁴⁵ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 64, Prilog b (str. 62 – 64).

¹⁴⁶ Mile BOGOVIĆ, *Staroslavenska liturgija u Biskupiji Senjskoj i Modruškoj u 19. stoljeću i Parčićev Misal*, u: *Dragutin Parčić (1832 – 1902): 160. obljetnica rođenja i 90. obljetnica smrti hrvatskoga jezikoslovca. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa „Život i djelo Dragutina Parčić održanoga u Zadru i Preku 18. i 19. listopada 1992.“*, ur. Julije Derossi, Zadar, 1993., 71 i bilj. 26 (63 – 78).

rad na misalu, ali uz neka organizacijska ograničenja zbog Berčićevih nastavnih obveza: „Tandem paratus sum libenter annuere, ut dominus professor Bercich, dioecesanus meus, occupetur de ista correctione et pro hac perficienda etiam se conferat extra hanc urbem et dioecesim, dummodo eius absentia cadat infra duos menses feriarum autumnalium, videlicet septembris et octobris. Impossibile ferme foret, ut extra hos menses praelaudatus dominus Bercich abesse possit ab hac urbe, nam sustinet cathedras studii biblici Veteris Foederis, linguarum orientalium et illas lingua illiricae Veteris et vulgaris dialectus, nec ulla mihi copia esset individui, qui illum in multiplicibus suis officiis substituere possit.”¹⁴⁷ Drugo pismo nadbiskup Maupas uputio je bečkom nunciju u kojem ga izvještava o najpozvanijim osobama za priređivanje novih glagoljskih liturgijskih knjiga, a to su Rački, Berčić, Hattala, Jagić i Pavlinović: „Dr. Franciscus Rački canonicus, Ioannes Bercich professor studii biblici V. T. [= Veteris Testamenti, op. T. G.] et linguarum orientalium, Martinus Hattala sacerdos et professor in universitate Pragensi, Ignatius Jagić professor academiae Zagrabiensis, Michael Pavlinović parochus dioecesis Spalatensis.”¹⁴⁸ Ovo je, što se tiče bečkog nuncija, dakako sve bilo unaprijed iskomunicirano između Maupasa i Strossmayera.

Nakon savjetovanja odlučeno je da će se od liturgijskih knjiga krenuti ponajprije s priređivanjem novog glagoljskog misala, a Berčiću je kao najboljem poznavaoocu hrvatske redakcije liturgijskih knjiga bio povjeren upravo taj posao. V. Jagić ovako je ocijenio Berčićev izbor: „Nitko nije bolje od pokojnoga Brčića, koji i sam bijaše pop glagoljaš, osjećao potrebu temeljite revizije sadašnjega teksta liturgijskih knjiga, nitko se nije većma starao, nego li on sa svoje učiteljske stolice u zadarskom sjemeništu da hrvatsko svećenstvo o tom uputi: tko je dakle i vredniji bio, da sada, pošto je rimska stolica na molbe našega pokrovitelja [biskupa Strossmayera, op. T. G.] izdala o tom predmetu svoj breve na dalmatinsko-hrvatske biskupe, preuzme taj ozbiljni zadatak, nego li upravo Brčić? I zbilja, misli sviju dalmatinsko-hrvatskih biskupa složiše se u tome s našim preuzv. g. pokroviteljem [biskupom Strossmayerom, op. T. G.], da valja veliki posao povjeriti revnomu Brčiću, kojemu je imao biti prvim i najpoglavitijim pomagačem poznati u hrv. književnosti pisac i glagoljaš Parčić. Uz njih stajao odbor, sastavljen od više vještieh tomu zadatku članova, da im kod pojedinieh pitanja ili sumnja bude savjetom svojim u pomoć.”¹⁴⁹

¹⁴⁷ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga druga: Od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1929., br. 718, Prilog d (str. 430).

¹⁴⁸ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga druga.*, br. 718, Prilog e (str. 431).

¹⁴⁹ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, XIV-XV.

Prema J. L. Tandariću, Berčićovo shvaćanje obnovljene hrvatske redakcije glagoljskih liturgijskih tekstova kretalo se u pravcu jezične kroatizacije, no u grafičkom pogledu zadržavanju – doduše u nešto manjem broju – dijakritičkih znakova uvedenih od Karamana (u izdanju *Misala* iz 1741.) i Gocinić-Juranića (u *Brevijaru* iz 1791.) te bez intervencija u rječnik.¹⁵⁰ Prema recentnim istraživanjima Vere Blažević Krezić upravo je Berčić utro put hrvatskom novocrkvenoslavenskom jeziku u drugoj polovici 19. stoljeća.¹⁵¹ Berčić je sebi za glavnog pomoćnika izabrao Dragutina A. Parčića.¹⁵²

Nakon određene stanke, u ožujku 1869. Rački obavještava Strossmayera: „Glede knjiga liturgičkih imadem to izvijestiti, da Brčić i Parčić sada rade na misalu. Kada svoj posao dogotove, onda ćemo se ovdje u Zagrebu sastati.“¹⁵³ No 21. ožujka 1869. piše Strossmayer Račkomu vrlo neugodne riječi o Berčiću: „Prilažem Vam pismo Berčićovo. Taj je čovjek prava budala, te nikad ne učini ništ izdašnoga za vjeru i Boga, jer je taki kratkovid, da ne zna, što je pobožnost i poslušnost dužna biskupu. Mislite, molim Vas, kako ćemo tomu zlu doskočiti, da glede naših knjiga ne ostanemo na cjedilu.“¹⁵⁴ Nažalost, Berčićovo pismo nije priloženo pa o njegovu sadržaju ne možemo ništa izravno reći. S druge pak strane poznata je Strossmayerova energičnost i oštrina u izričaju. Dovoljno je u tome pravcu pogledati i usporediti što je, primjerice, napisao o Črnčiću ili Parčiću.¹⁵⁵ Već 26. ožujka 1869. Rački upućuje pismo Strossmayeru u kojem između ostaloga navodi: „Ljutim se na Berčića. On mi je bio pisao, da radi. Još je nas pitao za neka načela, po kojih da radi. Odmah mu danas pišem. Ako ne bude s njim ništa, povjerit ćemo posao Hattali ili Jagiću. U ostalom do prosinca može misal

¹⁵⁰ J. L. TANDARIĆ, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, 54, 80.

¹⁵¹ V. BLAŽEVIĆ KREZIĆ, *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, 29, 108, 118, 124 – 126, 142 – 145.

¹⁵² Mihovil BOLONIĆ, O životu i radu Dragutina A. Parčića (U povodu 70. obljetnice smrti), *Bogoslovska smotra*, god. XLII., br. 4, Zagreb, 1972., 419 – 420 (413 – 433); Milica LUKIĆ, Dragutin Antun Parčić i njegov *Rimski misal slavenskim jezikom* (Rim, 1893.) (U povodu 100. obljetnice Parčićeve smrti i pretiska njegova glagoljskog Misala u Crnoj Gori), *Lingua Montenegrina. Časopis za jezikoslovnu, književnu i kulturnu pitanja*, god. V/, br. 10, Podgorica, 2012., 317 – 337; V. BLAŽEVIĆ KREZIĆ, *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, te recentno objavljenu monografiju: Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ, *Književnimi radnjami za Crkvu i Domovinu. O novocrkvenoslavenskom jeziku Parčićeva misala iz 1893.*, Zagreb, 2020.

¹⁵³ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 76 (str. 74). O nekim otvorenim stručno-jezikoslovnim problemima v. Dragutin Antun PARČIĆ, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Silvana Vranić, Marcel KUŠAR, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Lada Badurina, (Matica hrvatska / Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 135), Zagreb, 2017., 126 – 129. Pismo Parčića upućeno Jagiću, Krk, 5. srpnja 1869. god.

¹⁵⁴ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 78 (str. 76).

¹⁵⁵ Mihovil BOLONIĆ, O životu i radu Dragutina A. Parčića (U povodu 70. obljetnice smrti), *Bogoslovska smotra*, god. XLII., br. 4, Zagreb, 1972., 417, bilj. 22, 433 (413 – 433).

biti gotov, jer je materijal prilično sakupljen.¹⁵⁶ Da je tu itekako bilo problema oko priređivanja misala posvjedočuje i Strossmayerov upit upućen Račkom iz Rima od 12. studenog 1869. gdje se tada biskup nalazio. Strossmayer je ovako formulirao svoj upit: „Kako zbilja, je l' Brčić štogod radio oko naših knjiga?“¹⁵⁷ Desetak dana kasnije, 23. studenog 1869. piše iz Rima Strossmayer Račkomu te izražava svoju nadu: „Drago bi mi bilo, da Brčić brzo svrši svoj posao.“¹⁵⁸ Nažalost, potonje se nije ostvarilo jer je Berčić 24. svibnja 1870. preminuo. O tome, ali tek u pismu od 3. srpnja 1870., Rački iz Zagreba piše Strossmayeru: „Glavni radnik za novo izdavanje liturgičkih knjiga, Ivan Brčić, preminu. Mislim, da nije odviše sile s tim poslom. U Rimu misle sada na nepogrešivost, a ne na ujedinjenje Istoka.“¹⁵⁹

Vezano uz tematiku liturgijskih knjiga, tek nakon nekoliko godina Rački Strossmayeru 3. kolovoza 1873. iz Zagreba piše da je privolio fra Dragutina A. Parčića za rad na misalu: „U savezu sjećam se, da sam, bivši u Zadru, nagovorio Oca Parčića, koji je s pokojnim Berčićem započeo bio pripravljanje novo izdanje slavenskoga misala, da on taj posao sam preuzme.“¹⁶⁰

BERČIĆEVA OSTAVŠTINA

Za svoga kratkog, ali vrlo aktivnog života, Berčić je puno toga napravio. Njegova terenska istraživanja u tome pogledu nisu nimalo ono što bi trebalo zanemariti u pogledu njegovih nastojanja za prikupljanjem rasute glagoljske baštine. Nakon povratka sa studija u Beču, a to je bilo 1848. godine, Berčić je obilazio brojna mjesta i interesirao se za pisanu baštinu. V. Jagić to ovako opisuje: „On je obašao i pretražio sva ona mjesta te znao za svaku crkvenu knjigu, gdje se koja nalazi; pače on bi, da udje u trag kojemu rukopisu, što su ga još u prošlom vieku poznavali, zaputio često od kuće do kuće po selu, raspitivajući, ima li još gdje u koga kakovieh glagolskih knjiga. Oviem skupljanjem, prepisivanjem i

¹⁵⁶ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 79 (str. 76).

¹⁵⁷ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 102 (str. 99).

¹⁵⁸ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 103 (str. 100).

¹⁵⁹ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 108 (str. 105).

¹⁶⁰ *Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva*, br. 224 (str. 232). O daljnjim poslovima, problemima i različitim komplikacijama vezanim uz pripremu i izdavanje glagoljskog Misala v. D. A. PARČIĆ, *Izabrani radovi i pisma* / Marcel KUŠAR, *Izabrani radovi i pisma*, 9 – 152, te vrlo vrijednu i interesantnu korespondenciju objavljenu u: Vjekoslav ĆOSIĆ, Parčićeva pisma Strossmayeru (Predavanje u povodu 100. obljetnice smrti Dragutina Antuna Parčića 19. prosinca 2002.), *Zadarska smotra*, god. LII., br. 1-3, Zadar, 2003.[2005.], 55 – 98; Vjekoslav ĆOSIĆ, Parčićeva pisma Račkome, *Zadarska smotra*, god. LIX., br. 3-4, Zadar, 2010., 83 – 117.

poredjivanjem nakupi pokojnik liepe gradje za glagolsku paleografiju i za rječnik, kojom je bez i kakova egoizma rado posluživao svoje prijatelje.¹⁶¹

Započeo je Berčić sakupljati glagoljičke, ćiriličke i latiničke rukopisne i tiskane spomenike, te ih je ispočetka slao Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, da bi ubrzo i sam stvarao vlastitu zbirku.¹⁶² Strogo kronološki gledajući, Kukuljević je sakupljanje pisanih i drugih spomenika započeo još 1847. godine,¹⁶³ a Berčić 1848. nakon povratka iz Beča.

Treba spomenuti da je Berčić bio od pomoći Kukuljeviću Sakcinskom prilikom sakupljanja građe za *Acta Croatica – Listine hrvatske* (1863.), prvoj objavljenoj zbirci povijesnih isprava pisanih glagoljicom i jedinoj zbirci tiskanoj glagoljicom. U nju su ušle sve tada poznate hrvatskoglagoljske isprave, odnosno njih 382, datirane od 1100. do 1599. godine.¹⁶⁴ Poviše toga Kukuljević je prihvatio Berčićev slovni model glagoljice iz djela *Chrestomathia* za tisak svoga djela.

U sabiranju naših pisanih spomenika Berčiću su, kao što smo već rekli, od velike pomoći bili i njegovi učenici-bogoslovi te poznanici, prijatelji i suradnici.¹⁶⁵ Geografski gledajući to se odnosi ponajprije na zadarsko područje¹⁶⁶ te kvarnerske otoke – Krk ponajprije.¹⁶⁷ Ovo su poimence mjesta iz koji potječu glagoljički spomenici Berčićeve zbirke: Beli (Cres), Betina (Murter), Bibinje, Božava (Dugi otok), Brbinj/Birbinj (Dugi otok), Dobrinj (Krk), Glavotok (Krk), Kali (Ugljan), Korčula, Košljun (Krk), Kožino, Krk, Kukljica (Ugljan), Martinšćica/Sv. Martin (Cres), Olib, Pakoštane, Pašman, Poljica (*Iz Splitske Poljice*), Poljud/Palud (Split), Povljana (Pag), Preko (Ugljan), Premuda, Prvić, Rab, Rava, Sali (Dugi otok), Savar (Dugi otok), Sestrunj, Soline/Seline (Dugi

¹⁶¹ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, X.

¹⁶² Aleksandar STIPČEVIĆ, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Knj. III. Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas, Zagreb, 2008., 417 – 418.

¹⁶³ S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, 405.

¹⁶⁴ *Acta Croatica – Listine hrvatske*, ur. Ivan Kukuljević Sakcinski, Monumenta historica Slavorum meridionalium – Povjesni spomenici južnih Slavenah, knj. I, Zagreb, 1863., VII („Predgovor“).

¹⁶⁵ L. JELIĆ, *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX saeculum, passim*.

¹⁶⁶ Nedo GRBIN, Glagoljski spomenici na zadarskom području, u: *Iskoni bē slovo. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi Svetog Ivana Krstitelja*, ur. Antun Badurina, Provincijalat franjevac trećoredaca (Novaja i vethaja, knj. 7) i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 123 (112 – 126).

¹⁶⁷ Ivan MILČETIĆ, Otok Krk i glagoljska književnost, *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1913.*, Krk, 1914., 26 – 28 (19 – 28) – „Iz njegovih opazaka razbirmo, da je on bio na Krku više puta, naročito u Glavotoku: g. 1851., 1853. i 1864., u Dobriću 1863. (ovdje se navodi ime Kirinčić), a ime F. Buića javlja se na odlomcima tri puta (1859.). Mislimo, da je to bio fratar, koji pripadaše glavotočom samostanu“ (26 – 27); Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb, 1960., 26; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (I. dio – uvod, Biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori /homiletika/ pjesme), Zagreb, 1969., 6.

otok), Split, Sukošan, Sutomišćica (Ugljan), Šibenik, Tkon, Ugljan, Zadar, Zaglav (Dugi otok), Zverinac, Žman (Dugi otok).¹⁶⁸

Tiskane pak glagoljičke knjige iz Berčićeve zbirke dolaze iz Senja, Rijeke i Venecije.

No bavio se Berčić i epigrafijom. Tako u B. Fučić u knjizi-katalogu *Glagoljski natpisi* pišući o izgubljenom glagoljskom spomeniku iz Ugljana iz 1579. godine navodi podatak da je o tome Mijata Sabljara¹⁶⁹ obavijestio upravo I. Berčić. Riječ je bila o nadgrobnoj ploči na kojoj su uz glagoljski natpis isklesani i težački alati (lopata i kosir).¹⁷⁰ O epigrafskim spomenicima ima sačuvanih podataka i u svežnju Berčićevih rukopisa koji se sada čuvaju u arhivu/knjižnici Samostana sv. Marije na Glavotoku, a odnose se na natpise pronađene i evidentirane na Dugom otoku (Velikom otoku).¹⁷¹

Nažalost, velik Berčićev trud po njegovoj smrti nije i ostao na hrvatskom prostoru, već je splotom okolnosti prodan u carsku Rusiju gdje je tako našao svoj novi dom – a vrijeme će pokazati – i izvrsnog čuvara u osobi Svetlane O. Vialove.

Naime, otac Ivana Berčića Mihovil ponudio je ponajprije JAZU u Zagrebu otkup zbirke svoga sina. Kako do toga nije došlo, a JAZU je predložila otkup za knjižnicu Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu (Zemaljski muzej Trojedne Kraljevine tada pod upravom Akademije), isto je ponuđeno Narodnom muzeju u Pragu, da bi na kraju zbirka bila prodana 1874. godine ruskoj Carskoj Vladi

¹⁶⁸ Географический указатель, и: Светлана О. ВЯЛОВА / Svetlana O. VIALOVA, *Глаголические фрагменты Ивана Берчица в Российской национальной библиотеке. Описание фрагментов / Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Opis fragmenata*, Хорватская академия наук и искусств, Российская национальная библиотека, Старославянский институт / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Ruska nacionalna biblioteka, Staroslavenski institut, Загреб / Zagreb, 2000., 122 – 124; *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske biskupije / Index codicum glagoliticorum Archidioecesis Iadertinae*. Skupio i priredio / Collegit et digessit Pavao KERO, Zadar, 2008.; *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske biskupije / Index codicum glagoliticorum Archidioecesis Iadertinae*. Skupio i priredio / Collegit et digessit Pavao KERO, (2. dotjerano i prošireno izdanje), Zadar, 2015.

¹⁶⁹ O M. Sabljaru v. časopis *Muzeologija* čiji je br. 28/1990. u cijelosti posvećen njegovu muzeološkom djelovanju, a napose: Ivan MIRNIK, Mijat Sabljara, *Muzeologija*, br. 28/1990, Zagreb, 1991., 14 – 18; Krešimir LINKE, Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790 – 1865), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* / 3. ser./, god. XLIV., Zagreb, 2011., 219 – 260.

¹⁷⁰ Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982., 353 (Ugljan 448, E/9). Fučić citira: „Arhivska dokumentacija: Terenska bilježnica M. Sabljara br. 4, str. 46. Arhiv Republičkog zavoda za zaštitu spomenika u Zagrebu. Sabljara donosi precrt spomenika i čitanje prema skici i bilješki I. Berčića.“

¹⁷¹ V. ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, 96.

za Carsku Javnu knjižnicu u Sankt Peterburgu za 600 forinti.¹⁷² No vrijeme će pokazati da ipak nisu baš svi Berčićevi rukopisi i fragmenti završili u Rusiji.

U Znanstvenoj knjižnici Zadar (pod inventarnim brojem 37, 461) čuva se Berčićev rukopis pod naslovom „Vseslavenskaja 1845-1853“. To je svojevrsna *analecta* u koju je Berčić još od svojih bogoslovnih dana unosio različite bilješke iz slavistike i povijesti te ono što je smatrao bitnim.¹⁷³

Prema navodima kako onodobne tako i kasnije literature, Berčić je radio na sastavljanju staroslavenske gramatike hrvatske redakcije¹⁷⁴ odnosno najavljivane „Slovnice staroslovenskoga jezika“.¹⁷⁵ Jagić je bio dočuo da je ta gramatika (slovnica) u rukopisu sasvim izrađena.¹⁷⁶ Time bi Berčić zapravo bio zaokružio priručnu literaturu za studij jezika: bukvar, čitanka, gramatika. Osim toga, dao se je i na pisanje povijesti glagoljske liturgije na latinskom jeziku (*Historia Slavicae liturgiae*), a Jagić je pretpostavljao da to zapravo bio svojevrsan „početak i uvod“ za novi glagoljski misal.¹⁷⁷ Sve je to valjda sačuvano u rukopisu.

Kako je Berčićeva dragocjena ostavština (glagoljski rukopisi i fragmenti, izdanja senjske i riječke glagoljske tiskare i dr.) svoje novo mjesto čuvanja našla u Rusiji, tako je Ivan Milčetić u svojoj *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* objavljenoj 1911. mogao samo konstatirati sljedeće: „Ne znamo, što sadržava zbirka glagoljskih rukopisa popa Ivana Berčića, koja dospje prodajom u Petrograd, u knjižnicu carske ruske akademije.“¹⁷⁸

¹⁷² Светлана О. Вялова, Из истории приобретения коллекции глаголических памятников Ивана Берчича Петербургской Публичной библиотекой, *Slovo*, br. 44-45-46/1994-1996, Zagreb, 1996., 171 – 181. U ovom je radu objavljena i korespondencija vezana za otkup zbirke glagoljskih spomenika Ivana Berčića.

¹⁷³ A. M. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, 428, bilj. 586.

¹⁷⁴ A. M. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, 427; Anica NAZOR, Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Josip Bratulić, Josip Vončina, Antun Dubravko Jelčić, gl. ur. Mislav Ježić, Zagreb, 2009., 309 (304 – 316).

¹⁷⁵ ***Književna viest, *Narodne novine*, god. XXX., br. 165, Zagreb, 21. srpnja 1864., [3].

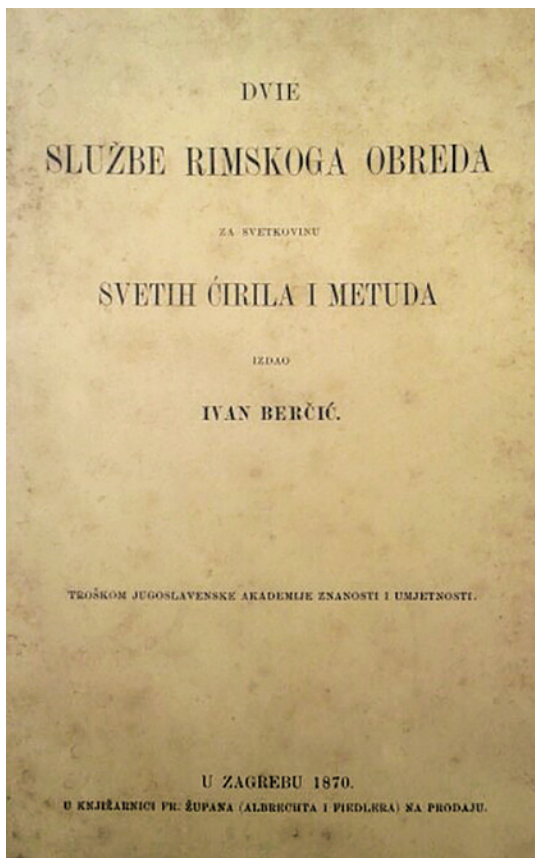
¹⁷⁶ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, IX.

¹⁷⁷ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, XV.

¹⁷⁸ Ivan MILČETIĆ, Hrvatska glagoljska bibliografija. I. Dio. Opisi rukopisâ, *Starine JAZU*, knj. XXXIII, Zagreb, 1911., XIII. Milčetić na dvadesetak mjesta navodi Berčića/Brčića. Spominje ga tako pišući o *Pašmanskome brevijaru* koji se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu (sign. III b 10) – *Primjedba latinicom*: „Razvidi ovi časoslov od kraja do kraja g. 1852. pop Ivan Berčić Zadrân“ (str. 44) i još jednom rukopisu (str. 338: „Brčić 1852. Rukopis je dakle bio negda vlasništvo popa Ivana Brčića“), potom uz Klimantovićeve rukopise (str. 104 – 105, 258), potom (str. 169, 513) vezano uz njegove štampane *Ulomke Svetoga pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*, I-V, Prag 1864. – 1871., te (str. 26, 63, 68, 71, 73) vezano uz njegovu posmrtno objavljenu studiju *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* (Zagreb 1870.) i suradnju sa Šafaříkom (str. 83), Kukuljevićem (str. 99) i ostalo (str. 173, 176, 315, 472).

No već u svibnju 1912. godine Milčetiću se pruža prilika i odlazi u tadašnji Petrograd, odnosno Sankt Peterburg, kao izaslanik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na radni sastanak Saveza slavenskih akademija i naučnih društava, ali s posebnim zadatkom da pregleda Berčićevu zbirku u tome gradu.¹⁷⁹ Tu prilikom vješto koristi te u roku devetnaest (19) dana stručno popisuje i opisuje Berčićevu zbirku u tada u Carskoj Javnoj knjižnici M. E. Saltykov-Ščedrin (Библиотека Салтыкова-Щедрина) u Petrogradu/Sankt Peterburgu (od 1924. do 1991. Lenjingrad). O tome podnosi izvješće u kraćem tekstu pod naslovom „Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu“ objavljenom u *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911.* Tu je između ostaloga istaknuo sljedeće: „Berčić je dugo sabirao svoju zbirku: od 1848. pa do svoje smrti. Najviše je fragmenata kupio po samostanima Frañevaca III. reda i po župnim uredima u Zadru i oko ñega pa po kvarnerskim otocima. Ima ih i iz šibenske i spljetske biskupije. Mnogo su mu fragmenata donosili ñegovi đaci, zadarski bogoslovci.“¹⁸⁰ Što se pak tiče pregledane građe, Milečtić je mogao konstatirati ovo: „Berčić je gotovo na svakom fragmentu zabilježio, odakle potječe; često je zapisao, i tko mu ga je dao. Katkada je označio i sadržaj. Berčić je sastavio i katalog svojih rukopisa i fragmenata, jer nose skoro svi ñegove osobite signature. Mi ne vidjesmo ñegova kataloga.“¹⁸¹

SLIKA 8, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* (1870.)

¹⁷⁹ Ivan MILČETIĆ, Savez slavenskih akademija, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911.*, knj. 26, Zagreb, 1911., 255 – 264.

¹⁸⁰ Ivan MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu. Izvještaj ~, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911.*, knj. 26, Zagreb, 1911., 268 (265 – 271).

¹⁸¹ I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 268.

Budući je ovo bilo samo Milčetićevo izvješće, on je obećao opširni prilog publicirati naknadno u *Starinama JAZU*, ali do toga nije došlo. Stoga je to učinio puno kasnije V. Štefanić publiciravši – na temelju rukopisa koji se tada nalazio kod S. Ivšića – navedenu radnju pod naslovom: „Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu“.¹⁸² Svojim radom na zbirci Ivana Berčića Ivan Milčetić se u slavistici pozicionirao kao prvi istraživač glagoljskih spomenika iz toga dragocjenog fonda.¹⁸³

Kasnije se za znanstvenu javnost uočio te prezentirao do tada nepoznati dio rukopisne zbirke Ivana Berčića.¹⁸⁴ No ključni trenutak u predstavljanju, a time i budućem vrjednovanju „Zbirke Ivana Berčića“ učinjen je kapitalnim faksimilnim izdanjem i opisom: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili / Глаголические фрагменты Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке. Факсимиле*,¹⁸⁵ te *Глаголические фрагменты Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке. Описание фрагментов / Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Opis fragmenata*. Priredila Svetlana O. Vialova (K изданию подготовила: Светлана О. Вялова) u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ruske nacionalna knjižnice i Staroslavenskog instituta (Zagreb, 2000.).¹⁸⁶

¹⁸² Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knjiga 2., Zagreb, 1955., 93 – 128 + 10. sl. Tekst za objavu priredio, napomenom i bilješkama popratio te uredio Vjekoslav Štefanić. O Milčetićevu radu i opisu Berčićeve zbirke v. Anica NAZOR, Milčetićev opis tiskanih glagoljskih knjiga u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću – književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska*, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu / Hrvatski književni povjesničari – Znanstveni zbornici, sv. 7., Zagreb, 2002., 33 – 38; Anica NAZOR, Milčetić i Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, *Republika*, god. LIX, br. 3, Zagreb, 2003., 113 – 115. Tekst pročitao na predstavljanju *Zbornika o Ivanu Milčetiću* 25. veljače 2003. godine u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu.

¹⁸³ Svetlana O. VIALOVA, Иван Мильчетич – первый исследователь глагольных памятников из Собрания Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке в Петербурге, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću – književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska*, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001., ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu / Hrvatski književni povjesničari – Znanstveni zbornici, sv. 7., Zagreb, 2002., 39 – 44.

¹⁸⁴ Mirjana ŠOKOTA, Nepoznati dio rukopisne zbirke Ivana Berčića, *Slovo. Časopis Staroslavenskog zavoda „Svetožar Ritig“ u Zagrebu*, br. 30/1980, Zagreb, 1981., 138 – 140.

¹⁸⁵ *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili / Глаголические фрагменты Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке. Факсимиле*. Priredila / K изданию подготовила: Svetlana O. VIALOVA / Светлана О. ВЯЛОВА, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Ruska nacionalna biblioteka, Staroslavenski institut / Хорватская академия наук и искусств, Российская национальная библиотека, Старославянский институт, Zagreb / Загреб, 2000.

¹⁸⁶ Светлана О. ВЯЛОВА / Svetlana O. VIALOVA, *Глаголические фрагменты Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке. Описание фрагментов / Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Opis fragmenata*, Zagreb, 2000.; Johannes REINHART, Svetlana Olegovna Vialova (Hrsg.), *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*. 1. Faksimili; 2. Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisane, Zagreb, 2000., 15. S. + 571 Abb., XVIII + 138 S., *Wiener slavistisches Jahrbuch*, knj. 47, Beč, 2001., 296 – 301.

Tako danas Zbirka Ivana Berčića u Odjelu rukopisa i rijetkih knjiga Ruske nacionalne knjižnice u Sankt Peterburgu (Собрание Ивана Берцица, Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург; *Berčić Collection*, The National Library of Russia, St. Petersburg) sadrži 228 glagoljičkih rukopisa.¹⁸⁷ Od toga je 154 fragmenta kodeksa, 5 cjelovitih kodeksa te 69 rukopisa pisanih kurzivnom glagoljicom.¹⁸⁸ Tu su i tiskane glagoljske knjige – od ukupno 43 naslova u 101 primjerku i 12 fragmenata koliko Ruska nacionalna knjižnica danas posjeduje iz Berčićeve zbirke dolazi 37 naslova u 84 primjerka (i prethodno navedenih 12 fragmenata)¹⁸⁹ – od kojih su najvažniji: *Misal po zakonu Rimskoga dvora* (1483., prvotisak, najbolje sačuvani primjerak), izdanja senjske glagoljske tiskare (1494. – 1508.)¹⁹⁰ i riječke tiskare Šimuna Kožičića Benje (1530. – 1531.).¹⁹¹

Osim navedenog, pojedini glagoljski spomenici koje je Berčić pronašao ili su mu bili predani te njegovi personalni i drugi spisi nalaze se danas na nekoliko mjesta. Tako se u Arhivu HAZU u Zagrebu čuvaju – kako piše V. Štefanić – „mlađi i manje vrijedni“ glagoljski rukopisi koje je Akademija otkupila od Berčićevih nasljednika za 200 forinti.¹⁹²

U arhivu/knjižnici Samostana sv. Marije na Glavotoku čuva se opsegom mala, ali zanimljiva Berčićeva ostavština koja je ovdje gotovo pa sigurno prispjela posredstvom fra Dragutina A. Parčića. U osnovnim je crtama to opisao V. Štefanić.¹⁹³

¹⁸⁷ Svetlana VJALOVA, Hrvatska glagoljička baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina. Glasilo Društva prijatelja glagoljice*, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63. Tekst s ruskoga preveo Vlatko Bilić.

¹⁸⁸ Svetlana O. VIALOVA, In celebration of the 1150th anniversary of the Slavic alphabet Berčić Collection – http://expositions.nlr.ru/eng/slav_culture/berchich.php (pristupljeno 4. 4. 2021.); Berčićeva zbirka u Petrogradu – <http://www.croatianhistory.net/etf/bercic.html> (pristupljeno 4. 4. 2021.).

¹⁸⁹ Anica NAZOR, Ivan Berčić (Zadar 9. I. 1824 – 24. V. 1870), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5-6, Zadar, 2001., 481 (478 – 485).

¹⁹⁰ Anica NAZOR, O otkriću glagoljskoga *Senjskoga misala* i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 20, Zagreb, 2016., 171 – 177.

¹⁹¹ Sanja ZUBČIĆ, Glagoljska tiskara Šimuna Kožičića Benje: preduvjeti, dostignuća i odjeci, *Riječki teološki časopis*, god. XXV, br. br. 2/52/, Rijeka, 2018., 249 (243 – 254).

¹⁹² Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (I. dio – uvod, Biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori /homiletika/, pjesme), Zagreb, 1969., 6, 112, 169, 207, 212, 213, 225, 297, 298, 299. Štefanić pretpostavlja da je riječ o 15 do 20 vrijednih rukopisa i oko 40 „beznačajni i vrlo mladi fragmenti“ (6); Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (II. dio – zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika), Zagreb, 1970., 56, 92, 95, 231, 246.

¹⁹³ V. ŠTEFANIĆ, Napomene urednika, 94 – 97.

O Berčićevu se životu i radu podatci i pojedina građa mogu naći u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, u Arhivu Zadarske nadbiskupije u Zadru, u Državnom arhivu u Zadru i u Arhivu Šibenske biskupije u Šibeniku.

Spomenimo uzgred i Berčićevu knjižnicu koja je također bila vrlo bogata i zanimljiva, a prema dostupnim informacijama brojila je oko 900 naslova (no dio knjiga svakako nije pripadao Berčiću jer je objavljen nakon njegove smrti). Ta se knjižnica jedno vrijeme nalazila u Ugljanu, sve do 1943. godine kada je zbog ratnih neprilika dio prenesen u Zadar, u Znanstvenu knjižnicu, zalaganjem svećenika i povjesničara Amosa Rubea Filipija.¹⁹⁴ Anonimni pak autor u zadarskom *Narodnom listu* iz 1962./1963. ovako piše: „Ratni vihar zahvatio je, onda dobro očuvan, i feudalni dvorac plemića gornjoselskih u Ugljanu. Tada je bila izložena brzom uništavanju i otuđivanju bogata Brčićeva biblioteka smještena u četiri poveće prostrije. Dakle, ono što je promaklo vještom ruskom trgovcu koji je odmah nakon Brčićeve smrti kupio znatan i vrlo vrijedan dio ostavštine – glagoljski rukopisi sakupljeni po Dalmaciji – bilo je na udaru drugog svjetskog rata. Kupljena ostavština danas se čuva u Javnoj biblioteci u Lenjingradu, a spašeni dio u Naučnoj biblioteci u Zadru.“¹⁹⁵

Pojedine knjige iz Berčićeve knjižnice nalaze se danas rasute po različitim baštinskim ustanovama (na nekima je isto i naznačeno na naljepnicama, zapravo svojevrsnim *ex libris*, na kojima piše: Naučna biblioteka u Zadru. *Ostavina Ivana Brčića iz Zadra poč. kanonika, profesora, člana Akademije u Zagrebu i Beogradu i t. d.*).¹⁹⁶

¹⁹⁴ Valentin URANIJA, Ivan Berčić – zaslužni Zadrani XIX. stoljeća, *Zadarska revija*, god. III., br. 3, Zadar, 1954., 221 – 222 (216 – 221).

¹⁹⁵ „Zadranima malo poznato: Diploma prvog zadarskog akademika“, *Narodni list*, god. XIV (CII), br. 592, Zadar, 29. prosinca 1962. / Nova godina 1963., str. 13.

¹⁹⁶ *Besiede Divkovija svarhu Evanġelġa nedieġlnieh priko sveġa godiŝċa; koe Besiede iz razlikieħ diaċċkieħ kġnġa privede, ispisa i sloġi bogoġlubni Bogoslovac fra Matie Divkovij iz Ielaŝak, Reda Svetoga Franċesċa, iz Provincie primenom Bosne Arġentine. U koie se Besiedaħ zdarġe mnoge stvari vele vriedne i korisne koliko za redovnike, toliko za svietovġne ġlude, kako se oċito vidi ċateġiem ove kġnġe.* U Mnetcieħ: Po Petru Marii Bertanu, kod Ćarkve, S[ve]te Marie Formoġe, 1616. (Nacionalna i sveučiliŝna knjiġnica u Zagrebu); *Xivot Gospodina nasceġa Isukarsta / Vita del Signor nostro Giesu Christo, upysaga Bartolomeo Kassicch Paxanin, pop bogoslovac od Reda Druħbe Yesussove, penitencir Illirik u S. Petru.* V Rijmu: Congregatio de Propaganda Fide, 1638. (Znanstvena knjiġnica Zadar); *Upravnik boxanstvenoga officia po obicġaju darxave zadarske zapovidiu prisfitlo. i pripost. gospod. gospod Mattia Karamana dostoj. arcibiskupa zadarskoga sloxen od mene primancira Ivanna Frangipani za godis. pristupno MDCCLXIV.* U Mnezi: Po Simunu Occhi, [1764.] (Znanstvena knjiġnica Zadar).

BERČIĆ U OČIMA SVOJIH SUVREMENIKA

U ovom poglavlju naglasak želimo staviti na pozicioniranje Berčića u okvirima moderne hrvatske historiografije i filologije „dugoga“ 19. stoljeća te ocijeniti radove koji govore o njemu unutra hrvatske suvremene historiografije i književne historiografije te filologije.

Kada je književnik i filolog Fran Kurelac (1811. – 1874.) došao u Zadar 1853. godine svoj je susret s Berčićem i sa samim gradom ovako je kasnije (1861.) u tiskanom obliku zabilježio: „Od svih gradov, što ih je uz morje, nijedan se tako izvrgao, nijednog rak tuđinstva tako raztočio, ni lica mu tako nagrdio nije, kako u Zadru“ – odnosno – „pokle ga lacmanstvo uredilo i slovo mu i slovinstvo zamuknulo, pusti je kukavac i žalostnjak, da ne može gorje“. Kurelac kaže da u Zadru nije nikoga našao doli zaslužnog svog znanca još iz Beča I. Berčića „Noeta Zadarskoga“ i „popa Zadrana“.¹⁹⁷

Nasuprot Kurelcu, I. Kukuljević Sakcinski 1856. godine¹⁹⁸ drugačije doživljava grad Zadar i njegove intelektualce. U svom poznatom putopisu – *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slovensku književnost i starine*¹⁹⁹ – zabilježio je sljedeće: „U Zadru ostadoh samo tri dana, i sastadoh se tu višeput s dalmatinskim književnicima Prof. Bercićem, Prof. Ivčevićem, Dr. Kazaliom, Pr. Ljubićem, savjetnikom Petranovićem, kanonikom Santićem, Pr. Stazićem i Sundečićem. Ova vriedna gospoda, zajedno sa nekoliko njih u Dubrovniku i po raznih mjestih dalmatinskih simo tamo raztrešenih, revni su gojitelji narodne književnosti u Dalmaciji, i premda priznavaju kako su daleko ostali u broju za hrvatsko-dalmatinskim književnicima stare dobe, to oni ipak sve to većom ljubavju i marljivostju rade na polju slavenske književnosti, jer su uvjereni, da se liepa ali siromaška njihova domovina jedino ovom književnostju duševno uzdići i razviti može. S toga nemogu propustiti njihove još nepoznate trudove na kratkom ovdje priobćiti. G. Ivan Berčić, od nekog vremena professor toliko znamenite glagoljice i staroslavenske književnosti na zadarskom sjemeništu neumrlog arcibiskupa Zmajevića, sabira revno glagoljske i staro-hrvatske spomenike i sprema za tisak chrestomatiju glagoljsku. G. Prof. Ivčević pripravlja antologiju hrvatsku za dalmatinske gimnazije, i zbirku listovah (pisamah) slavni

¹⁹⁷ Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, ur. Josip Bratulić i Stjepan Damjanović, (3. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2002., 393; Komentar u: S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, 595.

¹⁹⁸ O kontekstu Kukuljevićevih putovanja u Dalmaciju v. Ivana MANCE, Ivan Kukuljević u Dalmaciji 1854. i 1856. godine: spomenici srednjovjekovlja kao uporište hrvatskoga nacionalnog identiteta, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 57, Zadar, 2015., 239 – 256.

¹⁹⁹ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slovensku književnost i starine*, Zagreb, 1857., 10 – 11.

Dalminah, po njih drugima i od ovih njima pisanih. Ogromni posao, kojemu je jedva dorasao jedan čovjek, jer se za taj posao hoće mnogo vremena, mnogo putovanja i mnogo saobćivanja i dopisivanja s učenicima ljudma svega svijeta. – G. Dr. Ante Kazali, urednik Glasnika i talijanskog časnika *Osservatore Dalmato*, neprestaje baviti se poezijom, za koju ga je višja sila svetom vatrom nadahnula. Osim nekih većih i manjih pjesamah (...) prevede on iz Homerove Iliade u naš jezik tri pjevanja; iz Šekspira tri komada: kralja Lira, Julia Cesara i vesele kume vindzorske. Iz Miltonova izgubljena raja šest pjevanja, iz Lord Byrona tri komada, nešto od Moora, Don Karlosa od Šilera, te još njeke podrobnosti iz različitih europskih jezika, kojima je potanko vješt.²⁰⁰

Berčićev rad bio je poznat i izvan hrvatskih i tadašnjih austro-ugarskih granica. Tako ga u svome putopisu iz 1861. godine spominje John Mason Neale (1818. – 1866.), ugledni anglikanski svećenik, znanstvenik, književnik koji se posvetio između ostalog proučavanju liturgije Istočnih crkava. U svom putopisu: *Notes, Ecclesiological and Picturesque, on Dalmatia, Croatia, Istria, Styria, with a Visit to Montenegro* (Bilješke, ekleziološke i živopisne, o Dalmaciji, Hrvatskoj, Istri, Štajerskoj, s posjetom Crnoj Gori) objavljenom u Londonu 1861. piše: „Kao osoba posvećena proučavanju liturgije želio sam osobno razmotriti – u jednoj zemlji u kojoj je još u upotrebi – pitanja koja se postavljaju u vezi s poštovanim i tajanstvenim glagoljaškim obredom (*Glagolita rite*). (...) jedan od razloga moga putovanja bila je iskrena želja proučiti glagoljaški obred (*Glagolita rite*). Bilo bi dobro da se na prvome mjestu posvetim njegovoj prirodi i povijesti – ne mogu se sasvim suglasiti, s jedne strane s njegovim latinskim pristašama, kao što su Ginzler i Berčić, a niti s druge strane s njihovim grčkim protivnicima, kao što je to dr. Pavsky (...)”²⁰¹

Carlo Federico Bianchi (1809. – 1891.), rektor sjemeništa u vrijeme Berčićeve mladosti, potom župnik crkve sv. Šime u Zadru (gdje je Berčić bio prebendar), voditelj djevojačke škole benediktinki sv. Marije te kasnije njegov stariji kolega u bogoslovnoj školi i kanonik,²⁰² u svom poznatom djelu *Zara cristiana* (vol. I) iz 1877. vrlo se pozitivno izjašnjava o Berčićevu znanstvenom radu i nastojanjima na tome polju te o njemu kao čovjeku – uz koga je i s kojim je dijelio brojne poslove i dužnosti: „Ma il campo in cui egli precipuamente si segnalò, e colse i

²⁰⁰ Ivan Kukuljević Sakcinski u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U povodu 200. obljetnice rođenja, ur. Ivan Kosić, Nakladnički niz Velike obljetnice u NSK, Zagreb, 2016., 74 – 75; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izabrana djela*, prir. Nikola Batušić, Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1997., 423 – 424.

²⁰¹ Juraj LOKMER, John Mason Neale: glagoljica, glagoljaško bogoslužje i otok Krk u putopisu iz 1861. godine, *Krčki zbornik*, sv. 75, Krk, 2019., 74 – 75 (67 – 144).

²⁰² Eduard PERIČIĆ, Carlo Federico Bianchi – povjesničar (1809-1891) (uz 100. obljetnicu smrti), *Zadarska smotra*, god. XLI., br. 4-5, Zadar, 1992., 29 – 35.

più gloriosi allori, si fu quello della lingua e letteratura slava antica e moderna. La insegnò dalla cattedra in s. Maria per ben dieci anni, e per quindici nel Seminario teologico. A questo ramo del sapere filologico vi si applicò a tutt' uomo, ed il frutto dei suoi durati studi e fatiche lo ammiriamo per le stampe. Diede infatti alla luce nel 1859 una *Crestomazia*, lodata ed apprezzata moltissimo da tutti gl' intelligenti; nel 60 il *Bukvar* che viene ritenuto quale guida sicura a poter leggere documenti antichi, a preferenza di tutte le altre edizioni ch' esistono; indi la raccolta dei frammenti della sacra scrittura, la quale tien dietro al primo suo lavoro. Si prestò inoltre dietro incarico di questo Rev.mo Ordinariato alla versione illirica di alcuni uffici e messe; compose una grammatica la quale però rimase inedita; una *citanka*, che fu stampata nel 1864. senza dire d'altre produzioni letterarie slave, delle quali sarebbe lungo il discorrere.²⁰³

Među zadnjim generacijama studenata koji su slušali i polagali kod Berčića njegove predmete (staroslavenski i hrvatski jezik, hebrejski jezik, uvod u Sveto Pismo i egzegeza Starog zavjeta) bio je i Frane Bulić. Pišući upravo o glagoljaštvu don Frane Bulića, Slavko Kovačić je na temelju arhivskih i tiskanih izvora prikazao koliki je veliki ugled Berčić uživao među svojim nekoć učenicima, a u kasnijem vremenu istaknutim intelektualcima, kulturnim i političkim djelatnicima. Tako navodi riječi iz „Spomenice“ koja je bila sastavljena po nalogu Dalmatinskog sabora 1887.²⁰⁴ i odaslana biskupskim ordinarijatima i na druge adrese, a čiji se dio odnosni upravo na Berčića: „Pod ovakim strukovnjacim mlado svećenstvo nauči i staroslavenski jezik i glagoljsko pismo, te se izvrsni bogoslovci dali rediti na glagoljsku misu, i tim glagoljici podigoše ugled, kod naroda uzbudiše starinsku ljubav za glagoljicom.“²⁰⁵

Kao što smo već spomenuli, Jagić je nekrolog u povodu Berčićeve smrti priložio u njegovoj posmrtno tiskanoj knjizi *Dvije službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda* (1870.).²⁰⁶ Taj će tekst dugo ostati – gotovo sve do 1990-ih, jedinim opširnijim prilogom i izvorom podataka o životu i djelu Ivana Berčića. U

²⁰³ C. F. BIANCHI, *Zara cristiana*, I, 245. O Bianchiju v. Josip VRANDEČIĆ, Carlo Federico Bianchi – zadarski kanonik i povjesničar (1809. – 1891.), u: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve. Zbornik radova znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, Zadar, 16. – 18. studenoga 2004. godine, sv. II. (od pada Mletačke Republike do pohoda pape Ivana Pavla II. 2003.), ur. Livio Marijan, Zadar, 2009. [2013.], 102 – 120.

²⁰⁴ Tu *Spomenicu* treba razlikovati od spomenice koju su napisali Ivan Danilo i Frane Bulić: *Memoria sulla conversione dell'alfabeto glagolito nel latino nei libri liturgici slavi di rito romano presentata dai sacerdoti delle diocesi di Spalato e Makarska al reverendissimo ordinario*, (Edizione privata), Zara, 1882. Izravno o Berčiću na str. 14.

²⁰⁵ Slavko KOVAČIĆ, Don Frane Bulić i glagoljica, *Crkva u svijetu*, god. XX., br. 2, Split, 1985., 173 (169 – 181).

²⁰⁶ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, [III]-XV. Taj je nekrolog potom preveden i na talijanski jezik: Vatroslav JAGIĆ, *Prete Giovanni Brčić*, (traduzione dal Croato di Antonio Simonić), Zara, 1871.

njemu se Jagić vrlo pozitivno izrazio o pokojniku istaknuvši da on ima „tu veliku zaslugu u historiji naše književnosti, što je postao uskrisitelj nauka glagolskih u Dalmaciji“.²⁰⁷ No neće Jagić zaboraviti Berčića ni u svojem najopširnijem i važnom djelu *Энциклопедия славянской филологии*. Вып. 1. История славянской филологии (1910.).²⁰⁸ O Berčiću piše u Gl. XXVI. na str. 720 – 721,²⁰⁹ ne zaboravivši uputiti čitatelje i na svoj tekst-nekrolog iz 1870. godine.

Berčića nije međutim zaboravio ni njegov nadbiskup. Iz „Naredništva arcibiskupskoga u Zadru“ od 2. veljače 1881., tj. u izdanju Ordinarija Zadarske nadbiskupije (Tisak S. Artale) objavljeno je pastirsko pismo koje potpisuje: *Petar Dujam Maupas po milosti Božjoj i svetog sidališta apostolskoga arcibiskup zadarski prvostolnik Dalmacije i ostala. Poštovanomu Misništvu i svim Pravovirnim svoje Države pozdrav*. U pismu se ističu i slave zasluge Svete braće – Ćirila i Metoda, a motivirano je poglavito znamenitom enciklikom *Grande Munus* (Veliko poslanje, 1880.) pape Leona XIII. proglašenoj prigodom 1000. obljetnice djelovanja svetih Ćirila i Metoda.²¹⁰ Tom se enciklikom svetkovina svetih Ćirila i Metoda uvodi u cijelu Katoličku crkvu te se nanovo potvrđuje uporaba staroslavenskog jezika u liturgiji.²¹¹ Nadbiskup Maupas među ostalim spominje sljedeće: „Metod, nadživiš Ćirila, u svojim putovanjima iz Moravske k Bugarskoj, sa svim virojatno, osigura narode pokrajina graničnih s našom, da taj jezik, priznan kao svećen od Pape, mogao bi biti upotrijebljen u crkovnim službama božijim; s čega nastaje želja i među našim da ga upotrijebe u svetim obredima.“ No, Maupas ujedno

²⁰⁷ V. JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, VII.

²⁰⁸ Tu je još jedanput došlo do izražaja ono Jagićevo temeljito poznavanje istraživača glagoljskih spomenika i njihovih pisanih djela; Stjepan DAMJANOVIĆ, Kroatistika u Jagićevoj povijesti slavenske filologije, u: *Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13. – 15. listopada 2005.*, knj. 1 i 2, Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici, sv. 10/I., gl. ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2007., 37 – 48.

²⁰⁹ *Энциклопедия славянской филологии*. Выпуск 1. Ягич И.В. История славянской филологии / Под ред. орд. акад. И.В. Ягича. Издание Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, Санктпетербург, 1910. Berčić i njegova djela još su spomenuta u *Истории славянской филологии* na str. 718, 723, 894, te u *Энциклопедия славянской филологии*. Выпуск 3. Графика у славян: I. И.В. Ягич. Вопрос о рунах у славян. II. В. Гаратгаузен. Греческое письмо IX-X столетий. III. И. В. Ягич. Глаголическое письмо. Издание Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, Санктпетербург, 1911., na str. 72, 116, 145, 147, 148, 149, 154, 180, 226.

²¹⁰ O važnosti navedene enciklike za slavenski svijet v. Milica LUKIĆ, Crtice o sveslavenskom hodočašću u Rim 1881. (Prilog za noviju povijest glagolizma), u: *Zavičajnik. Zbornik Stanislava Marijanovića povodom sedamdesetogodišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada*, pripr. Milovan Tatarin, Osijek, 2005., 233 – 249.

²¹¹ Mario RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 43, Zagreb – Zadar, 2001., 361 (355 – 374).

upozorava da ta „novost može u nikim od naših država uzbuditi protivnost sa bdenja crkovnih Pastira, koja pak imade svoj svršetak, čim bo Rimski Pape progovoriše i potvrdiše mu porabu, koja poprimi svoju podpunu potvrdu izjavom glasovitoga Pape Benedikta Četrnaestoga.“²¹² U nastavku pisma poziva „na stanje i potrebe puka na našim otocim i po selim kopna“ da se staroslavenska liturgija po rimskom obredu, tj. staroslavenski „uzdrži uspomenu i porabu“ te „da isti ne bude ukinut, znajući da na našim otocim osobito bogomione čuti onih pukova bile bi vrlo zadovoljne, kad bi prisustvovala na svetčane Crkvene obrede, u kojim bi odligao jezik svećeni poprimljen kao baštinstvo od njihovih otaca po blagodarnoj brižljivosti i oblastnim dopuštenjem Rimskih Papa.“ No ono što je za našu temu iznimno važno jest da se zadarski nadbiskup Maupas u nastavku svoga pisma poziva na uzorni život i djelo Ivana Berčića – dakle jedno desetljeće nakon njegove smrti – i to sljedećim riječima: „Vi dobro spominjete, Pripoljubljeni, izvrstnoga Svećenika čestite uspomene Počasnoga Kanunika i Učitelja Bogoslovlja u ovom Simeništu Bogoslovskom, koji se bijaše sa svom moću posvetio nauku toga svećenoga jezika, i iztraživanju najstarijih glagoljskih zakonika, u kojim on bijaše uzdržan, i kako, našavši jih, bijaše jih na novo činio prigotoviti tiskom u učenomu gradu Zlatnom Pragu. On može služiti za izgled i pobudu drugim takodjer Svećenicima ove i drugih Dalmatinskih država da proslide u tomu nauku, koji se dan danas uzdrži u ovom istomu Simeništu uz druge Bogoslovske struke, kao no spomenik starinskih domorodnih pridaja milih svedjerno svim pucima.“²¹³

PERCEPCIJA BERČIĆEVA DJELA U MODERNOJ I SUVREMENOJ HISTORIOGRAFIJI I FILOLOGIJI

Koncem 19. stoljeća ime I. Berčića pojavilo se i u prvoj tiskanoj hrvatskoj enciklopediji, i to ne samo jedanput već čak dva puta! Naime, u I. knjizi *Hrvatske enciklopedije. Priručnog rječnika sveobćega znanja*, objavljenoj 1887. u Osijeku, u redakciji Ivana Zocha i Josipa Mencina, Berčić se navodi i obrađuje pod

²¹² Odnosi se to na pismo pape Benedikta XIV. od 25. kolovoza 1754. kojim je staroslavenski jezik izjednačen s latinskim u bogoslužju.

²¹³ Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina Croatica)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Djela, knj. 6), Zagreb, 1979., 313 – 314. Na kraju se ovog pastirskog pisma, u bilješci, naznačuje da se spomenuti nazivi „Kanunika i Učitelja“ – da ne bi bilo možda zabune – odnose na zadarskog kanonika i profesora Ivana Berčića (Brčića).

dvije natuknice, prvi puta kao „Berčić, Ivan“,²¹⁴ a drugi puta kao „Brčić, Ivan dr.“, ali s uputnicom „Vid. takodjer Bèrčić“.²¹⁵ Nažalost, potkralo se tu netočnih podataka (da je doktor teologije, pogriješan datum smrti, o glagoljskom psaltiru iz *Pašmanskog časoslova* govori se kao o Berčićevu zasebnom izdanju, njegova strica Ivana Berčića, šibenskog biskupa naziva se Petar itd.), ali je Berčić tako kao nitko drugi bio eto u enciklopediji dva puta obrađen.

U leksikografskom pogledu tek vrlo kratka natuknica o Berčiću nalazi se u glasovitom nacionalnom leksikonu – *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre (...)* – koju potpisuje V. Deželić. Tu je Berčić prikazan prvenstveno kao „učitelj staroslavenskog jezika na zadarskom sjemeništu“.²¹⁶ Nešto opširnije navedeno je u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*. Tu za Berčića srpski jezikoslovac A. Belić piše da je bio učenik Šafaříkov te da je bio jedan od najboljih poznavaca hrvatske glagoljske literature.²¹⁷

U djelu *Dalmacija u hrvatskoj književnosti* (1936.) V. Lozovina tek uzgred ističe važnost Berčićeva rada na hrestomatiji i čitanki.²¹⁸

Iako prisutan u različitim leksikonima, vrijedi napomenuti da poprilično iscrpan članak – natuknicu o Berčiću, nalazimo u II. svesku kapitalne edicije *Hrvatska enciklopedija – Encyclopaedia Croatica* pod uredništvom dr. Mate Ujevića koji je otisnut 1941. godine. To potpisuje Janko Kalaj, svećenik i profesor iz Zagreba koji je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu kao honorarni profesor predavao staroslavenski jezik i književnost (1926. do 1951.). Kalaj donosi sve važne podatke o Berčiću s napomenom da mu revolucionarna 1848. godina spriječi nastavak doktorskog studija u Beču. „Kao uzoran i uman svećenik

²¹⁴ Berčić, Ivan, u: *Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja. Obradjuju uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika dr. Ivan ZOCH i Josip MENCIN*. Knjiga I: A–Bžedusi: Tiskom Dragutina Laubnera. [Pretisak: 1996. Osijek: Gradska tiskara d. d. Osijek.]/, 401.

²¹⁵ Brčić, Ivan dr. (!), u: *Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja. Obradjuju uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika dr. Ivan ZOCH i Josip MENCIN*. Knjiga I: A–Bžedusi. 1887. /U Osijeku: Tiskom Dragutina Laubnera. [Pretisak: 1996. Osijek: Gradska tiskara d. d. Osijek.]/, 457.

²¹⁶ Velimir DEŽELIĆ, Berčić, Ivan, učitelj staroslavenskog jezika na zadarskom sjemeništu, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hr. vladara, hercega, banova i biskupa kao uvodom. sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu. Prigodom proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*, ur. Emilij Laszowski, Odbor za izdavanje knjige Zaslužni i znameniti hrvati 925-1925., Zagreb, 1925. (reprint izdanje: „August Cesarec“, Zagreb, 1990.), s. v. (26).

²¹⁷ Aleksandar BELIĆ, Brčić Ivan (1824 – 1870), u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*. I. knjiga: A–H, ur. Stanoje Stanojević, Zagreb, 1925., 208. Također i u ćirilničnom izdanju (str. 281).

²¹⁸ Vinko LOZOVINA, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Povijesni pregled regionalne književnosti u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri (800 – 1890)*, Zagreb, 1936., 22.

vrši različne službe i časti u biskupiji: bio je prosinodalni eksaminator i sudac, savjetnik ženidbenoga suda, ispovjednik bogoslova i redoviti ispovjednik opatica sv. Marije (benediktinki), kateheta ženskih škola istih opatica i učitelj za hrvatski jezik.“ Navodi i druge podatke, pa tako i: „Kad je Stossmayeru pošlo za rukom da dobije privolu Svete Stolice za novo izdanje glagoljskih liturgijskih knjiga, hrvatski su biskupi sa Strossmayerom na čelu povjerili taj posao Berčiću kao najvjешtiji, a za pomagača su mu postavili Dragutina Parčića i jedan stalan odbor.“ Tekst je opremljen deskriptivnom bibliografijom te literaturom.²¹⁹

Među prvim tekstovima o Berčiću napisanim nakon Drugog svjetskog rata ističe se onaj Valentina Uranije „Ivan Berčić – zaslužni Zadrani XIX. stoljeća“ objavljen u *Zadarskoj reviji* 1954. godine.²²⁰ Riječ je o dosta sadržajnom članku u kome se donose i neke zanimljivosti o Berčićevoj ostavštini koja se nalazila u Ugljanu, napose njegovoj knjižnici i njezinoj sudbini, a u zaključku autor poziva na vrjednovanje uloge i značaja Ivana Berčića u našoj znanosti.

Iduće pak godine (1955.) izlazi vrlo informativni biobibliografski članak o Berčiću u *Enciklopediji Jugoslavije* koji potpisuje J. Hamm.²²¹

Berčićevo djelo *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* (1860.), odnosno „III. Dodatak. Bosanska Azbukva“ (1863.), u historiografiji i paleografiji privukao je znatnu pozornost istraživača i stotinu godina kasnije od svoga prvotnoga objavljivanja. Tako je Benedikta Zelić-Bučan u svojoj važnoj radnji *Bosančica u srednjoj Dalmaciji* (1961.), u „Uvodnoj napomeni“, istaknula sljedeće: „Prošlo je sto godina odkada je Ivan Berčić objelodanio u Pragu svoj ‘Bukvar staroslavenskog jezika’. Ta vrijedna mala knjižica, čija svrha je bila da posluži kao priručnik za čitanje tekstova glagoljice

²¹⁹ Kao korištena literatura navodi se i rad talijanskog slavista i kroatista Artura Cronije (1896. – 1967.) na talijanskom jeziku („Zagonetka glagoljaštva u Dalmaciji od početaka do sadašnjega doba“): Arturo CRONIA, *L'enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente*, (Estratto dalla *Rivista Dalmatica*, Anno VI-VII-VIII), Zara, 1922. [1925.], 7, 73, 76, 80, 114, 115, 126, 127. Tu se Berčićeva istraživanja nazivaju savjesnim i neumornim, a nastavni rad obnoviteljskim za glagoljaštvo („Le scrupolose ed indefesse ricerche del canonico Giov. Brčić rintracciarono anche a Curzola un frammento glagolitico le cui particolarità čakave accreditano ancor più la sua origine“, p. 76; „Quale unica traccia dei due suddetti seminari rimase sino al girono d'oggi la cattedra di glagolito presso il seminario provinciale teologico latino di Zara, con cui il sacerdote Giov. Bercich, in sede vacante, cercò di ridestare lo studio del glagolito. Con poca fortuna, chè ‘il suo tentativo abortì!’“ [V. Brunelli], p. 114; „il Bercich (Berčić) si servi dell'opera dello Šafařík e pubblicò a Praga le sue ‘Chrestomathia’ e ‘Lecture glagolitiche’“, p. 115); Valnea DELBIANCO, *Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896. – Padova 1967.)*, Split, 2004.

²²⁰ Valentin URANIJA, Ivan Berčić – zaslužni Zadrani XIX. stoljeća, *Zadarska revija*, god. III., br. 3, Zadar, 1954., 216 – 221.

²²¹ Josip HAMM, Berčić (Brčić), Ivan, glagoljaš i filolog (Zadar, 9. I. 1824 – Zadar, 24. V. 1870), *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1 (A – Bosk), Zagreb, 1955., s. v. (478 – 479).

i bosančice korisno je i časno odigrala svoju ulogu, i do danas je ostala jedini priručnik za učenje bosančice, ali je nažalost već odavno nema na tržištu.²²² Odraz toga dodatka o ćirilici – koju on naziva grčkoslavenskim pismom, a latinicu latinskohrvatskim²²³ – našao je odraza u literaturi,²²⁴ možda više nego što je to Berčić predmnijevao. Kada se sve uzme u obzir, jedini je ozbiljniji prigovor tom pionirskom radu dan u činjenici što u podjeli ćirilichnog pisma na tipove ili podvrste kod Berčića (dubrovačka, bosanska, srednjodalmatinska/poljička) nije uvrštena i obrađena Slavonija.²²⁵

U zadarskom *Narodnom listu* (1962./1963.) prigodno za Berčića piše kako: „Njegov rad ide u ono razdoblje u historiji glagoljice, koje je historija zabilježila kao vrijeme preporoda glagoljskog pitanja u slavenskoj nauci i opadanja glagoljice u narodnom životu, kada ona postaje predmetom proučavanja.“²²⁶

U kontekstu uporabe hrvatskog jezika i glagoljice u crkvenim ustanovama grada Zadra Ante Marija Strgačić opširno i vrlo dokumentarno piše o Berčiću. Za njega je on „jaka i osebujna ličnost“ – on „znači prekretnicu na bolje u studiju glagoljice“ te svom „dušom i mladenačkim poletom dade se na proučavanje i skupljanje glagoljskih spomenika u Zadru i okolici“. Svojim „radom i skupljenim gradivom udario je temelje proučavanju staroslavenskih spomenika hrvatske redakcije i za nju je pobudio veliki interes u krugovima slavista. Sve svoje sile posvetio je proučavanju i skupljanju tih spomenika, osobito po sjevernoj Dalmaciji, a praktički je plod toga njegova rada bio ispravak liturgičnih knjiga katoličke crkve na staroslavenskom jeziku po najboljim jezičnim uzorcima te redakcije.“ Stoga Strgačić meritorno zaključuje za Berčića sljedeće: „Mnogo je dao u kratko vrijeme svog života, a još više je obećavao zbog svojih vanrednih sposobnosti i rijetke marljivosti (...)“²²⁷

²²² Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, (Prilog 3. svesku Izdanja Historijskog arhiva – Split), Split, 1961., 5; Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*, Split, 2000., 11, 27, 34 – 36, 43 – 47, 51 – 52, tab. III. U knjizi Vinka GRUBIŠIĆA, *Grafija hrvatske lapidarne ćirilice* (München – Barcelona, 1978., sl. prilog) donosi se reprodukcija Berčićeve „Bosanske Azbukve“; Darko ŽUBRINIĆ, *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj*, Zagreb, 1996., 69, 71, 246, 361.

²²³ Anica NAZOR, Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Josip Bratulić, Josip Vončina, Antun Dubravko Jelčić, gl. ur. Mislav Ježić, Zagreb, 2009., 310 (304 – 316).

²²⁴ Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, (II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Zagreb, 2006., 101 – 103, 120; Stjepan DAMJANOVIĆ, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, (III. popravljeno izdanje), Zagreb, 2012., 295 – 299; Ivan KOSIĆ, *Album hrvatske ćirilice u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, Zagreb, 2018., 22, 86 – 88.

²²⁵ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Izvori i rukavci*, Zagreb, 2016., 70 – 71.

²²⁶ „Zadranima malo poznato: Diploma prvog zadarskog akademika“, *Narodni list*, god. XIV (CII), br. 592, Zadar, 29. prosinca 1962. / Nova godina 1963., str. 13.

²²⁷ A. M. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, 426 – 428.

Mihovil Kombol, pišući o Zadru kao književnom centru Dalmacije, sljedećim riječima uzdiže Berčića: „Kao nekoć Šimuna Kožičića Benju, tko nam je Zadar i u devetnaestom stoljeću dao jednog od najboljih poznavaca hrvatske glagoljske pismenosti, Ivana Berčića, čiji je životopis napisao V. Jagić.“²²⁸

Inače vrlo kritički raspoložen Z. Kulundžić Berčićovo djelo *Chrestomathia* ocjenjuje kao „epohalno“, a za njezina autora da je bio „uvažavan kao ugledni crkveni dostojanstvenik, koji je vršio i razne veoma odgovorne funkcije, a još više kao veoma solidan učenjak“.²²⁹

Vesna Jakić-Cestarić u nekoliko je navrata kratko pisala o Brčiću, tj. Berčiću, istaknuvši njegove zasluge za istraživanje staroslavenskog jezika i glagoljskog pisma, ali i onog ćiriličnoga.²³⁰ Bilo je to potaknuto svečanošću otkrivanja spomenika akademiku Ivanu Berčiću u perivoju zadarskog Instituta,²³¹ danas Zavoda za povijesne znanosti HAZU.²³² Stoga je opravdano za Berčića napisala: „Ivan Brčić je čitav svoj život posvetio pronalaženju, sakupljanju i izdavanju glagoljskih spomenika hrvatske redakcije i glagoljskih spomenika na slavenskom jugu uopće. Svojim naučnim radom stekao je značenje u našoj i u slavenskoj filologiji i zavrijedio ime jednog od najzaslužnijih Zadrana.“²³³

U kontekstu kulturnih prilika za vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji, Jakša Ravlić Berčića stavlja u poglavlje o znanosti ističući važnost njegova djela, ali napominjući da se on još i prije narodnog preporoda borio za hrvatski jezik te da je od 1849. držao crkvene propovijedi u Zadru na hrvatskom. A kasnije: „Kad je imala početi borba za narodna prava, Brčić je htio tomu pomoći baveći se glagoljicom da bi svima dokazao povijesnu istinu: starost naše pismenosti i kulture.“²³⁴

²²⁸ Mihovil KOMBOL, Zadar kao književno središte, u: *Zadar. Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura* (zbornik), ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1964., 598 (589 – 598).

²²⁹ Zvonimir KULUNDŽIĆ, Glagoljaška stamparija XV–XVI stoljeća Kosinj – Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, god. II, Senj, 1966., 171 – 172 (167 – 308).

²³⁰ Vesna CESTARIĆ, Ivan Brčić – glagoljaš i filolog. U povodu proslave 100-godišnjice Jugoslavenske akademije, *Narodni list*, god. XVII (CV), br. 790, Zadar, 19. studenog 1966., 5.

²³¹ Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866 – 1966), *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XIII–XIV, Zadar, 1967., 435 – 461. Govor V. Cestarić prilikom otkrivanja spomenika Ivanu Berčiću u perivoju zadarskog Instituta JAZU, danas Zavoda za povijesne znanosti HAZU, nalazi se na str. 443 – 445.

²³² Vesna JAKIĆ-CESTARIĆ, Filolog Ivan Brčić (Zadar, 1828 - 1870), *Zadarska revija*, god. XL, br. 6, Zadar, 1991., 238 – 239.

²³³ Vesna CESTARIĆ, Ivan Brčić – pokretač glagoljskih nauka u Dalmaciji, *Zoranić. List mladih*, god. I, br. 4, Zadar, 1971., 14.

²³⁴ Jakša RAVLIĆ, Neke prilike iz kulture za vrijeme narodnog preporoda, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik*, ur. Jakša Ravlić, Matica hrvatska. Zbornici i monografije, knj. III., Zagreb, 1969., 261 – 262 (243 – 265).

Među najbolje izrečenim sažetim ocjenama života i rada I. Berčića nalazi se ona V. Štefanića iz 1976. godine: „Kad je glagoljsko bogoslužje u Dalmaciji bilo spalo na najniže grane, javlja se uz hrvatski preporod prvi školovani glagoljaš 19. stoljeća *Ivan Berčić*. On je svojim djelima: ‘Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico’, Prag 1859; zatim ‘Bukvar staroslovenskoga jezika glagoljskim pismenima za čitanje crkvenih knjiga’, Prag 1860, pa ‘*Čitanka staroslovenskoga jezika*’, Prag 1864. udario temelje širem i dubljem poznavanju glagoljskog pisma, jezika i tekstova. Njegovi radovi predstavljaju pobjedu naziva *glagoljica* nad stoljetnom šarenom nomenklaturom od najstarijeg etničkog naziva *slovenŕsko pismo*, pa *littera sclava* (...)“²³⁵

Instruktivan članak o Berčiću u *Hrvatskom biografskom leksikonu* 1983. piše Josip L. Tandarić: „Iako je Berčić kao filolog bio samouk, dostigao je visoku znanstvenu razinu te je već za života bio cijenjen. To pokazuje i njegov izbor u JAZU i sud njegovih suvremenika, npr. V. Jagića, koji ga je prozvao uskrisiteljem glagoljskih nauka u Dalmaciji. Osobito visoku ocjenu zaslužuje njegova *Čitanka* i vrlo praktičan *Bukvar*. Manje je bio uspješan u *Ulomcima Svetoga pisma*, zbog neujednačena izbora tekstova. Ipak, to se djelo ne smije smatrati završetkom rada na rekonstrukciji hrvatskoglagoljske Biblije nego predradnjom u vezi s obnovom hrvatske redakcije u liturgijskim knjigama. Premda se Berčićev udio u razvitku naše filologije cijeni, njegov rad nakon Jagićeva nekrologa nije iscrpnije obrađen.“²³⁶

Stjepan Antoljak u svom poznatom djelu *Hrvatska historiografija* posvećuje svega jednu stranicu Berčiću, te ga svrstava u poglavlje „Historiografija od 1860. do kraja 19. stoljeća“ odnosno u potpoglavlje o Dalmaciji – uz A. Kuzmanića, D. Fabijanića, G. Ferrari-Cupillija, V. Laga, I. Danila, C. F. Bianchija, L. Mascheka i dr. – u „Zadarski krug“.²³⁷

Dakako, u svojim radovima Eduard Hercigonja,²³⁸ Josip Bratulić²³⁹ i drugi hrvatski slavisti spominju Berčića. Govoreći o društvenim, crkvenim i političkim okolnostima Berčićeva djelovanja, S. Damjanović piše: „Vrijeme njegova života

²³⁵ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Nazivi glagoljskog pisma, *Slovo*, br. 25-26, Zagreb, 1976., 74 (17 – 76).

²³⁶ Josip /Leonard/ TANDARIĆ, Berčić, Ivan (Brčić), filolog (Zadar, 9. I 1824 – Zadar, 24. V 1870), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (A – Bi), Zagreb, 1983., 678 – 679.

²³⁷ Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. II, Zagreb, 1992., 233 – 257 (o Berčiću, 253 – 254); Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, (II. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2004., 578 – 598, (o Berčiću, 595).

²³⁸ Eduard HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost / Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, Zagreb, 1975., 211, 229, 231, 285; Eduard HERCIGONJA, *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983., 41, 62 – 63, 80, 105.

²³⁹ Josip BRATULIĆ, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Zagreb, 1995., 75 – 76; Josip BRATULIĆ, *Aleja glagoljaša. Stoljeća hrvatske glagoljice*, ur. Boris Drandić s prijateljima, (3. dopunjeno i prošireno izdanje), Zagreb, 2019., 181 – 182.

i rada vrijeme je snažnih nastojanja da se dokaže kako je staroslavenska služba Božja pravo, a ne samo povlastica hrvatskih katolika.²⁴⁰

Ovomu svakako treba pribrojiti i radove koji tek djelomično tematiziraju ili spominju Ivana Berčića. Tako M. Reljanović pišući o enciklici *Grande Munus* (Veliko poslanje, 1880.) i pitanju obnove glagoljaštva u Dalmaciji, a u kontekstu događaja koji su joj prethodili, za Berčića tvrdi da se nakon preuzimanja katedre staroslavenskog i hrvatskog jezika na zadarskoj bogosloviji razvio „u velikog stručnjaka staroslavenskog jezika i književnosti“ te da je „doista udahnuo novi život hrvatskoj glagoljskoj baštini u Dalmaciji i time starost i bogatstvo hrvatske pismenosti i kulture suprotstavio tada raširenim i petrificiranim predrasudama o superiornosti talijanske kulture, ljepoti talijanskog jezika i sl.“²⁴¹

Berčić se zasluženno navodi i u opsežnoj sintezi zadarske povijesti za vrijeme austrijske uprave (2009.).²⁴²

Međutim, najveći prinos proučavanju i poznavanju Berčića u Hrvatskoj, ali i izvan Hrvatske, dale su Anica Nazor i Svetlana O. Vialova²⁴³ – obje visoko cijeneći Berčićev život i djelo. U nekolicini svojih zasebnih autorskih tekstova,²⁴⁴

²⁴⁰ Stjepan DAMJANOVIĆ, Tragovi dima, vatre i kiše. Hrvatsko glagoljaško srednjovjekovlje: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci; knj. prva: Faksimili, knj. druga: Opisi rukopisa*, priredila Svetlana O. Vialova, izd. HAZU, Ruska nacionalna biblioteka u Petrogradu, Staroslavenski institut u Zagrebu, Zagreb, 2000., *Vijenac – novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, god. IX., br. 199, Zagreb, (18. listopada 2001.) 2001., 6.

²⁴¹ Mario RELJANOVIĆ, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 43, Zagreb – Zadar, 2001., 359 – 360 (355 – 374).

²⁴² Šime PERIČIĆ, Marija STAGLIČIĆ, Antun TRAVIRKA, Zvezdana RADOS, Glorija RABAC-ČONDRIĆ, *Zadar za austrijske uprave*, Zadar: Matica hrvatska – Ogranak u Zadru (Prošlost Zadra, knj. IV), 2011., 149, 237, 842, 843, 847, 860, 873, 890. Napomenimo kako je na nekoliko mjesta u ovoj knjizi došlo do nespretnog izjednačavanja (zbog istoga imena i prezimena) šibenskog biskupa Ivana Berčića i kanonika Ivana Berčića [Brčića] Zadrana.

²⁴³ O važnosti i priznatosti rada Svetlane O. Vialove rječito svjedoče i brojni nekrolozi napisani po njezinoj smrti; Anica NAZOR, *In memoriam*: Svetlana O. Vialova (Sankt-Peterburg, 11. listopada 1929. – Sankt-Peterburg, 27. [!] srpnja 2015.), *Slovo*, br. 66, Zagreb, 2016., 227 – 232; Ivan BOTICA, Tomislav GALOVIĆ, *In memoriam*: Dr. sc. Svetlana Olegovna Vialova (1929. – 2015.), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 48 /= Tematski blok [drugi dio] / Themed issue [second part]: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context* /, Zagreb, 2016., 27 – 28.

²⁴⁴ Uz tekstove već spomenute u ovome radu posebno v. Anica NAZOR, Ivan Berčić (Zadar 9. I. 1824 – 24. V. 1870), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5-6, Zadar, 2001., 478 – 485; Svetlana Olegovna VIALOVA, Глаголические памятники в хранилищах России, *Slovo*, br. 54-55/2004-2005, Zagreb, 2006., 171 – 194; Светлана О. ВЯЛОВА, Еще одна глаголическая рукопись хорватского писца Юрия Чернича?, u: „*Az grišni diak Branko pridivkom Fučić*“ – *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića* (1920. – 1999.), ur. Tomislav Galović, Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 551 – 560; Светлана О. ВЯЛОВА, Хорватские кириллические памятники XVI–XIX в. собрания И. Берчица в Российской национальной библиотеке, *Filologija*, knj. 63, Zagreb, 2014., 223 – 243; Svetlana Olegovna VIALOVA, Рукописи писцов францисканцев третьего ордена в Российской национальной библиотеке в Санкт-Петербурге, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47/1 /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context* /, Zagreb, 2015., 85 – 110.

a napose u zajedničkoj suradnji na kapitalnom izdanju *Glagoljskih fragmenata Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci (Faksimil i Opis fragmenata)*,²⁴⁵ te na priređivanju faksimila i teksta *Glagoljskog zbornika XV. st.* iz Zbirke Ivana Berčića,²⁴⁶ ukazali su na Berčića kao iznimno važnu osobu u slavističkim obzorjima „dugoga“ 19. stoljeća.

Definitivno pak najbolji tekst u pogledu kontekstualizacije, ali i vrjednovanja života i djela Ivana Berčića jest sažeti pregled „Hrvatskog glagolizma u XIX. stoljeću“ Anice Nazor koji je publiciran 2009. godine u jednoj od naših – od hrvatske samostalnosti – najvažnijih kulturnih edicija *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*.²⁴⁷ Tu je Berčić dobio svoje zasluženno mjesto, među prvacima tadašnje slavističke znanosti.

Zanimljiv prinos proučavanju života i djela I. Berčića dali su na koncu i sami studenti, kojima je u svoje vrijeme bio vrlo posvećen upravo Berčić. Riječ je o zborniku radova iz Ćirilometodske baštine u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća studenata hrvatskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku naslovljenom *Slovo o slovu*. Zbornik je uredila

²⁴⁵ Anica NAZOR, Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. X, br. 1-4/2001, Zagreb, 2002., 51 – 56; Svetlana O. VIALOVA, Predgovor knjizi *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*, *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. X, br. 1-4/2001, Zagreb, 2002., 57 – 62.

²⁴⁶ *Глаголический сборник XV в. – Glagoljski zbornik XV. st. / Собрание И. Берчица – Zbirka Ivana Berčića*, (faksimil), Anica Nazor (ur.), Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/1, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2016.; *Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берчица, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5, / Codex glagoliticus seculi XV*, Svetlana O. Vialova (uvod, sadržaj i transliteracija), Anica Nazor (redaktorica i urednica), Rafaela Božić i Eugeniya Ćuto (prevoditeljice), Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/2, 2016.; Pavao KERO, Put u Petrograd, *Slovo rogovsko – glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, br. 3, god. III., Zadar, 2015., 55 – 56; Vesna BADIURINA STIPČEVIĆ, Iz zadarske glagoljaške riznice (Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берчица, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5, Svetlana O. Vialova, Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/1,2, 2016., Knjiga 1., 156; Knjiga 2., 224), *Hrvatska revija. Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu življenja*, god. XVIII., br. 2, Zagreb, 2018., 53 – 54; Ivica VIGATO, Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5, *Slovo rogovsko – glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, br. 5, god. IV.[V.], Zadar, 2017., 46 – 47.

²⁴⁷ Anica NAZOR, Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Josip Bratulić, Josip Vončina, Antun Dubravko Jelčić, gl. ur. Mislav Ježić, Zagreb, 2009., 308 – 310, 313, 314 – 315 (304 – 316).

Milica Lukić, a objavljen je 2010. godine.²⁴⁸ U njemu se nalazi tekst „Glagoljaška djelatnost Ivana Berčića“ koji potpisuju Željka Mikić i Martina Pavin.²⁴⁹

RIJEČ NA KRAJU – ZAKLJUČNI POGLED

V. Jagić je, osim često u literaturi citiranih riječi kojim Berčića naziva „uskrisiteljem nauka glagolskih u Dalmaciji“, tomu još pridodao važnu činjenicu da on – unatoč tomu što ne „bijaše istina u njega niti velika bogatstva, niti visoka dostojanstva, kojim bi tomu svojem ljubimčetu u pomoć pritjecao, ali što više vriedi, u njega bijaše bistra uma, obilata znanja i odlučne volje“ – pa takvim pothvatom i nastojanjima „htjede glagolizmu u Dalmaciji naučni ugled pribaviti“.²⁵⁰ Također ga je usporedio s radom i nastojanjima dvojice reformatora liturgijskih knjiga i priređivača novih izdanja glagoljskih misala – fra Rafaelom Levakovićem (1597. – 1649.) i zadarskim nadbiskupom Matejem Karamanom (1700. – 1771.): „Nakon Levakovića u XVII i Karamana u XVIII vijeku bio bi spominjan Ivan Brčić kao onaj čovjek, koji je liturgijske knjige ne samo ispravio, nego i do savršene visine podigao, koju ište današnja nauka filologijska isto toliko, koliko i kanonički propisi katoličke crkve.“²⁵¹ Važno je također skrenuti pozornost na činjenicu da je Berčić puno toga u studiju slavistike morao savladavati sam, čitajući i učeći iz dostupnih knjiga te održavanjem korespondencije s vodećim filolozima svoga vremena.

S druge pak strane, I. Milčetić ovako uspoređuje i skicira sabiračku djelatnost i nastojanja Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Ivana Berčića: „Kukuljević je prodao u nevoļi svoju knjižnicu. Ova mu prodaja nije digla glasa među malenim ļudima. Ipak je njegova knjižnica sačuvana Hrvatskoj. Glagoljske književne starine, rukopisne i stampane, što ih mnogozaslužni naš književnik pop Ivan Berčić bješe skupio, uredio i popisao, prodadoše njegovi baštinići ruskoj vladi te su

²⁴⁸ *Slovo o slovu. Zbornik radova iz Ćirilometodske baštine u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća studenata hrvatskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta u Osijeku*, ur. Milica Lukić, Osijek, 2010. Zastupljeni autori: Mihael Slivečko, Matej Trojan, Katarina Ocelić, Željka Mikić, Martina Pavin, Anita Čavlović, Tamara Damjanović, Anja Flidr, Kristina Mlinac, Martina Svrtan, Melita Cenbauer, Karlo Kobaš, Ilona Hnatko, Marko Ek i Alen Orlić.

²⁴⁹ Željka MIKIĆ, Martina PAVIN, Glagoljaška djelatnost Ivana Berčića, u: *Slovo o slovu. Zbornik radova iz Ćirilometodske baštine u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća studenata hrvatskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta u Osijeku*, ur. Milica Lukić, Osijek, 2010., 54 – 67.

²⁵⁰ Vatroslav JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, u: Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb: Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1870., VII.; Osvrt: ***Živěte, Listovi prijatelju o glagolici, *Katolička Dalmacija*, god. XII., br. 9, Zadar, 3. veljače 1881., [3].

²⁵¹ Vatroslav JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, u: Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb: Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1870., XIV.

sada u petrogradskoj 'Publičnoj Biblioteci', bome daleko od svoje domovine, nepristupne hrvatskim slavistima, jer nije baš lako svladati one dimenzije, da dodeš do Petrograda. Uvažiti se mora ipak ovo. I Kukuļević i Berčić počese u nas kupiti starine, kada većina našega svijeta i ne shvaćase njihove vrijednosti. Po otoku Krku zamatavahu žene kudjele u pergamene, a muškarci ih upotrebljavahu za krpāne postola. Nikada ne ću zaboraviti nekoga fratra u Glavotoku, koji mi reče tamo negdje oko 1880. godine: 'Bilo je u nas, da, pergamena i razderanih kniga na samostanskom tavanu, nego sam ja dao sve ovake nepotrebne stvari baciti na žal... ' Koliko je ovako propalo hrvatskih starina? Nijesu li dakle bili Kukuļević i Berčić zaslužni ljudi, što su sabrali toliko starina, koje bi bile inače propale? Ovo je trebalo, mislim, jedamput otvoreno reći."²⁵²

Umjesto zaključka možemo samo pozdraviti održavanje međunarodnog znanstvenog skupa „Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo“ u organizaciji Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Sveučilišta u Zadru, Zadarske nadbiskupije, Ruske akademije znanosti – Instituta za lingvistička istraživanja i Ruske nacionalne knjižnice u Sankt Peterburgu te ukazati na potrebu istraživanja i pisanja *Povijesti hrvatskoga glagoljaštva i glagolizma*, a to se radi upravo na ovakav način.

²⁵² Ivan MILČETIĆ, Otok Krk i glagoljska književnost, *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1913.*, Krk, 1914., 27 – 28 (19 – 28).

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Arhiv Provincije franjevac trećoredaca glagoljaša, Zagreb
 Arhiv Samostana sv. Marije franjevac trećoredaca glagoljaša na Glavotoku, o. Krk
 Gradska knjižnica Zadar
 Knjižnica HAZU, Zagreb
 Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu
 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
 Narodni muzej/Národní muzeum, Prag
 Znanstvena knjižnica Zadar

LITERATURA:

- ANTOLJAK, Stjepan, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. II, Zagreb, 1992.
 ANTOLJAK, Stjepan, *Hrvatska historiografija*, (II. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2004.
 BABIČ, Vanda, *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste v 17. in 18. stoletju*, Ljubljana, 2000.
 BADURINA STIPČEVIĆ, Vesna, Iz zadarske glagoljaške riznice (Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берчича, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5, Svetlana O. Vialova, Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/1,2, Zadar, 2016., Knjiga 1., 156; Knjiga 2., 224), *Hrvatska revija. Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu življenja*, god. XVIII., br. 2, Zagreb, 2018., 53 – 54.
 BADURINA STIPČEVIĆ, Vesna, Hrvatskoglagojska Biblija, u: *Biblija – knjiga Mediterana par excellence. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 24. do 26. rujna 2007. u Splitu*, ur. Marijan Vugdelija, Biblioteka Knjiga Mediterana, knj. 61, Split, 2010., 383 – 398.
 BELIĆ, Aleksandar, Brčić Ivan (1824 – 1870), u: *Narodna enciklopedija srpsko–hrvatsko–slovenačka*. I. knjiga: A–H, ur. Stanoje Stanojević, Zagreb, 1925., 208. Također i u ćirilicom izdanju (str. 281).
 BERČIĆ, Ivan, [„Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta“], *Il Nazionale*, god. III., br. 13, Zadar, 1864., Prilog.
 BERČIĆ, Ivan, Književna novost. U Zadru, na 1. srpnja 1864., *Napredak*, god. XVII, br. 84, Zadar, 1864., [4] /tekst na ćirilici/.
 BERČIĆ, Ivan, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864.
 BERČIĆ, Ivan (prir.), *Ulomci Svetoga pisma obojega Uvjeta staroslovenskim jezikom*, I-V, Prag, 1864. – 1871.
 BERČIĆ, Ivan, Brojna vrijednost slova **Λ**, *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti /Razred historičko-filologički/*, knj. II, Zagreb, 1868., 185 – 191.
 BERČIĆ, Ivan, *Dvje službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb 1870.

- BERČIĆ, Ivan [BRČIĆ, Ivan], Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. LIX., Zagreb, 1881., 158 – 185.
- BERČIĆ, Ivan [BRČIĆ, Ivan], DANILOV, Ivan, PETRANOVIĆ, Božidar, Na stoljetni god o. Jandrije Kačića-Miošića. Poziv, *Glasnik dalmatinski*, god. XI., br. 99, Zadar, 1859., 4.
- BERČIĆ, Ivan [BRČIĆ, Ivan], DANILOV, Ivan, PETRANOVIĆ, Božidar, Na stolitni god. O Andrie Kačića-Miošića. U Zadru na S. Andriju 1. 1859., *Srbski dnevnik*, god. VIII, br. 98, Zadar, 1859. /tekst na ćirilici/.
- Besiede Divkovija svarhu Evanġelja nedieġlnieh priko svega godiŝća; koe Besiede iz razlikieh diaċkieh kġniga privede, ispisa i sloġi bogojlubni Bogoslovac fra Matie Divkovij iz Ielaŝak, Reda Svetoga Franĉeŝka, iz Provincie primenkom Bosne Arġentine. U koie se Besiedah zdarġe mnoge stvari vele vriedne i korisne koliko za redovnike, toliko za svietovġne ġlude, kako se oĉito vidi ĉateġiem ove kġnige. U Mnetcieh: Po Petru Marii Bertanu, kod Carkve, S[ve]te Marie Formoġe, 1616.
- BIANCHI, Carlo Federico, *Zara cristiana*, vol. I, Tipografia Woditzka, Zara, 1877.
- BLAŢEVIĆ KREZIĆ, Vera, *Jezik Misala Dragutina Antuna Parĉića*, doktorski rad, mentori: prof. dr. sc. Mateo Źagar i izv. prof. dr. sc. Milica Lukić, Sveučiliŝte u Zagrebu, Filozofski fakultet – Poslijediplomski doktorski studij medievistike, Zagreb, 2016.
- BLAŢEVIĆ KREZIĆ, Vera, *KnjiŹevnim radnjami za Crkvu i Domovinu. O novocrkvenoslavenskome jeziku* Parĉićeva misala iz 1893., Zagreb, 2020.
- BOGOVIĆ, Mile, Staroslavenska liturgija u Biskupiji Senjskoj i Modruškoj u 19. stoljeću i Parĉićev Misal, u: *Dragutin Parĉić (1832 – 1902): 160. obljetnica roĊenja i 90. obljetnica smrti hrvatskoga jezikoslovca. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa „Źivot i djelo Dragutina Parĉića odrġanoga u Zadru i Preku 18. i 19. listopada 1992.“*, ur. Julije Derossi, Zadar, 1993., 63 – 78.
- BOGOVIĆ, Mile, *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Ćudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*, priredio Ante BeŹen, Zagreb, 2019.
- BOGOVIĆ, Mile, Jezik hrvatskih liturgijskih knjiga od Prvotiska do Parĉića, u: *Zbornik u ĉast Petru Strĉiću*, ur. Maja Polić i Elvis Orbanić, Rijeka, 2012., 257 – 267.
- BOLONIĆ, Mihovil, O Źivotu i radu Dragutina A. Parĉića (U povodu 70. obljetnice smrti), *Bogoslovska smotra*, god. XLII., br. 4, Zagreb, 1972., 413 – 433.
- BOLONIĆ, Mihovil, *Otok Krk – kolijevka glagoljice*, Zagreb, 1980.
- BOLONIĆ, Mihovil, Źivot i djelo Dragutina Antuna Parĉića (U povodu 150. obljetnice roĊenja i 80. obljetnice smrti), *Croatica Christiana periodica*, god. VI., br. 10, Zagreb, 1982., 172 – 188.
- BONEFAĆIĆ, Kvirin Klement, v. DAROSLAV
- BOTICA, Ivan, GALOVIĆ, Tomislav, *In memoriam: Dr. sc. Svetlana Olegovna Vialova (1929. – 2015.)*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučiliŝta u Zagrebu*, vol. 48 /= Tematski blok [drugi dio] / Themed issue [second part]: *Trećoredska glagoljaŝka tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*/, Zagreb, 2016., 27 – 28.
- BOTICA, Ivan, GALOVIĆ, Tomislav, Egdotika glagolskih notarskih isprava, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. XVI, 1, Zadar, 2020., 23 – 73.

- BRATULIĆ, Josip, Mihovil Pavlinović i borba za glagoljicu u Dalmaciji u XIX. stoljeću. *Forum – mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. XXIX-59/3-4, Zagreb, 1990., 385 – 400.
- BRATULIĆ, Josip, Mihovil Pavlinović i borba za glagoljicu u Dalmaciji u 19. stoljeću, u: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, prir. Nikša Stančić, Zagreb, 1990., 377 – 390.
- BRATULIĆ, Josip, *Leksikon hrvatske glagoljice*, Zagreb, 1995.
- BRATULIĆ, Josip, Staroslavenske početnice i čitanke u XIX. i XX. stoljeću, *Nova Croatica – časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*, god. VI. [XXXVI.], br. 6 [56], Zagreb, 2012., 91 – 106.
- BRATULIĆ, Josip, *Aleja glagoljaša. Stoljeća hrvatske glagoljice*, ur. Boris Drandić s prijateljima, (3. dopunjeno i prošireno izdanje), Zagreb, 2019.
- BRČIĆ, Ivan, v. BERČIĆ, Ivan
- BURIĆ, Josip, Kanonici hrvatskoga kaptola sv. Jeronima u Rimu (1589-1901), *Radovi Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu*. Sv. III-IV. *Posvećeni o. Stjepanu Sakaču prigodom 80-godišnjice života | Studia Instituti Chroatorum historici Romae*. Vol. III-IV. *In honorem Stephani Sakač LXXX vitae annum agentis dicata*, ur. Ivan Vitezić, Josip Burić, Bazilije Pandžić, Atanazije Matanić, Rim, 1971., 91 – 158.
- CESTARIĆ, Vesna, Ivan Brčić – glagoljaš i filolog. U povodu proslave 100-godišnjice Jugoslavenske akademije, *Narodni list*, god. XVII (CV), br. 790, Zadar, 19. studenog 1966., 5.
- CESTARIĆ, Vesna, [Izlaganje / Život i rad Ivana Brčića, glagoljaša i filologa], u: Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866 – 1966), *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XIII-XIV, Zadar, 1967., 435 – 461.
- CESTARIĆ, Vesna, Ivan Brčić – pokretač glagoljskih nauka u Dalmaciji, *Zoranić. List mladih*, god. I, br. 4, Zadar, 1971., 14.
- CESTARIĆ, Vesna, v. JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna
- CRONIA, Arturo, *Lenigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente*, (Estratto dalla *Rivista Dalmatica*, Anno VI-VII-VIII), Zara, 1922. [1925.].
- ČRNČIĆ, Ivan, Rimsko-slovinška služba sv. Kurilu i Metodu, *Starine JAZU*, knj. XIV, Zagreb, 1882., 210 – 220.
- ČUNČIĆ, Marica, Prilog rekonstrukciji hrvatske glagoljske Biblije, *Slovo – časopis Staroslavenskoga instituta*, br. 60, Zagreb, 2010., 167 – 197.
- ĆOSIĆ, Vjekoslav, Parčičeva pisma Strossmayeru (Predavanje u povodu 100. obljetnice smrti Dragutina Antuna Parčića 19. prosinca 2002.), *Zadarska smotra*, god. LII., br. 1-3, Zadar, 2003.[2005.], 55 – 98.
- ĆOSIĆ, Vjekoslav, Parčičeva pisma Račkome, *Zadarska smotra*, god. LIX., br. 3-4, Zadar, 2010., 83 – 117.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Osijek – Zagreb, 1991.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Tragovi dima, vatre i kiše. Hrvatsko glagoljaško srednjovjekovlje: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci; knj. prva: Faksimili, knj. druga: Opisi rukopisa*, priredila Svetlana O. Vialova, Zagreb, 2000., *Vijenac – novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, god. IX., br. 199, Zagreb, (18. listopada 2001.) 2001., 6.

- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Kroatistika u Jagićevoj povijesti slavenske filologije, u: *Zbornik o Vatroslavu Jagiću, književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 1. listopada 2005., Varaždin, 13. – 15. listopada 2005., knj. 1 i 2, (Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici, sv. 10/I.), gl. ur. Tihomil Maštrović, Zagreb, 2007., 37 – 48.*
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Strossmayerova nastojanja oko glagoljskih liturgijskih knjiga, u: *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera. Zbornik radova [Osijek, Đakovo, 15. – 17. svibnja 1990.], ur. Stanislav Marijanović, Osijek, 2008., 365 – 372.*
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, (III. popravljeno izdanje), Zagreb, 2012.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, (3. neizmijenjeno izd.), Zagreb, 2013.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Izvori i rukavci*, Zagreb, 2016.
- DAROSLAV (= Kvirin Klement BONEFAČIĆ), *Dragutin A. Parčić 26. V. 1832. – 25. XII. 1902.*, Krk, 1903.
- DEKOVIĆ, Darko, Historiografija hrvatskoga glagoljaštva, u: *II. kongres hrvatskih povjesničara. Hrvatska i Europa – integracije u povijesti*, (knjiga sažetaka), ur. Irena Benyovsky i Neven Budak, Zagreb, 2004., 97 – 98.
- DEKOVIĆ, Darko, Historiografske prijelomnice hrvatskoga glagoljaštva 1850. – 1970., *Rijeka. Časopis Povijesnog društva Rijeka*, god. IX., sv. 2., Rijeka, 2004., 15 – 23.
- DELBIANCO, Valnea, *Talijanski kroatist Arturo Cronia (Zadar 1896. – Padova 1967.)*, Split, 2004.
- DEŽELIĆ, Velimir, Pisma pisana dru. Ľudevitu Gaju i neki njegovi sastavci (1828–1850.), sabrao i uvodom popratio ~, u: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 6., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1909.
- DEŽELIĆ, Velimir, Berčić, Ivan, učitelj staroslavenskog jezika na zadarskom sjemeništu, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 sa pregledom povijesti Hrvatske, Bosne i Istre, hrvatske književnosti i razvitka hrvatskog jezika, te hrv. vladara, hercega, banova i biskupa kao uvodom. sa 9 zasebnih slika, te 421. slikom u tekstu. Prigodom proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva*, ur. Emilij Laszowski, Odbor za izdavanje knjige Zaslužni i znameniti hrvati 925-1925., Zagreb, 1925. (reprint izdanje: „August Cesarec“, Zagreb, 1990.), s. v. (26).
- DUNDOVIĆ, Zdenko, Utjecaj šibenskog biskupa Ivana Berčića (1844. – 1855.) na duhovnu i intelektualnu formaciju glagoljaša Ivana Berčića, u: *Međunarodni znanstveni skup „Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo“ / Международная научная конференция „Иван Берчич (1824 – 1870) – жизнь и деятельность“*, (knjižica sažetaka), ur. Tado Oršolić i Grozdana Franov-Živković, Zadar, 2018., 6 – 7.
- Энциклопедия славянской филологии*. Выпуск 1. Ягич И.В. История славянской филологии / Под ред. орд. акад. И.В. Ягича. Издание Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, Санктпетербург, 1910.
- Энциклопедия славянской филологии*. Выпуск 3. Графика у славян: I. И.В. Ягич. Вопрос о рунах у славян. II. В. Гардтгаузен. Греческое письмо IX-X столетий.

- III. И. В. Ягич. Глаголическое письмо. Издание Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, Санктпетербург, 1911.
- FERRARI-CUPILLI, Giuseppe (ricordazione di), *Delle virtù e dei meriti di monsignore Giovanni Bercich, Zaratino, vescovo di Sebenico*, Zara (Fratelli Battara), 1857. (Appendix: Lettera a mons. Bercich / Antonio Peteani. Menzione funebre di Tommaso Fumegallo).
- FUČIĆ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.
- GALOVIĆ, Tomislav, Veliki glagoljaš Ivan Berčić. U Zadru održan međunarodni znanstveni skup o svećeniku i akademiku Ivanu Berčiću (1824. – 1870.), *Kvarnerski vez – list za vjerski, kulturni i društveni život*, god. XXII., br. 2 (262), Krk, veljača 2019., 26 – 27.
- GAVERLOVIĆ, Andra, Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karađiću, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 5, Zagreb, 1907., 268 – 277.
- Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili / Глаголические фрагменты Ивана Берчича в Российской национальной библиотеке. Факсимиле.* Priredila / К изданию подготовила: Svetlana O. VIALOVA / Светлана О. ВЯЛОВА, Zagreb / Загреб, 2000.
- Глаголический сборник XV в. – Glagoljski zbornik XV. st. / Собрание И. Берчича – Zbirka Ivana Berčića*, (faksimil), Anica Nazor (ur.), Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/1, Zadar, 2016.
- Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берчича, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5 / Codex glagoliticus seculi XV*, Svetlana O. Vialova (uvod, sadržaj i transliteracija), Anica Nazor (redaktorica i urednica), Rafaela Božić i Eugenija Ćuto (prevoditeljice), Monumenta glagolitica Archidiocesis Iadertinae, vol. XX/2, Zadar, 2016.
- GOSTL, Igor, *Dragutin Antun Parčić*, Zagreb, 1998.
- GRANIĆ, Miroslav – MARTINOVIĆ, Denis, *Plemstvo Kraljevine Dalmacije 1814. – 1918.*, Državni arhiv u Zadru i Književni krug Split (Biblioteka Knjiga Mediterana, sv. 100), Zadar, 2018.
- GRBIN, Nedo, Glagoljski spomenici na zadarskom području, u: *Iskoni bē slovo. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi Svetog Ivana Krstitelja*, ur. Antun Badurina, Provincijalat franjevac trećoredaca (Novaja i vethaja, knj. 7) i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 112 – 126.
- GRUBŠIĆ, Vinko, *Grafija hrvatske lapidarne ćirilice*, München – Barcelona, 1978.
- HAMM, Josip, Berčić (Brčić), Ivan, glagoljaš i filolog (Zadar, 9. I. 1824 – Zadar, 24. V. 1870), *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 1 (A – Bosk), Zagreb, 1955., s. v. (478 – 479).
- HAUPTOVÁ, Zdeňka, P. J. Šafařík a hlaholice, *Slovo*, br. 56-57/2006-2007, Zagreb, 2008., 197 – 208.
- HERCIGONJA, Eduard, *Srednjovjekovna književnost / Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, Zagreb, 1975.
- ŽHERCIGONJA, Eduard, *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb, 1983.

- HERCIGONJA, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, (II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Zagreb, 2006.
- Il 19 aprile 1839 giorno natalizio di S.M.I.R.A. Ferdinando I. / sonetto*, G. Bercich, Zara: Tipografia Battara, [1839.].
- Ivan Kukuljević Sakcinski u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U povodu 200. obljetnice rođenja*, ur. Ivan Kosić, (Nakladnički niz Velike obljetnice u NSK), Zagreb, 2016.
- IVANČIĆ, Stjepan [M.], *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi*, Zadar, 1910.
- IVČEVIĆ, Mate (IVČEVIĆ, Matteo), *Intorno a Giovanni Berčić, canonico onorario e professore, ecc. ecc. Parole dette ai socii del Gabinetto di lettura pel clero cattolico in Zara dal primo procuratore prof. don Matteo Ivčević nella Conferenza generale del 9 giugno*, Zara (Tip. Demarchi-Rougier), 1870.
- JAGIĆ, Vatroslav, Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni, za čitanje crkvenih knjig. Sastavio svećenik Ivan Berčić, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti* I/1-3, Zagreb, 1864., 129 – 131.
- JAGIĆ, Vatroslav, Von kroatischen Büchertisch, *Slavisches Centralblatt. Wochenschrift für Literatur, Kunst, Wissenschaft und nationale Interessen des Gesamtslaventhums*, god. I., br. 4, Bautzen, 1865., 30 – 31.
- JAGIĆ, Vatroslav, II. Kratke književne viesti. Kratak priegled hrvatsko-srbske književnosti od posljednje dvie-tri godine, *Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti* III/1, Zagreb, 1866., 567.
- JAGIĆ, Vatroslav, Bücherschau, *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*, god. III., br. 5, Bautzen, 1867., 19.
- JAGIĆ, Vatroslav, Bücherschau, *Centralblatt für slavische Literatur und Bibliographie*, god. III., br. 6, Bautzen, 1867., 22 – 23.
- JAGIĆ, Vatroslav, Pop Ivan Brčić, u: Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb, 1870., III-XV.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Prete Giovanni Brčić*, (traduzione dal Croato di Antonio Simonić), Zara., 1871.
- JAGIĆ, Vatroslav, Erinnerungsblätter an Ivan Berčić und Dragutin Parčić, *Archiv für slavische Philologie*, sv. 31, br. 1-2, Berlin, 1910., 288 – 300.
- JAGIĆ, Vatroslav, Hrvatska glagolska književnost, u: Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Zagreb, 1913., 9 – 60.
- JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna, Filolog Ivan Brčić (Zadar, 1828 - 1870), *Zadarska revija*, god. XL, br. 6, Zadar, 1991., 238 – 239.
- JELIĆ, Luka (JELIĆ, Lucas), *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglae, 1906.
- KALAJ, Janko, Berčić (Brčić), 1. Ivan, * Zadar 9. I. 1824, † Zadar 24. V. 1870, svećenik, pisac, *Hrvatska enciklopedija*, sv. II (Autonomaši – Boito), Zagreb, 1941., 414 – 415.
- KASANDRIĆ, Pietro, *Il Giornalismo Dalmato dal 1848 al 1860*, Zara, 1899.
- KERO, Pavao, Put u Petrograd, *Slovo rogovsko – glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, br. 3, god. III., Zadar, 2015., 55 – 56.

- KERO, Pavao, Grob Ivana Berčića na Gradskom groblju u Zadru, *Slovo rogovsko. Glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, br. 6, god. IV.[VI!], Zadar, 2018., 11 – 13.
- KISIĆ, Vinko, *Osvit u Dalmaciji*, (Preštampano iz Obzora), Zadar, 1909.
- KOMBOL, Mihovil, Zadar kao književno središte, u: *Zadar. Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura* (zbornik), ur. Jakša Ravlič, Zagreb, 1964., 589 – 598.
- Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga prva: Od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, (Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1928.
- Korespondencija Rački-Strossmayer. Knjiga druga: Od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881. O stogodišnjici rođenja Franje Račkoga*, ur. Ferdo Šišić, (Posebna djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1929.
- KOSIĆ, Ivan, *Album hrvatske cirilice u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, Zagreb, 2018.
- KOVAČIĆ, Slavko, Don Frane Bulić i glagoljica, *Crkva u svijetu*, god. XX., br. 2, Split, 1985., 169 – 181.
- KOVAČIĆ, Slavko, *Iz povijesti škola i odgojnih ustanova*, Split, 2020.
- KRSTIĆ, Kruno, *Studije, rasprave i članci*, prir. Božidar Petrač, Zagreb, 2015.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854. Od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, načelnika društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah. (Čitano u velikoj skupštini istoga društva dne 24. travnja o. g.), *Neven*, god. IV., br. 17, Zagreb, 1855., 261–270.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slovensku književnost i starine*, Zagreb, 1857.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan (ur.), *Bibliografija hrvatska. Dio prvi: Tiskane knjige*, (Bibliografija Jugoslavenska, knj. 1. Bibliografija hrvatska), Zagreb, 1860., Ponovljena izdanja: Ljubljani: Cankarjeva založba, 1974.; Zagreb, 2011.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan (ur.), *Acta Croatica – Listine hrvatske*, Monumenta historica Slavorum meridionalium – Povjesni spomenici južnih Slavenah, knj. I, Zagreb, 1863.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Izabrana djela*, (prir. Nikola Batušić), Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1997.
- KULUNDŽIĆ, Zvonimir, Glagoljaška štamparija XV–XVI stoljeća Kosinj – Senj – Rijeka, *Senjski zbornik*, god. II, Senj, 1966., 167 – 308.
- LINKE, Krešimir, Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790 – 1865), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* /3. ser./, god. XLIV., Zagreb, 2011., 219 – 260.
- LOKMER, Juraj, John Mason Neale: glagoljica, glagoljaško bogoslužje i otok Krk u putopisu iz 1861. godine, *Krčki zbornik*, sv. 75, Krk, 2019., 67 – 144.
- LOZOVINA, Vinko, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Povijesni pregled regionalne književnosti u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri (800 – 1890)*, Zagreb, 1936.
- LUKIĆ, Milica, Crtice o sveslavenskom hodočašću u Rim 1881. (Prilog za noviju povijest glagolizma), u: *Zavičajnik. Zbornik Stanislava Marijanovića povodom sedamdesetogodišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada*, prir. Milovan Tatarin, Osijek, 2005., 233 – 249.

- LUKIĆ, Milica, Polemike oko jezika i pisma liturgijskih staroslavenskih knjiga u 19. stoljeću, s osobitim obzirom na tekstove Dragutina Antuna Parčića i Ivana Milčetića, u: *Knjige poštujući, knjigama poštovan. Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*, ur. Davor Dukić i Mateo Žagar, Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Zbornici), MMX., 283 – 292.
- LUKIĆ, Milica, Dragutin Antun Parčić i njegov *Rimski misal slavenskim jezikom* (Rim, 1893.) (U povodu 100. obljetnice Parčićeve smrti i pretiska njegova glagoljskog Misala u Crnoj Gori), *Lingua Montenegrina. Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, god. V, br. 10, Podgorica, 2012., 317 – 337.
- LUKIĆ, Milica, BLAŽEVIĆ KREZIĆ, Vera, Hrvatski novocrkvenoslavenski jezik u XIX. stoljeću (Početak jezične obnove na primjeru domisalskih izdanja Dragutina Antuna Parčića), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47/1 /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*/, Zagreb, 2015., 393 – 410.
- LUKIĆ, Milica, PILJ-TOMIĆ, Marina, Staroslavenske liturgijske knjige na hrvatskom nacionalnom prostoru u XIX. stoljeću, *Lingua Montenegrina. Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, god. III, br. 6, Cetinje, 2010., 75 – 107.
- MACAN, Trpimir, Pogled u dalmatinsko-zagrebačke veze 1835-1847., u: *Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848. Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986. održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru*, (zbornik radova), ur. Nikola Ivanišin, Zadar, 1987., 593(307) – 607(321).
- MANCE, Ivana, Ivan Kukuljević u Dalmaciji 1854. i 1856. godine: spomenici srednjovjekovlja kao uporište hrvatskoga nacionalnog identiteta, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 57, Zadar, 2015., 239 – 256.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Jadertina Croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru*, I. dio – knjige, (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti / Hrvatska bibliografija [Niz C, knj. 2/1]), Zagreb, 1949.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866 – 1966), *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XIII-XIV, Zadar, 1967., 435 – 461. (govor V. Cestarić prilikom otkrivanja spomenika Ivanu Berčiću u perivoju zadarskog Instituta JAZU, danas Zavoda za povijesne znanosti HAZU, nalazi se na str. 443 – 445).
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, Tri zaslužna Androvića, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 26, Zadar, 1979., 25 – 45 + 6 sl.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća (Jadertina Croatica)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Djela, knj. 6), Zagreb, 1979.
- Memoria sulla conversione dell'alfabeto glagolito nel latino pei libri liturgici slavi di rito romano presentata dai sacerdoti delle diocesi di Spalato e Makarska al reverendissimo ordinario*, (Edizione privata), Zara, 1882.
- MIHALJEVIĆ, Ana, MIHALJEVIĆ, Milan, *Brevis grammatica Slavica* fra Benedikta Mihaljevića, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta*

- u Zagrebu, vol. 47, br. 1 /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*/, Zagreb, 2015., 463 – 484.
- MIKIĆ, Željka, PAVIN, Martina, Glagoljaška djelatnost Ivana Berčića, u: *Slovo o slovu. Zbornik radova iz Ćirilometodske baštine u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća studenata hrvatskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta u Osijeku*, ur. Milica Lukić, Osijek, 2010., 54 – 67.
- MILČETIĆ, Ivan Savez slavenskih akademija, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911.*, knj. 26, Zagreb, 1911., 255 – 264.
- MILČETIĆ, Ivan, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu. Izvještaj ~, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1911.*, knj. 26, Zagreb, 1911., 265 – 271.
- MILČETIĆ, Ivan, Hrvatska glagoljska bibliografija. I. Dio. Opisi rukopisâ, *Starine JAZU*, knj. XXXIII, Zagreb, 1911.
- MILČETIĆ, Ivan, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knjiga 2., Zagreb, 1955., 93 – 128 + 10. sl. (tekst je za objavu priredio, napomenom i bilješkama popratio te uredio Vjekoslav Štefanić).
- MILČETIĆ, Ivan, Otok Krk i glagoljska književnost, *Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1913.*, Krk, 1914., 19 – 28.
- MIRNIK, Ivan, Mijat Sabljar, *Muzeologija*, br. 28/1990, Zagreb, 1991., 14 – 18.
- MLADINEO MIKA, Hania, Don Matteo (Mate) Ivčević, *Kulturna baština*, br. 40, Split, 2014., 41 – 60.
- MRKONJIĆ, Tomislav, J. J. Strossmayer i glagoljski misal iz 1893., *Slovo*, br. 56-57/2006-2007, Zagreb, 2008., 379 – 389.
- NAZOR, Anica, Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. X, br. 1-4/2001, Zagreb, 2002., 51 – 56.
- NAZOR, Anica, Ivan Berčić (Zadar 9. I. 1824 – 24. V. 1870), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5-6, Zadar, 2001., 478 – 485.
- NAZOR, Anica, Milčetićevo opis tiskanih glagoljskih knjiga u petrogradskoj zbirci Ivana Berčića, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću – književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001.*, ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu / Hrvatski književni povjesničari – Znanstveni zbornici, sv. 7., Zagreb, 2002., 33 – 38.
- NAZOR, Anica, Milčetić i Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, *Republika*, god. LIX, br. 3, Zagreb, 2003., 113 – 115. (tekst pročitao na predavanju *Zbornika o Ivanu Milčetiću* 25. veljače 2003. godine u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu).
- NAZOR, Anica, Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost*. Sv. IV. *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Josip Bratulić, Josip Vončina, Antun Dubravko Jelčić, gl. ur. Mislav Ježić, Zagreb, 2009., 304 – 316.
- NAZOR, Anica, Akademija i glagolitika, u: *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1861. – 2011.*, gl. ur. Franjo Šanjek, Urednički odbor Milan Moguš et al., Zagreb, 2011., 160 – 165.

- NAZOR, Anica, *In memoriam*: Svetlana O. Vialova (Sankt-Peterburg, 11. listopada 1929. – Sankt-Peterburg, 27.[!] srpnja 2015.), *Slovo*, br. 66, Zagreb, 2016., 227 – 232.
- NAZOR, Anica, O otkriću glagoljskoga *Senjskoga misala* i njegovih rijetkih primjeraka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 20, Zagreb, 2016., 171 – 177.
- NAZOR, Anica, Предисловие | Proslov, u: *Глаголический сборник XV в., Российская национальная библиотека, Собрание И. Берчица, ф. 67, Берч. No 5 / Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5 / Codex glagoliticus seculi XV*, Svetlana O. Vialova (uvod, sadržaj i transliteracija), Anica Nazor (redaktorica i urednica), Rafaela Božić i Eugenija Čuto (prevoditeljice), *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae*, vol. XX/2, Zadar, 2016., 7 – 15; 17 – 24.
- NOVOTNI, Vjekoslav (složio), *Slovnica jezika staroslovenskoga*, Zagreb, 1876.
- OSTOJIĆ, Ivan, Centralno bogoslovsko sjemenište za Dalmaciju, *Crkva u svijetu*, god. IV, br. 5-6, Split, 1969., 387 – 403.
- PARČIĆ, Dragutin A. / PARČIĆ, Carlo A., *Vocabolario croato-italiano*. Compilato per cura di ~ / *Rječnik hrvatsko-talijanski*. Pripravio ga za tisak ~, (Faks. pretisak izd. iz 1901.), Dodatak pretisku: Zlatko VINCE, Leksikograf Dragutin Parčić u svojem vremenu, 1241 – 1276, Zagreb: ArTresor studio (Oživljena baština, knj. 1), 1995.
- PARČIĆ, Dragutin Antun, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Silvana Vranić / Marcel Kušar, *Izabrani radovi i pisma*, prir. Lada Badurina, (Matica hrvatska / Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 135), Zagreb, 2017.
- PARO, Frane, *Typographia glagolitica*, Zagreb, 1997.
- PERIČIĆ, Eduard, Carlo Federico Bianchi – povjesničar (1809-1891) (uz 100. obljetnicu smrti), *Zadarska smotra*, god. XLI., br. 4-5, Zadar, 1992., 29 – 35.
- PERIČIĆ, Šime, STAGLIČIĆ, Marija, TRAVIRKA, Antun, RADOS, Zvezdana, RABAC-ČONDRIĆ, Glorija, *Zadar za austrijske uprave*, Zadar: Matica hrvatska – Ogranak u Zadru (Prošlost Zadra, knj. IV), 2011.
- PETROVIĆ, Ivanka, Franjo Rački – otac hrvatske Cyrillo-Methodiane, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 9, Zagreb, 1979., 47 – 99.
- PETROVIĆ, Rade, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću. Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860-1880.*, Sarajevo, 1982. (prvo izdanje objavljeno 1968.)
- Popis glagoljskih kodeksa Zadarske biskupije / Index codicum glagoliticorum Archidioecesis Iadertinae*. Skupio i priredio / Collegit et digessit Pavao Kero, Zadar, 2008.
- Popis glagoljskih kodeksa Zadarske biskupije / Index codicum glagoliticorum Archidioecesis Iadertinae*. Skupio i priredio / Collegit et digessit Pavao Kero, (2. dotjerano i prošireno izdanje), Zadar, 2015.
- Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: srednji vijek*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 2009.
- RAČKI, Franjo, Književna obznana. Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda. Izdao Ivan Brčić. Troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1870. t. st. I-xv., 1–79, *Zagrebački katolički list*, god. XXI, br. 49, Zagreb, 8. prosinca 1870., 431 – 432.
- RAVLIĆ, Jakša, Neke prilike iz kulture za vrijeme narodnog preporoda, u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik*, ur. Jakša Ravlić, Matica hrvatska. Zbornici i monografije, knj. III., Zagreb, 1969., 243 – 265.

- REINHART, Johannes, Svetlana Olegovna Vialova (Hrsg.), Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. 1. Faksimili; 2. Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića: Opisanie, Zagreb, 2000., 15. S. + 571 Abb., XVIII + 138 S., *Wiener slavistisches Jahrbuch*, knj. 47, Beč, 2001., 296 – 301.
- RELJANOVIĆ, Mario, Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 43, Zagreb – Zadar, 2001., 355 – 374.
- RUNJE, Petar, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Djela Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (knj. 2), Zagreb, 1998.
- SABALICH, Giuseppe, *Cronistoria aneddotica del Nobile Teatro di Zara 1781 – 1881.*, Dispensa XXIV., Fiume, 1898.
- Slovo o slovu. Zbornik radova iz Ćirilometodske baštine u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća studenata hrvatskog jezika i književnosti Filozofskog fakulteta u Osijeku*, ur. Milica Lukić, Osijek, 2010..
- SMIČIKLAS, Tade, Matija Mesić, podpredsjednik (od god. 1858. do god. 1872.) i predsjednik «Matiice ilirske» od god. 1772. do god. 1874., u: SMIČIKLAS, Tade, MARKOVIĆ, Franjo, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen knjiga*, Zagreb, 1892., 138 – 147.
- SOLDO, Josip A., Antun Dragutin Parčić i njegov glagolski Misal, *Slovo – časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 39-40/1989-1990, Zagreb, 1990., 167 – 186.
- SOLJAČIĆ, Mario, *Književni prilozi u Katoličkoj Dalmaciji (1870. – 1898.)*, doktorski rad, mentorica prof. dr. sc. Zvezdana Rados, Sveučilište u Zadru – Poslijediplomski sveučilišni studij Humanističke znanosti, Zadar, 2018.
- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Zagreb, 1980.
- STIPČEVIĆ, Aleksandar, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Knj. III. Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas, Zagreb, 2008.
- STRGAČIĆ, Ante Marija, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, u: *Zadar. Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura* (zbornik), ur. Jakša Ravlić, Zagreb, 1964., 373 – 429.
- ŠABIĆ, Marijan, Pisma Franje Račkog u Prag. Bohemističke i slovakističke dopune, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. VI., br. 6, Zadar, 2010., 195 – 215.
- ŠOKOTA, Mirjana, Nepoznati dio rukopisne zbirke Ivana Berčića, *Slovo. Časopis Staroslavenskog zavoda „Svetozar Ritig“ u Zagrebu*, br. 30/1980, Zagreb, 1981., 138 – 140.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, Napomene urednika, u: Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knjiga 2., Zagreb, 1955., 93 – 97.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb, 1960.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (I. dio – uvod, Biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori /homiletika/, pjesme), Zagreb, 1969.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (II. dio – zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika), Zagreb, 1970.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, Nazivi glagoljskog pisma, *Slovo*, br. 25-26, Zagreb, 1976., 17 – 76.

- ŠULJAK, Andrija, Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko – glagoljska baština, *Diacovensia*, god. II., br. 1, Đakovo, 1994., 275 – 294.
- TANDARIĆ, Josip /Leonard/, Berčić, Ivan (Brčić), filolog (Zadar, 9. I 1824 – Zadar, 24. V 1870), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1 (A – Bi), Zagreb, 1983., 678 – 679.
- TANDARIĆ, Josip Leonard, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*, prir. Petar Bašić, Stjepan Damjanović i Marko Mišerda, Djela Instituta za ekumensku teologiju i dijalog Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1993.
- TANDARIĆ, Josip Leonard, Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika (Povijesni pregled), u: *Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности / Colloque international La téxtologie des littératures sud-slave médiévales, 14-16. novembra 1977.*, ур. Димитрије Богдановић, Српска академија наука и уметности [Научни скупови, књ. 10. Одељење језика и књижевности, књ. 2], Београд, 1981., 129 – 135.
- TROGRLIĆ, Marko, ŠETIĆ, Nevio, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*, Zagreb, 2015.
- Upravnik boxanstvenoga officia po obicjaju darxave zadarske zapovidiiu prisfitlo. i pripost. gospod. gospod Mattia Karamana dostoj. arcibiskupa zadarskoga sloxen od mene primancira Ivanna Frangipani za godis. pristupno MDCCLXIV. U Mnezi: Po Simunu Occhi, [1764.]*.
- URANIJA, Valentin, Ivan Berčić – zaslužni Zadrani XIX. stoljeća, *Zadarska revija*, god. III., br. 3, Zadar, 1954., 216 – 221.
- VIALOVA, Svetlana O./ВЯЛОВА, Светлана О., Из истории приобретения коллекции глаголических памятников Ивана Берчица Петербургской Публичной библиотекой, *Slovo*, br. 44-45-46/1994-1996, Zagreb, 1996., 171 – 181.
- VIALOVA, Svetlana O./ВЯЛОВА, Светлана О., Глаголические фрагменты Ивана Берчица в Российской национальной библиотеке. Описание фрагментов / *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Opis fragmenata*, Загреб / Zagreb, 2000.
- VIALOVA, Svetlana O., Predgovor knjizi *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića, Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. X, br. 1-4/2001, Zagreb, 2002., 57 – 62.
- VIALOVA, Svetlana O., Иван Миљчетич – первый исследователь глаголиных памятников из Собрания Ивана Берцица в Российской национальной библиотеке в Петербурге, u: *Zbornik o Ivanu Milčetiću – književnom povjesničaru, filologu i etnologu. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Varaždin – Malinska, 19. – 20. travnja 2001., Varaždin, 16. studenoga 2001.*, ур. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu / Hrvatski književni povjesničari – Znanstveni zbornici, sv. 7., Zagreb, 2002., 39 – 44.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Глаголические памятники в хранилищах России, *Slovo*, br. 54-55/2004-2005, Zagreb, 2006., 171 – 194.
- VIALOVA, Svetlana O./Светлана О. ВЯЛОВА, Еще одна глаголическая рукопись хорватского писца Юрая Чернича?, u: „*Az grišni diak Branko pridiivkom Fučić*” – *Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.)*, ур. Tomislav Galović, Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 551 – 560.
- VIALOVA, Svetlana O. [VJALOVA, Svetlana], Hrvatska glagoljička baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina. Glasilo Društva prijatelja glagoljice*, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63, tekst s ruskoga preveo Vlatko Bilić.

- VIALOVA, Svetlana O./Светлана О. ВЯЛОВА, Хорватские кириллические памятники XVI–XIX в. собрания И. Берчича в Российской национальной библиотеке, *Filologija*, knj. 63, Zagreb, 2014., 223 – 243.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Рукописи писцов францисканцев третьего ордена в Российской национальной библиотеке в Санкт-Петербурге, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 47/1 /= Tematski blok / Themed issue: *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu – Tertiary Glagolitic Tradition in European Context*/, Zagreb, 2015., 85 – 110.
- VIALOVA, Svetlana O., In celebration of the 1150th anniversary of the Slavicalphabet Berčić Collection – http://expositions.nlr.ru/eng/slav_culture/berchich.php (pristupljeno 4. 4. 2021.); Berčićeva zbirka u Petrovgradu – <http://www.croatianhistory.net/etf/bercic.html> (pristupljeno 4. 4. 2021.).
- VIGATO, Ivica, Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5, *Slovo rogovsko – glasilo Udruge glagoljaša Zadar*, br. 5, god. IV.[V.!), Zadar, 2017., 46 – 47.
- VINCE, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, ur. Josip Bratulić i Stjepan Damjanović, (3. dopunjeno izdanje), Zagreb, 2002.
- VODNIK, Branko, *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti, Zagreb, 1913.
- VRANDEČIĆ, Josip, Carlo Federico Bianchi – zadarski kanonik i povjesničar (1809. – 1891.), u: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve. Zbornik radova znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, Zadar, 16. – 18. studenoga 2004. godine, sv. II. (od pada Mletačke Republike do pohoda pape Ivana Pavla II. 2003.), ur. Livio Marijan, Zadar, 2009. [2013.], 102 – 120.
- Život Gospodina nascega Isukarsta / Vita del Signor nostro Giesu Christo, upysaga Bartolomeo Kassicch Paxanin, pop bogoslovac od Reda Druخته Yesussove, penitencir Illirik u S. Petru*. V Rijmu: Congregatio de Propaganda Fide, 1638.
- ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, (Prilog 3. svesku Izdanja Historijskog arhiva – Split), Split, 1961.
- ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*, Split, 2000.
- ZLODI, Zdravka, Hrvati i slavenski svijet u 19. stoljeću, u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, Biblioteka Povijest Hrvata, sv. VI., Zagreb, 2016., 655 – 690.
- ZUBČIĆ, Sanja, Glagoljska tiskara Šimuna Kožičića Benje: preduvjeti, dostignuća i odjeci, *Riječki teološki časopis*, god. XXV, br. 2/52/, Rijeka, 2018., 243 – 254.
- ŽAGAR, Mateo, Hrvatska pisma u srednjem vijeku, u: *Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: srednji vijek*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 2009., 107 – 219.
- Život svetaca i svetica božjih*, napisao/priredio Franjo Iveković, Zagreb, 1873. – 1886.
- ŽUBRINIĆ, Darko, *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj*, Zagreb, 1996.

- *** (...) na sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih, *Zatočnik*, god. I., br. 42, Sisak, 22. listopada 1869., [3].
- *** († Ivan Berčić), *Narodne novine*, god. XXXVI., br. 121, Zagreb, 28. svibnja 1870., [2].
- *** (Akademik prof. Ivan Berčić †), *Naša sloga*, god. I., br. 2, Trst, 16. lipnja 1870., 9.
- *** † Akademik prof. Ivan Brčić, *Vienac. Zabavi i pouci*, god. II., br. 22, Zagreb, 28. svibnja 1870., 357 – 358.
- *** † Pop Ivan Berčić, *Narodni list*, god. IX., br. 42, Zadar, 25. svibnja 1870., [1].
- *** Berčić, Ivan, u: *Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja. Obradjuju uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika* dr. Ivan Zoch i Josip Mencin. Knjiga I: A–Bžedusi: Tiskom dragutina Laubnera. [Pretisak: 1996. Osijek: Gradska tiskara d. d. Osijek.]/, 401.
- *** Brčić, Ivan dr. (!), u: *Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja. Obradjuju uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika* dr. Ivan Zoch i Josip Mencin. Knjiga I: A–Bžedusi. 1887. /U Osijeku: Tiskom Dragutina Laubnera. [Pretisak: 1996. Osijek: Gradska tiskara d. d. Osijek.]/, 457.
- *** Dopis iz Senja, 21. travnja 1860., *Zagrebački katolički list*, god. XI., br. 17, Zagreb, 1860., 134 – 135.
- *** Književna viest, *Narodne novine*, god. XXX., br. 165, Zagreb, 21. srpnja 1864., [3].
- *** Osoblje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 1 (1867 – 1877), Zagreb, 1877. (= „Ivan Brčić, profesor u Zadru († 1870.)“, 37 – 48).
- *** Slavenska liturgija u katoličkoj cèrkvi, *Narodne novine*, god. XXXIII., br. 78., Zagreb, 4. travnja 1867., [2].
- *** U v. Sisku 28. svibnja. † U Zadru umro je nakon kratke žestoke nemoći Ivan Berčić svećenik zadarske nadbiskupije (...), *Zatočnik*, god. II., br. 121, Sisak, 28. svibnja 1870., 1.
- *** U Zadru 14. listopada, *Narodne novine*, god. XXVIII., br. 93., Zagreb, 20. listopada 1862., 372.
- *** Zadranima malo poznato: Diploma prvog zadarskog akademika, *Narodni list*, god. XIV (CII), br. 592, Zadar, 29. prosinca 1962. / Nova godina 1963., str. 13.
- *** Živête, Listovi prijatelju o glagolici, *Katolička Dalmacija*, god. XII., br. 9, Zadar, 3. veljače 1881., [3].

Tomislav GALOVIĆ

IVAN BERČIĆ IN THE FRAMEWORK OF CROATIAN HISTORIOGRAPHY AND PHILOLOGY. CONTRIBUTION TO RESEARCH

SUMMARY

The eminent Croatian philologist and academician, priest and canon Ivan Berčić (Brčić) (Zadar, 9 January 1824 – Zadar, 24 May 1870) entrusted Croatian philology and history with his scientific and professional oeuvre. In 1855, he was appointed professor of the Old Slavic language, Croatian language and Old Slavic liturgy, and in 1865, he was appointed professor of the Old Testament and Eastern languages at the Higher Theological School in the Central Theological Seminary of the Dalmatian Diocese in Zadar. In his short life, Ivan Berčić earned great recognition when he was elected a full member of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb in 1867 with the right to the title of academician. He was a member of the committee for editing and preparing liturgical books (1868 - 1870) with the task of publishing a new Glagolitic missal. His activity was characterized on the one hand by the collection of scattered Glagolitic heritage, and on the other by its presentation and evaluation in accordance with the philological achievements of his time. Therefore, Berčić plays an important role in the history of Croatian Glagolitic script. In this regard, it is sufficient to refer to two evaluations of his work by his contemporaries: "Priest Ivan Berčić is a real priest of unabashed behaviour, and a man who is not able to get involved in any politics, but despite all this, he cannot hide his ardent love for his nationality and his national language. For thirteen years already, he has been teaching the Glagolitic script to the spiritual youth at the local central Seminary ..." (1862), that is, also "The national spirit, which was transmitted in 1848, also left its mark in the field of national liturgy. It had a germ left in the careful teaching of Old Slavic at the Zadar Seminary, and that germ was revived by our tireless priest Ivan Berčić, who completed his studies in linguistics in Vienna under the renowned Miklošić. (...) We hope that his efforts will contribute substantially to this, that the new Slavic church books will be consolidated and restored, so it will be a great pride for all our folk in Dalmatia, that he has preserved his national treasure in his lap. Once the books are repaired, reprinted and complete, then we hope that the spirit of the people will have already taken hold and occupied all the orthodox hearts, that there will be no bold opponent who would prevent him from raising his national voice towards heaven, to give God his thanks, that we are still alive, that we are not consumed behind the eternal struggle!" (1867). It is his precious legacy (Glagolitic manuscripts and fragments, printed books, *Misal po zakonu Rimskoga dvora* [*Missal by the Law of the Roman Court*] from 1483, editions of the Senj Glagolitic printing house, the printing house of Šimun Kožičić Benja in Rijeka and others.) today in the Department of Manuscripts and Rare Books of the National Library in Russia in Saint Petersburg, and some Glagolitic monuments that he found or were delivered to him in the Croatian Academy of Sciences and Arts Archive in Zagreb (and personal and other files in the archive/library of the Monastery of Saint Mary in Glavotok, the Research Library of Zadar, while some material about him can be found in the Archdiocese Archives in Zadar, the State Archives in Zadar and the Diocese Archives in Šibenik. In this paper, emphasis is placed on the positioning of Berčić within the framework

of modern Croatian historiography, philology and literary historiography of the “long” 19th century, and on the evaluation of works concerning him within Croatian contemporary historiography, philology and literary historiography. This primarily refers to the writings of V. Jagić, I. Milčetić, J. Kalaj, V. Uranija, V. Štefanić, A. M. Strgačić, V. Jakić-Cestarić, J. L. Tandarić, S. Antoljak, D. Deković and others, and especially to A. Nazor, but equally to the effort and commitment of the Russian Slavic scholar and historian Svetlana O. Vialova, who simultaneously participated in both Russian and Croatian philology and historical science and was an important link between Berčić legacies in Russia and paleo-Slavic scholars, Slavic scholars, Croatists and historians in Croatia.

Keywords: Ivan Berčić (Brčić) (1824 – 1870), Croatian historiography, philology, literary historiography, Slavic studies, Glagolitism, manuscripts, fragments, printed books, 19th century.

BERČIĆ KAO ČUVAR I SAKUPLJAČ GLAGOLJSKIH SPOMENIKA

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru
Zadar

U samostanu franjevac trećoredaca glagoljaša na Glavotoku nalazi se *Berčićev fond*, tj. zbirka glagoljičnih tekstova pohranjenih u jednoj kutiji. U njoj, između ostalog, nalazimo Berčićeve bilješke o skupljanju glagoljskih spomenika koji su uglavnom sa zadarskog i nešto manje s krčkog područja... Međutim, manje je poznato kako je Berčić dolazio do ostalih glagoljskih rukopisa i da je bilježio glagoljske natpise. S obzirom na to da je Berčić započeo sakupljati glagoljske spomenike prije Kukuljevića, dio rukopisa mu je predao, a taj se dio danas nalazi u Arhivu HAZU. Među tom ostavštinom nalazi se i poznati *Pašmanski brevijar*.

Ključne riječi: Ivan Berčić, 19. st., glagoljski spomenici, Berčićeva zbirka, Petrograd, Arhiv HAZU, Glavotok.

UVOD

Glagoljski su spomenici na zadarskom području tijekom stoljeća nestajali, bili oštećivani i sustavno uništavani. Sačuvao se tek manji dio ovog važnog dijela hrvatske kulturne baštine i to zahvaljujući ljudima koji su cijeli svoj radni vijek tragali za ostacima ovih spomenika te svoje vrijeme posvećivali njihovoj obnovi, zaštiti i proučavanju. U članku ćemo se prisjetiti nekih od ovih zaljubljenika u glagoljicu, posebno zato jer su zaslužni da su se ovi spomenici sačuvali do Berčićeva vremena i do današnjih dana. Dio tih sačuvanih spomenika pronašao je Berčić po župama i obiteljskim kućama na zadarskim otocima, neke je dao Kukuljeviću, koji je i sam pronašao i sačuvao cijeli niz glagoljskih spomenika s ovog područja. Berčićeva zbirka otkupom je završila u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, jedan dio u Arhivu HAZU, a nešto i u Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu.

SUDBINA GLAGOLJSKIH SPOMENIKA ZADARSKOG PODRUČJA

Ante Strgačić je u članku o glagoljici u Zadru donio podatke o uništavanju glagoljske građe zadarskog područja u prošlosti. Većina glagoljskih dokumenata nestala je u brojnim požarima. Godine 1394. izgorjela je nadbiskupska palača

s arhivom te župna kuća sv. Stošije,¹ a 1414. izgorio je gradski arhiv, 1419. su u gradskom kaštelu izgorjeli protokoli grada Zadra, 1420. palača Matafari, 1420. sakristija Sv. Marije Velike,² 1476. knjižnica samostana sv. Frane, 1526. izgorjela je kuća ninskih biskupa,³ 1542. arhiv i knjižnica obitelji de Rosa, 1594. župna kuća Sv. Marije Velike,⁴ 1617. uništen je arhiv generalnog providura, a 1619. nestao je željezni kovčeg pun isprava gradske općine, 1778. uništen je arhiv Samostana sv. Dimitrija,⁵ a 1806. uništeni su glagoljski rukopisi iz zbirke Samostana sv. Ivana koji je imao glagoljski skriptorij.⁶

Okružnicom br. 182 godine 1855. zadarski nadbiskup Godeossi skupio je velik broj knjiga i dokumenata iz glagoljskih župa, za koje se danas ne zna gdje su završili.⁷

Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije spominje još stradanje nadbiskupske kancelarije u požaru 1419. godine. Gradivo Ninske biskupije stradalo je više puta za vrijeme turskih provala. Ninski knez Lovre Bembo pisao je generalnom providuru C. Pisanu 27. lipnja 1712. da je Arhiv Ninske biskupije pretrpio veliku štetu.⁸

U Vodiču Državnog arhiva u Zadru zabilježeno je da je arhivist Mattiazi za vrijeme providura Alessandra Molina (1689. – 1692.) izvještavao providura o požaru Arhiva 1691. godine.⁹ Za vrijeme Druge Austrijske uprave provedeno je veliko škartiranje i prodaja dokumenata. Tom prilikom uništeno je 1097 sveznjeva.¹⁰ Dio tih fondova vjerojatno je sadržavao i glagoljsku građu.

Građa je uništavana za vrijeme bombardiranja Zadra godine 1943. i 1944.¹¹ te u dva požara u Splitu nakon 1945. godine.¹² Dio građe je nestao, a jedan dio nalazi se po drugim arhivima, npr. Venecijanskim,¹³ ili u Berčićevoj zbirci u Sankt

¹ *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, prir. Oliver Modrić i Josip Kolanović, Državni arhiv u Zadru i Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2013., 19.

² *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, 19: izgorjela je sakristija crkve sv. Marije Velike i u njoj škrinja s različitim spisima i ispravama.

³ *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, 19.

⁴ *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, 19.

⁵ *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, 19; U *Vodiču* je navedena 1779. godina.

⁶ Ante STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra, *Zadarski zbornik*, Zagreb, 1964., 396.

⁷ A. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra, 373.

⁸ *Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, 19.

⁹ *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*, Državni arhiv u Zadru, ur. Josip Kolanović, Zadar, 2014., knjiga I., 35.

¹⁰ *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*, knjiga I., 36.

¹¹ A. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra, 373, 374.

¹² *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*, Državni arhiv u Zadru, ur. Josip Kolanović, Zadar, 2014., knjiga I., 38.

¹³ *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*, Državni arhiv u Zadru, ur. Josip Kolanović, Zadar, 2014., knjiga I., 39.

Peterburgu. O građi uništavanoj po župnim arhivima, crkvama¹⁴ i privatnim kućama¹⁵ nemamo podataka. A. M. Strgačić na početku *Madrikule Bratovštine Gospe od Milosrđa, Dugi otok*,¹⁶ o uništenju glagoljskih rukopisa po privatnim kućama bilježi izjavu Ivana Bubice Zelenka, u čijoj je kući u Luci na Dugom otoku pronašao neke od rukopisa koji se danas nalaze u Fondu Strgačić Državnog arhiva u Zadru. Sličan zapis o pronalasku Madrikule nalazimo u Strgačićevu posebnom zapisu u Osobnom fondu Pavla Kera u Arhivu Zadarske nadbiskupije.

„Ljeti godine 1924. dopade mi ruku knjižica pravila Skule Miloserja. Bilo je to u Luci na Dugom otoku ispod Zadra u Dalmaciji. Dobavih je od pok. Ivana Bubice zvanoga Zelenko za par karata duhana. Starac je doista i dobro pazario. Pogotovo, kad je dobio za ‘staru’ kartu, pisanu slovima ‘ka ni zna niko štiti’, za njega toliku vrijednost! Ta, bio je strastveni pušač, a novaca u džepu vrlo malo! Požalio starac, što je u njegovoj kući proždoro plamen toliko tih ‘starih’ kartušina sa slovima, ‘kâ ni zna niko štiti’.

Stari je Zelenko žalio za propalim starim kartama, jer je vidio, da se ipak netko našao pred njegovu smrt tko bi mu bio za nje i – kartu duhana. Ja sam, pak, žalio za istim propalim kartama, što propade naše hrvatsko kulturno blago, koje se sačuvalo kroz stoljeća. A propade u doba, kada se narod naučio čitati – tuđa slova! A što je još gore, u doba kada narod nije još znao, da je to dio njegove prošlosti, dio njega samoga. / Koliko mi je samo bilo moguće, verao sam se po toj ledini ugaraka spomenika naše stare glagoljske prošlosti. Uspjelo mi ispod onih naslaga prašine i pepela spasiti nešto što bi bilo sigurno propalo zauvijek. / A da pak ni ovo, što mi srećom uspjelo spasiti od očite propasti, sasma ne propade, dajem na javu ovaj ‘Libar skule Miloserja’. Bio bih najzadovoljniji, kad bi ga se moglo bilo izdati njegovim pravim, izvornim, glagoljskim slovima. Kako je to nemoguće, onda ga izdajem transliterirana u latinicu...

‘Ča vas nî Bog prija doni – plačnim je glasom govorio stari Zelenko – ča Vas nî Bog prija doni ‘vamo dok je skrinja bila puna tih karat. Bî bih se, bidan ja, napuši do mile voje prije svoje smrti. Ovako su naše žinske s nimi kartami ogânj užigale svako jutro, dok jih je bilo. A bilo jih je puno, puno u našoj kući. Bilo jih je perfin i na nike vrste kožicah s črnimi, lipimi slovimi kako male, male škatulice! Kako jih je bilo lipo vîi, ta črna lipa slova zmišana

¹⁴ A. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra, 373.

¹⁵ HR-DAZD-373, Osobni arhivski fond Ante Marija Strgačić, 1563. – 1971., kutija 27., *Madrikula Bratovštine Gospe od Milosrđa, Dugi otok*; AZDN, Osobni fond Pavla Kera, 1 kutija.

¹⁶ HR-DAZD-373, Osobni arhivski fond Ante Marija Strgačić, 1563. – 1971., kutija 27, Zapis na *Madrikuli Bratovštine Gospe od Milosrđa, Dugi otok*.

s črljenimi! Pa i librov je takovih dosta bilo u nas! / Pripovida mi je moj pokojni otâc, da su te karte i ti libri bili od naših pokojnih popôv, kih je bilo puno u našoj fameji. Gjeda jih je moj pokojni otac kako oči u glavi! Ni zna on štiti, kako ni ja sirota! Mi smo jih gjedali i držali za memoriju od naših starijih. Došli mi sini i hćere, ki su znali štiti, i oni to sve razvrkali. Psova sam jih ja. Ali brez fajde! Kad su došle i neviste u kuću, one su skunčale i ono ča je njima ostalo bilo. Govorili su mi, da ta slova ne zna niko štiti, pak su š njimi ogânj važigale svako jutro. Bidan ja! Da to nisu učinile, bih ima danas čagodar i zafumati...’ / Stari je Zelenko najvjernije opisao propast naši starih glagoljačkih knjiga i rukopisa u drugoj polovini XIX. stoljeća po zadarskim otocima! ((Strgačić, Bratovština ‘Skula miloserja’ s Dugog otoka, daktilografirani rukopis, Arhiv Zadarske nadbiskupije).“¹⁷

Ovi zapisi pokazuju koliki je doprinos očuvanju glagoljskih rukopisa dao Ivan Berčić, a i mnogi drugi pojedinci koji su svoj napor usmjerili u očuvanje, popisivanje i obradu glagoljskih spomenika. Među njima ističemo Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Vladislava Cvitanovića, Vjekoslava Štefanića, Luku Jelića, Ivana Milčetića, Rudolfa Strohala, Stjepana Ivšića i u novije vrijeme Pavla Kera.

PODATCI O SAKUPLJANJU I ČUVANJU GLAGOLJSKIH SPOMENIKA ZADARSKOG PODRUČJA PRIJE BERČIĆA

Ovi podatci ne odnose se na službene civilne i vjerske arhive, već na privatne osobe koje su uložile napore i sredstva za pronalazak glagoljskih spomenika te pokušale sačuvati iste.

Tijekom povijesti bilježimo svećenike glagoljaše koji su skupljali glagoljske rukopise u svojim župama. Mnogi će ostati nepoznati, a podatke imamo samo za nekolicinu. Don Jure Čubanov¹⁸ čuvao je glagoljske rukopise svojih prethodnika, npr. dva glagoljska rukopisa don Jerolima Kuzmića Šimića.¹⁹ Župe na otoku Ugljanu iz kojih je potekao (Sutomišćica) i u kojima je djelovao (Ugljan i Lukoran) don Jure Čubanov čuvale su također velik broj glagoljskih rukopisa,

¹⁷ AZDN, Osobni fond Pavla Kera, 1 kutija.

¹⁸ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljaš don Jure Čubanov (Sutomišćica, 1760. – Lukoran, 1830.), Zbornik *Svećenici glagoljaši i njihovo nasljeđe*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, ur. Tado Oršolić, Grozdana Franov-Živković, Zadar, 2020., 87 – 110.

¹⁹ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4.12.1793.), *Croatica Christiana Periodica*, br. 75, godina XXXIX, Zagreb, 2015., 89 – 102.

bilo da su to rukopisi svećenika iz tih župa ili nekih drugih svećenika. Npr. u Sutomiščici se neko vrijeme kroz 18. stoljeće čuvao *Kuzmićev zbornik crkvenih govora i kršćanskog nauka 1724. – 1725.* Zbornik je napisao fra Marko Kuzmić, franjevac trećoredac, prvi dio zbornika napisan je u Samostanu sv. Ivana u Zadru, a drugi dio zbornika na Školjiću.²⁰

O tome da su ove tri župe posjedovale glagoljske rukopise svjedoči i Berčić u svom članku „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom“.²¹ On piše da je 1849. godine u Župnom uredu u Ugljanu pronašao pola lista uništenog glagoljskog misala, a u popisima Ruske nacionalne knjižnice nalazimo u Berčićevoj zbirci iz Ugljana fragmente jednog brevijara iz 14. stoljeća, tri iz 15. stoljeća te fragmente četiri misala iz 15. stoljeća. Iz Sutomišćice je sačuvano pet fragmenata brevijara iz 15. stoljeća te fragment jednog misala iz 15. stoljeća.²² Berčić je nabavio i neke oporuke sa zadarskog područja, među kojima je bila i oporuka ugljanskog kapelana Tomana Matešića, sina Matije Mavrovića, od 22. 4. 1466.²³

U tim župnim uredima, naporom župnika ovih župa, pa vjerojatno i naporom don Jure Čubanova, sačuvale su se glagoljske matične knjige i knjige bratovština, kao i razne knjige propovijedi i ostali zbornici. Ugljanske glagoljske matične knjige skoro su sve sačuvane i nalaze se u Državnom arhivu u Zadru.²⁴ Jedna knjiga bratovština (Glagoljska madrikula Bratovštine sv. Roka 1778. – 1857.) nalazi se u Arhivu Zadarske nadbiskupije,²⁵ a jedna je završila u arhivu u Trstu (Glagoljska madrikula svećeničke Bratovštine Večere Gospodnje 1617. do

²⁰ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015., 126; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, JAZU Zagreb, 1969, I dio, 262 – 267; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljaš don Jure Čubanov*, 87 – 110.

²¹ Ivan BERČIĆ, *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom*, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobčio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, 158 – 185, ovdje 16; Zagreb, 1881.

²² Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. Knj.), HAZU, Ruska nacionalna biblioteka Sankt Peterburg, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000.

²³ Prijepis oporuke objavljen u: *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb, 1863., LXXXII, 101 – 102. Kukuljević navodi da je nađeno kod Berčića.

²⁴ Za Župu Ugljan do je danas sačuvan 31 glagoljski kodeks. P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 111 – 117; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Načini evidentiranja podataka u glagoljskim matičnim knjigama pisanim do 1825. godine na zadarskom području, Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, br. 4 (God. III), Sveučilište u Osijeku, Osijek, 2009., 79 – 124. U članku se nalazi transliteracija najranije ugljanske matične knjige krštenih 1580. – 1599.; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Obitelj u pjesmi „Dvije žene Ugljanske“*, glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 1, Zadar, 2013., 4 – 7.

²⁵ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 115.

poč. 19. st.).²⁶ U Župi Lukoran ostao je sačuvan samo dio glagoljske matice krštenih²⁷ i dio matice umrlih koji se čuva u Državnom arhivu u Splitu,²⁸ a sve druge matične knjige i knjige bratovština su nestale. Ostala je još u Arhivu HAZU *Zbirka propovijedi iz XVII st.*²⁹ Za Župu Sutomišćica sačuvan je veći broj zbornika propovijedi te matične knjige iz 18. stoljeća, dok je od ranijih ostalo samo nekoliko dijelova.³⁰ Berčić nije uzimao ove matične knjige te zbornike, od kojih je jedan dio vjerojatno preuzeo Kukuljević i sada se nalaze u Arhivu HAZU u Zagrebu. Tako je nastojanjem fra Aloizija Lovrečića Kukuljević kupio *Grdovićev zbornik*.³¹

Jednako tako, u Berčićevoj ostavštini na Glavotoku nije vidljivo da je obrađivao glagoljske natpise s otoka Ugljana, dok Kukuljević spominje Berčićovo ime samo uz jedan ugljanski natpis,³² iako je do danas poznato i sačuvano više glagoljskih natpisa po mjestima tog otoka.³³

Pašmanski brevijar iz druge pol. 14. st. i 15. st.,³⁴ koji je u Arhiv HAZU stigao iz zbirke Ivana Berčića, potječe iz Župe Pašman. Rukopis je nekada bio u knjižnici zadarskog nadbiskupa Mate Karamana koji je ostavio svoje rukopise svojem nećaku Antunu Karamanu, tada rogovskom opatu (opatu u samostanu na Čokovcu).³⁵ Rukopis je došao u ruke tadašnjeg pašmanskog župnika don

²⁶ Archivio Diplomatico della Biblioteca Civica di Trieste, sign. R. P. MS 2-2. Madrikula Svećeničke bratovštine zadarskih otoka Večere Gospodnje. Registro della confraternita „Coena domini“ dell' isola di Ugliano anno 1617.

²⁷ AZDN, Lukoran, *Glagoljska matica krštenih 1590. – 1613.*; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 37; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, *Glasiilo Udruge glagoljaša Zadar Slovo rogovsko* br. 3 za 2015., 12 – 16. U članku se nalazi transliteracija matice krštenih, transliteraciju je napravila G. Franov-Živković.

²⁸ DAST, Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, *Glagoljska matica umrlih 1607. – 1613.*; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Lukoranski glagoljski kodeksi, 12 – 16. U članku se nalazi transliteracija ostatka matice umrlih. Transliteraciju je napravio Nedo Grbin.

²⁹ Arhiv HAZU, br. IV a 140; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, JAZU Zagreb, 1969, I. dio, 244 – 246; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 37.

³⁰ G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz 17. stoljeća iz Župe sv. Eufemije u Sutomišćici glasiilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 2, 2014., 8-11; P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 98 – 103; Za Župu sv. Eufemije u Sutomišćici je sačuvano 28 glagoljskih kodeksa.

³¹ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izvjeste o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim s osobitim obzirom na slovensku književnost i starine*, Zagreb, 1857., 11, 12.

³² *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 334.

³³ Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU 57, Zagreb, 1982.

³⁴ Arhiv HAZU, sign. III b 10; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 105 – 112. Nije spomenut u P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje.

³⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I dio, 109.

Grgura Burića,³⁶ njega je 1821. naslijedio don Juraj Baćinić,³⁷ koji je brevijar predao Berčiću 1853. godine.

Japundžić piše da je zadarski nadbiskup Matej Karaman našao dva glagoljska časoslova, jedan u samostanu trećoredaca u Zaglavu, a drugi u Župi Sali na Dugom otoku. Službe Sv. braće, dva različita tipa ove službe iz oba časoslova, Karaman je preveo na latinski jezik i unio u svoje djelo *Identitá*. Objavio ih je Ivan Berčić u svojoj studiji *Dvije službe*. Kasnije su se oba časoslova nalazila u Samostanu sv. Ivana u Zadru, a 1765. u zbirci o. Karla Radića.³⁸

³⁶ AZDN, Fond Pavao Kero: Pavao KERO, Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji (u rukopisu): „Burić, Grgo, rođen u Pašmanu 1. ožujka 1759. Zareden za svećenika 20. prosinca 1784. godine (*Coll. ordinum*). Godine 1784. i 1786. podijelio je sakramente umirućih jednom bolesniku (MU Pašman). Od 1784. do 1788. krstio je 21 put (MK Pašman). Od 1785. do 1786. župnik je Velog Iža (MK Veli Iž). Godine 1786. bio je mjesec dana na Trsatu (*Extr. I.*, 417). Iste godine blagoslovio je jedno vjenčanje. Član je Bratovštine Sv. Tila (MST Pašman, 46). Godine 1782. dobio je ‘5 kv(artuči) ulja’ i gaštald je u istoj bratovštini; od 1784. do 1817. osamnaest puta ‘kanta’ kožu, glavu, komad mesa, jezik, srce; godine 1789. opet je gaštald (MGKP Pašman, 1, 99, 107, 109, 120-189). Od 1783. do 1793. je kapelan, a od 1793. do 1820. župnik u Pašmanu (MV Pašman). Dok je bio kapelan u Pašmanu, napisao je novu Knjigu godova: ‘Ovo je libar crikve Svete Marie u Pašmanu koega učinih i pripisah ja don Gargo Burić godišća 1790.’ (KG Pašman). Godine 1794. ‘bi brat d. G. Burić, reče misu za braću živu i mar(tvu)’ (MSŠ Pašman, 129). Član je Bratovštine sv. Antuna: ‘kanta kozlića: li. 20’ (MSA Pašman, 13, 17, 53 i 63). U Bratovštini Sv. Marije 1792. ‘kanta mišinu’ (MSM Pašman). Član je Bratovštine Uznesenja u Biogradu: ‘Bi brat poš(tova)ni go(spodi) n don Gargo Burić’ (MUM Biograd, 6r); ‘Na 17 agusta 1818... mišinu don Grgo Burić, karantana 37’ (MUM Biograd, 65r). Na korici jednoga glagoljskog misala, koji se čuva u Župnom uredu u Pašmanu, piše: ‘1807 ovo e misal, mene don Garge Burića koga mi darova poš.ni fra Bonavventura od Mošćenicia Negovetića’; ‘Decembra 11. poštovani don Grgo Burić parok od Pašmana služi u parokiji godišć 31 1820.’ Pred kraj života povukao se iz Velog Iža (1786.) i vratio u Pašman, gdje 1788. postaje kapelanom a zatim župnikom. U Samostanu sv. Dujе u Kraju čuva se njegova glagoljska bilježnica - ‘Libar od nauka mladoga misnika’, gdje je zapisao (na kraju): ‘Ovo je libar mene don Garge Burića’ i u nastavku: ‘Questo libro di me don Gregorio Burich da Pasmano ijo skrito kul mija man in semiinarjo Iliriko Zara li 23 mljo 1784; u ime Božje na 28 decemba 1783 kada rekeh parvu misu ja don Gargo Burich na dan ss. mladinc 28 imah tada godisst 24 i miseca 10’; ‘Karst moi 1759 na 1 marč’a karst moga oca 1718 karst moe matere 1714.’ Umro je 11. prosinca 1820. godine: ‘1820 na 11 decebra pri(mi) nu poštovani gospodin don Grgo Burić parok od Paš(ma)na u Zadru bi ispovijen i pričešćen svetin ulen pomazan o(d) don A(n)zula Durata kurata crikve svete Stošije tilo nj(eg)ovo/vo/ bi pokopano u crikvi svete Marije u Pašman(u) sproveden od mene don Mate Bakije služi u parokiji godišć 31’ (MU Pašman; KG Pašman).“

³⁷ P. KERO, Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji (AZDN, Fond Pavao Kero): „Baćinić (Baćinić), Jure, rođen u Pašmanu 19. listopada 1792. Zareden za svećenika 26. svibnja 1816. godine (*Coll. ordinum*). Godine 1816., 26. svibnja, dobio dozvolu ‘di poter celebrare in latino prima messa’ (*Extr. II.*, 311; *Schematismus*... 1856., 56). Župnik u Pašmanu od 1820. do 1868. (MU Pašman). Kao župnik uveo je latinicu u sve župske knjige. U Knjizi godova piše glagoljicom sve do 1868. godine. Latinaš, a inače tvrd glagoljaš. Umro je kao začasni kanonik Prvostolnog kaptola Sv. Stošije 21. travnja 1878. godine: ‘Bi za paroka u Pašmanu 48 godina’ (KG Pašman).“

³⁸ Marko JAPUNDŽIĆ, Matej Karaman i njegov odnos prema glagoljici, *Iskoni bje slovo*, Zagreb, 2001., 152 – 165; Isto u Marko JAPUNDŽIĆ, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995., 174 – 187.

U 18. st. fra Karlo Radić skupio je sedamdesetak glagoljskih kodeksa, ali su se, nažalost, u vrijeme velikih promjena u društvu krajem 18. i poč. 19. stoljeća mnoge stvari zagubile, otuđile i nestale ...³⁹ O ocu Karlu Radiću (rođen u Padovi oko 1710. godine) Ivančić piše da je nakon naobrazbe i raznih položaja imenovan na Školjiću Galevcu učiteljem redovske mladeži za pet dalmatinskih samostana. U slobodno vrijeme bavio se sakupljanjem i uređivanjem glagoljskih rukopisa: „Još za svoga boravka u Zadru, ali navlastito sada, kada izvan školskih satova ostajalo mu na školjiću prosta vremena, on se marljivo bavio književnim starinama; te revno prionu, da po mogućnosti uredi mnogobrojne rukopise, razne kodekse i svakovrsne knjige, osobito glagolske, koje je mogao naći. Obidje sve samostane i dozvolom dotičnih starješina sve što je bilo važna u jedno sakupi i sastavi posebni imenik, kojemu je bio naslov: ‘Documenta ex Archivio S. Pauli in Scopulo, ubi reperiuntur antiquae memoriae civitatis Jadrae, et ex Archivio S. Joahannis Baptistae, scripturae ibi (huc) apportatae ex aliis Coenobis Dalmatiae et Istriae, ut ex annotationibus et indice P. Caroli Radich Jadrensis.’ U ovoj zbirci, kako se vidi iz samoga naslova, čuvalo se do početka XIX. stoljeća starinskih spomenika za zadarsku poviest i za poviest ciele dalmatinske Redodržave; osim mnogobrojnih spisa i kodeksa tiskane i rukopisne glagolice. Ali žalibože, kako smo drugdje spomenuli, i ovoj prevažnoj zbirci nestalo traga, kako ga je nestalo i raspravi o zadarskom samostanu, koju je O. Radić latinski napisao.”⁴⁰

Japundžić piše da se Radićeva zbirka sastojala od više misala i časoslova, pisanih rukom ili tiskanih, među njima je bio i ulomak tiskanog misala iz 1483. na pergameni. Zbirka je nestala nakon 1806. kad su fratri morali napustiti samostan. Neke od tih misala opisao je Matej Karaman.⁴¹ Runje navodi da se tijekom 15. stoljeća Provincija franjevac trećoredaca sastojala od petnaestak samostana, od kojih je svaki posjedovao knjige poput misala, brevijara, obrednika, razne priručne teološke i propovjedničke literature te navodi neke od knjiga koje su nestale. I Runje navodi da neke od tih knjiga spominje i nadbiskup Matej Karaman.⁴² Također, Runje nabraja i knjige (dva Klimantovića, Milutinić, Čučković) koje su se nekada nalazile u samostanima franjevac trećoredaca, a koje se sada nalaze u Berčićevoj ostavštini u Petrogradu. Možda je neka od glagoljskih knjiga iz Radićeve zbirke među ovim Berčićevim rukopisima u Petrogradu i Arhivu HAZU.⁴³ Iz

³⁹ Petar RUNJE, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*, Ogulin, 2015., 81, 82.

⁴⁰ Stjepan IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi sa priložima*, Zadar, 1910., 182, 183.

⁴¹ M. JAPUNDŽIĆ, Matej Karaman i njegov odnos prema glagoljici, 152 – 165.

⁴² Petar RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998., 79.

⁴³ P. RUNJE, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, 75 – 79; P. RUNJE, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*, 77 – 88.

Župe Pakoštane Berčiću je don Srećko Bakija donio dio tiskanog misala.⁴⁴ Iz iste župe možda potječe *Fatevićev zbornik* koji se nalazi u Arhivu HAZU,⁴⁵ kao i niz dijelova misala i brevijara koji se nalaze u Berčićевой zbirci u Petrogradu.⁴⁶

Berčić bilježi na svom putu po otocima da je prije njega pregledavao, popisivao, možda i uzimao glagoljske spomenike u tim mjestima *pop Meneghello*.⁴⁷ Prvi ga put spominje u Salima vezano uz natpis na saljskoj crkvi, a drugi put vezano uz dva natpisa u Solinama: „Druga dva napisa napravljena lat. got. pismeni nadje isti pop Prvi je na gornjem pragu župničke crkve na Solinah.“

Već je spomenuta Okružnica br. 182 godine 1855. zadarskog nadbiskupa Godeossija koji je naredio skupljanje velikog broja knjiga i dokumenata iz glagoljskih župa, no ne zna se gdje je ta zbirka danas završila.⁴⁸

O sakupljanju glagoljskih spomenika piše i A. M. Strgačić na početku *Madrikule Bratovštine Gospe od Milosrđa, Dugi otok*, u kojem je opisao kako je došao do ovog kodeksa u tekstu pod nazivom *Historijat ovog kodeksa* navodeći da mu je Ivan Berčić bio uzor.⁴⁹

„Historijat ovog kodeksa

Godine 1924. dođoh u Luku na Dugom otoku kao mladi dušobrižnik. / Boležljiv još od sveučilišnih nauka u Ljubljani dobih tu župu od svojih starješina više kao odmaralište, nego kao pravu župu. / U samoći sam se dao na proučavanje naših glagoljaških ostataka. Čitao sam kod pk. Ivana Berčića da je na svome putu po Dugom Otoku snašao na Žmanu i Luci neke stare kodekse, a u Brbinju i neke stare ulomke, koje je djelomično i otisnuo u svojoj Krestomatiji. Želio sam i ja, da bih negdje našao kakvu staru hartiju. / Ali dugo me nije sreća poslužila. / Jednoga sam se dana vraćao sa svojih šetnja po južnozapadnoj strani sela i kroz Bubičine dvore udarih preko Vale lučke [stara Sustipanska vala = Vallis Sancti Stephani starih spomenika] kad li spazih u rukama jednog dječaćića iz Zetkova dvora jedan glagoljski list, napisan glagoljskim kurzivom. / To je za

⁴⁴ I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 169.

⁴⁵ Štefaniću nije poznato odakle *Fatevićev zbornik* u Arhivu HAZU (sign. IV a 124; (IV a 141)), ali su se na njemu potpisali u 17. stoljeću don Mikula Pilicarić rečeni Juričić (glagoljicom) i u 18. stoljeću don Tome Bungurov (bosančicom), oba iz Pakoštana, pa možemo pretpostaviti da je taj Zbornik došao u Arhiv HAZU iz te župe. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, JAZU, Zagreb, 1970., II. dio, 57 – 60. Vidi Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Fatevićev zbornik duhovnog štiva, 1617., Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave*, niz *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertianae*, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.

⁴⁶ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili*, I. i II. knjiga.

⁴⁷ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

⁴⁸ A. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra, 373.

⁴⁹ HR-DAZD, Fond Strgačić, kutija 27.

me bio događaj. / Pođoh u Zetkov dvor i namjerih se na staroga Ivana Bubicu zvanoga Zelenka. Polako sjedoh na nj, pružih mu duhana i polako onda s njim u razgovor o koječemu, a onda, na koncu, i na ono glavno, o starim popovima u njihovoj kući, o njihovim knjigama i ovome slično. Iz razgovora saznam, da je u njih bilo dosta starih karata, koje nije znao nitko 'štiti', ali da ih sada više nema. na moje nagovaranje promiješa svoju staru škrinju i donese mi ovu 'Skulu Milosrja'. Ja njemu povrh onoga, što smo zajedno razgovarajući pušili, pružih dvije dobre karte duhana. Za nj je to bila velika, velika plaća za karte, koje ne zna nitko štiti. (...) ⁵⁰ Godine 1949. mjeseca veljače poslah Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu u prepisu latinicom uz dodatak manje poznati(h) riječi ovaj kodek(s). da se čuva u njezinoj biblioteci i da se, ako smatra uprava korisnim, otisne u akademijinim izdanjima. / Mjesto predgovora dadoh ovaj curriculum vitae ovog kodeksa i kratko načela, koja sam se držao pri transliteraciji. / U Salima, 31. svibnja 1949. / Na blagdan Bl. Dj. posrednice svih milosti / prof. dr. Ante M. Strgačić.“

Ivan Kukuljević Sakcinski je na zadarskom području sakupio veći broj glagoljskih spomenika koji su njegovom ostavštinom dospjeli u Arhiv HAZU. Štefanić navodi da je preko Kukuljevićevih ruku u Akademiju dospjelo oko 65 većih ili manjih glagoljskih rukopisa i 86 fragmenata koje je skupljao u razdoblju od 1842. do kraja života 1889. godine, ⁵¹ o čemu je pisao u svom izvještaju s putovanja. ⁵² Dio ovih glagoljskih rukopisa nastao je na zadarskom području. Kukuljević na više mjesta navodi da je glagoljske spomenike dobivao od Ivana Berčića, kojemu i zahvaljuje. ⁵³

Zahvaljujući tim svećenicima sakupljačima Berčić je došao do rukopisa koji se danas čuvaju u Berčićevoj zbirci u Sankt Peterburgu i dijelom u Arhivu HAZU u Zagrebu.

BERČIĆ KAO ČUVAR I SAKUPLJAČ GLAGOLJSKIH RUKOPISA

Obitelj Berčić imala je ljetnikovac u Ugljanu. To je olakšavalo Berčiću da odlazi po okolnim župama na Ugljanu, ali i po obližnjim otocima i traži glagoljske spomenike. U članku „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga

⁵⁰ Dio ovog teksta izostavljen je jer je sličan već prepisan na početku ovog članka iz AZDN, Osobni fond Pavla Kera, kut. 1.

⁵¹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, Uvod, 5, 6.

⁵² I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izvjeste o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim*.

⁵³ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski. Predgovor pisan 23. ožujka 1863. Nisu obilježene stranice.

što pisanih, što tiskanih glagoljicom kojem se u skorašnje doba u trag ušlo“ Berčić piše da je glagoljske spomenike počeo skupljati 1849. godine, međutim Milčetić je otkrio da na nekoliko fragmenata u Zbirci u Petrogradu postoji Berčićev zapis s godinom 1848.⁵⁴

Početak Berčićeva članka glasi: „U sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio

PRAVI ČLAN IVAN BERČIĆ

Još od godine 1849. sve sam gledao, te kojekuda tražio, ne bi li našao na kakav spomenik našoj književnosti ili povijesti koristan. Ne bi mi loša sreća, te iznadjoh više rukopisa, tiskopisa i napisa iz različitih vjekova, počimljući od XI vieka. Od tih spomenika koji su latinski, koji staroslavenski, koji hrvatski, a pisani su bud glagolskimi, bud ćirilskimi, bud gotičkimi, bud latinskimi pismeni, kako su se kojim služili sastavljači. Otev tako zaboravu a možda i propasti te spomenike, dužnost mi je nastojat da ih priobćim učenomu svijetu, koji će se tim upoznati sa djeli, za koja ili ne zna ni malo, ili ne zna samo, jesu li se do nas dočuvala. U tu svrhu odlučih o svakom od iznadjenih spomenika štogod progovoriti.⁵⁵

Dalje, u istom članku, piše kako je dolazio do glagoljskih rukopisa: „Godine 1849. najдох u selu Ugljanu (na otoku istoga imena, u zadarskom okružju) pol lista uništenoga glagoljskog misala, i usporediv ga s misali svih posnatih mi izdanja, ne sudaraše se s nijednim, te sve se radovah, što bih srećan najti premda premalešan komad nepoznatog izdanja. Al pošto uzeh u ruke Naručnik, Translit i Korizmenjak, još i opisani obrednik, i dobro s ovimi knjigami sravnih ga, sjetih se, da je ovomu listu i tim knjigam jedno pismo i da iz jedne te iste tiskare potekoše, te da misal bit će tiskan u Senju oko g. 1507. Za onim našašćem naravno bilo se je brinuti, da dodjem u trag cielomu iztisku, pa god. 1854. u drugom selu dade mi se nać dva ciela lista; napokon god. 1854. dijak Srećko Bakija, sad župnik u Tkonu, nadje, te mi donese iz svoga rodnoga mjesta Pakoštana, blizu Vrane, željeni iztiskak, al okrnjen na oba kraja, kojega kako ugledah, namah u njem zapoznah toli žudjeni misal.“⁵⁶

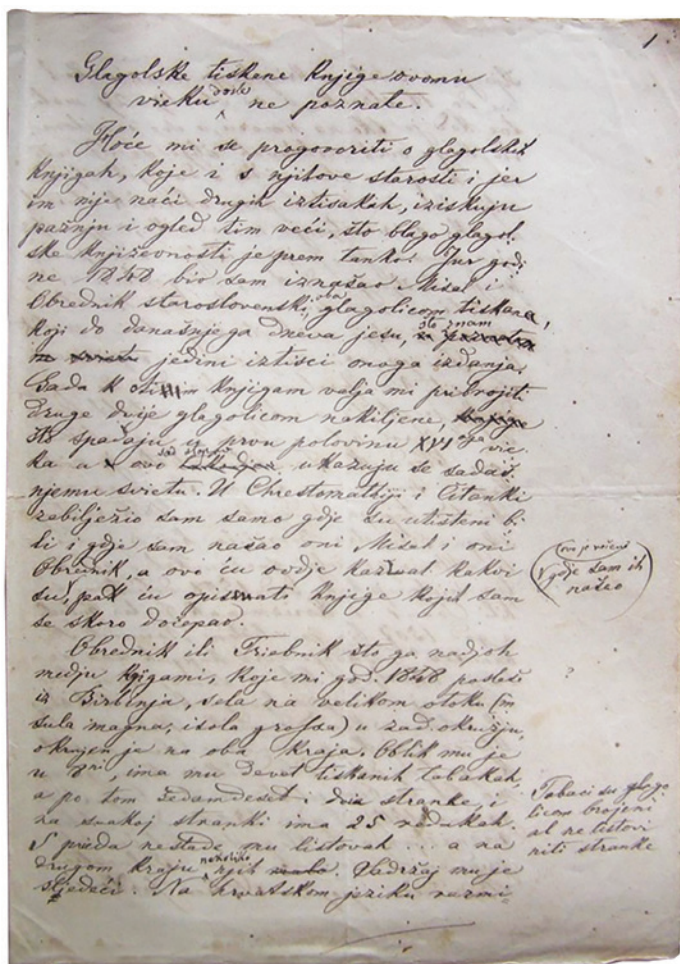
Berčićev članak o glagoljskim natpisima (napisima) počinje ovako: „Svak priznaje, da ako nadje književne naših starih onda su nam drage, tada su nam najveć pridrage kad izim toga što su riedki njihovi prepisi ili izdanja, ujedno su i stari. Takve su dvie knjige koje sam sriećno našao god 1849. koji su misal i obrednik i od kojih nije se dalo do današnjeg dneva otkriti drugog kog iztiska. Sad k ovim

⁵⁴ Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 99.

⁵⁵ I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 169.

⁵⁶ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature. Na početku kutije nalazi se nekoliko verzija ovog članka s ispravicima i dopunama.

knjigam dvie se druge pridružuju nepoznate knjižice glagol. tiskane, koje kako mi do ruku dojdose želim kratko priobćiti. (...) Kako bio sam odavna nakanio odlučih obaći otok Grossa i skitajući se od sela do sela i obašao kuće gdje bilo je popovah već umrlih, srično udjoh u njeku kuću u selu komu ime Luka il bolje kako bi ga od starine zvali Sustipanova luka od crkve župničke koja je pokraj mora.⁵⁷

SLIKA 1. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Rukopis o tiskanim glagoljskim knjigama.

⁵⁷ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature. O tome da je glagoljske knjige pronalazio u kućama koje su u starini imale popove glagoljaše piše i Strgačić na poledini nekoliko glagoljskih rukopisa pronađenih u privatnoj kući u Luci: *Nadoh u Luci (Dugi otok) u kući Šutrin Ivana Zubaca 1924. U toj obitelji bilo puno popova glagoljaša. Dr A. M. Strgačić. HR-DAZD-373, Osobni arhivski fond Ante Marija Strgačić, 1563. – 1971., kutija 27.*

O stanju pronađenih glagoljskih spomenika svjedoči Štefanić⁵⁸ u bilješki u Milčetićevoj članku o Berčićевой zbirci u Petrogradu da se većina tih rukopisa nalazila na otvorenim policama iznad ognjišta (napama) pa su zato mnogi od njih imali tragove dima, ognja ili od kiše.

Kukuljević, sastavši se u Zadru 1854. godine s Ivanom Berčićem, piše: „Gospodin) Ivan Berčić, od nekog vremena professor toliko znamenite glagoljice i staroslavenske književnosti na zadarskom sjemeništu neumrloga arcibiskupa Zmajevića, sabira revno glagoljske i staro-hrvatske spomenike i sprema za tisak chrestomatiju glagoljsku.“⁵⁹

U svojoj *Acti Croatici* zahvaljuje onima koji su pomogli u prikupljanju glagoljskih rukopisa, među ostalima i Ivanu Berčiću: „Zahvaljujući ujedno gospodi: profesoru Ivanu Berciću u Zadru, popu Ivanu Črnčiću na otoku Krku, J. Fiedleru, činovniku, c. k. pridvornoga arhiva u Beču, grofu Samuilu Kegleviću u Loboru gradu, majoru Mihalju Sabljaru u Zagrebu, kapelanu J. Volčiću u Istri, kao i slavnomu kaptolu senjskomu, te licealnoj kjižnici ljubljanskoj, koji su mi u svom pripravnosti svoje zbirke listinah priobćili, ne mogu napokon bez najveće blagodarnosti mukom mimoći g. profesora Mati Mesića, koj mi je ne samo njeke od svojih listina priobćio, nego pri težkom poslu prepisivanja i tiskarskog izpravljanja neumornom ravnošću na ruku išao. / U Zagrebu na dan Krešimirov 23. Ožujka 1863.“⁶⁰

Štefanić u uvodu Milčetićeve članka o Berčiću na str. 94 piše: „Berčić je sabirao glagoljske rukopise s naročitom namjerom da pronalaskom novih tekstova uspostavi najprije hrvatskoslavenski tekst biblije, a i liturgijskih knjiga. O tim njegovu nastojanju govore svi njegovi objelodanjeni glagoljski tekstovi i to u Chrestomatiji (Prag 1859), u Čitanci staroslavenskog jezika (Prag 1864) i naročito u Ulomcima Svetog pisma sv. I-V (Prag 1864 -1871). Taj je njegov rad prekinula rana smrt g. 1870.“⁶¹

⁵⁸ Štefanić je napisao predgovor Milčetićeve članka koji je objavljen tek 1955. godine. Bilješke je pisao također Štefanić. I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 99.

⁵⁹ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Izvjeste o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim*, 10.

⁶⁰ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, Predgovor, str. VII.

⁶¹ I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 94.

1. Rukopisi u Ruskoj nacionalnoj knjižnici

U ruskoj nacionalnoj knjižnici u Berčićevoj zbirci nalazimo pet većih rukopisa, te niz fragmenata misala i brevijara i dijelova većih rukopisa.⁶²

a) Pet većih rukopisa

Milčetić u članku objavljenom 1955. godine o ovoj Berčićevoj zbirci navodi pet većih rukopisa:⁶³

- Klimantovićev obrednik, br. II, prvi petrogradski, 1514.
Pergamena, 72 lista. Pretpostavlja se da je nastao u vrijeme Klimantovićeve boravka na Glavotoku te da ga je dovršio 12. rujna 1514.⁶⁴ Ovaj rukopis nekad je bio vlasništvo župne crkve u Salima: „Odavle dospije u neke kuće, gdje je nađe neki đak Saljanin i predade Berčiću.“⁶⁵
- Klimantovićev zbornik, br. III, drugi petrogradski, 1509.
Pergamena, 33 lista. Stariji je od prvog petrogradskog.⁶⁶ Pronašao ga je na Krku Ivan Berčić 1864. godine, koji je utvrdio Klimantovića kao pisara te da je napisan 17. prosinca 1509.⁶⁷ Ivančić je zaključio da je ovu knjigu Klimantović

⁶² I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 93 – 138; Milčetić o Berčićevoj zbirci piše i u članku Ivan MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, Izvještaj Ivana Milčetića, *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 1911., sv. 26, 265 – 271; Svetlana O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, Lenjingrad, 1982.

⁶³ I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 93 – 138.

⁶⁴ I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 265; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 100 – 102; S. IVANČIĆ, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri*, 225, 226; Stjepan IVANČIĆ, Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih Trećoredaca, Zadar, 1911., 11; Banimir BRGLES, Amir KAPETANOVIĆ, Sklapanje povijesne slike svijeta u Kronici Šimuna Klimantovića, *Povijesni prilozi*, 46, Zagreb, 2014., 65 – 128; I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 164.

⁶⁵ I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 102.

⁶⁶ Kristina ŠTRKALJ DESPOT, Srednjovjekovna memoria i Šimun Klimantović, *Zadarska smotra*, 59, 1-2, Zadar, 2010., 87, bilješka 17: „Iako u ovom zborniku Klimantović nije ostavio bilješku sa svojim imenom, Berčić je (1881: 164) utvrdio da ga je nesumnjivo pisao Klimantović (‘po visini i širini strana, po prigovoru i po drugom dijelu bilješke, koji se slaže s krajem ljetopisa zadnjega lista obrednika 1514.’). Datacija je zbornika nedvojben, kako je utvrdio već i Berčić, prema vrlo zanimljivu zapisu na str. 33a koji počinje: Ova pisana biše tekućih let B(o)žjih 1509. na 17. dēktebra...“; I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 266; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 102, 103.

⁶⁷ I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 93 – 138. I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 160.

pisao u isto vrijeme kao prvu knjižicu pisanu na Zaglavu 1501. – 1512.⁶⁸ dok je stanovao Bijaru kod Osora.⁶⁹

- Milutinićev zbornik iz 1556.

Berčić je pronašao ovaj rukopis na otoku Krku 1864. godine.⁷⁰

- Čučkovićev zbornik, 1529.

Berčić je zbornik našao u selu Žmanu blizu Zaglava.⁷¹ Pisao ga je godine 1529. Andrija Čučković u franjevačkom Samostanu sv. Marije Magdalene u Kopru, Istra. Zbornik je ranije bio u vlasništvu franjevačkog Samostana u Zaglavu na Dugom otoku.

- Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.⁷²

Vialova za glagoljski zbornik br. 5 ne navodi gdje je pronađen.⁷³ Od usputnih zapisa na stranici 25r nalazimo bilješku žakna Šimuna iz Sali kad je došao na nauk i služiti u Banj kod don Pavla Radinića župnika Banja i Ždrelca.⁷⁴ Na nekoliko je listova zapis don Mikule Krpetića župnika Pakošтана (f. 55v; f. 60v).⁷⁵ Ovi zapisi mogu biti dokaz da je Berčić zbornik našao ili da je neko vrijeme bio u Župi Banj ili u Župi Pakošтane. Anica Nazor navodi da

⁶⁸ Arhiv Provincijalata franjevaca trećoredaca u Zagrebu – Ksaver, *Zaglav, Klimantovićev zbornik 1501.-1512.*

⁶⁹ S. IVANČIĆ, Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih Trećoredaca, 11.

⁷⁰ I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 266, 267; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 104, 104; Vidi I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 166; S. IVANČIĆ, Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih Trećoredaca, 6.

⁷¹ I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 267; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 104, 105; I. BERČIĆ, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, 165; S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog.

⁷² Objavljen u nizu *Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru, 2016., prir. Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor.

⁷³ *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Zadar, 2016., prir. Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor, Uvod Svetlane Vialove, 39 – 54.

⁷⁴ Ždrelac je u to vrijeme spadao pod Župu Banj.

⁷⁵ *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, prir. Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor.

se zbornik našao na Dugom otoku.⁷⁶ Milčetić u dva svoja članka ovaj zbornik detaljnije opisuje.⁷⁷

b) Ulomci misala i brevijara (dva toma) 13. – 16. st.⁷⁸

Fragmenti glagoljskih rukopisa (uglavnom misala i brevijara) koji se danas nalaze u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt Peterburgu u Berčićevoj zbirci potječu iz razdoblja od 13. do kraja 15.⁷⁹ Sačuvani su odlomci za sljedeća mjesta: Bibinje (1), Božava (1), Brbinj (5), Kali (2), Kožino (3), Kukljica (6), Olib (1), Pakoštane (4), Pašman (1), Preko (2), Premuda (1), Rava (1), Sali (6), Savar (1), Seline (1), Sestrunj (1), Soline (2), Sukošan (1), Sutomišćica (6), Tkon (10), Ugljan (7), Zadar (5), Zverinac (1), Ždrelac (1), Žman (13).⁸⁰

c) Rukopisi pisani glagoljskim kurzivom

U ovom dijelu Zbirke nalazimo: dvije glagolske oporuke; Ugovor o prodaji zemlje bratovštine crkve sv. Katarine od 25. studenog 1635.; Odredbu zadarskog kneza Zuane Mora od 15. studenog 1762.;⁸¹ Statut sjemeništa Zmajević od 1. studenog 1777.; Kaze sahranene prisvitlomu gos(podi)nu arcibiskupu zadarskomu iz 18 st.; 42 dijela propovijedi iz raznih župa zadarskog područja; jednu molitvu; jedan list s duhovnim stihovima iz 18. st.; potvrdu o izvršenim misama don Tome Šešelje iz Zaglava, 18. st., te dva lista raznih zapisa, što je ukupno 53 glagoljska spomenika nastala u razdoblju od 15. do 18. st.⁸²

⁷⁶ *Glagoljski zbornik br. 5*, XV. st., Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, Proslov Anice Nazor, 17 – 24, ovdje 21.

⁷⁷ I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 267; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 105 – 108. Sam Berčić u članku „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo“ ne spominje ovaj Zbornik.

⁷⁸ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.), 13.

⁷⁹ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. Knj.); Inventarna knjiga Ruske nacionalne knjižnice, Odjel rukopisnih i rijetkih knjiga, Zbirka Ivana Berčića, Opis, Lenjingrad, 1985., br. 943a, 204 – 207; I. MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, 93 – 138; Milčetić o Berčićevoj zbirci piše i u članku I. MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, 265 – 271.

⁸⁰ Po popis P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje.

⁸¹ Objavljeno u Svetlana O. VIALOVA, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63.

⁸² S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.), 13; S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog.

Ovom dijelu Berčićeve zbirke pridruženo je još 12 dokumenata pisanih kurzivnom bosančicom te 7 latinicom.

• Oporuke

Među ovim glagoljskim dokumentima nalazimo dvije oporuke čiji pronalazak opisuje Berčić.⁸³ U Berčićevoj zbirci u Petrogradu nalazimo oporuku od 12. siječnja 1460. don Petra sina Mikule Krešavića, župnika (parohijana) Luke na Dugom otoku (Sustipana Luke), koja je bila prvotno pohranjena u Samostanu sv. Marije u Zadru. Na dokumentu je zapis „Iz fanfonjske knjižnice u Zadru. 1846.“⁸⁴

U svojoj ostavštini u opisu puta po Dugom otoku i mjesta Luke, Berčić piše: „Ove bio je župnik crkve onaj ... koji napisa svoju oporuku još god ... ili 14 ... i koju prije nekoliko godina ovdje u Zadru najдох i priobćih g. Kuk(uljeviću) od koga bje priobćena u Spomeni(ci).“ O istoj oporuci na drugim papirima iz ostavštine piše: „Kao što stara nam ploča uspomenu nam čini župnika ovog sela, tako i pamučna kutija drugoga župnika još starijega uzčinu nam ne samo ime i prezime i god službe da li njegovu oporuku. / Ova je oporuka naš. Bila u nekoj plem. kući ovdje u Zadru a meni darovana i sad već tiskana od g. Kuk. Komu je probćih, u Spom. Na str....“⁸⁵

Na posebnom papiru gdje nabraja oporuke, u fondu u Glavotoku, Berčić ovu oporuku bilježi kao oporuku iz 1460. „u kom se spominje Saltir“.

Kukuljević je ovu oporuku objavio u *Acti Croatici*, pod br. LXVII. te je na kraju zapisao: „Pečat pritišnjen. Izvornik na papiru u Ivana Brčića u Zadru.“⁸⁶

Druga oporuka koja se čuva u Petrogradu pisana je 12. svibnja 1472. i to je oporuka popa Brajka, a na poledini je zapisano glagoljskom kurzivom: „a ta taštament imii se dati frančisku monistu⁸⁷ i fra Ivani vardijan u s(ve)togo Iv(a)na i Ratku Zagorčiću.“ Dodano je, vjerojatno Berčićevom rukom, „Iz fanfonjske knjižnice u Zadru. 1846.“⁸⁸

⁸³ S. O. VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.), 8; Vialova spominje dvije isprave od 12. siječnja 1460. i 12. svibnja 1472. Obje je objavio Kukuljević (*Acta Croatica* = *Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 87 – 88, 110; Vidi i S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 13 – 14.

⁸⁴ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 13; Đuro ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, sv. I (od 1100.-1499), Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium, vol 6, Zagreb, 1898., br. 131, 221 – 222.

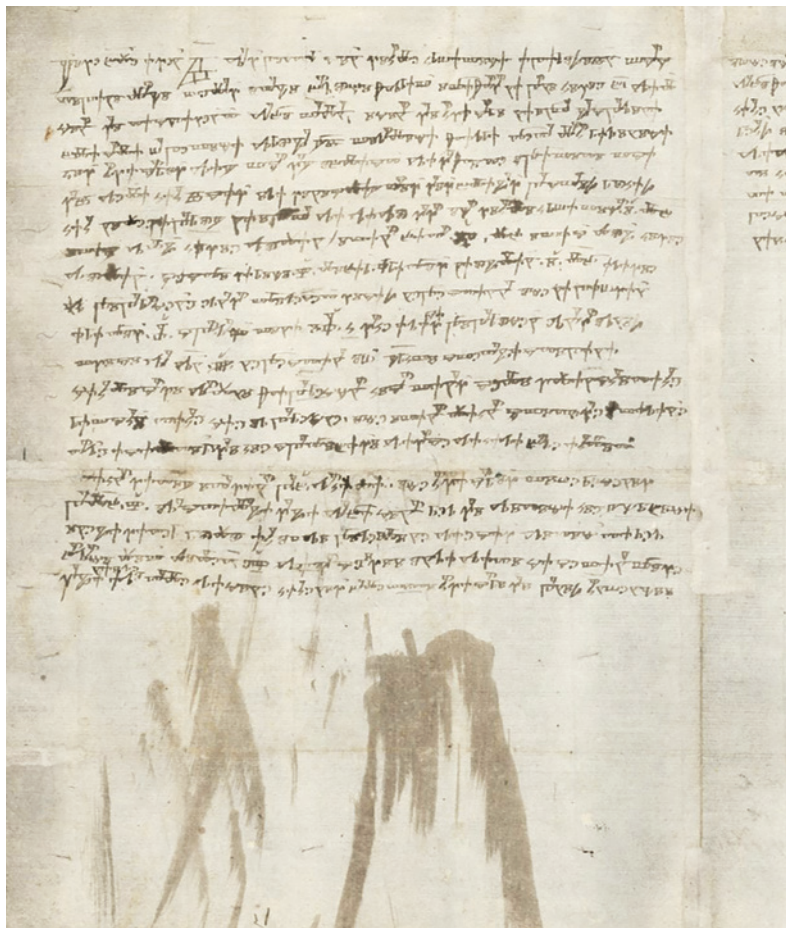
⁸⁵ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

⁸⁶ *Acta Croatica* = *Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 87, 88.

⁸⁷ monist(ir)u = manastiru, samostanu.

⁸⁸ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 14; Opisano u članku S. O. VIALOVA, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, 60 – 63.

Kukuljević je ovu oporuku objavio u *Acti Croatici*, pod br. XCII., te je na kraju zapisao: „Pečat pritišnjen. Izvornik na papiru u Ivana Brčića u Zadru.“⁸⁹

SLIKA 2. Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg, Rusija, Ostavština Ivana Berčića. Oporuka don Petra Krešavića iz 1460. godine, Luka, Dugi otok.

⁸⁹ *Acta Croatica* = *Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 110.

- Ugovor o prodaji zemlje Bratovštine i Crkve sv. Katarine od 25. studenog 1635.

Braća Bratovštine sv. Katarine na molbu Matija Vukonića i njegova oca prodaju zemlju *za crkvom*.⁹⁰ Dokument je pisao pop Juraj Černić.⁹¹

- Odredba zadarskog kneza Zuane Mora od 15. studenog 1762.

Odredba da se stanovnici zadarskog područja moraju pridržavati propisa građanskog i kaznenog prava.⁹² List veličine 63,6 – 45,6 cm je s lijeve strane pisan na talijanskom jeziku, a s desne strane hrvatskim jezikom na glagoljičnom kurzivu. Dokument je napravljen u više kopija koje su se slale i čitale po svim mjestima zadarskog područja. Ovaj koji je završio u Petrogradu pronađen je u Kožinu (na samom dokumentu u lijevom gornjem kutu nalazi se zapis *Cosino*). Ista odredba pronađena je u Glagoljskoj madrikuli Sv. Križa u Banju,⁹³ a odnosi se na mjesto Ždrelac (koje je do 19. stoljeća bilo pod župom Banj), s tim da je glagoljski dio pri dnu oštećen te nedostaje zadnji, deveti kapitul.

- Statut sjemeništa Zmajević, 1. studenog 1777.

Statut sjemeništa Zmajević od 1. studenog 1777. za vrijeme zadarskog nadbiskupa Ivana Karšane. Ima dvanaest listova i 16 poglavlja, pisan je kurzivnom glagoljicom. Jedan se primjerak nalazi u Berčićevoj zbirci u Sankt Peterburgu,⁹⁴ dok drugi spominje Luka Jelić kao *Copia di altre Regole parimenti Manuscritte* te da se nalazi u vrijeme pisanja njegove knjige *Archivo Zmajeviciano Jadrae*.⁹⁵ Dokument je danas zagubljen, nije pronađen u Arhivu Zadarske nadbiskupije.

⁹⁰ Ruska nacionalna knjižnica, Ugovor o prodaji zemlje bratovštine i crkve sv. Katarine od 25. studenog 1635., Inventarna knjiga Ruske nacionalne knjižnice, Odjel rukopisnih i rijetkih knjiga, Zbirka Ivana Berčića, Opis, 943a, br. 8.

⁹¹ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 14, 15. Opisano u članku S. O. VIALOVA, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, 60 – 63.

⁹² S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 15; Opisano u članku S. O. VIALOVA, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, 60 – 63.

⁹³ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 13, bilješka 3: „Knjizi je priložen Dekret zadarskog kneza Ivana Mora – jedan list veličine 57,5 x 47 cm, restauriran, teško čitljiv. Pisan je talijanskim jezikom. Hrvatski prijevod napisan kurzivnom glagoljicom. Sadržaj: zabrana kletve, lupeštine, svakog okupljanja ljudi pod oružjem itd. Sada u Arhivu Zadarske nadbiskupije.“ Don Pavao Kero izdvojio je ovu odredbu iz madrikule i obnovio. Sada se nalazi u Osobnom fondu Pavla Kera u Arhivu Zadarske nadbiskupije.

⁹⁴ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 16; O ovom Statutu više u ovom Zborniku u članku Ivica VIGATO, Leksičke značajke glagoljskih *Pravila seminarija iliričkoga ili slovinskoga* iz Berčićeve zbirke glagoljskih rukopisa.

⁹⁵ Luka JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906., dio XVIII, 49, br. 100.

- Kazi sahraneni prisvitlomu gos(podi)nu arcibiskupu zadarskomu iz 18 st.⁹⁶
U Arhivu HAZU sačuvana je jedna takva moralno-teološka odredba (ispovjedni slučajevi, *rezervirani kazi*) Zadarske nadbiskupije, koja se sastoji od dvadeset poglavlja.⁹⁷ U Arhivu Zadarske nadbiskupije nalaze se tri lista glagoljskih rezerviranih kaza ninskih biskupa.⁹⁸
- Ostalo
U Berčićevu fondu nalaze se još 42 dijela propovijedi iz raznih župa zadarskog područja, jedna molitva, jedan list s duhovnim stihovima iz 18. st., potvrda o izvršenim misama don Tome Šešelje iz Zaglava iz 18. st. te dva lista raznih zapisa.⁹⁹

2. Rukopisi u Arhivu HAZU

Štefanić piše da je Berčić skupljao glagoljske rukopise po sjevernoj Dalmaciji i Krku od 1848. godine. Velik dio prodan je Ruskoj nacionalnoj knjižnici 1872. godine (tada Javnoj biblioteci u Petrogradu). Dio rukopisa završio je u Arhivu HAZU u Zagrebu. Popisano je 18 rukopisa kupljenih 1895. za 200 forinti.¹⁰⁰ Pri tome Štefanić navodi da se u tom popisu ne mogu identificirati svi rukopisi. „Ukupno bit će iz Berčićeve ostavštine ušlo u Akademiju nekih 15-20 spomena vrijednih rukopisa, dok su ostali – oko 40 ih na broju – beznačajni i vrlo mladi fragmenti.“¹⁰¹

⁹⁶ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, 17.

⁹⁷ Arhiv HAZU, sign. br. IVa80/24: *Kazi sahraneni Prisvitlomu Arcibiskupu Zadarskomu*. Opisano i u V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi*, I dio, 211; Ivan MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I dio. Opisi rukopisa, Zagreb, 1911., 283.

⁹⁸ Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe ninskih biskupa 17. i 18. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* u Zadru br. 57., Zadar, 2015., 185 – 216; AZDN, Glagoljski spisi Ninske biskupije, Kutija V, spis br. 53 (postoje dva ista prijepisa, dim 20,4 x 28,6, jedan list, slabo vidljiv otisak pečata promjera 3,5x4,2 cm na dnu s lijeve strane, nije naveden datum nastanka spisa, kurzivna glagoljica): *Kaži sahranjene prisvitlomu i pripoštovanomu gospodinu Martinu Dragoliu biskupu ninskomu a kada nie jnih u daržavi poštovanomu gospodinu vikariu*; AZDN, Glagoljski spisi Ninske biskupije, Kutija II, spis br. 1 (dim 28,2 x 39,7, jedan list, slab otisak pečata promjera 3,6 cm na papiriću u obliku orla, koji je bio naknadno zalijepljen u lijevom donjem uglu, kurzivna glagoljica, potpis biskupa latinicom): *Kasi sahragneni prisvitlomi i pripoštovanomu gosp(odin)u Juriu Parkiću Biskupu Ninskomu a kada nie gnih u daržavi posto(vanom)u Gosp(odin)u vikariju*.

⁹⁹ S. O. VIALOVA, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog.

¹⁰⁰ Popis kupljenih rukopisa, *Ljetopis HAZU za 1895.*, sv. X, Zagreb, 1896, 166; V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I dio, 6.

¹⁰¹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 6.

To su, po Štefaniću, sljedeći rukopisi:

1. Blagdanar (po Štefaniću je vjerojatno riječ o Dispulu, sign. IV a 95).
2. Govorenje duhovno i nauk za žakni
3. Kršćansko ćudoređe
4. O bulam indulgencijam i otpustim više papa (po Štefaniću riječ je vjerojatno o rukopisu sign. IV a 122, ranije signature IV a 142).
5. O rimskim papam Martinu V. i Inokentu IV.
6. Plač blažene Gospe
7. Prodičke ili govorenja duhovna od XV-XVII. vieka u 20 svezaka (rukopisi pod sign. IV a 80)
8. Razni omanji rukopisi duhovnog sadržaja (rukopisi pod sign. IV a 80)
9. Zakon oliti štatut provincije Poljičke (ćirilčni rukopis)
10. Zrcalo od istine medju crkve istočne i zapadne (Pejkićevo zrcalo, sign. IV a 118).

Berčić je u svojim radovima dolazio još do nekih glagoljskih rukopisa koji su se nalazili u zbirkama drugih sakupljača. U svojoj *Chrestomatiji* i *Čitanci*¹⁰² opisivao je rukopis *Legende o sv. Tekli*, XIII st. (Fragm. glag. 4) pa je moguće da je ovo jedan od rukopisa koje je Berčić dao Kukuljeviću.¹⁰³ Slično opisuje i Kukuljevićev fragment misala iz 13. st. (Fragm. glag. 3).¹⁰⁴ U *Čitanci* (str. 35 – 36) opisao je jedno djelo koje je u Akademiju došlo iz ostavštine Jerka Grškovića, odlomak zbornika (*Epistola o nedjelji*), 13. st. (Fragm. glag. 123).¹⁰⁵ Zatim je opisao *Pašmanski brevijar* (III b 10).¹⁰⁶

Pojedinačni glagoljski rukopisi koji su mogli doći u Arhiv HAZU iz Berčićeve zbirke (prema Štefaniću, *Glagoljski rukopisi*, I i II dio):

- Pašmanski brevijar, druga pol. XIV i XV. st.¹⁰⁷ (Arhiv HAZU, 13 b 10)
O *Pašmanskom brevijaru* Štefanić piše sljedeće: „Nauci je ovaj kodeks otkrio Ivan Berčić. On je – kako sam priča u konceptu jedne rasprave o ovom

¹⁰² Ivan BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskog jezika*, Prag, 1864., 38 – 39.

¹⁰³ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 43, 44.

¹⁰⁴ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 57, 58; I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskog jezika*, 46 – 59.

¹⁰⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 44; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, Zagreb, 1960., 416 – 419; I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskog jezika*, 35 – 36.

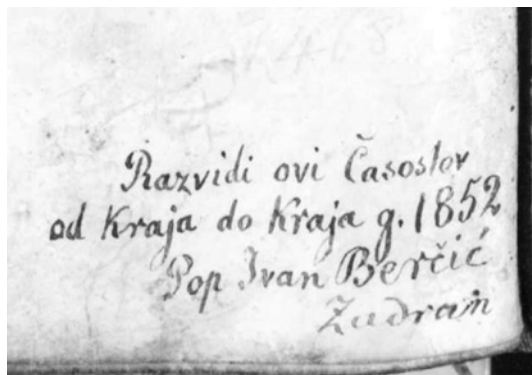
¹⁰⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 105 – 112; I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskog jezika*, 51 – 56.

¹⁰⁷ Brevijar nije spomenut u P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje.

brevijaru koja se nalazi na Glavotoku – negdje između g. 1850. i 1853. saznao da se kodeks nalazi u pašmanskog župnika Jurja Bačinića i od njega zatražio da mu ga posudi da ga prouči. Bačinić je izjavio da je rkp. g. 1821. naslijedio od prijašnjeg pašmanskog župnika Grgura Burića, a da je postojala tradicija da je rkp negda bio među knjigama nekadašnjeg nadbiskupa Mateja Karamana. Ljubić je napisao da je Karaman ostavio svoje rukopise svojem nećaku Antunu Karamanu, rogovskom opatu. (LJUBIĆ, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna-Zara, 1856, str. 74.). Stoga je Berčić u Čitanci, str. X, napisao da je ovaj brevijar bio vlasništvo zadarskog nadbiskupa M. Karamana. U samom kodeksu (str. 364v) Berčić je napisao na dnu latinicom: Razvidi ovi Časoslov od kraja do kraja g. 1852. Pop Ivan Berčić Zadran. A na f. 1 on je napisao: Rukopis Pasmanski. U to doba obavijestio je Berčić o nalazu Šafařika pa je on prvi progovorio o tom kodeksu u knjizi Památky hlaholského písemnictví, Prag 1853, LIX, ubrojivši ga među misale, ali je pogrešku ispravio u djelu Über den Ursprung und die Heimath des Glagolismas, Prag, 1858., str. VII, 29 i 44. Sam Berčić je mnogo proučavao tekstove ovog brevijara pa je iz njega publicirao mnoge biblijske tekstove (koje smo citirali u literaturi), od kojih je najpotpuniji tekst Psaltira. Njegov rukopis Psaltira ostao je u Prahu te je sa Šafařikovom ostavštinom dospio u Biblioteku Narodnog muzeja.

SLIKA 3. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapis o Pašmanskome brevijaru i Azbuka iz Pašmanskog brevijara.

SLIKA 4. Arhiv HAZU, Glagoljski rukopisi, sign. IIIb10, Pašmanski brevijar, druga pol. 14. st., Berčićev zapis na kraju kodeksa.

Ipak ne znamo da li je Berčić bio i vlasnik Pašm. brevijara i kojim je putem i kada prešao u vlasništvo Jugoslavenske akademije. Milčetić pretpostavlja da je u akademiju dospio iz Kukuljevićeve biblioteke kad veli: „Kukuljević je dao knjigu privezati te je knjigovezac pokrpao i korice“ (str. 42). Ali Kukuljević ne spominje izričito ovaj brevijar ni u popisu glagoljskih rukopisa svoje biblioteke u Arkivu V ni u izdanju Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića

Sakcinskog, Zagreb, 1867. Ne spominje ga ni u kataloškim listićima svojih glagoljskih rukopisa (koji se nalaze danas u njegovoj ostavštini u Akademiji). Prema tome vjerojatnije je da je rkp na neki način direktno dospio u Akademiju iz ruku samog Berčića ili njegovih baštinka.¹⁰⁸

- Amulet Petra Marelića 17. st. (IV a 80/57)
Spominje ga Milčetić¹⁰⁹ i Štefanić: „Neka ruka (Berčićeva?) je zapisala Iz Iža 1846.“¹¹⁰
- Egzorcizam protiv vukodlaka, 18. st. (IV a 134)
Štefanić¹¹¹ pretpostavlja da je možda i ovaj rukopis došao u Akademiju iz Berčićeve ostavštine.
- Knjige od života i dila slatkoga Isusa, 17. st. (IV a 74 (IV a 63))
Štefanić o rukopisu piše sljedeće: „Na f. 1 je Berčićevom ili Kukuljevićevom rukom zapisano olovkom: Kukljiza 1855. ... No u Kukuljevićevu popisu rukopisa njegove knjižnice nema ovog djela.“¹¹²

¹⁰⁸ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 112.

¹⁰⁹ Ivan MILČETIĆ, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I. dio. Opisi rukopisa, 290.

¹¹⁰ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 169.

¹¹¹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 171.

¹¹² V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, I, 193 – 195.

- Priručnik moralne teologije, druga pol. 18. st. (IV a 81 (IV a 122))
Štefanić piše: „Na verso strani prednje korice zapisano je: Od Paroka od Arbanasih kupih ga god. 848. Slično je zapisano i na rkp IV a 80/11 (isp. Milčetić 277). Taj kupac je bez sumnje bio Ivan Berčić. Rkp je dospio u Akademiju vjerojatno poslije Berčićeve smrti.“¹¹³
- Kršćanski nauk iz moralke, druga pol. 18. st. (IV a 93)
O rukopisu Štefanić piše: „O daljnjoj sudbini našeg rukopisa govori bilješka na prednjim koricama: U Brbinju god 1851. Bez sumnje je te godine rkp dobio u Brbinju Ivan Berčić.“¹¹⁴
- Knjige „Dispula“, 1541. (IV a 95)
I za ovaj rukopis Štefanić pretpostavlja da je u Akademiju došao iz Berčićeve zbirke: „G. 1852. potpisao se na kraju rukopisa Ivan Brčić. Prema tomu, jamačno je ovaj rkp identičan s onim ‘Blagdanarom’ što ga je Akademija g. 1895. kupila iz Berčićeve ostavštine (isp. Ljetopis Jug. akad. X, 1895., str. 166). U pismu Akademiji od 22. VII 1895. Berčićev brat Antun piše iz Zadra da šalje i knjigu ‘Blagdanar’ koja uzdržuje propovjedi na blagdane i za dneve u koje katolička crkva svetkuje poglavite svetitelje (Akademijina registratura g. 1895. br. 121 i 143). Netko je na dodatnom listu na početku knjige krivo napisao: rukopis XV. st.“¹¹⁵
- Mrtvačke „šekvencije“. g. 1729. (IV a 75 (IV a 66))
Štefanić piše da je mogla doći iz ostavštine Ivana Berčića.¹¹⁶
- Molitveni zbornik (šekvencije), 18. st. (IV a 79)
Štefanić piše: „Neki Petešić je 1866. predao rkp Berčiću (?) s čijom je ostavštinom otkupljena za Akademiju g. 1894. (isp. Ljetopis Jug. akad. X, 1895., str. 84).“¹¹⁷

¹¹³ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 211 – 212.

¹¹⁴ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 213.

¹¹⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 224, 225.

¹¹⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 296, 297.

¹¹⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 297, 298.

- Plač Blažene Gospe (Divkoviće), g. 1772. (IV a 71 (IV a 103))
I za ovaj rukopis Štefanić pretpostavlja da je bio Berčićev: „Kojim putem je dospjela u akademiju, nije poznato. Možda iz ostavštine Ivana Berčića s ostalom njegovom ostavštinom g. 1894. (isp. Ljetopis JAZU br. 10).“¹¹⁸
- Molitveni zbornik, g. 1614. (IV a 77 (IV a 87)).
Ovaj rukopis Berčić je dobio vjerojatno od istog Petešića kao i gornji, pa Štefanić zaključuje: „Na kraju našeg rukopisa je netko zapisao: Sali 3/12 866 Peteš. Dakle, neki Petešić je rkp dao tog dana u Salima na Dugom otoku vjerojatno Ivanu Berčiću.“¹¹⁹
- Franjevačke konstitucije (Martinove), 15. do 16. st. (IV a 91)
Štefanić piše: „Vjerojatno je u Akademiju dospjela iz ostavine Ivana Berčića, u Kukuljevića nije bila.“ Štefanić u bilješki 4 naglašava: „Mislim naime da se na ovaj rukopis odnosi stavka br. 5 u Ljetopisu Jug. akademije, sv. 10, Zagreb 1895, 167, koja glasi: O rimskim papam Martinu V. i Inokentu IV. Tu je naime popis rukopisa kupljenih iz ostavštine Ivana Berčića.“¹²⁰
- Mare magnum franjevačkih indulgencija i privilegija rkp fra Petra Milutinića, g. 1559. (IV a 122 (IV a 142))
O još jednom Milutinićevu rukopisu (jedan je u Petrogradu) Štefanić piše:¹²¹ „O kasnijoj sudbini Milutinićeve knjižice govori samo ona bilješka na koricama iz koje razabiramo da ju je jamačno baš Ivan Berčić dobio u Sutomiščici na otoku Ugljanu. On ju je naime sredinom XIX st. imao u ruci i opisao u Radu 59. No ovaj rukopis nije dospio u Lenjingrad (Petrograd) s ostalom Berčićevom ostavštinom, nego je ostao u Zadru do g. 1895, kada ga je Akademija kupila zajedno s preostalim rukopisima Berčićeve ostavštine. Na nj će se naime odnositi onaj izvještaj u Ljetopisu Jug. akademije, sv. X, str. 167 o kupnji Berčićevih rukopisa gdje se pod točkom 4 navodi naslov: O bulam indulgencijam i odpustim više papa.“¹²²

¹¹⁸ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I. dio, 299.

¹¹⁹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 55, 56.

¹²⁰ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 90 – 92.

¹²¹ Berčić ga opisao u članku *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom*, 158 – 186.

¹²² V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 93 – 95.

- Bilježnica Mate Šimoncina Puhova, 1778. – 1827. (IV a 80/10)
I ove bilježnice su vjerojatno, po Štefaniću, iz iste Berčićeve ostavštine: „Tko je ove rukopise donio u Akademiju, sada nije poznato. Vjerojatno potječu iz ostavštine Ivana Berčića kao i najveći dio rukopisa pod sign IV a 80. ... Za Berčića kao sakupljača govori i ta činjenica da na odlomku iste zbirke pod br. 57 stoji zapis: ‘Iz Iža 1846.’ – a te godine Kukuljević još nije skupljao rukopise po Dalmaciji.”¹²³; isto za Miscellanea, druga pol. XVIII st. (IV a 80/39),¹²⁴ isto Puhov; Komad bilježnice Mate Puhova, g. 1810. – 1832. (IV a 80/41);¹²⁵ Komad bilježnice Mate Puhova, poč. 19. st. (IV a 80/17).¹²⁶
- Polica don Miška Duničića (IV a 80/29)
O ovom dokumentu Štefanić piše: „Na kraju lista latinicom: Našao sam u Namastiru S. Marie u Zadru 19 Prosinca 1851. – vjerojatno od Ivana Berčića.”¹²⁷
- Polica izrečenih misa, g. 1740. (IV a 80/46)
I za ovu Policu Štefanić pretpostavlja da je bila Berčićeva: „Na zaleđu latinicom: u Namastiru S. Marie u Zadru na 30/6 852. Vjerojatno je piso Ivan Berčić.”¹²⁸

3. Rukopisi na Ksaveru (iz Berčićeve zbirke na Glavotoku)

- Obrovac – Škabrnja: Ulomak obrednika sprovedne molitve, XV st.
Riječ je o sačuvanom fragmentu (listu pergamene) pisara popa Jurja iz Obrovca datiranom 1450. godine,¹²⁹ koju je dobio Ivan Berčić od Francesca Sellaka u Škabrnji 15. studenog 1865., a pronađen je u Berčićevoj ostavštini

¹²³ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 230 – 231.

¹²⁴ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 232.

¹²⁵ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 232 – 233.

¹²⁶ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 233 – 235. Štefanić nije ovdje ponovio da je iz Berčićeve zbirke, ali je vjerojatno došao u Arhiv HAZU kad i ostali rukopisi Šimoncina Puhova.

¹²⁷ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 246.

¹²⁸ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II. dio, 246.

¹²⁹ Anica NAZOR, *Glagoljica u benkovačkom kraju, Benkovački kraj kroz vjekove*, Zadar, 1987., 126 – 131; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 141, 142; Luka Jelić također spominje ovaj fragment (L. JELIĆ, *Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae*, XV st., 10, br. 33).

u Samostanu franjevac sv. Marije na Glavotoku. Danas se nalazi u Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu – Ksaver.¹³⁰

- Original fragmenta Pelegrinova blagdanara iz 16. st.
Također se danas se nalazi u Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu – Ksaver.¹³¹
- Zaglav, Klimantovićev zbornik 1501. – 1512.
Berčić u svom članku spominje da je u rukama imao još jedan Klimantovićev zbornik te ga detaljnije opisuje. Danas se nalazi u Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu. Ima 235 listova (po Berčiću 234 lista). Berčić piše da je Zbornik nastao u Samostanu sv. Frane na Komrčaru pred Rabom i sv. Mihovila na Zaglavu.¹³²

4. Rukopisi koje Berčić nije zadržao ili su vraćeni u župne urede

Matične knjige Berčić je vjerojatno pregledavao po župama, ali ih nije odnosio. Od matičnih knjiga koje su se do danas sačuvale poznato je samo da je Berčić zadržao kukljičku glagoljsku Maticu krštenih te glagoljsku pakošku Knjigu duša.

¹³⁰ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 141, 142. Donedavno u samostanu na Glavotoku (Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature). U zapisu na Fotokopiji Pelegrinova Blagdanara iz 16. st. fra Petar Runje zapisao je za glagoljski tekst iz Obrovca: „Tu je i drugi glagoljski tekst početak 15. st. (Obrednik-Obrovac).“ Prebačen u Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca Zagreb – Ksaver. Berčić ovaj fragment opisuje u I. BERČIĆ, *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom*, 159, 160; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljica u Ninskoj biskupiji*, Zbornik sa znanstvenog skupa *Ecclesia Nonensis: prošlost Ninske biskupije*, (u tisku); FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Petar Zoranić i glagoljaška baština zadarskog područja, *Petar Zoranić i hrvatska kultura*, zbornik radova sa znanstvenog skupa Zadar-Nin, 22 i 23. 11.2018., ur. Robert Bacalja, Zadar, 2022., 35-86.

¹³¹ V. ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, 142, 143; Donedavno u samostanu na Glavotoku (Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature). Petar Runje napravio je u Berčićevu fondu sljedeću zabilješku nakon što je u Rimu napravio fotokopiju cijelog Blagdanara: „(...) Fotokopiju napravio fra Petar Runje u Rimu 1990. Originalna stranica 42 (a-b) nalazi se u Arhivu Glavotok u sveščiću br. 9 Berčić. Tu je i drugi glagoljski tekst početak 15. st. (Obrednik-Obrovac).“ Prilikom priprema za znanstveni skup o Berčiću presnimila sam cijelu kutiju Berčićeve ostavštine, ali nisam pronašla ova dva originala. Rečeno mi je da su prebačena su u Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca Zagreb – Ksaver. Za pomoć u traženju i presnimavanju zahvaljujem gvardijanu samostana u Glavotoku fra Anti Gariću i provincijskom knjižničaru i arhivaru fra Josi Živkoviću; G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Glagoljica u Ninskoj biskupiji*, (u tisku); G. FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Petar Zoranić i glagoljaška baština zadarskog područja, 35-86.

¹³² I. BERČIĆ, *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom*, 161 – 163.

Za glagoljsku Maticu krštenih iz Kukljice (1731. – 1762.) postoji dopis umetnut u Maticu, koji dokazuje da je knjiga pronađena kod Berčića: „U privitku dopis Nadb. ord. od 9. siječnja 1880., kojim se župnom uredu u Kukljici dostavlja matica, koja je pronađena među stvarima pok. kanonika Ivana Brčića.“¹³³ Slično nalazimo i u glagoljskoj knjizi Stanje duša Pakošтана 1690. – 1802.: do godine 1870. nalazila se kod glagoljaša I. Berčića u Zadru, a vraćena je Župnom uredu u Pakošтанima preko Nadb. ordinarijata u Zadru 9. I. 1880. (dopis br. 53/80).¹³⁴

5. Rukopisi za koje se ne zna gdje se danas nalaze

U fondu na Glavotoku nalazimo opis još dvije glagoljske oporuke, koje su bile u Berčićevu posjedu („vidi testamenta glagol. u mene hrvatski jezik“),¹³⁵ a koje se danas ne nalaze u Petrogradu. To su:

- 1437. oporuka popa Zubine „hrvatske knige“.¹³⁶
Kukuljević je ovu oporuku objavio u *Acti Croatici*, pod br. XXXVII., te je na kraju zapisao: „Izvornik na papiru u popa I. Brčića u Zadru.“¹³⁷
- 1450. oporuka popa Poletčića „u kom se govori hrvatski“.¹³⁸
Kukuljević je ovu oporuku objavio u *Acti Croatici*, pod br. LV., te je na kraju zapisao: „Pečat pritišnjen. Izvornik na papiru u I. Brčića u Zadru.“¹³⁹
- Postoji oporuka ugljanskog kapelana Tomana Matešića koja se također nalazila kod Berčića, a koju spominje Kukuljević u *Acti Croatici* te koja je ponovno objavljena u *Acti Croatici* od Ivšića: „22.4.1466. Ugljan – Oporuka ugljanskog kapelana Tomana Matešića sastavljena zbog njegovog hodočašća u Rim. Original na papiru bijaše u Ivana Berčića u Zadru.“ U *Acti Croatici* ne piše gdje se sada nalazi original.¹⁴⁰

¹³³ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 34, 35; Sada se nalazi u Državnom arhivu u Zadru (Inv. br. 547).

¹³⁴ P. KERO, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, 54, 55; Sada se nalazi u Arhivu Zadarske nadbiskupije.

¹³⁵ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

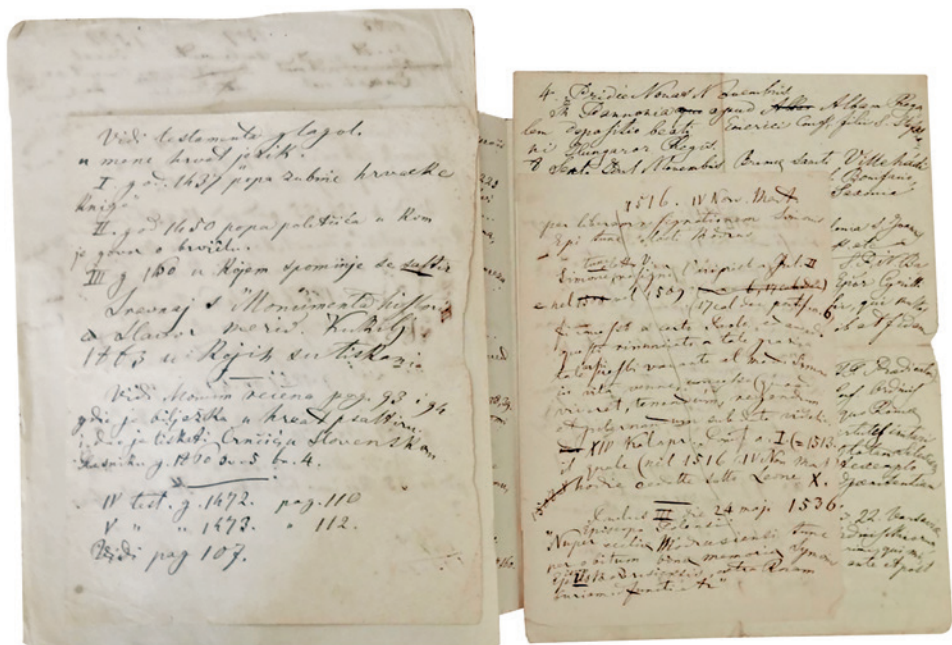
¹³⁶ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

¹³⁷ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 61, 62.

¹³⁸ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

¹³⁹ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 75, 76.

¹⁴⁰ *Acta Croatica, Hrvatski spomenici. Hrvatske glagoljične i ćirilične isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100. – 1527.*, Knjiga I, prir. Josip Bratulić, Zagreb, 2017., 185.

SLIKA 5. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisu o glagoljskim oporukama Zubine iz 1437. godine i Poletčića iz 1450. godine.

Kukuljević je ovu oporuku objavio u *Acti Croatici*, pod br. LXXXII., te je na kraju zapisao: „Izvornik na papiru u I. Brčića u Zadru. V. I. P. Šafařika Památky hlah. pisem. str. 100.“¹⁴¹

- Tu je i oporuka popa Brajka Hranšića iz Bokanjca pisana 15. veljače 1473. u Zadru. Objavio ju je Kukuljević u *Acti Croatici*, pod br. XCV., te je na kraju zapisao: „Izvornik na papiru u I. Brčića u Zadru.“¹⁴² Šurmin također spominje ovu oporuku.¹⁴³

BERČIĆ KAO POPISIVAČ I ISTRAŽIVAČ GLAGOLJSKIH NATPISA

U Berčićevoj ostavštini na Glavotoku¹⁴⁴ nalazimo tekst o traženju, popisivanju i proučavanju glagoljskih natpisa pod naslovom *NAPISI*, koje je nalazio uglavnom na Dugom otoku te na otoku Ravi, a tome dodaje i jedan zapis iz Zadra, koji

¹⁴¹ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 101, 102.

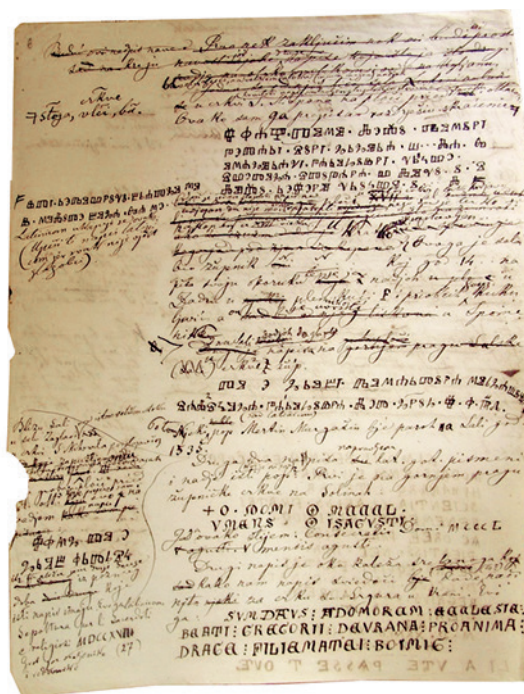
¹⁴² *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 112.

¹⁴³ Đ. ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, sv. I (od 1100.-1499), 252 – 253.

¹⁴⁴ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

navodi i Fučić,¹⁴⁵ kao i Kukuljević u svojoj *Acti Croatici*.¹⁴⁶ Možemo pretpostaviti da je jednako tražio natpise na otoku Ugljanu, no o tome nema sačuvanih bilješki.

U razbacanim i prepravljanim bilješkama Berčić piše: „Nek je i meni išta doprinti gdje se gdje se povjestnici narodnoj gradivo kupio. Kao lani na put se stavih do Velikog otoka u ovom zadarskom okružju što latinski zvali bi Insula magna a tal. Isola grossa na kojoj ima selah, a /najscole/ tražio sam po svakom selu ne bi li našao štogod starinskog da se obogati broj toli naših knjigah toli ostalih starina osim dvije knjige glag. tiskane za koje se ovog vijeka znalo, došao sam i do rijetkih natpisa. Ove ću ovdje navesti da se barem njihov prijepis sačuva i pa kad budu razbačene ploče kako se je dosti razbacilo ovoga vijeka gradjenjem novih ili popravljanjem starih crkav. I počimljujući od sela Luke¹⁴⁷ /iz koga imamo/ ovo se zvalo Sustipanova luka Vallis s. Stephani što /na kraju/ usridi Luke ima župnička crkva.“¹⁴⁸

SLIKA 6. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Rukopis o natpisima na kamenu i metalu.

¹⁴⁵ B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, 378, 379.

¹⁴⁶ *Acta Croatica = Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, XIV, 47.

¹⁴⁷ Berčić ovdje sebi stavlja napomenu da ne zaboravi ići po kućama pitati ljude imaju li sačuvanih glagoljskih knjiga: *Vidi knjige koje se po kućih nalaze*.

¹⁴⁸ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

- Luka

U Luci nalazi tri kamene ploče s glagoljskim natpisima, jedna je smještena pred velikim oltarom, druga pored crkve. Ovu drugu nije mogao pročitati jer se po njoj gazilo i slova su izbledjela: „Ovo su dvie ploče od kojih jedna prid vel. oltarom druga malda ne pored crkve. / Ovu iz XVII v. ne mogu pročitati što ružno bieše (...) pismo pa gazilo se po njoj a nestalo njek. / Prva s pored oltara je od početka XVI v. i ova kako popisah hoću da priobćim i opask(a) da gdje su nabadci tu su izderana pismena.“

U drugom djelu ostavštine piše: „U istoj crkvi¹⁴⁹ najдох kam(eni) natpis sastavljen glagoljskimi pismeni na ploči pried glavnim oltarom i ovako sam ga prepisao razriješio skraćenice.“

Na drugom mjestu u Berčićevu fondu nalazi se transliteracija dijela ovog spomenika:

1511 tomu leži domin'
 Petar' sin' Grgura Š...la z
 Omagurac' parohijan' crkve
 Svetoga Stipana v Luci i s
 luži rečenu crikvu i l

Treći natpis pronašao je naknadno u crkvi u Luci: „Tomu još je jedan glag. natpis na ploči u toj crkvi al tako rdjavo uriezan da nije moć drugo razabrat nego da je /tako/ tu tko zakopan u XVII vieku.“

Pokušao ju je transliterirati:

JA T' REDOVNICI BRATJO MO
 JA MOLITE BOGA ZA ME¹⁵⁰

Nakon toga spaja dvije ploče u jednu te donosi cijeli natpis. Vedran Žužak u članku o epigrafskim spomenicima¹⁵¹ donosi analizu svih transliteracija te piše sljedeće:

„214. Luka¹⁵²

Izgubljeni spomenik. Nalazio se u crkvi sv. Stjepana. 1511. god. Natpis na nadgrobnoj ploči koja se nalazila u pločniku pred glavnim oltarom. Prepisao ga je slavist Ivan Berčić 1866. god.

¹⁴⁹ Opis u dijelu spisa vezanog uz posjet Luci na Dugom otoku.

¹⁵⁰ Berčić ovdje sebi stavlja napomenu: „Latinicom ukazuje se ovako. Upiši Ti napri latinicom jer svak nije vješt glagolici.“

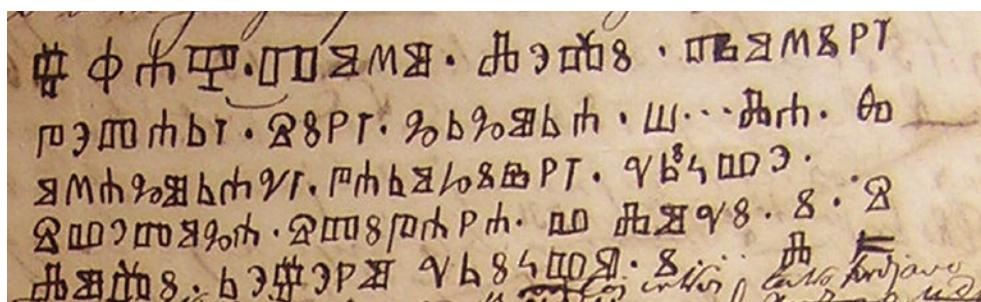
¹⁵¹ Vedran ŽUŽAK, Glagoljska epigrafika zadarskog područja, Čakavska rič, 35, 2, 249 – 321.

¹⁵² Nedo GRBIN, *Glagoljica u Luci*, Luka, 30 – 31; Petar RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990., 108.

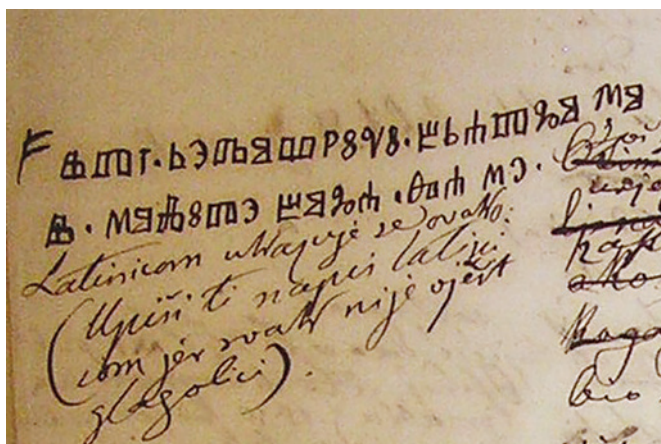
Č F A Ĭ · TOMU · LEŽI · DOMIN'
PETAR' · SIN' · GRGURA · Š...LA · Z
OMAGURAC' · PAROHIËN' · CR(I)KVE
S(VE)TOGA · STIPANA · VL(U)CI · I · S
LUŽI · REČENU CRIKVU · I... L
ÊT' · REDOVNICI · BRATGO(!) MO
Ê · MOLITE B(OG)A · ZA ME ·

1511., Tomu leži domin Petar sin Grgura Š...la z Omagurac, parohijan crikve svetoga Stipana v Luci i služi rečenu crikvu 20... let. Redovnici, bratjo moja, molite Boga za me. Berčić navodi da je autor pisao poluglase u obliku izduženog slova *T* na kraju riječi koje završavaju na suglasnik. Ovdje su poluglasi transliterirani kao apostrof ('). Također je autor odvajao riječi točkama (gotovo sve).

Grbin ispravlja Berčićevo neispravno prepisano *bratgo* u *bratio* ili *bratjo*."

SLIKA 7. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o natpisu iz Luke, Dugi otok, 1511. godina.

SLIKA 8. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o natpisu iz Luke, Dugi otok, drugi dio natpisa iz 1511.

Ovaj spomenik ne donosi Fučić.¹⁵³ Nije jasna riječ Omagurac. I Grbin i Žužak prenose Berčićevu transliteraciju jer je spomenik uništen. Međutim, ovdje je možda pogreška u čitanju pa treba glasiti o(d)o Mahurac. Glagoljsko slovo G i H su slični. Ovo bi značilo da je svećenik Petar sin Grgura Š(..)la rodom iz Mahuraca, današnjeg Dračevca Ninskog, koji je tada djelovao u Luci.

• Rava

Iz Luke je Berčić otišao na otok Ravu, ali nema izvješća o tome što je otoku pronašao: „Iz Luke prošan na Ravu na otoku istoga imena malo na sjever Luke.“

• Zaglav

Nakon Luke i Rave Berčić je posjetio prostor tadašnjeg zapuštenog samostana trećoredaca u Zaglavu. Tamo je pronašao nekoliko grobnih ploča s glagoljskim natpisima.¹⁵⁴ O tome piše na nekoliko mjesta u spisima koji se čuvaju na Glavotoku:¹⁵⁵ „Blizu Sali na istom Velikom otoku u selu Zaglavi u crkvi sv. Mihovila postojovšoj zapustjenom manastiru tretoredacah ima grobne ploče.“

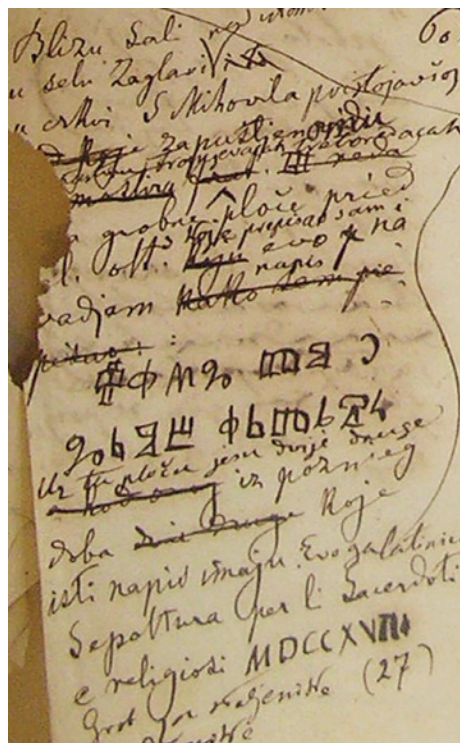
Na drugom mjestu piše:

„Na grob. Ploči pried olta(rom) koie prepisao sam

Evo nagađam napis

1564 TO E GROB FRTRSK(I)

Uz tu ploču jesu dvije druge iz poznieg doba koje isti napis imaju.“

SLIKA 9. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapis o natpisu iz 1564. u crkvi i samostanu Sv. Mihovila, Zaglav, Dugi otok.

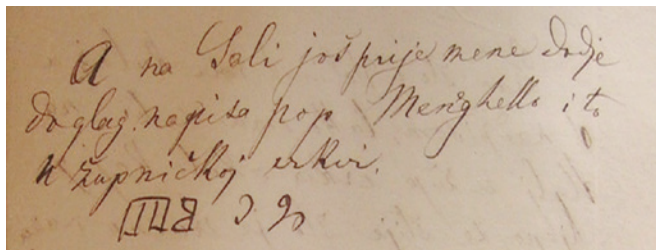
¹⁵³ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*.

¹⁵⁴ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 380.

¹⁵⁵ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

- Sali

Nakon Zaglava je Berčić otišao u Sali.¹⁵⁶ Tamo je pronašao natpis na pragu župne crkve, a natpis u samoj crkvi prije njega popisao je pop Meneghello, koji je također tražio glagoljske natpise:¹⁵⁷ „A na Sali još prije mene dodje do glag. Napisa pop Meneghello i to u župničkoj crkvi: TO E G.“¹⁵⁸

SLIKA 10. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o popu Meneghellu.

Na drugom mjestu je napisao:

„U Sali dojdoh do glagol. napisa na pragu Salske župske crkve:

TO E GROB' DOMARTINA MURGAŠINA

SALSKOGA PAROHIJANA LET GNIH 1535“

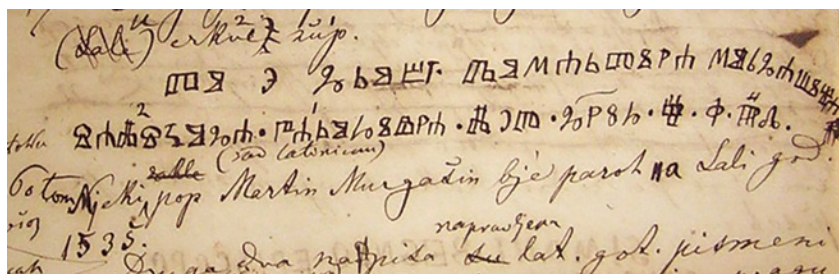
S komentarom: „Njeki pop Martin Murgašin bje parok u Sali god 1535.“

Na drugom mjestu donosi čitanje:

TO E GROB' DON MARTINA

MURGAŠIĆA PAROHIJANA SALSKOGA

LET G(OSPOD)NIH 1535.¹⁵⁹

SLIKA 11. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o natpisu iz 1535., Sali, Dugi otok.

¹⁵⁶ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 308 – 312. Fučić obrađuje 10 saljskih natpisa.

¹⁵⁷ Ne zna se o kojem je svećeniku riječ.

¹⁵⁸ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

¹⁵⁹ B. FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, 308.

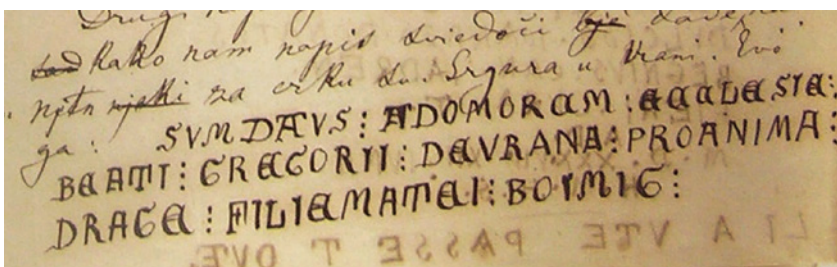

- Soline

U Solinama na Dugom otoku pronašao je dva latinička natpisa pisana goticom: „Druga dva napisa napravljena lat. got. pismeni nadje isti pop. Prvi je na gornjem pragu župničke crkve na Solinah.“

Berčić ga čita ovako („ja ga ovako stijeh“): CONSECratio DOM' MCCCLV MENSIS AGUSTI.

I dodaje: „Drugi je oko kaleža sr(e)brnoga koj kako nam napis svidoči dade načiniti za crkvu S. Grgura u Vrani njeka Draga Matija Bojmića kći il za života svoga il oporukom i to /još/ al tko zna koga vjeka, vjerojatnije prije XV. SUM DATUS AD ONOREM ECCLESIE BEATI GREGORI DE VRANA PRO ANIMA DRAGE FILIE MATE BOIMIG. Te stavlja napomenu: Obitelj jedne Boimić još današnji dan nalazi se u Tkonu nedaleko od Vrane a crkva S. Grg. već razv. (možda da je crkva sv. Grgura već razvaljena).“¹⁶⁰

SLIKA 12. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o natpisu na kaležu, Soline, Dugi otok.

- Ugljan

1. Berčić piše: „Kao što u Solinah ima kalež a s nadpisom, tako ima srebr(ni) na Ugljanu u žup(noj) crkvi okolo kojeg lijepo se štije što je mučno razumjeti.“ NVNC CALICEM

2. Kukuljević u *Acti Croatici*, u Dodatku pod br. 41., navodi natpis na nadgrobnom kamenu na otoku Ugljanu kod Zadra koji glasi: 1579 GROB Z. GLANA.¹⁶¹ Kukuljević je dodao: „S izvajanim srpom i lopatom. Prepisa pop I. Brčić.“¹⁶²

¹⁶⁰ Glavotok, Franjevački samostan Sv. Marije, Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature.

¹⁶¹ Vjerojatno (i)z (U)glana.

¹⁶² *Acta Croatica* = *Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 334.

Ovaj spomenik Berčić ne navodi u svojoj ostavštini, ni u tom neobjavljenom članku o natpisima (NAPISIMA).

- Zadar

Berčić na kraju dijela o kamenim natpisima spominje natpis pronađen u Zadru: „Na kraju svega ću navesti napis koj se nalazi u zad(arskom) novom javnom perivoju. Ovo je napis drugo ne znamo nego da neki Krašić sluga bje zakopan, tko zna gdje pod ovom pločom /i to XV vj./“

(O)VO E GRO(B)

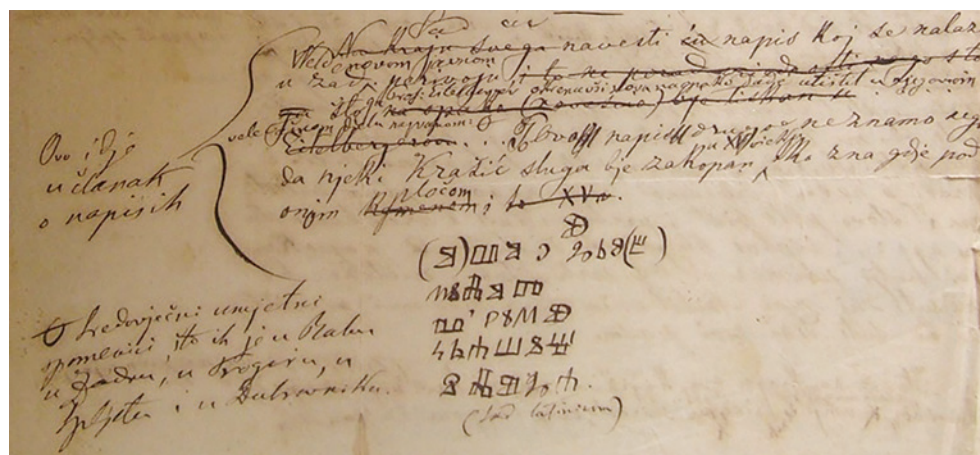
MILOT

V' NIMU

KRAŠIĆ

SLUGA

Kukuljević spominje ovaj spomenik i kaže da ga je sam pročitao („sam prepisah“), dodaje slova ČU (odnosno 1400 godinu) te da se nalazi „na jednom razbitom kamenu u obćinskom vrtu u Zadru“. Po Kukuljeviću tekst glasi: 1400 TO E GRO(B) MILUT(INA) ... V NIMU KRAŠIĆ ... SLUG.¹⁶³ Fučić navodi da se nalazi u Arheološkom muzeju u Zadru. Danas je zagubljen.¹⁶⁴

SLIKA 13. Glavotok. Franjevački samostan Sv. Marije. Ostavština Ivana Berčića. Zapisi o natpisu iz 14. st, Zadar.

¹⁶³ Acta Croatica = Listine hrvatske, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, 47.

¹⁶⁴ B. FUČIĆ, Glagoljski natpisi, 378.

ZAKLJUČAK

U članku je prikazano Berčićevo djelovanje kao sakupljača i čuvara glagoljskih spomenika. Zahvaljujući entuzijastima i glagoljskim znalcima kroz stoljeća, do danas se uspjelo sačuvati dio glagoljske baštine dok je veliki dio, nažalost, nepovratno uništen. Uz prikaz sakupljača koji su prethodili Berčiću i čijom zaslugom je i on sam mogao doći do tih spomenika, u članku se donose, na osnovu Berčićeve ostavštine u Glavotoku te objavljenog članka „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo“, podatci o Berčićevu djelovanju, kao i njegovu priču o tome što ga je potaklo da skuplja spomenike, na koji način i zahvaljujući kojim ljudima je do njih dolazio detaljno opisujući mjesta i sačuvanost, odnosno stanje tih spomenika u tom trenutku (posebno kamenih). U drugom dijelu članka donijet je popis većih značajnijih spomenika koje je Berčić ili sačuvao ili samo opisao pa ih vratio u župne arhive. Glagoljske rukopise iz Berčićeve zbirke nalazimo u najvećoj zbirci glagoljskih spomenika izvan Hrvatske u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, Arhivu HAZU u Zagrebu, Arhivu Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu na Ksaveru.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Arhiv Zadarske nadbiskupije

Osobni fond Pavla Kera, 1 kutija.

Lukoran, *Glagoljska matica krštenih 1590. – 1613.*

Glagoljski spisi Ninske biskupije, Kutije II i V.

Državni arhiv Zadar

Osobni arhivski fond Ante Marija Strgačić, 1563. – 1971., kutija 27., *Madrikula Bratovštine Gospe od Milosrđa, Dugi otok.*

Ugljanska matična knjiga krštenih 1580. – 1599.

Archivio Diplomatico della Biblioteca Civica di Trieste

Madrikula Svećeničke bratovštine zadarskih otoka Večere Gospodnje. Registro della confraternita „Coena domini“ dell' isola di Ugliano anno 1617., sign. R. P. MS 2-2.

Arhiv HAZU

Zbirka propovijedi 17. st., br. IV a 140

Pašmanski brevijar, druga pol. 14. st., sign. III b 10

Fatevićev zbornik, sign. Br. IV a 124; (IV a 141).

Kazi sahraneni Prisvitlomu Arcibiskupu Zadarskomu, sign. br. IVa80/24

Državni arhiv u Splitu

Arhiv obitelji Fanfogna-Garagnin, glagolitika, *Glagoljska matica umrlih 1607. – 1613.*

Samostan franjevac trećoredaca svete Marije na Glavotoku, Krk

Fond Berčić, ostavština, 1 kutija, bez signature

Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu – Ksaver

Zaglav, Klimantovićev zbornik 1501. – 1512.

Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg

Inventarna knjiga Ruske nacionalne knjižnice, Odjel rukopisnih i rijetkih knjiga, *Zbirka Ivana Berčića*, Opis, Lenjingrad, 1985., br. 943a, 204 – 207.

LITERATURA:

- Acta Croatica* = *Listine hrvatske*, izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb, 1863.
- Acta Croatica, Hrvatski spomenici. Hrvatske glagoljične i ćirilične isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100. – 1527.*, Knjiga I, prir. Josip Bratulić, Zagreb, 2017.
- BERČIĆ, Ivan, *Čitanka staroslovenskog jezika*, Prag, 1864.
- BERČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobčio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 158 – 185.
- BRGLES, Branimir, KAPETANOVIĆ, Amir, Sklapanje povijesne slike svijeta u Kronici Šimuna Klimantovića, *Povijesni prilozi*, 46, Zagreb, 2014., 65 – 128.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, *Fatevićev zbornik duhovnog štiva, 1617., Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave, niz Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertianae*, Stalna izložba crkvene umjetnosti i Sveučilište u Zadru, ur. Pavao Kero i Josip Faričić, Zadar, 2016.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Glagoljaš don Jure Čubanov (Sutomišćica, 1760. – Lukoran, 1830.), Zbornik *Svećenici glagoljaši i njihovo nasljeđe*, ur. Tado Oršolić, Grozdana Franov-Živković, Zadar, 2020., 87 – 110.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Glagoljica u Ninskoj biskupiji, Zbornik sa znanstvenog skupa *Ecclesia Nonensis: prošlost Ninske biskupije*, (u tisku).
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Glagoljske moralno-kazuističke odredbe ninskih biskupa 17. i 18. st., *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* u Zadru br. 57., Zadar, 2015., 185 – 216.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Lukoranski glagoljski kodeksi, Glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo rogovsko* br. 3 za 2015., 12 – 16.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Načini evidentiranja podataka u glagoljskim matičnim knjigama pisanim do 1825. godine na zadarskom području, *Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe*, br. 4 (God. III), Osijek, 2009., 79 – 124.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Nekoliko dijelova glagoljskih kodeksa iz 17. stoljeća iz Župe sv. Eufemije u Sutomišćici, glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 2, Zadar, 2014., 8-11.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Obitelj u pjesmi „Dvije žene Ugljanske“, glasilo Udruge glagoljaša Zadar *Slovo Rogovsko*, br. 1, Zadar, 2013., 4 – 7.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Petar Zoranić i glagoljaška baština zadarskog područja, *Petar Zoranić i hrvatska kultura*, zbornik radova sa znanstvenog skupa Zadar – Nin, 22. i 23. 11. 2018., ur. Robert Bacalja, Zadar, 2022., 35-86.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Život i djelo glagoljaša don Jerolima Kuzmića Šimića (župa Sutomišćica, oko 1726. – 4.12.1793.), *Croatia Christiana Periodica*, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 75, godina XXXIX, Zagreb, 2015., 89 – 102.
- FUČIĆ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU 57, Zagreb, 1982.
- GRBIN, Nedo, *Glagoljica u Luci*, Župa Luka na Dugom otoku o 100. obljetnici obnove župne crkve sv. Stjepana prvomučenika, Zagreb, 1988., 29 – 35.

- IVANČIĆ, Stjepan, *Nešto o hrvatsko-glagoljskim piscima samostanskih Trećoredaca*, Zadar, 1911.
- IVANČIĆ, Stjepan, *Povjestne crte o samostanskom III. Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi sa prilogima*, Zadar, 1910.
- JAPUNDŽIĆ, Marko, Matej Karaman i njegov odnos prema glagoljici, *Iskoni bje slovo*, Zagreb, 2001., 152 – 165.
- JAPUNDŽIĆ, Marko, *Tragom hrvatskog glagolizma*, Zagreb, 1995., 174 – 187.
- JELIĆ, Luka, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906.
- KERO, Pavao, Građa za biografski leksikon svećenika u Zadarskoj nadbiskupiji (u rukopisu), u: AZDN, Fond Pavao Kero.
- KERO, Pavao, *Popis glagoljskih kodeksa Zadarske nadbiskupije*, 2. izdanje, Zadar, 2015.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Izvjeste o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim s osobitim obzirom na slovensku književnost i starine*, Zagreb, 1857.
- MILČETIĆ, Ivan, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 93 – 138;
- MILČETIĆ, Ivan, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, Izvještaj Ivana Milčetića, *Ljetopis JAZU*, Zagreb, 1911., sv. 26, 265 – 271.
- MILČETIĆ, Ivan, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I dio. Opisi rukopisa, Zagreb, 1911.
- NAZOR, Anica, Glagoljica u benkovačkom kraju, *Benkovački kraj kroz vjekove*, Zadar, 1987., 126 – 131.
- Popis kupljenih rukopisa, *Ljetopis HAZU za 1895.*, sv. X, Zagreb, 1896., 166.
- RUNJE, Petar, *Fra Šimun Klimantović u svom vremenu*, Ogulin, 2015.
- RUNJE, Petar, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998.
- RUNJE, Petar, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.
- STRGAČIĆ, Ante, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenih ustanovama Grada Zadra; *Zadarski zbornik*, Zagreb, 1964.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, JAZU, Zagreb, 1969., 1970., I. i II. dio.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, Zagreb, 1960.
- ŠTRKALJ DESPOT, Kristina, Srednjovjekovna memoria i Šimun Klimantović, *Zadarska smotra*, 59, 1-2, Zadar, 2010., 79 – 99.
- ŠURMIN, Đuro, *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium*, vol 6, Zagreb, 1898.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Rukopisi sobranja Ivana Berčića*, br. 1, Katalog, Lenjingrad, 1982.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili* (I. knj.); *Opis fragmenata* (II. Knj.), HAZU, Ruska nacionalna biblioteka Sankt Peterburg, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski zbornik br. 5, XV. st.*, Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae, prir.: Svetlana Vialova; ur. Anica Nazor., Zadar, 2016.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Hrvatska glagoljska baština u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt-Peterburgu, *Baščina*, glasilo Društva prijatelja glagoljice, br. 13, Zagreb, 2012., 60 – 63.
- Vodič arhiva Zadarske nadbiskupije*, prir. Oliver Modrić i Josip Kolanović, Zadar, 2013.
- ŽUŽAK, Vedran, Glagoljska epigrafika zadarskog područja, *Čakavska rič*, 35, 2, 249 – 321.

Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ

BERČIĆ AS A KEEPER AND COLLECTOR OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS

SUMMARY

The article presents Berčić's work as a collector and keeper of Glagolitic monuments. Thanks to enthusiasts and Glagolitic experts over the centuries, it has been possible to preserve a part of the Glagolitic heritage to this day. Unfortunately, a large part of it was irretrievably destroyed. The *Berčić Fund*, that is, a collection of Glagolitic texts stored in one box at the monastery of the Third Order Franciscan Glagolitic priests in Glavotok. In it, among other things, we find Berčić's notes on collecting Glagolitic monuments, which are mainly from the Zadar area and fewer from the Krk area. After Berčić's death, colleagues from the Yugoslav Academy of Science published his article on the collection of Glagolitic codices in *RAD, JAZU*, no. 5 for the year 1881. It was entitled *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo* [*Several old Slavic and Croatian books, some written, some printed in Glagolitic script, which have been traced in recent times*]. However, less is known about how he collected other Glagolitic manuscripts and that he recorded Glagolitic inscriptions. Berčić started collecting Glagolitic monuments before Kukuljević, to whom he handed over part of the manuscript collections that are now stored in the HAZU Archives. The famous Pašman breviary is among this legacy. Glagolitic manuscripts from Berčić Collection can be found in the National Library of Russia - the largest collection of Glagolitic monuments held outside of Croatia, as well as in the Archives of the HAZU in Zagreb and the Franciscan Provincial Archives on Ksaver in Zagreb.

Keywords: Ivan Berčić, 19th century, Glagolitic monuments, Berčić Collection, Petrograd, HAZU Archives, Glavotok.

NEPOZNATI FRAGMENTI GLAGOLJSKIH RUKOPISA 14. – 16. ST. IZ ZBIRKE IVANA BERČIĆA¹

Žanna L. LEVŠINA
Ruska nacionalna knjižnica
Sankt Peterburg
Rusija

U Sankt Peterburgu, u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, nalazi se najbogatija zbirka glagoljskih rukopisa izvan Republike Hrvatske, Berčićeva zbirka. Ona se trenutno sastoji od 88 jedinica koje su prikazane u inventaru fonda. Većina njih dobila je i kratak znanstveni opis u katalogu iz 1982. koji je sastavila S. O. Vialova. Međutim, niz rukopisnih odlomaka i istraživačke građe ostao je izvan zbirke poznatog dalmatinskog znanstvenika i još nije dostupan široj znanstvenoj javnosti. U članku su prikazani kratki znanstveni opisi triju najstarijih odlomakâ glagoljskih rukopisa koji nisu uključeni u zbirku Ivana Berčića: pergamentni brevijar iz zadnje četvrtine 14./početka 15. stoljeća, zbornik iz kraja 15./početka 16. stoljeća i apokrifna Epistola o nedjelji iz zadnje četvrtine 16. stoljeća.

Ključne riječi: Ivan Berčić, rukopis, fragment, Brevijar, Zbornik, Epistola o nedjelji.

Zbirka Ivana Berčića (1824. – 1870.), koja se čuva u Odjelu rukopisa Ruske nacionalne knjižnice u Sankt Peterburgu (fond 67), najbogatija je zbirka hrvatskih glagoljskih² rukopisa izvan granica Hrvatske. Na današnji se dan ona sastoji od 88 jedinica koje su prikazane u inventaru fonda. Većina njih (Berč. 6–86) dobila je i kratak znanstveni opis u katalogu koji je sastavila povjesničarka-slavistica, proučavateljica srednjevjekovne hrvatske pismenosti, suradnica Odjela rukopisa Ruske nacionalne knjižnice S. O. Vialova.³

¹ Moje je sudjelovanje na konferenciji, s izlaganjem koje je bilo temelj za pisanje ovoga članka, ostvareno uz potporu Ruskog fonda fundamentalnih istraživanja 18-012-00060 „Izdavanje spomenika glagoljske pismenosti iz zbirke Berčića, koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, i proučavanje njihovoga jezika računalnim metodama“. Od sveg srca zahvaljujem Mateu Žagaru za savjetodavnu podršku prilikom pisanja članka.

² U zbirku su uključeni i rukopisi pisani latinicom i ćirilicom.

³ *Rukopisi sobranija Ivana Berčića*: katalog. Vyp. 1, sost. Svetlana Olegovna Vialova, L., 1982. S. O. Vialova se, osim priređivanja ovoga priručnika, dugi niz godina bavila proučavanjem rukopisâ zbirke I. Berčića i objavljivanjem njihovih tekstova; mnoge su jedinice, koje se čuvaju u f. 67, bile temom njezinih radova. Bibliografiju radova znanstvenice vidi u: Vialova Svetlana Gennadijevna, Levšina Žanna Leonidovna. Svetlana Olegovna Vialova: pamjati učenogo, *Kollekcii rukopisnyh knig v sovremennom mire: hrание i izučenie*: sbornik statej po itogam meždunarodnoj naučnoj konferencii „Dvenadcatye Zagrebinskie čtenija“ (5–6 oktjabrja 2017 g.), sost. i otv. red. Žanna Leonidovna Levšina, SPb., 2018., S. 431 – 445.

U ovaj priručnik nije uključeno pet kodeksa (od kojih su četiri pergamentna XV./XVI. st. pod šiframa Berč. 1–5 te dva sveska fragmenata hrvatskih glagoljskih rukopisa Berč. I i II. Navedene je jedinice, kao i opise radnih materijala I. Berčića koji nisu prošli znanstveno-tehničku obradu i nisu uključeni u f. 67, S. O. Vialova planirala uključiti u drugo izdanje kataloga.⁴ Taj je plan, na žalost, ostao neostvaren.

Među neobrađenim materijalima, koji su stigli u knjižnicu 1874. god. u sklopu zbirke I. Berčića, do današnjega su dana pronađeni ne samo istraživački materijali hrvatskog znanstvenika nego i fragmenti srednjovjekovnih rukopisa i popisi opsegom manjih, kasnijih djela. U ovome će radu, u obliku kratkoga opisa, biti predstavljena tri najstarija djela.

Svakoj je jedinici dodijeljen uvjetni (i stoga stavljen u uglate zagrade) broj, kao nastavak numeracije (šifri) rukopisa u f. 67. Redoslijed predstavljanja rukopisa, pokazanih u članku, definiran je njihovom kronologijom – od ranijega rukopisa prema kasnijem. Opisi sadrže naziv spomenika pismenosti, datiranje, opseg u listovima, format i dimenzije listova u centimetrima, kratku karakteristiku građe pisma, vrste pisma, dekorativnih elemenata (ako postoje), očuvanosti, sadržaja i postojećih zapisa. Po potrebi se navode komentari.

[Berč. 89].

Brevijar. Fragmenti. Zadnja četvrtina XIV. – početak XV. st.

2 krnja lista. Maksimalne dimenzije: L. 1 – 15,2 × 11,0 cm, L. 2 – 15,0 × 11,2 cm.

Pergamena.

Uglata glagoljica dvostupčano. Širina jednog stupca – 7,2 cm.

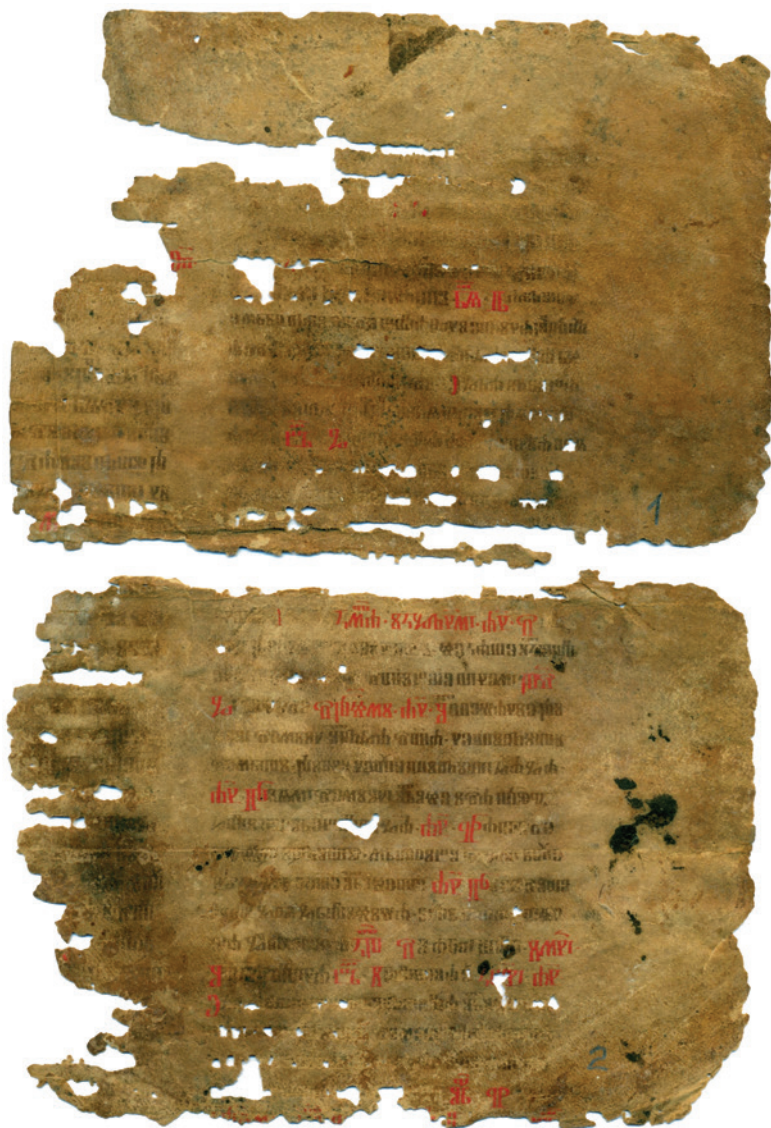
Liturgijske su rubrike i nevelika početna slova pisani crvenom bojom; pojedina slova, napisana crnom tintom, ispunjena su crvenom bojom (u sačuvanim odlomcima samo dva slična primjera).

Pergamena je pokrivena tamnim mrljama od vlage, ima i drugih nečistoća, oštećenja, tragova ljepila, rupa, materijal je po rubovima istrunuo; osnovni tekst nije čitljiv u punom opsegu.

Fragmenti predstavljaju dva dijela jednog lista Brevijara velikoga formata (1°), koji je sadržavao najmanje 35 redaka po svakome stupcu. Jedan od stupaca u oboma fragmentima gotovo da nije očuvan, vidljivi su tek završetci nekoliko redaka. Drugi je stupac u boljem fizičkom stanju, ali i on ima oštećenja. U rukopisu kojemu su pripadali fragmenti L. 1 je bio iznad L. 2.

Prednja strana izvornoga lista Brevijara (Slika 1):

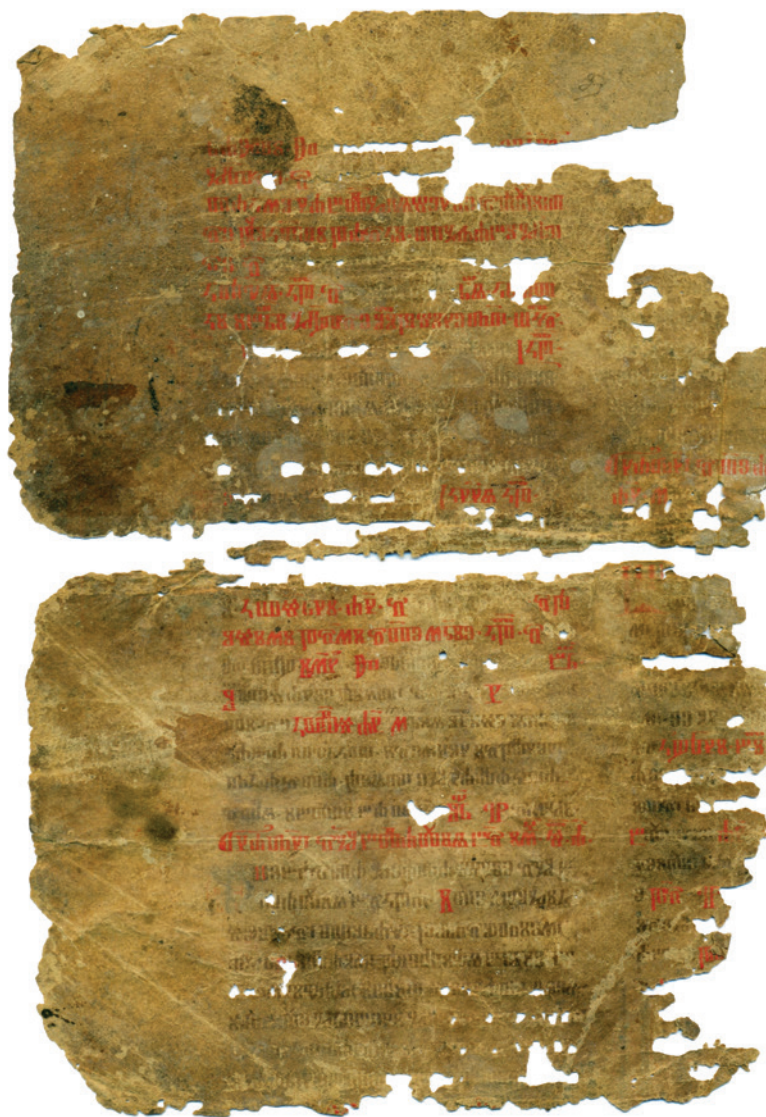
⁴ *Rukopisi sobranija Ivana Berčića*: katalog. Vyp. 1, sost. Svetlana Olegovna Vialova. S. 6.

SLIKA 1. RNK. [Berč. 89]. Brevijar. Fragmenti. Zadnja četvrtina XIV. – početak XV. st.
L. 1r, 2r

Na L. 1r u stupcu 1b vidljivi su tragovi 13 redaka; redci 1–4, 12–13 izbrisani su ili su izderani, djelomično su čitljivi redci 5–11. Na L. 2 u stupcu 2b vidljivi su tragovi 18 redaka; od najnižega su retka očuvani vrhovi slova, čitljivo je 17 redaka, od kojih 14–17 vrlo fragmentarno.

Stražnja strana izvornoga lista Brevijara (Slika 2):

SLIKA 2. RNK. [Berč. 89]. Brevijar. Fragmenti. Zadnja četvrtina XIV. – početak XV. st.
L. 1v, 2v

Na L. 1v u stupcu 1c vidljivi su tragovi 13 redaka; potpuno su izbrisani ili izderani redci 9–13, fragmentarno su čitljivi redci 1–8, 13. na L. 2v u stupcu 2c vidljivi su tragovi 18 redaka; izbrisani su redci 16–17, od retka 18 očuvan je vrh slova crvene boje, djelomično su čitljivi redci 1–15.

Usporedbom potpuno ili djelomično očuvanih redaka s izdanjem Drugog beramskog brevijara (NUK. Ms 163a/2. XV. st.)⁵ utvrđeno je: 1) tekst na L. 1r odgovara redcima 4–12 na L. 22d Ljubljanskoga rukopisa, na L. 2r – redcima 17–33 na L. 22d i redcima 1–3 na L. 23a; između L. 1r i 2r izgubljen je tekst koji odgovara redcima 13–16 na L. 22d; 2) tekst na L. 1v odgovara redcima 11–25 na L. 23a Ljubljanskoga rukopisa, na L. 2v – redcima 30–33 na L. 23a i redcima 1–13 na L. 23b; između L. 1v i 2v izgubljen je tekst koji odgovara redcima 26–29 na L. 23a.

Sadržaj: Odlomci iz „Proprium sanctorum“: na Očišćenje Blažene djevice Marije (2. veljače) i na dan svetoga mučenika Blaža biskupa (3. veljače).

Pergamentni su fragmenti zamotani u mali list plavkasto-sivog, strojno proizvedenog papira XIX. st., s bilješkama I. Berčića pisanima tintom, koje su tipične za većinu rukopisnih fragmenata iz njegove zbirke:⁶ „Missale 19“ (prvo je slovo I. Berčić ručno napisao gustom tintom, a ostale drugom tintom i drugim perom; broj je precrtan), „Iz Prvića. 1848“; „Sp[omenik]. IV“ (precrtan broj); precrtani brojevi „II“, „XXI“, „XXIX“, „XXVI“, „2“, „4“; broj „2“.

Nesukladnost zapisa I. Berčića, koji ukazuje na vrstu knjige iz koje potječu fragmenti, tj. na misal, i njihova stvarnog sadržaja može se objasniti primjerice time da omot izvorno nije pripadao ovim pergamentnim listovima. S druge strane, ovo nije jedini primjer takvog neslaganja: slovo „M“, koje označava „Misal“, napisano je upravo rukom I. Berčića na fragmentu Brevijara XV. st. Berč. II. L. 58⁷.

Ako list papira s Berčićevim bilješkama zaista pripada ovim pergamentnim fragmentima, onda ih je hrvatski znanstvenik i kolekcionar nabavio na otoku Prviću (u sastavu šibenskog arhipelaga), na kojem se nalazi i istoimeno selo. Upravo tamo je I. Berčić pronašao fragmente i nekih drugih glagoljskih rukopisa – brevijara i misala XIII. – XV. st. (Berč. I. L. 5–9; Berč. II. L. 57–58⁸).

⁵ *Drugi beramski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis 15. stoljeća. 2. dio. Sv. 2: Transliteracija*, prir. Milan Mihaljević. Zagreb, 2019.

⁶ V. zapisi I. Berčića na fragmentima rukopisa iz njegove zbirke: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili*, prir. Svetlana Olegovna VIALOVA, Zagreb, 2000; Vialova Svetlana Olegovna, *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*, Zagreb, 2000.

⁷ *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili*, prir. Svetlana Olegovna Vialova, Zagreb, 2000., S. 74, № 19.

⁸ V. njihov faksimil: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili*/ prir. Svetlana Olegovna Vialova, Zagreb, 2000. Znanstveni opisi: Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*, Zagreb, 2000., S. 4–7, № 5–9; S. 73–74, № 18–19.

[Berč. 90].

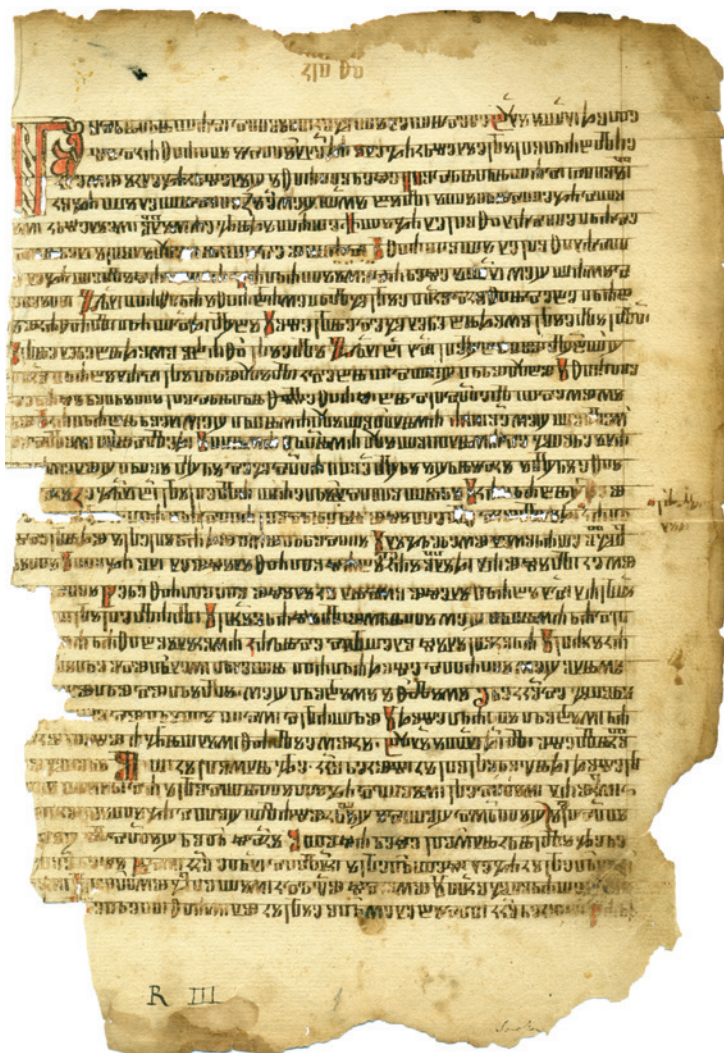
Zbornik. Fragment. Kraj XV. – početak XVI. st.

1 L. 1° (27,0 × 18,5).

Papir *vergè*, udaljenost između *pontuseauxa* – 3,7 cm; vodenoga znaka nema.

Uglata glagoljica. 33 retka. Slova su postavljena podredno.

Na prednjoj strani (Slika 3) je dvorubni ornamentalni inicijal urešen pleterom, visine 4 retka, izveden tintom i crvenom bojom. Nevelika početna slova u tekstu pisana tintom, ispunjena crvenom bojom.

SLIKA 3. RNK. [Berč. 90]. Zbornik. Fragment. Kraj XV. – početak XVI. st. L. 1r

Na gornjoj je margini glagoljskim slovima označena glava 9, iznad broja se navodi titla: „Kap(itul') Z“.

Rubovi su lista oštećeni, imaju tamne mrlje od vlage. Na pojedinim je mjestima tinta izjela papir, uslijed čega su nastale nevelike rupe.

Sadržaj: Pouka na Krštenje Gospodinovo ili, možda, na Bogojavljenje (Teofaniju) (6. siječnja). Naslova nema. Poč.: „Posrědě vas' stoit' kogo vi ne věšte. Bl(a)ž(e)ni Iv(a)n' hoteći skazati istinno H(r'st)a i nega kršćenie pripodablae emu...“

U glagoljskim izvorima koji su mi bili dostupni nisu otkriveni drugi popisi ovoga djela.

Na donjoj su margini bilješke, koje je ručno zapisao I. Berčić: „Smoljan[ac]“ (vrlo sitno napisano; moguće da je postojao nastavak, no sljedeći je dio margine otrgnut); „R[azličito] III“. Među faksimilima fragmenata, koje je 2000. god. opisala S. O. Vialova, nalaze se odlomci zbornikâ koji imaju slične zapise: na primjer, „R I“ i „R IV“.⁹

Završetak naziva naselja je, očito, nestao, ali slova koja su preostala navode na pretpostavku da je I. Berčić nabavio fragment rukopisa u hrvatskome selu Smoljanac koje se nalazi na području Like.

[Berč. 91].

Epistola o nedjelji. Fragment. Zadnja četvrtina XVI. st.

2 L. 8° (14,5 × 10,0).

Papir *vergè*, udaljenost između *pontuseauxa* je 2,7–2,9 cm. Dio vodenog znaka: kontramarka u obliku slova „P“ i „S“, odijeljenih trolisnikom s okruglim listovima; vjerojatno pripada znaku „Sidro“ koji je s takvom kontramarkom bio raširen u zadnjoj četvrtini XVI. st.¹⁰

Uglata glagoljica. 18 redaka. Slova su postavljena podredno.

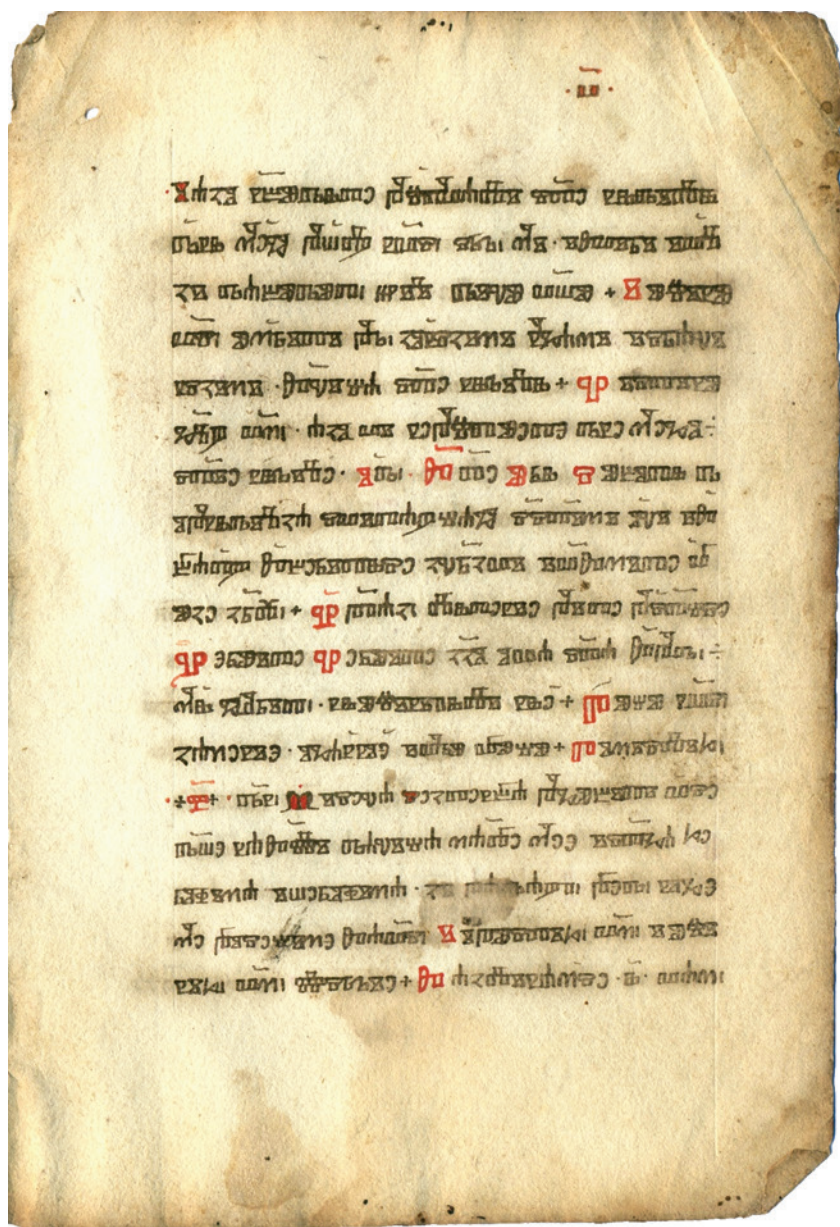
⁹ V.: *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili*, prir. Svetlana Olegovna Vialova, Zagreb, 2000.; Znanstveni opisi: Svetlana Olegovna VIALOVA. *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčića v Rossijskoj nacional'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*. Zagreb, 2000., S. 66, № 10; S. 68–69, № 12.

¹⁰ Vladimir MOŠIN, *Anchor Watemarks*, Amsterdam, 1973. № 1914 (1580–1590 god.), 1915 (1570–1580 god.); Radoman STANKOVIĆ, *Rukopisne knjige manastira Visoki Dečani. Vodeni znaci i datiranje*, Beograd, 1995., № 295–296 (1590–1600 god.); Radoman STANKOVIĆ, *Rukopisne knjige Muzeja Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu. Vodeni znaci i datiranje*, Beograd, 2003., № 549 (oko 1580. god.). U ranijim primjerima takve kontramarke petlja na slovu „P“ nije zatvorena (Vladimir MOŠIN, *Anchor Watemarks*. Amsterdam, 1973., № 1096 (1552. god.), 1097 (1540. – 1560. god.)). U albumima filigrana koji su mi bili dostupni, u znakovima „Arbalet“, „Kruna ispod zvijezde i polumjeseca“ i „Tri mjeseca“ nije pronađena istovjetna kontramarka.

Nevelika početna slova u tekstu crvenom bojom ili (rjeđe) tintom, ispunjena crvenom bojom.

Na gornjoj margini L. 1r (Slika 4) glagoljskim slovom iznad kojeg je titla i koje je s obje strane odvojeno točkama, obilježen je broj sveska 3: „V“.

SLIKA 4. RNK. [Berč. 91]. Epistola o nedjelji. Fragment. Zadnja četvrtina XVI. st. L. 1r

Listovi imaju male mrlje od vlage koje ne predstavljaju prepreku čitljivosti teksta.

Sadržaj: Epistola o nedjelji, fragment bez početka i kraja. Počinje riječima: „I ako n(e) budēte počtovali s(ve)te nēdilē d'nē moego pošlju n(a) v(a)s' srd' moi. i zvir i vl'ki...“; prekida se na riječima: „...I počtujete d(a)n' moi s(ve)ti nēdilni. To e v(a)skr's(e)nie moe.“

Apokrif *Epistola o nedjelji* poznat je u nekoliko inačica i velikom broju popisa na različitim jezicima, među ostalima i u slavensko-ruskim rukopisima, kako ćirilničnima tako i glagoljskima.¹¹ Iz toga će razloga odlomak iz Berčićeve zbirke zahtijevati dodatno podrobno tekstološko istraživanje. Trenutno se na temelju usporedbe teksta s dostupnim izvorima može reći sljedeće: tekst je apokrifa u punom opsegu sadržan, na primjer, u Zborniku iz 1375. god., koji se čuva u Nacionalnoj knjižnici Francuske pod šifrom Slav. 73 (Rimska epistola. L. 285–294);¹² u njemu je čitljiv odlomak [Berč. 91] na L. 286v–287v, ali tekstualno se bitno razlikuje. U objavljenom fragmentu Epistole, koji je ušao u Tkonski zbornik iz prve četvrtine XVI. st. HAZU. IV a 120 (L. 46r–49v) i koji predstavlja drugu inačicu apokrifa (Epistola, koju je donio arkandeo Mihovil), ovaj fragment teksta nije pronađen. Nema ga ni u Jeruzalemskoj inačici (v., na primjer, drevnoruski popis RDK, Moskva. F. 304/I. Zbirka Troice-Sergieje lavre. № 791. Zbornik. XVI. st.).

Na L. 2r–2v bilješke su pisane neuredno kurzivnom glagoljicom; jasno su čitljivi nazivi mjeseca u godini (na L. 2r su navedeni konkretni dani kolovoza; na L. 2v navedeni su nazivi svih 12 mjeseci).

Opisi svih triju gore predstavljenih ulomaka rukopisa, koji nisu uključeni u zbirku Ivana Berčića, predstavljaju tek prvi korak na putu prema njihovom proučavanju, kao i priređivanju drugog dijela kataloga zbirke koja se čuva u Odjelu rukopisa Ruske nacionalne knjižnice.

¹¹ Aleksandr Anatol'evič ТКАЧЕНКО, Anatolij Arkad'evič ТУРИЛОВ, Epistolija o Nedele, Pravoslavnaja enciklopedija, T. 18. M., 2008., 530–533.

¹² V.: *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*, transliterirao i popratne tekstove napisao Slavomir Sambunjak, Tkon, 2001., 94–98.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica. Berč. I. Zbornik fragmenata.
Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica. Berč. II. Zbornik fragmenata.
Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ms 163a/2. Drugi beramski brevijar. XV. st.
Paris, Bibliothèque nationale de France. Slav. 73. Zbornik. 1375. god.
Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. IV a 120. Tkonski zbornik. Prva četvrtina XVI. st.

LITERATURA:

Rukopisi sobraniya Ivana Berčića: katalog. Vyp. 1, sost. Svetlana Olegovna Vialova, L., Sankt Peterburg, 1982.
VIALOVA, Svetlana Gennadijevna, LEVŠINA, Žanna Leonidovna, VIALOVA Svetlana Olegovna: pamjati učenoga, *Kollekcii rukopisnyh knig v sovremennom mire: hranenie i izučenie*: sbornik statej po itogam međunarodnoj naučnoj konferencii „Dvenadcatye Zagrebinskie čtenija“ (5–6 oktjabrja 2017.g.), sost. i otv. red. Žanna Leonidovna Levšina, Sankt Peterburg, 2018., 431–445.
STANKOVIĆ, Radoman, *Rukopisne knjige manastira Visoki Dečani. Vodeni znaci i datiranje*, Beograd, 1995.
STANKOVIĆ, Radoman, *Rukopisne knjige Muzeja Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu. Vodeni znaci i datiranje*, Beograd, 2003.
TKAČENKO, Aleksandr Anatol'evič, TURILOV, Anatolij Arkad'evič, Epistolija o Nedele, *Pravoslavnaja enciklopedija*, T. 18. M., 2008., 530 – 533.
Drugi beramski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis 15. stoljeća. 2. dio. Sv. 2: transliteracija, priredio Milan Mihaljević, Zagreb, 2019.
Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Faksimili, prir. Svetlana Olegovna Vialova, Zagreb, 2000.; VIALOVA Svetlana Olegovna, *Glagoličeskie fragmeny Ivana Berčića v Rossijskoj naciona'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*, Zagreb, 2000.
MOŠIN, Vladimir, *Anchor Watemarks*, Amsterdam, 1973.
Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća, transliterirao i popratne tekstove napisao Slavomir Sambunjak, Tkon, 2001.

Žanna L. LEVŠINA

UNKNOWN FRAGMENTS OF IVAN BERČIĆ COLLECTION OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS FROM THE 14TH - 16TH CENTURIES

SUMMARY

The National Library of Russia in Saint Petersburg houses the Berčić Collection, the richest collection of Glagolitic manuscripts outside the Republic of Croatia. It currently consists of 88 units that are shown in the inventory fund. Most of them also have a short scientific description in the 1982 catalogue compiled by S. O. Vyalova. However, a number of manuscript passages and research materials remained outside the collection of the famous Dalmatian scientist and are not yet available to the general scientific public.

The article presents short scientific descriptions of the three oldest fragments of Glagolitic manuscripts that are not included in Ivan Berčić Collection: the parchment Breviary from the last quarter of the 14th century - beginning of the 15th century, the Collection from the end of the 15th century - beginning of the 16th century, and the apocryphal Epistle 'Sunday Letter' from the last quarter of the 16th century.

Keywords: Ivan Berčić, manuscript, fragment, Breviary, Collection, Epistle 'Sunday Letter.'

PRIMJERCI TISKANIH GLAGOLJSKIH KNJIGA U BERČIĆEVOJ ZBIRCI U RUSKOJ NACIONALNOJ KNJIŽNICI U SANKT PETERBURGU

Anica NAZOR

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Zagreb

U petrogradskoj zbirci glagoljskih rukopisa i tiskanih knjiga Zadranina Ivana Berčića čuvaju se rijetkosti iz 15. i 16. stoljeća: prvotisak Misala (1483.); primjerci izdanja senjske tiskare: *Misal* (1494.), *Meštija od dobra umrtija* (?), *Naručnik plebanušev* (1507.), *Transit sv. Jerolima* (1508.), *Mirakuli slavne Deve Marije* (1508), *Korizmenjak* (1508.); potom *Misal Pavla Modrušanina* (Venecija 1528. – dva primjerka); dva izdanja Šimuna Kožičića: *Oficij rimski* (Rijeka 1530), *Misal hruacki* (Rijeka 1531.); *Brevijar* Omišljanina Nikole Brozića (Venecija 1561. – 5 primjeraka!); primjerak izdanja Novog zavjeta 1562. – 1563. iz Uracha kod Tübingena; primjerci gotovo svih izdanja rimske Propagande iz 17. i 18. stoljeća. Zahvaljujući Berčićevim primjercima glagoljskih tiskanih knjiga, danas je Ruska nacionalna knjižnica u Sankt-Peterburgu najbogatije nalazište hrvatske glagoljske tiskane knjige.

Ključne riječi: Ivan Berčić, Berčićeva zbirka, tiskana izdanja, Ruska nacionalna knjižnica, Sankt-Peterburg.

Zadranin Ivan Berčić, profesor staroslavenskoga jezika i staroslavenske liturgike, Starog zavjeta i istočnih jezika u zadarskom sjemeništu, te (od 1867. godine) pravi član tadašnje Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, zarana je, već kao dvadesetpetogodišnjak, počeo prikupljati glagoljske rukopise i primjerke tiskanih glagoljskih knjiga. Nakon „kratke žestoke nemoći“ umro je 1870. godine u 47. godini života. Bogatu zbirku prikupljenih glagoljskih rukopisa i primjeraka tiskanih glagoljskih knjiga otkupila je Carska javna biblioteka u Sankt-Peterburgu (danas Ruska nacionalna knjižnica), u koju je zbirka dospjela 1874. godine.

Pisac prve hrvatske glagoljske bibliografije iz 1911. godine Ivan Milčetić napisao je da zna za Berčićevu zbirku, a da je o njoj mogao reći samo to „da se nahodi u Petrogradu“, ali „što sadrži ne bješe ništa poznato“ ni njemu „ni drugim slavistima u Zagrebu“. Godinu dana nakon objavljivanja *Bibliografije* (1912.) neočekivano mu se pružila prilika da pođe u rusku prijestolnicu i da vidi Berčićevu zbirku. Prilikom mu je pružila Jugoslavenska (danas Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti kad ga je delegirala da u Petrogradu zastupa Akademiju na sastanku slavenskih akademija. U nepunih mjesec dana Milčetić je uspio opisati glagoljske rukopise: cjelovite zbornike i fragmente rukopisa. Opisu je dodao sumaran popis tiskanih glagoljskih knjiga koje je bibliotekar Byčkov

donio preda nj. Milčetić ih je dospio „samo pribilježiti, ne imajući više vremena da ih potanje razgleda“, ali su mu većinom otprije bile poznate te je mogao zaključiti da među petrogradskim primjercima „ima velikih bibliografskih rijetkosti“. Zažalio je što su primjerci morali dospjeti u Petrograd i primijetio da „nije mudro radio onaj Berčićev nasljednik koji je onamo poslao duplikate, koji su za Javnu biblioteku posve zališni“.¹ Zbog objektivnih okolnosti Milčetićev je opis objavljen istom 1955. godine u *Radovima Staroslavenskog instituta*.²

PRVOTISAK, 1483.

Od jedanaest (nepotpunih) originalnih primjeraka prvotiska glagoljskog *Misala* iz 1483. godine Berčićev je primjerak najpotpuniji: ima 218 (od ukupno 219) listova. Nedostaje mu list 8 i posljednji (prazan list). Jedini ima potpun kalendar. Na praznoj stranici ispred kanona (mise) nalijepljen je drvorez s Raspećem. Na kraju primjerka dodano je (privezano) pet (hrvatskom) ćirilicom ispisanih listova. Sadržaj im je – piše Milčetić – crkveni: mise, molitve itd. Obiluje ćirilskim bilješkama: u kalendaru su ćirilicom obilježeni datumi smrti pojedinaca. Opširna pak bilješka na kraju knjige odnosi se na datum smrti Petra Kružića, kapetana senjskoga i kneza kliškoga, kojega su 13. ožujka 1537. godine Turci sasjekli u Solinskom polju na brodu koji nije mogao zaploviti iz pličine, kad je kršćanska vojska počela uzmicati pred Turcima: Let roistva H(rsto)va 1530 i sedmo lito / tekući miseca marca / na dan 12. (!) kada bi /razboj u Solinu i tote / pogibe knez Petar Kružić / banovac.³

Primjerak je nekoć bio vlasništvo Splićanina Frane Carare, profesora arheologije i povijesti.

SENJSKA IZDANJA

Od sedam glagoljskih knjiga tiskanih u Senju 1494. – 1496., potom 1507. – 1508. godine, u Berčićevoj se sanktpeterburškoj zbirci čuva šest knjiga (izdanja). Senjski prvotisak – *Misal* – otkrio je upravo Ivan Berčić: 1849. otkrio je pola lista u selu Ugljanu na istoimenom otoku.

¹ Ivan MILČETIĆ, Berčićeva glagoljska zbirka u Petrogradu, Izvještaj Ivana Milčetića, *Ljetopis JAZU*, sv. 26, Zagreb, 1911, 265 – 271; Ivan MILČETIĆ, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, I dio. Opisi rukopisa, Zagreb, 1911., 126.

² Ivan MILČETIĆ, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 93 – 138.

³ Mladen BOŠNJAČ, Sačuvani primjerci prve hrvatske tiskane knjige, *Slovo*, sv. 6-8 (*Vajsov zbornik*), Zagreb, 1957., 297 – 310.

U drugom pak selu na Ugljanu otkrio je 1854. godine još dva lista. Napokon, 1863. dobio je krnj primjerak (bez kolofona) od učenika Srećka Bakije iz sela Pakošтана (nedaleko od Biograda).⁴

Istom 1894. godine, dvadeset i četiri godine nakon Berčićeve smrti, pojavio se u antikvarijatu Ludwiga Rosenthala u Münchenu gotovo potpun primjerak *Misala* s opširnim kolofonom. U kolofonu su spomenuti datum (7. kolovoza 1494.) i mjesto tiskanja (Senj). Rosenthalov je primjerak otkupljen 1895. godine po visokoj cijeni od 1505 maraka na aukciji za tadašnji Mađarski nacionalni muzej u Pešti. Nekoć je bio u liturgijskoj uporabi u Rijeci u samostanu augustinaca kod crkve sv. Jeronima i ondje je ostao do ukinuća reda 1788. godine.⁵ Po tom je primjerku 1994. godine objavljen faksimil *Misala*.⁶

Očuvana su tri nepotpuna originalna primjerka i jedan fragment. Berčićev se primjerak čuva u njegovoj sanktpeterburškoj zbirci (Berč. 2). Spomenuti je primjerak otkupljen za Peštu i čuva se u Budimpešti (Orszákos Széchényi könyvtár, Inc. 988). Treći primjerak je pohranjen u samostanu franjevac konventualaca u Cresu, gdje je otkriven 1982. godine. Fragment se (l. 129-131) čuva u Odessi u Državnoj znanstvenoj knjižnici „Maksim Gorki“ (sign. 1 – 8814).

Možda je u Senju već u 15. stoljeću tiskana *Meštija od dobra umrtija* s dodanim malim *Ritualom*, prijevod vrlo popularnog latinskog spisa *Ars bene moriendi*. U osnovnoj redakciji spis je objavljivan već u ksilografskim (drvoreznim) izdanjima, među kojima je tada bio najpopularnija knjiga. Opisuje dramu borbe na samrti između anđela i demona za čovjekovu dušu. Upućuje kako izbjeći vražje zamke i kako smrt učiniti dostojnom čovjeka. Senjska *Meštija od dobra umrtija* prevedena je na (senjsku) čakavštinu iz konačne redakcije spisa objavljene 1478. godine u Veneciji kod Erhardta Ratdolta. *Ritual*, koji se nastavlja na tekst *Meštije od dobra*

⁴ Berčić je uočio da se pakoštanski primjerak *Misala* grafički u svemu slaže s njegovim (Berčićevim) primjerkom *Naručnika plebanuševa* iz 1507. godine i zaključio da je *Misal* također tiskan 1507. godine u istoj tiskari u kojoj i *Naručnik plebanušev*. Bio je uvjeren da je tiskara u Senju bila utemeljena početkom 16. st.: *Početkom XVI. veka utemeljena bi za kratko vrijeme tiskarnica u Senju. Povratu se onda u svoje rodno mjesto neki Grgur, koji kao tiskar življaše u Mletcih*. Ivan BERČIĆ, Njnekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 166 – 167.

⁵ Marija Agnezija PANTELIĆ, Budimpeštanski primjerak Senjskog misala iz god. 1494. *Senjski glagoljaški krug 1248. – 1508.*, Zagreb, 1998., 129 – 153.

⁶ Faksimil je objavila Jugoslavenska (danas Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti povodom 500. obljetnice izlaska iz tiska *Misala*; *Senjski glagoljski misal 1494.*, ur. Milan Moguš i Anica Nazor, Zagreb, 1994.; Anica NAZOR, Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494-1508., *Slovo*, sv. 21, Zagreb, 1971., 415 – 442.

umrtija, među prvim je tiskanim ritualnim priručnicima na Zapadu.⁷ Očuvana su dva nepotpuna (bez kolofona) primjerka. Berčićev primjerak potječe iz Brbinja na Dugom otoku. Iz Brbinja je poslan Berčiću „nakon velika nastojanja“, a Berčić ga je 1849. godine pronašao među knjigama i utvrdio da je izašao iz iste tiskare iz koje je izašao *Transit sv. Jerolima*. U sanktpeterburškoj zbirci čuva se pod sign. Berč. 7. Drugi se nepotpun primjerak čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. R II A – 16° - 7).

U Berčićevoj sanktpeterburškoj zbirci čuva se primjerak senjskog *Naručnika plebanuševa* iz 1507. godine, kojemu nedostaje 1 list, te fragment od pet listova (sign. Berč. 3). To je priručnik za dušobrižnike, koji je sastavio Guido de monte Rocherii 1333. godine. Bio je vrlo popularan: Europom je kolao u više od 180 rukopisa; preveden je na nekoliko europskih jezika; objavljen je u oko stotinu izdanja; od druge pol. 15. stoljeća smatran je predtridentskim katekizmom. Za povijest senjske tiskare *Naručnik plebanušev* je važan jer je samo u njemu (u incipitu) zabilježen datum početka tiskanja (30. svibnja), a u opširnom kolofonu je zabilježeno da je knjiga prevedena i tiskana po nalogu Silvestra Bedričića, arhiđakona i vikara senjskoga, a na molbu mnogih redovnika i na poticaj mnoge gospode; da je knjigu prevelo više redovnika među kojima ima magistara i doktora (Berčić bi rekao: učitelja i nadučitelja), a imena im se ne spominju zbog skromnosti (*za ukloniti se tašće slave*). Iz kolofona se doznaje da je knjigu tiskao Grgur Senjanin, koji je upravo zbog štampe došao u Senj iz Mletaka (Venecije). Preveden je s latinskog na hrvatski, na čakavštinu senjskog tipa. Očuvano je sedam originalnih primjeraka.

U Berčićevoj se zbirci čuvaju dva nepotpuna originalna primjerka senjskoga *Transita sv. Jerolima* iz 1508. godine (i fragmenti od nerazrezanih osam listova) te tri probna otiska, najopsežnijeg djela o sv. Jeronimu u hrvatskoj književnosti. Prijevod je popularnog talijanskog *Translatio de s. Girolamo*, kojemu je na kraju dodana pjesma (Marulićeva): *An 'jelske kriposti vse nebeskoga hora*, ispjevana u 148 dvanaesteračkih stihova s dvostrukim srokom. Bila su tri pokušaja da se glagoljski tekst objavi latinicom. Prvi ga je pokušao objaviti jezikoslovac Fran Kurelac. Kad je o Uskrsu 1853. godine u Zadru kod Ivana Berčića vidio knjigu, toliko se oduševio da je Berčićev primjerak dao prepisati latinicom veprinačkom župniku Jakovu Volčiću koji je to učinio. U obraćanju đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru za pomoć u objavljivanju Kurelac (u pismu 10. kolovoza 1853.)⁸ ističe: „Kad ja posle prionem čitati ju (tj. knjigu *Transit sv. Jerolima*, A. N.) zagledam da mi tako pisati neumiemo i da bi ta knjiga, vërno preštampana na latinska slova, od koristi bila

⁷ Josip TANDARIĆ, Senjski ritual iz 1507. i njegovo mjesto u glagoljskoj pismenosti, *Croatica christiana Periodica*, god. III, br. 3, Zagreb 1979., 187.

⁸ Pismo iz Trsta datirano je 10. kolovoza 1853. Čuva se u Đakovu, u Arhivu Đakovačke biskupije.

kršćeniku, jer opisuje život s. Jerolima, a još korisnija književniku neka on iz nje nauči kako se piše, a i poviest naše knjige nsmie neznati kako se onoga vremena glagolicom med Hrvati pisalo.“ Međutim, ni jedan pokušaj ponovnog izdanja nije ostvaren. Volčičevu se prijepisu izgubio trag.

SENJSKI MIRAKULI

Od pet originalnih primjeraka senjskih *Mirakula slavne Deve Marije* iz 1508. godine u Berčićevoj se zbirci čuva jedan primjerak. Berčić je *Mirakule* otkrio 1866. godine u selu Luci na Dugom otoku: „Ovu knjižicu Grgurove tiskarnice“ – piše Berčić – „nepoznatu barem prošlomu i sadašnjemu vieku našao sam godine 1866., koncem kolovoza... Knjižica o kojoj hoću da progovorim, netom je u ruke uzeh, ne proštiv iz nje ni rieči, po obliku, pismu, itd. držah da je *Transit sv. Jerolima*, al putem iduć preuzev ju u ruke i otvoriv, sjetih se da je nešto drugo... Naslov je na glavi prve strane i ovako glasi: *Počinju mirakuli slavne dive Marie...* Sadrže dakle mirakule tj. čudesa bl. D. Marije, kako ih zove pisac ili prevoditelj... Jezik je hrvatski.“

Senjski *Marijini mirakuli* sadrže najopsežniju zbirku Marijinih čudesa (legendi) u hrvatskoj književnosti. Među njima su „najljepše i najpoznatije teme europske literature“.⁹

KORIZMENJAK

Posljednja knjiga – *Korizmenjak* – objavljena glagoljicom u Senju (17. listopada 1508.) sadrži zbirku korizmenih propovijedi. Očuvano je deset originalnih primjeraka, od kojih se dva primjerka (i fragment od dvaju listova) čuvaju u Berčićevoj sanktpeterburškoj zbirci (Berč. 5). To su prevedene korizmene propovijedi koje je u 15. stoljeću držao znameniti propovjednik, franjevac konventualac iz Lecce, Roberto Caracciolo. Svojim je propovijedima zanosio mnoge slušatelje na Apeninskom poluotoku i stekao naziv *trombetta di Dio; novello Paolo*. Osam je godina (1466. – 1473.) propovijedao u kapeli Castel Nuovo pred napuljskim kraljem Ferdinandom i njegovim dvorom. Na kraljevu molbu Caracciolo je propovijedi zapisao, barem u glavnim crtama (skicirao), kako bi ih kralj mogao naknadno pročitati kad bude obvezama spriječen da ih sluša. Zapravo, Caracciolov je *Quadragesimale* nerazrađen, u glavnim crtama skiciran zbornik korizmenih propovijedi namijenjenih široj publici nego što je bio kralj Ferdinand i njegovi dvorjanici.

⁹ Ivanka PETROVIĆ, *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi europski izvori, Radovi Staroslavenskoga instituta*, vol. 8, Zagreb, 1977., 3 – 243.

Propovijedi su prožete poslovicama, biblijskim citatima, citatima svetih otaca i rječitim primjerima (egzemplima), umetnutim pričama, do kojih se u ono doba držalo. Senjski je Korizmenjak preveden s talijanskog na čakavštinu, kojoj je u podlozi senjski govor, prožet elementima crkvenoslavenskog jezika.¹⁰ Objavljen je faksimil 1981. godine i 2019. godine latinicom transkribiran tekst.¹¹

U Berčićevoj zbirci čuva se defektan primjerak *Biblije*. Najviše primjeraka – ukupno pet – u Berčićevoj zbirci čuva se Brozićeva *Brevijara* iz 1561. godine. Iz tiskare u Urachu izašli su hrvatski prijevodi dijelova *Biblije* – cjelovit Novi zavjet: *Prvi del novoga testamanta*, glagoljicom 1562.; *Drugi del novoga testamanta*, glagoljicom 1563. (ćirilicom oba dijela 1563. godine) i starozavjetnih proroka: *Vsih prorokov stumačenje hrvatsko* 1564. (očuvano na latinici). Potom prijevodi drugih knjiga kao što su abecedariji: *Tabla za dicu* 1561. (glagoljicom i ćirilicom), katekizam 1561. (glagoljicom i ćirilicom; latinicom 1563.); *Razumní nauci* (*Loci theologici* F. Melanchtona), *Artikuli* (augsturška konfesija), *Postila* (jedna po Lutheru i Melanchtonu, druga po Brenziju), *Bramba* (apologija augsturške konfesije) i druge. U Urachu se vjerovalo da će se širenjem nove vjere na hrvatskom jeziku, koji razumije velik dio muslimana, olakšati i ubrzati potiskivanje turske vlasti te ukloniti turska opasnost.

IZDANJA RIMSKE PROPAGANDE (SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE): 17. I 18. STOLJEĆE

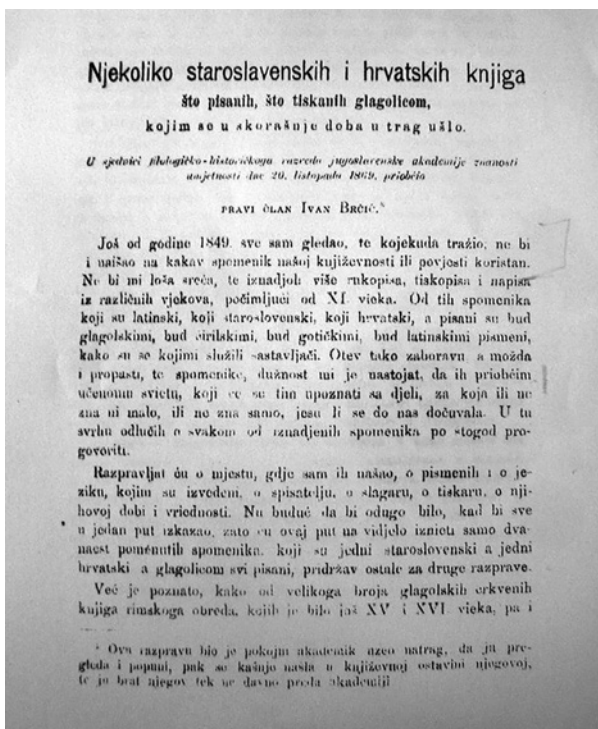
U povijesti glagoljskog tiskarstva 17. i 18. stoljeće označeni su kao „rimsko“, „rusko“ razdoblje, u kojem su glagoljaši „dobili knjige, a izgubili jezik“. Dobili su: tri misala, tri brevijara, dijelove misala i brevijara te više abecedarija. Dobili su i prijevode djela Roberta Bellarmina (*Dottrina cristiana breve*) i španjolskog isusovca Juana de Polanca (*Directorium sacerdotum et poenitentium*). Navedeno je razdoblje reformiranja glagoljskih knjiga, njihova usklađivanja s novim, tipiziranim latinskim liturgijskim knjigama sastavljenima u duhu zaključaka Tridentskog koncila. Uz promjene u tekstu, ponešto u grafičkom sustavu (uvodenjem novih grafema), najveće su se promjene dogodile u jeziku. Hrvatski crkvenoslavenski jezik, na kojem su napisane i u starijem razdoblju objavljene glagoljske liturgijske knjige, preoblikovan je prema pravopisnim i gramatičkim normama istočnoslavenskih gramatika crkvenoslavenskog jezika. U tom

¹⁰ Boris KUZMIĆ, Jezična obilježja senjskog korizmenjaka (1508), *Rasprave, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 28, Zagreb, 2002., 87-101.

¹¹ *Korizmenjak, Senj 1508: (pretisak)*, ur. Branko Fučić i Anica Nazor, Senj, 1981.; *Korizmenjak, Senj 1508: latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom i rječnikom)*, prir. Anica Nazor, Zagreb, 2019.

razdoblju brigu oko izdavanja glagoljskih liturgijskih knjiga preuzela je *Sacra congregatio de Propaganda Fide* u Rimu.¹²

SLIKA 1. BERČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881.

ZAKLJUČAK

Temeljiti opisi primjeraka tiskanih glagoljskih knjiga u Berčićevoju sanktpeterburškoj zbirci našli su se u općem, „svodnom“ katalogu izdanja starih tiskanih glagoljskih knjiga od 1483. do 1812. godine Andreja Kruminga,¹³ koji je objavila Ruska državna biblioteka u Moskvi u nakladi od 200 primjeraka. Autoru Kataloga Berčićevi su primjerci tiskanih glagoljskih knjiga uvelike pomogli da je izdanja mogao opisati *de visu* imajući u rukama originale u Rusiji. U Krumingovu su Katalogu glagoljske tiskane knjige sustavno opisane.

¹² Anica NAZOR, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici, „Ja slovo znajući govorim...“*, Zagreb, 2008.

¹³ Andrej KRUMING, *Svodnyj katalog staropechatnyh izdanij glagoličeskogo šrifita 1483.-1812*, *Slovo*, sv. 50, Zagreb, 2000., 191 – 203.

IZVORI:

Arhiv Đakovačke biskupije

Pismo Frana Kurelca biskupu Strossmayeru iz Trsta datirano je 10. kolovoza 1853.

LITERATURA:

BERČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo, U sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio Ivan Brčić, *Rad JAZU*, 59, Zagreb, 1881., 158 – 185.

Korizmenjak, Senj 1508: (pretisak), ur. Branko Fučić i Anica Nazon, Senj, 1981.,

Korizmenjak, Senj 1508: latinična transkripcija glagoljskoga teksta (s uvodom i rječnikom), priredila Anica Nazon, Zagreb, 2019.

KRUMING, Andrej, Svodnyj katalog staropečatnyh izdanij glagoličeskogo šrifta 1483.-1812, *Slovo*, sv. 50, Zagreb, 2000., 191 – 203.

KUZMIĆ, Boris, Jezična obilježja senjskog korizmenjaka (1508), *Rasprave, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 28, Zagreb, 2002., 87 – 101.

MILČETIĆ, Ivan, Berčićeve glagoljske zbirke u Petrogradu, Izvještaj Ivana Milčetića, *Ljetopis JAZU*, sv. 26, Zagreb, 1911, 265 – 271.

MILČETIĆ, Ivan, Berčićeve zbirke glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskoga instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 93 – 138.

MILČETIĆ, Ivan, *Hrvatska glagolska bibliografija*, I dio. Opisi rukopisa, Zagreb, 1911.

NAZOR, Anica, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici*, „Ja slovo znajući govorim...“, Zagreb, 2008.

NAZOR, Anica, Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494-1508., *Slovo*, sv. 21, Zagreb, 1971., 415 – 442.

PANTELIĆ, Marija Agnezija, Budimpeštanski primjerak Senjskog misala iz god. 1494., *Senjski glagoljaški krug 1248. – 1508.*, Zagreb, 1998., 129 – 153.

PETROVIĆ, Ivanka, Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi europski izvori, *Radovi Staroslavenskoga instituta*, vol. 8, Zagreb, 1977., 3 – 243.

Senjski glagoljski misal 1494., ur. Milan Moguš i Anica Nazon, Zagreb, 1994.

TANDARIĆ, Josip, Senjski ritual iz 1507. i njegovo mjesto u glagoljskoj pismenosti, *Croatica christiana Periodica*, god. III, br. 3, Zagreb 1979., 185 – 189.

Anica NAZOR

COPIES OF PRINTED GLAGOLITIC BOOKS IN BERČIĆ COLLECTION IN THE NATIONAL LIBRARY OF RUSSIA IN SAINT PETERSBURG

SUMMARY

Rarities from the 15th and 16th centuries are preserved in the Saint Petersburg collection of Glagolitic manuscripts and printed books of Ivan Berčić from Zadar: the first edition of the Missal (1483); copies of editions of the Glagolitic printing house in Senj: *Missal* (1494), *Meštija od dobra umrtija* [*Art of dying well*] (?), *Naručnik Plebanušev* [*Handbook for Priests*] (1507), *Transit sv. Jerolima* [*Transit of Saint Jerolim*] (1508), *Mirakuli slavne Deve Marije* [*The Miracles of the Blessed Virgin Mary*] (1508), *Korizmenjak* [*Glagolitic Quaresimale*] (1508); as well as *Misal Pavla Modrušanina* [*Missal of Pavao Modrušanin*] (Venice 1528 - two copies); two editions of Šimun Kožičić: *Oficij rimski* [*The Roman Office*] (Rijeka 1530), *Misal Hruacki* [*Croatian Missal*] (Rijeka in 1531); Brevijar Omišljanina Nikole Brozića [*Breviary of Nikola Brozić from Omišalj*] (Venice 1561 – 5 copies!); a copy of the 1562-1563 edition of the New Testament from Urach near Tübingen; copies of almost all editions of Roman Propaganda from the 17th and 18th centuries. The National Library of Russia in Saint Petersburg is nowadays the richest repository of Croatian Glagolitic printed books thanks to Berčić Collection of Glagolitic printed books.

Keywords: Ivan Berčić, Berčić Collection, printed editions, National Library of Russia, Saint Petersburg.

ĆIRILICA U OPUSU IVANA BERČIĆA

Mateo ŽAGAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb

U radu se pokušava osvijetliti odnos Ivana Berčića prema drugom slavenskom polu hrvatske pismenosti, onome ćiriličkom, koji je bio u Dalmaciji na poseban način prisutan kroz cijelu njezinu povijest. Berčićeva tablica hrvatske ćirilice („bosanske azbukve“) iskazuje se u tri regionalna vida (bosanskom, dalmatinskom/poljičkom i dubrovačkom). Uzorci su djelomično pronađeni u korpusu osamnaest sačuvanih dokumenata unutar velike Berčićeve zbirke rukopisa i tiskanih knjiga koja je 1874. dospjela u Sankt Peterburg. U radu se upućuje na nepouzdanost regionalnog atribuiranja nekih isprava, pa se tako poziva i na oprez u korištenju tablicom. Osobito je zanimljiv različit status kolone tiskanih slova u tablici, koja se preuzimaju iz franjevačkog bosanskog tiska XVIII. st., s uzorom prije svega u dubrovačkoj ćiriličkoj tradiciji i u protestantskim (odnosno Propagandinim) izdanjima.

Ključne riječi: ćirilica, ćirilička minuskula, hrvatska ćirilica, bosančica, Ivan Berčić, Nacionalna biblioteka Rusije u Sankt Peterburgu.

U središtu sveukupnog interesa Ivana Berčića za hrvatskom pismovnom i jezičnom baštinom slavenskog ishodišta bila je njezina glagoljaška sastavnica, primjereno onome koliko je u okvirima dalmatinskog crkvenog obrazovnog sustava glagoljici i „staroslovenskom jeziku“, kojega je Berčić – kao i glagoljske liturgije – bio profesorom u zadarskom sjemeništu od 1855. godine, posvećivana bila pozornost. Ovaj „uskrisitelj nauka glagoljskih u Dalmaciji“, kako ga je u nekrologu nazvao Jagić,¹ i danas je u našim kulturološkim pregledima poznat prije svega po svom istraživanju glagoljske baštine, po prikupljanju i opisivanju glagoljskih tekstova. U okvirima Katoličke crkve privilegij kakav je imala hrvatska kultura stoljećima, doduše u različitim razmjerima kroz vrijeme i prostor, utjelovio se u intenzivnoj identifikaciji s ovom baštinom i puka i lokalnog – dalmatinskog svećenstva, nasuprot stoljećima favorizirane latinske, kasnije u nekoj mjeri i talijanske sastavnice. Razlozi afirmativnog odnosa Rima prema hrvatskom glagoljaštvu (iako u tom smislu nedosljednog i promjenljivog), uz uspješna nastojanja da se bogoslužne knjige od početka XVII. stoljeća tiskaju jezikom koji će se postupno obogaćivati sve češćim i prepoznatljivim osobinama istočnoslavenske redakcije staroslavenskog (usporedo uz odustajanje od karakterističnih osobina vlastite, hrvatske redakcije), u osnovi su poznati,

¹ Vatroslav JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, u: *Berčić 1870, 1870., VII.*

kao što je i poznata upitna pastoralna učinkovitost takvog nastojanja. Uz to je poznata nedvojbeno činjenica, koju je Jagić na istome mjestu također spomenuo, da je spomenuti jezični odabir pridonio slabljenju identificiranja domaćeg stanovništva s glagoljskom liturgijom koja je sve do XVI. stoljeća bila snažno upletena u vjerski i kulturni život hrvatskog stanovništva (kao posljednja otisnuta liturgijska knjiga pisana hrvatskom redakcijom navodi se *Brozićev brevijar*, otisnut u Veneciji 1561.). Osobito je zanimljivo da je glagoljska pismovna tradicija bila dugo čuvana i intenzivno korištena sve do XIX. st. u tzv. najnižem funkcionalnom registru – za pisanje matičnih knjiga, crkvenih registara, oporuka, osobne korespondencije (...), i to na hrvatskom vernakularu (čakavštini u lokalnim inačicama), u svojoj kurzivnoj (brzopisnoj) inačici, koja je upravo zbog svoje funkcionalne doradenosti kroz stoljeća (u odnosu grafem – fonem) bila i omiljena i često korištena, i to na vrlo širokom prostoru, od Istre preko središnje Hrvatske do Kvarnera i Dalmacije, otprilike do rijeka Krke i Vrbasa na istoku – odakle se zapadnije u istim funkcijama rabila ćirilica koju će sam Berčić nazivati „bosanskom azbukvom“. O ulozi glagoljaških sjemeništa u Zadru (*Collegium Illiricum*, osnovan 1748.) i u Priku kraj Omiša (1750.), o najvećim zastupnicima ove baštine među svećenstvom u našoj se historiografiji i filologiji puno toga zna i piše, kao i o ulozi ove tradicije u buđenju i oblikovanju hrvatske (slavenske) nacionalne svijesti u Dalmaciji. Znakovite godine 1848. Ivan se Berčić vratio iz Beča s dvogodišnjeg studiranja teologije u rodni Zadar, postao prebendar crkve svetog Šimuna i profesor u tamošnjem sjemeništu. Predavao je ondje staroslavenski jezik i glagoljsku liturgiju, a s vremenom i nauk Starog zavjeta i istočne jezike. Čim se iz Beča, gdje mu je Fran Miklošič pružio impulse znanstvenog, slavističkog pristupa fenomenu hrvatskog glagoljaštva, vratio u Zadar, započeo je i s prikupljanjem glagoljskih tekstova koje je sam kao odbačene pronalazio po Dalmaciji na terenu kojim je prolazio ili su mu građu dostavljali mjesni svećenici. U okviru njegove zbirke, koja je nakon njegove smrti otkupljena za petrogradsku Carsku javnu biblioteku, osim bogatog opusa cjelovitih glagoljskih knjiga i fragmenata, nalazi se i manji dio hrvatskih ćiriličkih spomenika. S obzirom na to da se u zbirci nalaze uglavnom tekstovi iz dalmatinskog zaleđa, ovaj je znanstveni skup dobar povod da se razmotri do koje su mjere ti materijali bili jezgra za sastavljanje znamenite razvedene tablice „bosanske azbukve“ i za kratak opis posebnosti koji je uz nju priložio.

Premda se dakle ime Ivana Berčića najviše povezuje s istraživanjem i prikupljanjem glagoljske građe, što podrazumijeva i poznato njegovo nastojanje za obnovom hrvatskog glagoljskog bogoslužja (s pripadajućim mu knjigama), neprijeporno jest i da je među filozofima jedno od najcitiranijih njegovih djela sve do danas upravo tablica tzv. „bosanske azbukve“, objavljena u *Bukvaru staroslavenskoga jezika*, otisnutom u Pragu 1860. godine, koja je sve do

današnjih dana jedini tako široko zacrtan pregled slovnih varijeteta hrvatske cirilice u tri regionalne inačice: bosanskoj, dubrovačkoj i dalmatinskoj. I danas se u priručnicima o povijesti hrvatske pismenosti ova tablica navodi kao relevantan i razmjerno opsežan pregled azbučnih osobina, slovnog inventara i oblikovnih varijeteta. Osnovna je Berčićeva namjera bila da *Bukvar* – kao i ostala dva njegova priručnika, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae...* (Prag, 1859.) i *Čitanka staroslovenskoga jezika* (Prag, 1864.) – posluži njegovim zadarskim đacima u sjemeništu, koji su imali i obvezu upoznavati se s hrvatskom staroslavenskom liturgijskom tradicijom, ali činjenica da je objavljen u Pragu – pod pokroviteljstvom tadašnjeg slavističkog barda Pavla Josefa Šafaříka s čijim se radovima susretao još za studiranja u Beču – upućuje na puno važniju dimenziju paleoslavističkog priručnika kojim je hrvatska glagoljska baština postala dostupnija slavističkim krugovima u eri oblikovanja i stasanja općeg kulturnog fenomena „austroslavizma“. Bilo je to godinu prije nego što će Rački u Zagrebu objaviti svoje znamenito *Pismo slovjensko* (1861.), sedam godina nakon objave Šafaříkovih *Památky hlaholského písemnictví* (1853.), devet godina nakon pronalaska *Baščanske ploče* (1851.) s tekstem koje je – i s njezinim starim, dominantno oblim slovnim formama – Šafařík već bio upoznat². Prepoznavanje prijelaznih oblika glagoljskih slova na *Baščanskoj ploči*, od starih „oblih“ formi prema „uglastima“ (minuskuliziranima), i dovelo je u slavistici do čvrstog uspostavljanja kontinuiteta između cirilometodskih početaka slavenske pismenosti i njezine hrvatske dionice, poglavito glagoljske, što se naposljetku najplodnosnije izrazilo upravo u knjigama Ivana Berčića, a od tada takav je put postao posve naravan – i u tekstološkom i u jezikoslovnom i u paleografskom smislu. Iako je hrvatska („uglata“) glagoljica europskoj znanosti bila puno duže poznata nego obla („bugarska“), ovim Berčićevim izdavanjem ona je dakle prvi put postavljena u jasan okvir zajedno s oblom glagoljicom, koju je u svojim *Památky* bio u slavistici koju godinu prije afirmirao Šafařík.

Godinu dana prije *Bukvara* Berčić je dakle u Pragu objavio hrestomatiju glagoljskih tekstova uz veliku podršku Franca Miklošića, gdje su prvi put objavljeni tekstovi pisani „uglatom“ glagoljicom (prema uzorku slova *Prvotiska misala* iz 1483., slijedeći Šafaříkove naputke) uz starije tekstove pisane „oblom“, uz latinski pisan uvodni tekst o općim i osnovnim načelima glagoljičkih tekstova, kao i uz popratne tekstove uz ispise tekstova pojedinih glagoljskih spomenika.³ Na početku drugog dijela *Chrestomathije*, gdje se navode ispisi starijih tekstova, još od IX. st. (po kriteriju nastanka izvornika), stoji tablica u kojoj se usporedo

² Pavel Josef Šafařík, *Památki hlaholského písemnictví*, Prag, 1853.

³ Lili LAŠKOVA, Berčić, Ivan, *Kirilometodijska enciklopedija A–Z*. I. svezak, Sofija, 1985., 174.

navode obloglagoljička i uglatoglagoljička slova, s time da u oba niza stoje i slova majuskulnog niza (tzv. velika slova) i ona minuskulna (osnovne teksture).⁴ Oni tekstovi koji su izvorno pisani oblom glagoljicom ovdje su i otisnuti takvim idealnim slovima (kakve je rabio bio i Šafařík), upravo kao i uglatoglagoljički hrvatski tekstovi.⁵ Sukladno primijenjenim slavističkim okvirima, u tablici ovog drugog dijela knjige stoji i ćirilčki stupac, no s oznakom „Graecoslavicum“ (zacijelo i zato što se Ćirilovo autorstvo tada jasno povezivalo s glagoljicom). Tako su imenovana i slova za brojne vrijednosti u krajnjem stupcu. Ćirilica kao da se postavila u rezervni položaj u odnosu na Ćirilovu – glagoljicu, pa je i time iskazan jasan odnos prema autorskom i vremenskom prioritetu glagoljice (a za što je osobito zaslužan bio sam Šafařík). Oslikava se time onaj često navođeni stav XIX-stoljetne filologije prema kojemu se glagoljica identificira s uporabom u Zapadnoj crkvi, a ćirilica se prepušta Istoku, zacijelo i zbog toga što je izmicala eksplicitnim dopuštenjima u crkvenoj uporabi, koje je glagoljica imala.

VETEROSLOVENICÆ LINGUÆ											
Glagoliticum				Nomen	Sonus prae- teritus literarum	Value numer. literarum		Graecoslavicum			
vetus	recentius	vetus	recentius			Glagol.	Graeco- slavic.	vetus	recentius	vetus	recentius
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	1	1	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	2	—	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ
Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	3	2	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	4	3	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	5	4	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ
Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	6	5	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ
Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	7	—	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ
Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	8	6	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ
Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	9	7	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ
Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	10	8	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ
Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	20	10	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ
Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	30	—	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	40	20	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ
Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	50	30	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ
Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	60	40	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ
Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	70	50	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ
Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	80	70	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	90	80	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	100	100	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ
Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	200	200	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ
Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	300	300	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ
Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	400	—	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ
Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	500	500	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ

ALPHABETUM UTRUMQUE.											
Glagoliticum				Nomen	Sonus prae- teritus literarum	Value numer. literarum		Graecoslavicum			
vetus	recentius	vetus	recentius			Glagol.	Graeco- slavic.	vetus	recentius	vetus	recentius
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	1	1	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	2	—	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ
Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	3	2	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	4	3	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	5	4	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ
Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	6	5	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ
Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	7	—	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ
Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	8	6	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ
Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	9	7	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ
Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ	10	8	Ѵ	Ѵ	Ѵ	Ѵ
Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ	20	10	Ѷ	Ѷ	Ѷ	Ѷ
Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ	30	—	Ѹ	Ѹ	Ѹ	Ѹ
Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ	40	20	Ѻ	Ѻ	Ѻ	Ѻ
Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ	50	30	Ѽ	Ѽ	Ѽ	Ѽ
Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ	60	40	Ѿ	Ѿ	Ѿ	Ѿ
Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ	70	50	Ѣ	Ѣ	Ѣ	Ѣ
Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ	80	70	Ѥ	Ѥ	Ѥ	Ѥ
Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ	90	80	Ѧ	Ѧ	Ѧ	Ѧ
Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ	100	100	Ѩ	Ѩ	Ѩ	Ѩ
Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ	200	200	Ѭ	Ѭ	Ѭ	Ѭ
Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ	300	300	Ѯ	Ѯ	Ѯ	Ѯ
Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ	400	—	Ѱ	Ѱ	Ѱ	Ѱ
Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ	500	500	Ѳ	Ѳ	Ѳ	Ѳ

SLIKA 1. Tablica s početka drugog dijela *Chrestomathije* (52 – 53)

⁴ Na početku prvog dijela knjige, koja zapravo funkcionira kao udžbenik u nastavi staroslavenskog u sjemeništu, gdje se glagoljicom donose ispisi biblijskih tekstova iz misala i brevijara otisnutih u 18. st., stoji posebna tablica s ondje rabljenim slovima (po ortografskim uzusima istočnoslaveniziranih hrvatskih glagoljskih knjiga), uz nazive slova ispisane latinicom.

⁵ U posebnoj bi se raspravi vrijedilo osvrnuti na prezentaciju azbučnog sastava glagoljice u više inačica (s obzirom na vrijeme i mjesto nastanka, kao i na funkciju tekstova), uključujući i odabir idealnih slovnih oblika.

U *Čitanci staroslovenskoga jezika* iz 1864. (žanrovske inačice *Chrestomathije*, s hrvatskim uvodom i naslovom te s ponešto izmijenjenim sastavom tekstva), na početku koje stoji stilski kičena posveta „Francisku Miklošiću“, struktura je tablica malo jednostavnija. Na primjer, jedinstvena „križaljka“ (kako Berčić naziva tablice) stoji pri kraju sveska, a i podjela između tipova glagoljice jasnija je: obla glagoljica, hrvatska, glagoljica rusificiranih knjiga. Osnovna se razlika u sadržaju prepoznaje u tome što su u posljednjem dijelu *Čitanke* uvršteni i rukopisni tekstovi i oni otisnuti „grčkoslavenskim pismom“, i to u svim prepoznatim inačicama, uključujući i jednu zapadnu, bosansku (od *Ostromirova evanđelja* i *Suprasalskog zbornika* iz XI. st, preko *Bolonjskog psaltira* iz XIII. st., srpskoga *Šišatovačkog apostola* iz XIV. st., bosanskog *Nikoljskog evanđelja* iz oko 1400., do *Lavovskog molitvoslova* iz 1763.). Time je Berčićeva *Čitanka* naposljetku dobila još čvršće paleoslavističko utemeljenje. Na samom početku, nakon posvete Miklošiću, stoji istaknut i jedan ulomak iz hrvatskoglagoljske službe na dan svetih Ćirila i Metoda, čime se također htio naglasiti paleoslavistički kontekst objavljivanja ove knjige.

Azbukve staroslo-

venskoga jezika

broj	glagoljska				ime	izgovor	brojna	
	bugarska		hrvatska				glagol.	grčko-slavenski
	čista	porus.	čista	porus.				
1	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	a	1	1	
2	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	b	2	—	
3	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	v	3	2	
4	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	g	4	3	
5	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	d	5	4	
6	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	e, je	6	5	
7	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	z	7	—	
8	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	ž	8	6	
9	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	z	9	7	
10	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	i	10	8	
11	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	i j	20	10	
12	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	đ j	30	—	
13	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	k	40	20	
14	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	l	50	30	
15	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	m	60	40	
16	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	n	70	50	
17	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	o	80	70	
18	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	p	90	80	
19	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	r	100	100	
20	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	s	200	200	
21	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	t	300	300	
22	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	u	400	—	
23	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	ph, f	500	500	

broj	glagoljska				ime	izgovor	brojna	
	bugarska		hrvatska				glagol.	grčko-slavenski
	čista	porus.	čista	porus.				
24	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	x	h	600	600
25	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	o	o	700	800
26	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	st	st	800	—
27	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	e	e	900	(900)
28	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	1000	1000	90	—
29	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	š	š	—	—
30	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	č	č	—	—
31	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	Ѥ Ѥ	y	y	—	—
32	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	Ѧ Ѧ	—	—	—	—
33	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	Ѩ Ѩ	—	—	—	—
34	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	Ѭ Ѭ	—	—	—	—
35	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	Ѯ Ѯ	—	—	—	—
36	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	Ѱ Ѱ	—	—	—	—
37	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	Ѳ Ѳ	—	—	—	—
38	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	Ѵ Ѵ	—	—	—	—
39	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	Ѷ Ѷ	—	—	—	—
40	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	Ѹ Ѹ	—	—	—	—
41	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	Ѻ Ѻ	—	—	—	—
42	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	Ѽ Ѽ	—	—	—	—
43	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	Ѿ Ѿ	—	—	—	—
44	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	Ѣ Ѣ	—	—	—	—

SLIKA 2. Tablica iz *Čitanke staroslovenskoga jezika* (1864: 110 – 111)

Bukvar staroslovenskoga jezika glagoljskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig (1860., 1862.), kao što je poznato, otisnut je u međuvremenu, između *Chrestomathije* i *Čitanke*, dakle „na putu“ sve čvršćeg paleoslavističkog usmjerenja djelatnosti Ivana Berčića. Naglasak ove, također udžbeničke knjige, pomaknut je od prezentacije teksta

prema teorijskom znanju i snalaženju u složenosti raznolikog, prije svega glagoljskog pisanja. Stanje je ondje isprva slično onome u *Chrestomathiji*, no pri kraju sve različite. Naime, na početku stoji slična tablica kao i u *Chrestomathiji*, sa zanimljivim „dje“ za đerv (a ne j); s izgovorom /št/ za slovo „šta“ – umjesto /šč, ć/, kako bismo u hrvatskim tekstovima očekivali, u tablici gdje se transliteracija i izgovor zapravo ne razlikuju. Riječ je o odsliku teškoća koje su hrvatski glagoljaši XIX. stoljeća imali s tekstom „rusificiranih“ knjiga. Poneke napomene o čitanjima pojedinih grafema, vrlo zanimljive sa stajališta suvremene paleoslavistike koja nastoji tradirati naslijeđene azbučne sastave u odnosu prema govornoj osnovici, stoje u bilješkama ispod vježbi, s time da stoje i upute kako opsežan opis slijedi u *Slovnici staroslovenskoga jezika* koju Berčić naposljetku nikad nije objavio.⁶ Nakon osnovnih molitava i demonstriranog sastava svete mise na staroslavenskom glagoljskim slovima slijede dodatci: najprije stoje upute za čitanje *Misala* iz 1741. („Karamanova“), koji je bio najdostupniji i sredinom XIX. st. još živ u liturgiji, te popis kratica iz istog misala i *Brevijara* iz 1791. („Gocinićeva“). Slijede još u opsežnom litografiranom dijelu nekoliko dodanih cjelina: popis ligatura („svezanica“ od dva slova, pa onda od tri i četiri...), zatim dolaze naslovna i inicijalna slova u azbučnom nizu (u tri registra po veličini), od kojih mnoga potječu još od protestantskih izdanja otisnutih u Urachu kraj Tübingena sredinom XVI. st., odakle su, kako je dobro poznato, i dospjela za pripremu istočnoslaveniziranih rimskih izdanja.

Drugi dodatak u *Bukvaru* poglavlje je „Glagolska rukopisna azbukva“ koje oba-seže deset stranica. Slova se u tablici predočuju u nizu inačica, od dvije (npr. slovo š) pa do njih trinaest (k), s opisom funkcije pisma, popisa kratica i ligatura, te posebnosti označavanja brojeva, uz predočavanje desetak uzoraka tekstova, i to ne s obzirom na prostor uporabe, nego na sadržaj teksta (npr. potvrda, oporuka, pogodba, tužba; propovijed). Treći, posljednji dodatak još je veći, a sadržava osnovne podatke o „bosanskoj azbukvi“, i to na petnaest stranica, od sveukupno 84 stranica *Bukvara*. Unatoč svoj sporednosti na koju višekratno i u različitim kontekstima ovdje upućujemo, Berčićeva tablica hrvatske čirilice i dan je danas najrelevantnija tablica koja prenosi tipične ili idealne oblike azbučnih slova usporedo za sva tri regionalna tipa „bosanske azbukve“ – bosanski, poljički („u Splitskih Poljicah“) i dubrovački.⁷

⁶ Na konferenciji o Ivanu Berčiću na koju se i odnose radovi u ovome zborniku don Pavao Kero predočio je pronađenu koncepciju Slovnice.

⁷ Nakon paleografskih istraživanja i strukturiranja provedenih kroz XX. stoljeće, ponajviše u radovima Gregora Čremošnika (1948., 1952., 1963.) i Vladimira Mošina (1949., 1965.), danas možemo reći kako je zacijelo riječ o pismu kojemu su osnovne razvojne crte postavljene u okviru srednjovjekovne diplomatske minuskule oblikovane u okružju Dubrovnika (ili „Dukljanske države XII-XIII. st.“, orijentirane prema zapadu, uz konačno oblikovanje u Dubrovniku; Vladimir Mošin, Metodološke bilješke o tipovima pisma u čirilici, *Slovo* 15–16, 1965., 162), bogato zasvjedočene u srednjovjekovnim srpskim kancelarijama (odakle su se impulsi i vraćali prema Dubrovniku).

Svijest o širokoj proširenosti ćirilice u Dalmaciji u ranom novovjekovlju, od Krke (i zapadnije, do Zadra) pa do terena Makarske biskupije, još nije bila zavladala. Tek će Benedikta Zelić Bučan svojom monografijom iz 1961., a ponovno otisnutom 2000. godine, to čvrsto potvrditi. Iz tipografskog ugla motreno, zanimljiv je podatak o ključnom razlikovanju tehnike tiskanja *Bukvara* prve 54 stranice, gdje vlada uobičajen tisak, te drugog dijela knjige (od 55. do završne 84. stranice), gdje je očigledna kamenotiskarska tehnika koja se prepoznaje u rukopisnoj (crtežnoj) izvedbi svih slova, kako opisnog dijela teksta tako i glagoljskih/ćirilskih primjera. Ovakva „rukopisna“ tehnika započinje još u prvom dodatku, nakon popisa glavnih kratica („poglavitih skraćenica“) iz *Misala* iz 1751. i *Časoslova* iz 1791., a sastoji se od popisa natpisnih kraćenja, ligatura, kombinacija ligatura i kraćenja, primjera glagoljskih majuskula u različitim veličinama. U činjenici da je više od trećine knjige otisnuto različitom tehnikom možemo tražiti odgovore o raskoraku između isprva namišljenog i konačno realiziranog, o promjenama koje su se dogodile tijekom pripreme projekta, na putu od dimenzije elementarnog svećeničkog priručnika s posve praktičnom namjenom do filološki utemeljenog, i filolozima namijenjenog, pregleda osnovnih pismovnih i jezičnih osobina hrvatskih slavenskih pismovnih inačica.

70		III. Dodatak. Bosanska Azbukva.			
Tiskanih Knjig	velika mala	Rukopisna			Ligatur
		u Bosni	u Splitstkih Poljicah	u Dubrovniku	
A	a	А а	А а	А а	а
B	b	Б б	Б б	Б б	б
C	c	С с	С с	С с	с
D	d	Д д	Д д	Д д	д
E	e	Е е	Е е	Е е	е
F	f	Ф ф	Ф ф	Ф ф	ф
G	g	Г г	Г г	Г г	г
H	h	Н н	Н н	Н н	н
I	i	И и	И и	И и	и
J	j	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
K	k	К к	К к	К к	к
L	l	Л л	Л л	Л л	л
M	m	М м	М м	М м	м
N	n	Н н	Н н	Н н	н
O	o	О о	О о	О о	о
P	p	П п	П п	П п	п
Q	q	Ц ц	Ц ц	Ц ц	ц
R	r	Р р	Р р	Р р	р
S	s	С с	С с	С с	с
T	t	Т т	Т т	Т т	т
U	u	У у	У у	У у	у
V	v	В в	В в	В в	в
X	x	Х х	Х х	Х х	х
Y	y	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
Z	z	З з	З з	З з	з
aa	aa	А а	А а	А а	а
bb	bb	Б б	Б б	Б б	б
cc	cc	С с	С с	С с	с
dd	dd	Д д	Д д	Д д	д
ee	ee	Е е	Е е	Е е	е
ff	ff	Ф ф	Ф ф	Ф ф	ф
gg	gg	Г г	Г г	Г г	г
hh	hh	Н н	Н н	Н н	н
ii	ii	И и	И и	И и	и
jj	jj	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
kk	kk	К к	К к	К к	к
ll	ll	Л л	Л л	Л л	л
mm	mm	М м	М м	М м	м
nn	nn	Н н	Н н	Н н	н
oo	oo	О о	О о	О о	о
pp	pp	П п	П п	П п	п
qq	qq	Ц ц	Ц ц	Ц ц	ц
rr	rr	Р р	Р р	Р р	р
ss	ss	С с	С с	С с	с
tt	tt	Т т	Т т	Т т	т
uu	uu	У у	У у	У у	у
vv	vv	В в	В в	В в	в
xx	xx	Х х	Х х	Х х	х
yy	yy	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
zz	zz	З з	З з	З з	з
aaa	aaa	А а	А а	А а	а
bbb	bbb	Б б	Б б	Б б	б
ccc	ccc	С с	С с	С с	с
ddd	ddd	Д д	Д д	Д д	д
eee	eee	Е е	Е е	Е е	е
fff	fff	Ф ф	Ф ф	Ф ф	ф
ggg	ggg	Г г	Г г	Г г	г
hhh	hhh	Н н	Н н	Н н	н
iii	iii	И и	И и	И и	и
jjj	jjj	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
kkk	kkk	К к	К к	К к	к
lll	lll	Л л	Л л	Л л	л
mmm	mmm	М м	М м	М м	м
nnn	nnn	Н н	Н н	Н н	н
ooo	ooo	О о	О о	О о	о
ppp	ppp	П п	П п	П п	п
qqq	qqq	Ц ц	Ц ц	Ц ц	ц
rrr	rrr	Р р	Р р	Р р	р
sss	sss	С с	С с	С с	с
ttt	ttt	Т т	Т т	Т т	т
uuu	uuu	У у	У у	У у	у
vvv	vvv	В в	В в	В в	в
xxx	xxx	Х х	Х х	Х х	х
yyy	yyy	Ј ј	Ј ј	Ј ј	ј
zzz	zzz	З з	З з	З з	з

SLIKA 3. Tablica bosanske azbukve iz Berčićeva *Bukvara* (70 – 71)

Zagledajući u tamošnju tablicu hrvatskih ćiriličkih varijeteta,⁸ možemo steći mnoge spoznaje o Berčićevu odnosu prema ovom hrvatskom pismu, velikim dijelom i o XIX-stoljetnoj koncepciji zasnivanja nacionalne filologije. Naziv „bosanska“ iz perspektive suvremenih proučavanja tipologije ćiriličkog pisanja pogađa donekle bit, s obzirom na to odakle je zapravo dalmatinska ćirilica primala razvojne impulse. Međutim, ćirilica u Dubrovniku bila je zasebno središte, izvrgnuto brojnim utjecajima i s istočnih strana Balkana. Utjecaj nekih načela razvoja zapadnoćiriličkog pisanja (ponajprije minuskulizacije) upravo je, što se dobro vidi u primjeru oblikovanja pisma u izdanjima Matije Divkovića (i njegovih bosanskih nasljedovatelja), tekao iz Dubrovnika prema Bosni.⁹

Tablica je u *Bukvaru* podijeljena u dva dijela. Dva uža stupca odnose se na tiskane knjige, u jednome se nižu „velika slova“, a u drugome „mala“, zacijelo prema izdanjima bosanskih franjevac Matije Divkovića, Pavla Posilovića, Stjepana Matijevića, Stjepana Margetića, Pavla Papića, iz XVII. odnosno XVIII. st. Većinu tablice zauzimaju tri već navedena regionalna varijeteta rukopisne ćirilice kakva je bila u uporabi u novom vijeku. Dok se za tiskanu inačicu nisu donosili varijeteti (iako ih je zasigurno bilo), za rukopisnu se navodi više primjera, nekada i po šest, uvijek najviše iz tekstova poljičke ćirilice. Iako je i fond dubrovačkih ćiriličkih isprava velik, Berčić je ipak najviše pozornosti dakle usmjerio na prostor kojemu je i sam pripadao, iz kojega je i u svojoj zbirci imao neke fragmente. U posljednjem stupcu, ponad kojega stoji naslov „Izgovor“, stoje navedena odgovarajuća latinička slova. Iz tablice je dobro vidljiva osnovna jedinstvenost pisma bogatog u razlikama uporabe na vrlo široku prostoru, ponajviše razvrstanog u tri regionalne grane. Iako je Hrvatima, također u Dalmaciji, bila od XVI. st. namijenjena i „istočna“ ćirilica, npr. ona iz izdanja Šime Budinića (1583.), ili pak ćirilica protestantskih izdanja (Urach, 1560. – 1563.), u ovoj tablici stoje samo primjeri posebne, u minuskuli utemeljene zapadne ćirilice, i to oni iz knjiga bosanskih franjevac. Zatječemo ondje i slova vrlo bliska rješenjima iz protestantskih ćiriličkih knjiga u kojima su se rabila slova izdanja bjeloruskog prevoditelja i tiskara Francyska Skaryne (Františka Skoryne) koji je u Pragu od 1517. tiskao bjelorusku Bibliju ćirilicom. U Bosnu su,

⁸ Ivan BERČIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, Prag, 1860., 70 – 71.

⁹ Mateo ŽAGAR, Bosančica Divkovićevih izdanja između ustava, minuskule i brzopisa, *Zbornik radova za znanstvenog skupa Matija Divković i kultura pisane riječi* (ur. Marko Karamatić), Sarajevo, 2014., 147 – 171.

vjerujemo, dospjeli distribucijom upravo uraških izdanja.¹⁰ Usporedit ćemo oba niza, velika i mala slova s franjevačkim izdanjima, kako bismo procijenili stupanj sličnosti Berčićeve tablice s pojedinim mogućim bosanskim uzorima. Brzo se može ustanoviti da razlika na primjer prema stanju među velikim slovima u Divkovićevu velikom *Nauku krstjanskome* iz 1611. ima podosta, npr. kod izvedbe slova V (Ɑ : Div. Ɑ), D (ⱦ : Div. ⱦ), Ž (Ⱨ : Div. Ⱨ), U (ⱨ : Div. ⱨ), C (Ⱪ : Div. Ⱪ). U različitim izdanjima bosaničkih Divkovićevih početnica, „bukvicâ“, koje su bile pridružene uz kratke inačice malog *Nauka*, vidljiva je u kategoriji velikih slova bitno veća sličnost, i to u promatranim izdanjima (redom mlađima više od 50 godina) iz 1669., 1710., 1738. (zajedno tiskanih istim slovima). U kategoriji pak malih slova u istom Divkovićevu izdanju iz 1611. sličnosti s Berčićevom tablicom ima više, no ipak s malim razlikama: u Berčićevu malom *d* slovne su linije okomitije (Ber. ⱦ : Div. ⱦ), *e* je zaobljenije, odnosno manje izduženo nego u Divkovićevim početnicama (Ber. Ⱨ : Div. Ⱨ); slovo *r* u Berčićevoj tablici nema uglast prijelaz na vrhu kružnice s desne strane (ⱨ : Div. ⱨ); mala slova *u* kod Berčića imaju ravne uspravne linije, bez serifa (Ⱪ : Div. Ⱪ), slovo *c* je puno oblije nego kod Divkovića (Ⱪ : Div. Ⱪ), *đ* u Berčićevoj tablici ima trokutasti postament i oblik križa, odnosno vodoravna crtica udaljenija je od „rašlja“ (Ⱪ : Div. Ⱪ). Na samom kraju *Bukvara* Berčić uvrštava litografiju vlastoručnog prijepisa ulomka iz otisnutih Divkovićevih *Besida* (izdanje 1704.), pa je stoga najprimjerenije pretpostaviti da su mu tamošnja slova (koja se poklapaju s istodobnim drugim naslovima bosanskog franjevačkog tiska) i bila najbližim uzorom za ovu kolonu u ćirilskoj tablici.

¹⁰ Neka majuskulna slova iz Berčićeve tablice, preuzeta iz knjiga bosanskih franjevačkih izdanja, dobro odražavaju još dublji predložak hrvatskih protestantskih izdanja tiskanih u Urachu (1560. – 1564.), koja su se opet umnogome oslanjala na tisak F. Skaryne (Prag 1517– ova su: A (ⱦ), D (ⱦ), E (Ⱨ), Ž (Ⱨ), Z (Ⱨ), M (ⱨ), U (ⱨ)). S druge strane, razlike su drastične u drugim primjerima: B (Ber. ⱦ : prot. ⱦ), V (Ber. Ɑ : prot. Ɑ) i Č (Ber. ⱨ : prot. ⱨ), gdje je riječ u Berčića odnosno o bosanskom tisku o poravnavanju s praksom pisanja „malih“ slova u minuskulnoj (diplomatskoj) ćirilici – izvrsno ovjerenoj u dubrovačkim knjigama XVI. stoljeća. S obzirom na to da je 1626. godine uz glagoljčka i ćirilčka slova uraške tiskare bila preuzela rimska Propaganda (usp. tablicu *Azbukividnjaka* Rafaela Levakovića, Rim, 1629.), čiju je djelatnost Berčić izvrsno poznao, uvrštavanje ovih slova ne iznenađuje. S druge strane, u bukvicama maloga *Nauka* M. Divkovića (1669., 1710., 1738.) isto je takvo stanje, dakle s većim brojem Skaryninih slova, nego što je u prethodnim Divkovićevim izdanjima. GRMAČA, Dolores, ŽAGAR, Mateo, Prva bosanična početnica u Divkovićevu malom *Nauku*. *Matija Divković i kultura pisane riječi. Zbornik radova sa znanstvenog skupa 2* (ur. Dolores Grmača, Marijana Horvat, Marko Karamatić), Sarajevo – Zagreb, 2017., 159 – 194.

¹¹ U Berčićevoj tablici za slovo D stoji i oblik ⱦ, što posve odgovara Skaryninom obliku iz protestantskih (i Propagandinih) izdanja ⱦ (usp. *Glagoljska i ćiriljska tabla za dicu*, Tübingen, 1561.)

Pogledamo li na primjer u *Cvijet od kriposti* Pavla Posilovića, koji je otisnut 1701. u Veneciji nešto drugačijim slovima nego starija Divkovićeve izdanja (a vjerojatno istim slovima kao ostale franjevačke knjige istoga doba), primijetit ćemo sličnosti u istim kategorijama. Kod velikih slova odnos je zapravo vrlo blizak kao i kod Divkovića, a slično je i kod malih slova. Možda se može reći da su sličnosti slova iz Berčićeve tablice čak nešto veće s Posilovićevom tipografijom. To bi se možda najbolje vidjelo kod velikoga slova V (V : Pos. H), okomitosti maloga d (d : Pos. d), uglastosti oka slova r (r : Pos. p). Posebnosti ipak nema toliko da bi se moglo govoriti o čvrstom vezivanju Berčića za jedan predložak, vjerojatno je posrijedi idealiziranje bosanske tiskane ćirilice koje je već i samo po sebi bilo znatno ujednačeno. Iako bi za čvrst zaključak u tom smislu bilo nužno steći uvid u još opsežniji korpus i drugih bosanskih autora koji su u Veneciji izdavali svoje knjige, već i ovakav pregled jasno iskazuje vrlo dobru upućenost Berčića u ovaj bosansko-franjevački segment ćiriličke baštine koja je, kako je dobro poznato, i u Dalmaciji bila dobro poznata. Zanimljivo je pogledati u cjelokupni inventar, azbučni redoslijed, kako ga je postavio Berčić: *a, b, v, g, d, e, ž, z, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f, h, ô, ê, c, ċ, š, v, ê, th*. Nikojem od dostupnih bosanskih predložaka, s kojima smo proveli usporedbu, ne odgovara.

Raznolikosti unutar rukopisnih ćiriličkih tekstova dokumentirane su uključivanjem karakterističnih primjera slova, ali bez navođenja izvora – ni s obzirom na vrijeme ni s obzirom na precizniju ubikaciju, pa ni s obzirom na funkcionalnost teksta. S obzirom na to teško je prosuditi koliko je riječ o navođenju konkretnih primjera, a koliko o svojevrsnoj idealizaciji različitih oblika, prema većem broju dokumenata. Metodologija prezentiranja dakle nije dokraja pročišćena u skladu s visokim kriterijima filološkog rada, ali osnovna namjera – da tablica posluži u prvom kontaktu s nekim rukopisom – nije dovedena u pitanje.

Poglavlje „O bosanskoj azbuci“, koje slijedi odmah nakon predočene tablice, Berčić započinje tvrdnjom kako se ovaj pismovni tip suštinski razlikuje od „grčkoslovenske cirilice“, i kako se njezina posebnost odlikuje „u niki pismenih (*b, v, d, c*: , , ,)“.¹² Berčić nudi i kratak pregled u kojim se funkcijama i kada koristila ova ćirilička inačica u navedena tri područja. Dakako, otada kroz proteklih 150 godina o tomu znamo puno više, na primjer da se u Dubrovniku pisalo puno prije 14. st. i dugo nakon 15. st., koje se navodi kao posljednje; da se ćiriličko pismo ovoga tipa koristilo i u drugim funkcijama, a ne samo u aktima „Dubrovačke Skupovlade“. Vrlo su iscrpno doneseni glavni grafemski varijeteti za

¹² Zanimljivo je da ovdje ne navodi slovo „č“ koje je zasigurno karakterističnije () niti slovo đerv () koje ima i svoju grafemsku posebnost (po uvrštenosti u azbučni niz).

pisanje posebnih slavenskih glasova: đ, lj, nj, ć i sl. Zanimljivi su i osvrti na status slova i glasa /h/, koji npr. u bosanskim tekstovima, i dalmatinskim (štokavskog profila) izostaju. Za pojavu da se slovo *u* piše kao „uo“ ne navodi da je riječ zapravo o transponiranju „vokalnoga l“ u *u*. Upozorava na ponešto različite funkcije jerova u svim trima regionalnim inačicama; slično i s prejutiranim vokalima *ja, je, ju*, gdje se dobro vidi da se dubrovački tip najviše izdvaja. Nakon kratkog poglavlja o kraticama (gdje samo ustvrđuje da ih je općenito malo, ali nešto više u dubr. korpusu), sijedi razmjerno opsežno potpoglavlje o brojevima, gdje ih uspoređuje sa stanjem u – „grčkoslovenskim pismenima“, pri čem dakako implicira znatnu distancu u njihovu odnosu, gotovo pak razdvojenost sustava. Navodi da pisanje arapskim brojkama također nije rijetko. Zanimljivo da su u tablicu („križaljku“) uvršteni samo primjeri iz bosanskih i poljičkih dokumenata, uz prepoznavanje nekih posebnosti (npr. broj 90 u bosanskim rukopisima iskazuje slovo č, kao u ćirilici, a u poljičkoj inačici slovom *c*). Zanimljivo je i tamošnje pisanje broja 1000, koje se i u bosanskoj i u poljičkoj varijanti katkad piše slovom č (kao u glagoljičkim tekstovima). Nespominjanje dubrovačke inačice ovdje bi moglo značiti i veću bliskost tamošnjih tekstova istočnim uzusima, što i nije neobično zbog učestalijeg priljeva tekstova iz smjera istočnih južnoslavenskih zemalja (u državnoj, poslovnoj korespondenciji). Na kraju slijede litografirani ulomci izvornih tekstova: Divkovićeve *beside*, rukopisne poslanice, rukopisi „Dubrovačke skupovlade“, iz poljičkih matica *vinčanih*... U svakom slučaju, na malo stranica sadržan je sukus mnogih informacija koje je Berčić mogao crpsti samo iz konkretnih materijala, što osobito dobiva na važnosti znamo li da prethodnika istraživača Berčić zapravo nije imao.

Kako je došlo do toga da se znatan dio *Bukvara* otisne u kamenotiskanom obliku, možemo samo rekonstruirati. Sve dok ne pronađemo kakve dokumente koji bi sadržavali konkretnije informacije o okolnostima organiziranja tiskanja ove knjige u Pragu (korespondencije sudionika u tom procesu ili dokumenti iz tiskare), možemo samo naslućivati kako je došlo do toga da je zadnja trećina *Bukvara* (55 – 84) bila otisnula u kamenotiskanom obliku, bitno različitom od visokih standarda novolijevanog glagoljskog tiskanog materijala (prije svega prema Propagandnim izdanjima), kojima je bio otisnut prvi dio knjige. Do prelaska na jeftiniju tehniku dolazi s poglavljem o glagoljičkim ligaturama („svezanicama“), koje su vrlo raznolike i brojne, pa bi lijevanje takvih primjera bilo preskupo. Slično je i s primjerima inicijala i velikih slova, koja se precrtavaju iz Propagandnih izdanja, ponajviše iz XVIII. st., koja su uostalom đacima u sjemeništu i bila dostupna. Isto je tako i s poglavljem o kurzivnoj glagoljici, gdje primjera zapravo ima više nego opisnog teksta, pa je tako i bilo ekonomično rješenje da se sve litografski otisne. Isto je tako i s III. dodatkom, na završnih četrnaest stranica o „Bosanskoj azbukvi“. I primjeri dotičnih tiskanih slova su

iscrtani, a istom su tehnikom otisnuti i opisni dijelovi teksta. Iz raspoložive korespondencije Berčića i Pavola Josefa Šafaříka, koji mu je bio ključan oslonac u organiziranju tiskanja izdanja u Pragu (*Chrestomathije, Bukvara, Čitanke*), očigledno je da je bilo puno problema s lijevanjem neobičnih slova i da su troškovi bili vrlo visoki. Nažalost, u ovom fondu sačuvanih pisama nije vidljivo tematiziranje problema vezanih za sam *Bukvar*, no osim poteškoća sa skupocom i s vremenom potrebnim za pripremu za tisak, razloge možda trebamo tražiti i u naknadnoj odluci da se udžbeniku za učenje glagoljice (ponajprije čitanja) namijenjenom prije svega đacima u sjemeništu, dodaju poglavlja o drugim dimenzijama hrvatske/dalmatinske slavenske pismenosti. Tako bi izvorno zamišljen lokalni, svećenicima namijenjen priručnik dobio ozbiljnu slavističku dimenziju i priveo raznolikost ove slavenske prakse u obzor širih, međunarodnih slavističkih zanimanja. Berčić je zasigurno još od početaka suradnje sa Šafaříkom imao jasnu viziju što želi postići s tiskanjem knjiga u Pragu: prije svega, to je bila razmjerno opsežna (162 stranice) hrestomatija biblijskih tekstova (1959.), s latinskim kao jezikom uvodnika, te pet godina poslije, 1864., otisnuta njezina hrvatska paralela *Čitanke staroslovenskoga jezika*. Iako bi se po naslovu moglo pretpostaviti da je riječ o paralelnim izdanjima, koncepcija je očigledno vrlo različita: za razliku od *Chrestomathije*, koja se u prvom redu fokusira na posredovanje konkretnih biblijskih tekstova u izvornom glagoljičkom postavu, u *Čitanci* je važno posredovati i ključna znanja o glagoljaškoj baštini (na 119 stranica). Tako je Berčić, kako i sam piše u uvodniku, „preinačio, kako će još bolje odgovoriti svrsi, za koju je izdata“.¹³ Povećao je broj tekstova „starobugarskoga razreda“ i onih iz „prvih vjekovah hrvatskoga“, a dodani su i neka „poglavlja u grčkoslovenskom obliku“, čime je također znatno pojačana slavistička dimenzija ovog, izvorno zamišljeno, crkvenog priručnika. U posebnu skupinu uvršteni su primjeri glagoljičkih tekstova iz Propagandinog „ruskoga razreda“. Uza svaki razred slijede ispisi primjera na dotičnoj inačici glagoljice (za bugarski razred izlivena su slova najsličnija *Assemanijevu evanđelistaru*, iz XI. st., koji se čuva u Vatikanskoj biblioteci; za hrvatskoglagoljička ujednačen je oblik glagoljskih slova bez obzira na stoljeće nastanka teksta i njegovu funkciju). U posljednjoj četvrtini *Čitanke* predloženi su ispisi „ruko- i tiskopisah grčkosloven. pisma“, iz staroslavenskoga kanona *Ostromirova evanđelja* i *Suprasalskog zbornika* (oba iz XI. st.), ali i iz srpskog *Šišatovačkog praksapostola* (XIV. st.) te iz bosanskog *Nikoljskog četveroevanđelja* (XIV./XV. st.) itd. Iako je u *Bukvaru* već izdvojio „bosansku azbukvu“, zanimljivo je da se u *Čitanci* na njezine posebnosti ne osvrće, zacijelo vođen – kako i naslov *Čitanke* kaže – uže definiranom crkvenoslavenskom

¹³ Ivan BERČIĆ, *Čitanke staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864., 5.

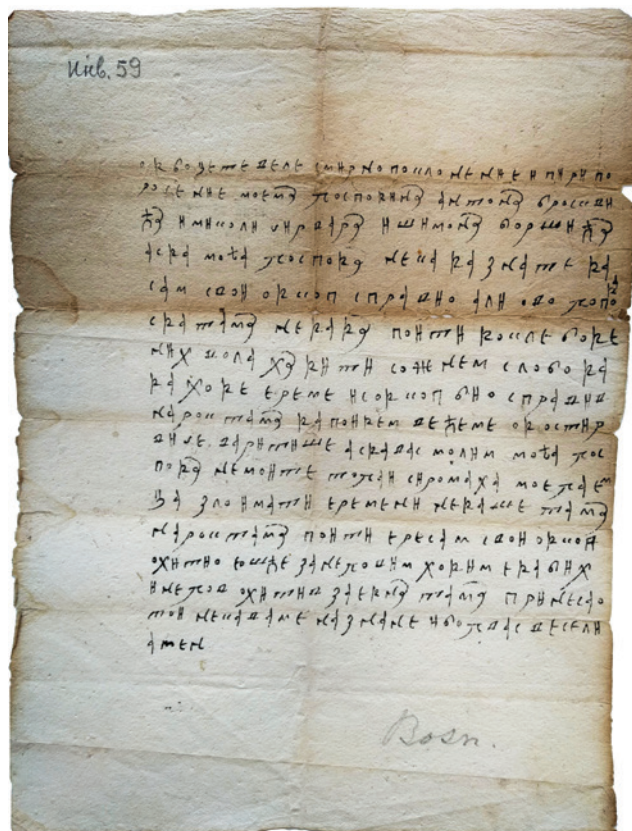
baštinom. Da je Berčić rano računao s objavljivanjem priručnika za učenje pisma usporedo s hrestomatijom, očigledno je i iz njegova pisma P. J. Šafaříku od 8. studenoga 1855. Planirajući nakladu još 4 – 5 godina prije konačnog tiskanja, piše kako bi se „*Azbukvara* zasad tiskalo po 500 i *Chrestomathije* po 200 komadah“.¹⁴ U pismu pak od 20. prosinca iste godine piše: „Što napokon imam Vam kazati, jest, da kad ne bi moguće bilo da bukvar i Chrestomatia budu u Pragu tiskani, ne bih je dao u Zagrebu tiskati nego hotio bi to da bude u poglavitom gradu Dalmacie, gdi još dan današnji nakon malo do ne hiljadu godina staroslovenski se služba božja obvrši po rimskom obredu i još će kako tvrdo, hoću da se nadam.“

U spomenutoj sačuvanoj korespondenciji nalazimo zanimljive podatke o problemima s financiranjem lijevanja neobičnih slova za *Chrestomathiju*, pa i o ponudi da Berčić dofinancira njihovu proizvodnju (pismo od 31. ožujka 1857.).¹⁵ Velikim dijelom Berčićeva *Chrestomathia*, pa dijelom i *Bukvar*, sastavljeni su kao svojevrсна dogradnja netom objavljene prekretnе Šafaříkove monografije *Památky staroslovénskeho písennictví* (Prag, 1853.), u kojoj autor tumači tablicu glagoljskog pisma (u odnosu prema ćirilici i latinici), uz niz tekstnih primjera (uključujući velik broj tada poznatih hrvatskih tekstova iz različitih stoljeća) u ispisu isključivo – ujednačenih obloglagoljičkih slova. Nastojanja za međusobnom suradnjom očigledna su u konzultiranoj korespondenciji; Berčić nabraja Šafaříku korekcije koje bi u drugom izdanju *Památky* trebalo provesti (najčešće u definiranju tekstne vrste uključenih tekstova), kao što i moli Šafaříka da on obilježi ispravke koje uoči u *Chrestomathiji*. Nakon što je Berčić svojom *Chrestomathijom* u obzor slavistike doveo hrvatsku (uglatu) glagoljicu, u *Bukvaru* je podastro i opise „bosanske azbukve“, karakteristične zapadne ćirilice, dominantno u uporabi u Zapadnoj crkvi i prostorima s njom identificiranima. Iznimno bi bilo zanimljivo pratiti formiranje Ivana Berčića kao slavista, od njegovih bečkih dana i susreta s Francom Miklošičem, komunikacije s Ivanom Kukuljevićem, Dragutinom Antunom Parčićem, Vatroslavom Jagićem (...), a

¹⁴ Zbirka Berčićevih pisama Šafaříku obuhvaća gotovo cijelo desetljeće (1852. – 1859.) i zapravo prethodi samom tiskanju *Chrestomathije* i *Bukvara*. Raspolažemo u tom rasponu s 18 pisama među kojima se nalaze i neke transliteracije starih glagoljskih tekstova. Izvor: *Literární archiv Památníku národního písennictví* u Pragu, Fond: *Šafařík, Pavel Josef. Korespondence přijatá – Brčić, Ivan 19 dopisu z let 1852–1859.*

¹⁵ Nažalost, ne raspolažemo podatcima o dostupnosti ostale Berčićeve korespondencije, niti o drugim pismima koje je upućivao Šafaříku, niti o fondu pisama koje je od njega primao. U pregledanoj Berčićevoj ostavštini koja se čuva u franjevačkom samostanu Glavotoku na otoku Krku (na prosljeđivanju koje srdačno zahvaljujem prof. dr. sc. Tadi Oršoliću i dr. sc. Grozdani Franov-Živković) nisam pronašao relevantne podatke, niti o organiziranju tiskanja priručnika u Pragu, a niti o bavljenju ćiriličkim (bosaničkim) korpusom. Podrobnije pregledavanje ove građe svakako je poželjno, jer sadržava skice nekih zanimljivih pisama (npr. V. Jagiću).

ponajviše s praškim slavističkim krugom, u kojemu je osim Šafaříka jedan od utjecajnijih pripadnika koji su surađivali s Berčićem bio i Václav Hanka (tadašnji ravnatelj praškog Povijesnog muzeja). U ovom radu tek se nazrijevaju obrisi toga puta sazrijevanja, od učitelja u zadarskom sjemeništu do univerzalnog slavista, i to upravo kroz sva tri priručnika objavljena kroz sveukupno 5 godina (1559., 1560./1562., 1564.), a i u ostalim njegovim djelima.¹⁶

SLIKA 4. Pismo Antonu Broskvícu, Mikoli Čirvaru i i Šimonu Boršiću iz 1538. (br. 59 kataloga Berčićeve zbirke: *Sobranije Ivana Berčića*. Opis. Publichnaja biblioteka imeni M. E. Saltykova Ščedrina, 1985.)

¹⁶ Berčić je objavio još neka zapažena izdanja: zbirku tekstova *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom* (Prag, 1864.), rad o brojnoj vrijednosti prednjega nazala (1868.), kojim se – posebice kroz intenzitet pristupa i poznavanje već tada prilično bogate literature, iskazao kao vrhunski paleoslavist svojega vremena. Objavio je i knjigu *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu Čirila i Metoda*, koja je objavljena u godini u kojoj je preminuo – 1870., te monografski rad „Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga, što pisanih, što tiskanih glagolicom“, objavljen posthumno (1881.).

Tek fragmentarno doseživa slika o Berčićevu poznavanju „bosanske ćirilice“ (u tri varijeteta) malo se kompletira stjecanjem uvida u rukopisnu zbirku ćiriličkih tekstova, koja je zajedno s njegovom zbirkom glagoljičkih rukopisa i tiskanih knjiga otkupljena 1874. godine za Carsku javnu biblioteku u Sankt Peterburgu. Zahvaljujući inventarnom popisu iz 1985. i tamošnjem potanijem opisu Svetlane Olegovne Vjalove, mogu se steći osnovne spoznaje o sastavu zbirke.¹⁷ Poznavajući njegov *Bukvar*, zapitat ćemo se jesu li to poljički dokumenti, bosanski ili možda čak i dubrovački (s obzirom na to da je tu građu poznavao), ili pak oni dokumenti koje je – baš kao i glagoljičke – pronalazio u zadarskom kraju. U tom prvom popisu iz 1985. stoji osim osnovnog osvrta na broj i sadržaj glagoljskih knjiga i fragmenata i podatak da su dotični ćirilički dokumenti („bosančicom“ to pismo naziva i S. O. Vjalova) prije svega – pisma i propovijedi, te da se na njih odnosi signatura od 59 do 76, što sveukupno podrazumijeva 18 dokumenata (46 ispisanih stranica različite veličine; opsežnije su propovijedi) napisanih od XVI. do XIX. stoljeća. Iz naziva dokumenata moguće je prepoznati da se odnose na Dalmaciju (Nerežišća, najviše Šibenik i Skradin), ali da su većinom pisana u obližnjim rubnim od Turaka zaposjednutim područjima gdje su pisari bili pod velikim utjecajem arapskih kaligrafskih uzusa. Na primjer, pod signaturom fr. 64 stoji pismo ostrovičkog kapetana Mahmuda ibi Saliha u Skradin usp. na strani 223), a često su to i pisma upućena iz Bosne serdarima. Ima i jedno pismo upućeno od hadžibega Kulenovića u Lapac iz 1822. Iako namjera ovog rada nije opis ćiriličkog korpusa Berčićeve ostavštine, važno je ustvrditi da nije riječ o poljičkom korpusu, pa niti o zadarskom (za koje znamo da također baštini ćiriličku pismenost), već ponajprije iz šibenske regije. Također, riječ je uglavnom o mlađem korpusu, ponajviše iz 18. stoljeća. Uvidom u katalog i uzorke fotografija (koje nam je također pribavila dr. Levšina) lako se može zaključiti kako je dio korpusa zasvjedočen u *Bukvaru*: na str. 79 *Bukvara*, pod stavkom 2 („Iz bosanskih rukopis. Iz poslanice“) stoje dva ulomka – prvi je iz jednog pisma Antonu Broskviću, Mikoli Čirvaru i i Šimonu Boršiću iz 1538. koji u katalogu iz 1982. stoji opisan pod brojem 54 (a u ispisu iz kataloga ćiriličkih dokumenata Berčićeve zbirke iz 1985. pod brojem 59);¹⁸ drugi ulomak, provede

¹⁷ Zahvaljujem dr. sc. Grozdani Franov-Živković na dostavi inventarnog popisa i dr. Žanni Levšinoj iz Narodne biblioteke u Sankt Peterburgu na upućivanju u stariji opis iste građe koji je bila još tada sastavila Svetlana Olegovna Vjalova (1983., 1985.).

¹⁸ S obzirom na godinu pisanja i imena nabrojanih adresata, vjerojatnije je kako je ova isprava dubrovačke provenijencije. Ne navodi se argumentacija zašto bi pripadala „bosanskom rukopisu“. U tablici u *Bukvaru* slova iz ovog dokumenta uvrštena su među niz bosanskih slova, no ne u potpunosti: npr. slovo „d“ (2) u ovom obliku stoji samo u stupcu dubrovačkog niza (a uopće ne u bosanskom), dok je karakterističan oblik slova „u“ (3) uvršten u bosanski niz. Ovo su tek blagi primjeri po kojima se vidi da Berčićeva tablica u pogledu razlikovanja rukopisnih regionalnih inačica „bosančice“ može biti tek vrlo općenit izvor informacija, koji se i kao takav mora uzimati s dosta opreza.

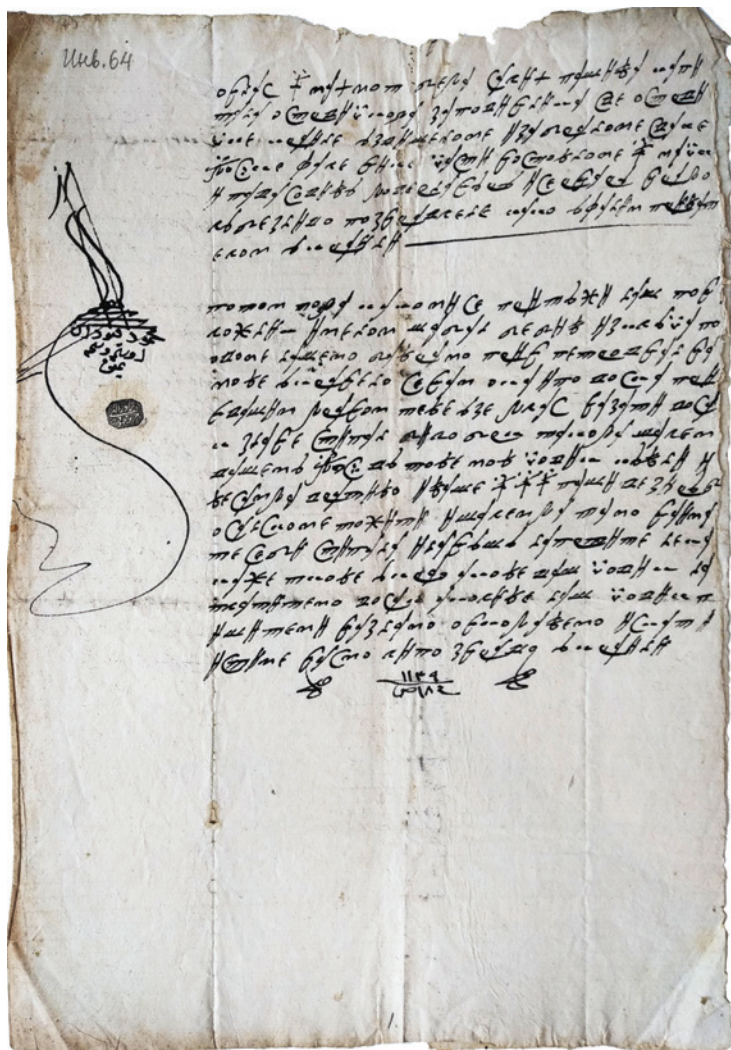
li se usporedba s fotografijama, jasno se pokazuje raznorodan: prva tri retka preuzeta su iz dokumenta koji zbog nepotpune nam dostupnosti petrogradskih izvornika nismo ustvrdili, a druga tri retka iz dokumenta su pod brojem 62 iz kataloga iz 1982. odnosno pod brojem 67 u ispisu iz 1985. (pismo Salih paše Kulenovića iz 1794. – 1795.). Na sljedećoj, 80. stranici *Bukvara* stoji ulomak iz još jednog bosanskog rukopisa za koji tek treba pronaći preklapanje. Kao primjer dubrovačkih rukopisa navedena su samo četiri retka jednog dokumenta, koji u katalogu – prema tamošnjim opisima – ne možemo identificirati. Neobično je što, uza svu preciznost koju je uložio u oblikovanje *Bukvara*, Berčić ne navodi precizno o kojim je dokumentima riječ, to više što je nužno i navesti potvrde atribuciji nekih od njih. Također, nema sumnje da su uzorci ćiriličkih tekstova vrlo kratki, čak prekratki i za kakvu provjeru stanja prezentiranog u početnoj tablici. Neuobičajeno im je neujednačena i zastupljenost, pa je tako dubrovačka ćirilica deklarativno predočena samo kroz nekoliko redaka, bosanska s nekoliko tekstova (od kojih je barem jedan vrlo nesigurne ubicacije), dok je poljička zastupljenija (što se i opravdava zavičajnom notom koju Berčić uvijek naglašava). Nju predstavlja opsežnijim ulomkom iz jedne matice vjenčanih, ulomkom iz dokumenata poljičke administracije, korespondencije i sl. Tu građu nismo uspjeli pronaći u popisima Berčićeve zbirke (matice se, na primjer, ondje nigdje ne navode). Dakle nema potpunog preklapanja: niti je sva građa iz zbirke zasvjedočena u *Bukvaru*, niti u *Bukvaru* prepoznajemo svu građu iz petrogradske Berčićeve zbirke.

Ćirilica nije bila u žarištu Berčićeve pozornosti, za nju je interes razvio postupno, zacijelo na poticaje svojih slavističkih pokrovitelja i savjetnika iz Beča, Praga i Zagreba.¹⁹ S vremenom je sve vidljivija njegova dobra upućenost u paleoslavističke postavke i nove spoznaje, tako i u staru ćirilicu koju primjereno promatra u odnosu prema glagoljici, pa postupno i u inačicu „bosanske azbukve“ u tri varijeteta. U Berčićevo doba mnogo toga još o zapadnoj ćirilici i nije bilo poznato, niti širok prostorni ni žanrovski raspon njezine uporabe, niti duboka starina njezina korištenja koja na našim prostorima seže barem do XI. stoljeća,

¹⁹ Zanimljivo je da Jagić u nekrologu Ivanu Berčiću, gdje vrednuje sve njegove radove, spominje i *Bukvar*, ističe upravo litografirani dio. Spominje, međutim, njegovu vrijednost samo u glagoljičkoj dimenziji: „I pisac bijaše vazda onako smjeran i ponizan, kao ovaj njegov bukvar: a opet ima u tom malenoj knjižici ne samo za prosta popa glagoljaša, nego upravo i za učena filologa toliko koristi, koliko je nema u mnogj krupnoj, obilatimi frazami iskićenoj knjižurini. Osobito onaj litografski dodatak, koji je priložen bukvaru, pravi je vademecum za svakoga, koji hoće da nauči čitati glagolske rukopise.“ Vatroslav JAGIĆ, Pop Ivan Brčić, u: *Berčić 1870, 1870.*, IX. O „bosanskoj azbukvi“ ni riječi. To zasigurno govori o Jagićevu pogledu na crkvenoslavensku baštinu, no istodobno i o kontekstu u kojem je značenje Berčićeva rada na ovom pismovnom tipu, i njegova promocija, dolazilo do izražaja.

na zapad sve do istarskog poluotoka. Uočene posebnosti zapadne ćirilice manje-više ticale su se građe iz novog vijeka i to uglavnom izvanliturgijskog odnosno svjetovnog registra. Opsežno zacrtan naslov ovog izlaganja iznevjeren je u realizaciji: dosegnute spoznaje tek su fragmentarne, a za kompletiranje slike odnosa Ivana Berčića prema ćirilici nužno bi bilo iscrpnije istražiti njegove veze sa srednjoeuropskim i hrvatskim slavistima njegova doba. To su, u svakom slučaju, paralelni procesi: obradom tiskarskih arhiva i svekolike Berčićeve korespondencije, koja tek predstoji, osvjetljiivat će se zasigurno i ova prevažna dimenzija neobično vrijednog angažmana ovog našeg pionira paleoslavistike.

SLIKA 5. Pismo ostrovičkog kapetana Mahmuda ibi Saliha u Skradin iz 1726. g. (br. 64 Kataloga Berčićeve zbirke iz 1985.)

Prilog 1. Ćirilčki rukopisi u sastavu zbirke Ivana Berčića, pohranjene u Narodnoj biblioteci u Sankt Peterburgu, navode se prema knjižničnom katalogu Odjela rukopisa i rijetkih knjiga iz 1985. godine, od broja 59 do 76. Prvo stoji adresant, zatim adresat, datacija, te na kraju u zagradama broj listova.

59.	Boce. Pismo Antonu Broskviću i drugim. 1538. (1)
60.	Mikula Bobetić. Pismo Antoniju Filipoviću u Nerežišće. 1685. (2)
61.	Mahmud ibi Salih. Pismo serdaru skradinskomu Pavasoviću. Poslije 1722. – 1723. (2)
62.	Mahmud Ibi Salih. Pismo serdaru Pavasoviću u Šibenik. Poslije 1722. – 1723. (1)
63.	Mahmud ibi Salih. Pismo serdaru Pavasoviću u Šibenik. Poslije 1725. – 1726. (2)
64.	Mahmud ibi Salih. Pismo serdaru Pavasoviću u Skradin. 1726. (2)
65.	Mahmud ibi Salih. Pismo serdaru Pavasoviću u Skradin. XVIII. st. (2)
66.	Ahmed ibi Jusuf. Pismo serdaru skradinskomu. Poslije 1727. – 1728. (2)
67.	Salih paša Kulenović. Pismo Crnogače. Poslije 1794. – 1795. (1)
68.	Pejković Jure. Pismo nepoznatoj osobi. 1811. (1)
69.	Hadžibeg Kulenović. Pismo majoru Lipicu u Lapac. 1767. (1)
70.	Potvrda dokumenta o prodaji dijela zemlje. 1767. (2)
71.	Propovijed na prvu nedjelju Božićnoga posta. 1745. (6)
72.	Propovijed u srijedu prvog tjedna Velikoga posta. XVIII. st. (3)
73.	Propovijed na Veliki petak. 1756. (6)
74.	Propovijed na Uznesenje Bogorodice. XVIII. st. (6)
75.	Propovijed na blagdan Bogorodice. XVIII. st. (6)
76.	Propovijed protiv bluda i molitva. XVIII. st. (1)

LITERATURA:

- BERČIĆ, Ivan, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, Prag, 1859.
- BERČIĆ, Ivan, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, Prag, 1860.
- BERČIĆ, Ivan, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864.
- BERČIĆ, Ivan, *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom. Skupio iz rukopisih i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda svećenik Ivan Berčić*, Prag, 1864.
- BERČIĆ, Ivan, Brojna vriednost slova 0. *Rad JAZU* 2, 1868., 185 – 191.
- BERČIĆ, Ivan, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu svetih Ćirila i Metuda*, izdao Ivan Berčić Troškom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1870.
- BERČIĆ, Ivan, Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga, što pisanih, što tiskanih glagolicom, objavljen posthumno, *Rad JAZU* 59, 1881., 158 – 186.
- ČREMOŠNIK, Gregor, Bosanske i humske povelje srednjega vijeka I, *Glasnik Zemaljskoga muzeja III.*, Sarajevo, 1948., 103 – 143.
- ČREMOŠNIK, Gregor, Postanak i razvoj srpske ili hrvatske kancelarije u Dubrovniku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku I*, Dubrovnik, 1952., 73 – 84.
- ČREMOŠNIK, Gregor, Srpska diplomatska minuskula, *Slovo* 13, Zagreb, 1963., 119 – 136.
- DIVKOVIĆ, Matija, *Nauk karstianski. Sto čudesa*, Faksimil. Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo. Biblioteka Opera Franciscana Bosnae Argentinae (ur. Marko Karamatić), Sarajevo, 1611. (2013.).
- Glagoljska i ćiriljska tabla za dicu*, Tübingen, Faksimilno izdanje, Zagreb, 1561. (1986.).
- GRMAČA, Dolores, ŽAGAR, Mateo, Prva bosanična početnica u Divkovićevu malom *Nauku*. Matija Divković i kultura pisane riječi. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 2* (ur. Dolores Grmača, Marijana Horvat, Marko Karamatić), Sarajevo – Zagreb, 2017., 159 – 194.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Pop Ivan Berčić*, III-XV, u: Ivan BERČIĆ, *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu Svetih Ćirila i Metuda*, Zagreb, 1870.
- LAŠKOVA, Lili, Berčić, Ivan, *Kirilometodjevska enciklopedija A–Z*. I. svezak, Sofija, 1985., 174 – 175.
- MOŠIN, Vladimir, Dr. Gregor Čremošnik. Bosanske i humske povelje srednjega vijeka. *Glasnik Zamaljskoga muzeja u Sarajevu* 1948, I, 103-143, *Historijski zbornik II*, 1–4, Zagreb, 1949., 315 – 322.
- MOŠIN, Vladimir, Metodološke bilješke o tipovima pisma u ćirilici, *Slovo* 15–16, Zagreb, 1965., 150 – 182.
- NAZOR, Anica, Ivan Berčić (Zadar, 9. I. 1824. – 24. V. 1870.), *Zadarska smotra* L, 5–6, Zadar, 2001., 478 – 485.
- POSILOVIĆ, Pavao, *Cvijet od kriposti, 1701.*, (ur. Wilfried Potthoff), Heidelberger Publikationen zur Slavistik, B. Literaturwissenschaftliche Reihe 22, Frankfurt am Main, 2002.
- RAČKI, Franjo, *Pismo slovjensko*, Zagreb, 1861.
- Sobranije Ivana Berčića. Opis*, Publichnaja biblioteka imeni M. E. Saltykova Ščedrina, Sankt Peterburg, 1985.

- ŠAFAŘÍK, Pavel Josef, *Památky hlaholského písemnictví*, Prag, 1853.
- VJALOVA, Svetlana Olegovna, *Rukopisi sobranija Ivana Berćića*, Katalog vyp. I, Gosudarstvennaja publiĉnaja biblioteka imeni M. E. Saltykova Ŗĉedrina, Lenjingrad, 1982.
- ZELIĆ-BUĆAN, Benedikta, *Bosanćica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*, Split, 1961. (2000.).
- ŽAGAR, Mateo, Bosanćica Divkovićevih izdanja između ustava, minuskule i brzopisa, *Zbornik radova za znanstvenog skupa Matija Divković i kultura pisane riječi* (ur. Marko Karamatić), Sarajevo, 2014. 147 – 171.

Mateo ŽAGAR

CYRILLIC SCRIPT IN IVAN BERČIĆ'S OEUVRE

SUMMARY

This paper attempts to shed light on Ivan Berčić's relationship to the other Slavic pole of Croatian literacy, the Cyrillic script, which was present in a special way in Dalmatia throughout its history. Berčić's Croatian Cyrillic chart ("Bosnian alphabet") is presented in three regional forms (Bosnian, Dalmatian/Polish and Dubrovnik). The samples were partially found in the corpus of eighteen preserved documents within Berčić's large collection of manuscripts and printed books that arrived in Saint Petersburg in 1874. The paper refers to the unreliability of the regional attribution of some documents, and thus calls for caution in using the chart. Particularly interesting is the different status of chart column with printed letters, which are taken from the Franciscan Bosnian press of the 18th century primarily following the model of the Dubrovnik Cyrillic tradition and in Protestant (or Propaganda) editions.

Keywords: Cyrillic, Cyrillic minuscule, Croatian Cyrillic, Bosnian, Ivan Berčić, National Library of Russia in Saint Petersburg.

BERČIĆEVI UDŽBENICI STAROSLAVENSKOG JEZIKA

Ivana ETEROVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Zagreb

Hrvatski filolog i glagoljaš Ivan Berčić postao je u svojoj 31. godini profesorom staroslavenskog jezika i slavenske liturgije u zadarskom sjemeništu. Kako bi olakšao usvajanje paleoslavističkih znanja, priredio je uskoro *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* (1859.), *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* (1860.) i *Čitanku staroslovenskoga jezika* (1864.). Ti udžbenici nisu dosad iscrpnije obrađeni, stoga se ovdje detaljnije predstavljaju.

Ključne riječi: XIX. stoljeće, Ivan Berčić, staroslavenski jezik, udžbenik, čitanka, bukvar.

UVOD

Godine 1861. staroslavenski jezik uveden je u VII. i VIII. razred gimnazije pod nazivom *starobugarski jezik*, a već iduće godine prosvjetne vlasti povjeravaju izradu udžbenika iz toga jezika, i to hrestomatije te gramatike staroslavenskog i starohrvatskog jezika, poznatom hrvatskom slavistu Vatroslavu Jagiću.¹ Prvi dio Jagićeve gramatike, koji se odnosi na glasove, objavljen je 1864. godine, a tako i prvi dio njegove hrestomatije, koji obuhvaća primjere staroslavenskih tekstova pisanih glagoljicom i ćirilicom.² Drugi će dio hrestomatije biti objavljen dvije godine kasnije i obuhvatiti primjere starohrvatskih tekstova pisanih tim dvama slavenskim pismima.³ Upravo će druga polovica XIX. stoljeća donijeti brojne plodove na planu hrvatske paleoslavističke udžbeničke literature,⁴ i to iz pera poznatih imena toga doba, kao što su primjerice *Oblici staroslovjenskoga jezika za školu, po Franji Miklošiću* Mirka Divkovića iz 1881. ili *Oblici jezika staroga*

¹ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, Zagreb, 2006., 19. O Jagićevim udžbenicima iz staroslavenskog i starohrvatskog jezika v. više na str. 97 – 105.

² Riječ je o izdanjima *Gramatika jezika hrvatskoga osnovana na starobugarskoj slovnosti. Dio prvi: Glasovi i primjeri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i ćirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio prvi: Uvod i primjeri staroslovenski*, obama tiskanim u Zagrebu 1864. godine.

³ Vatroslav JAGIĆ, *Primjeri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i ćirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio drugi: Uvod i primjeri starohrvatski*, Zagreb, 1866.

⁴ O tim izdanjima v. više u: Tanja KUŠTOVIĆ, *Udžbenici i priručnici profesora Damjanovića, Nova Croatica*, god. VI, br. 6, Zagreb, 2012., 19 – 20; Josip BRATULIĆ, *Staroslavenske početnice i čitanka u XIX. i XX. stoljeću, Nova Croatica*, god. VI, br. 6, Zagreb, 2012., 93 – 99.

slovenskog s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srbskoga za VII. i VIII. razred gimnazija Ivana Broza iz 1889. godine.⁵

Među tim imenima nalazimo i Ivana Berčića (1824. – 1870.), hrvatskog filologa i glagoljaša, koji u svojoj trideset i prvoj godini postaje profesorom staroslavenskog jezika i slavenske liturgije u zadarskom nadbiskupskom sjemeništu. Da bi svojim učenicima olakšao usvajanje paleoslavističkih znanja, priređuje uskoro nekoliko udžbeničkih izdanja. Godine 1859. objavljena je njegova *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, koja je ostala upamćena ponajviše po tome što je riječ o prvoj tiskanoj knjizi XIX. stoljeća u kojoj se donose tekstovi pisani uglavnom glagoljicom,⁶ a ta je hrestomatija doživjela 1864. i svoje drugo izdanje, pod nazivom *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Godine 1860. objavljen je *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*.⁷ Ta Berčićeva izdanja zaslužuju pažnju – ako već ni zbog čega drugoga – barem zbog povijesnih razloga jer se radi o udžbenicima i priručnicima koji prethode udžbenicima Vatroslava Jagića. Budući da dosad nisu iscrpnije obrađeni, ovdje se detaljnije predstavljaju upravo njegovi udžbenici staroslavenskog jezika.

CHRESTOMATHIA LINGVAE VETEROSLOVENICAE CHARACTERE GLAGOLITICO E CODICIBUS, CODICUM FRAGMENTIS ET LIBRIS IMPRESSIS (1859.)

Godine 1859. objavljena je Berčićeva staroslavenska i starohrvatska čitanka na latinskom jeziku *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*.⁸ Na njezinu početku, a tako čine i autori suvremenih udžbenika staroslavenskog jezika, Berčić definira staroslavenski jezik, naglašava potrebu njegova razlikovanja od praslavenskog jezika i komentira druge termine koji se u njegovo vrijeme rabe za prvi slavenski

⁵ Ocjenu ovoga Brozova udžbenika v. u: Stjepan DAMJANOVIĆ, Brozovo poznavanje slavenske i hrvatske jezične starine, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, god. XV, br. 1, Rijeka, 2003., 3 – 6.

⁶ Anica NAZOR, Ivan Berčić (Zadar, 9. I. 1824. – 24. V. 1870.), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5/6, Zadar, 2001., 480.

⁷ Sva su tri izdanja objavljena u Pragu.

⁸ Josip Bratulić smatra da je Berčića na sastavljanje latinske hrestomatije potaknula činjenica da u prethodnoj staroslavenskoj hrestomatiji *Chrestomathia palaeoslovenica* (prvo izdanje iz 1854., a drugo iz 1861.), čijim je autorom Franc Miklošič, nije bilo hrvatskih tekstova, zbog čega je Berčić odlučio prikazati hrvatski udio u paleoslavistici. V. u: J. BRATULIĆ, Staroslavenske početnice i čitanke u XIX. i XX. stoljeću, 94.

književni jezik.⁹ Razlikovanje staroslavenskog i praslavenskog jezika početnici u učenju prvog slavenskog književnog jezika i danas teško usvajaju, posebice zato što se u širim, laičkim krugovima o praslavenskome počesto govori kao o jeziku „starih Slavena“. I Berčiću je stalo razjasniti njihov odnos: slijedeći Franca Miklošiča, naglašava da staroslavenski nije mati ostalim slavenskim jezicima, nego njihova sestra, premda od njih starija.¹⁰ Drugi termini koji se u Berčićevo vrijeme rabe za staroslavenski jezik razlikuju se s obzirom na to stavljaju li naglasak na pismo kojim su pisani prvi slavenski tekstovi (*glagoljički* ili *ćirilčki/grčkoslavenski jezik*), područje pretežne uporabe, odnosno temeljnu funkciju (*liturgijski*, *sveti* ili *crkveni jezik*) ili pak osnovicu, odnosno status (*pismeni/izumrlji*, *slavenski* ili *staroilirski jezik*, gdje zadnji u nizu već i sam Berčić ocjenjuje pogrešnim).

Nakon objašnjenja što staroslavenski jezik jest, Berčić se osvrće na pisma kojima je bilježen: glagoljicu i ćirilicu, koju on pretežno naziva grčkoslavenskim pismom.¹¹ Naziv glagoljskog pisma izvodi iz glagola *glagolati* (‘govoriti’) ili pak iz imena četvrtog slova azbuke *glagoli*. Spominje da se nazivala i *bukvicom* prema imenu drugog slova azbuke *bukvi*, ali i *jerolimljanskom* prema legendi o tome da ju je stvorio sveti Jeronim,¹² dok su ostali nazivi za to pismo *slovinsko*, *slavinsko*, *bugarsko*, *hrvatsko*, *ilirsko* itd. Iako se u početku rabi i u istočnom i u zapadnom obredu, nakon XII. stoljeća glagoljica ostaje u uporabi na području Dalmacije, Hrvatskog primorja i Istre (izuzmemo li emausku epizodu, na koju se Berčić osvrće u bilješci), ostajući jedinim primjerom prava na bogoslužje na vlastitom jeziku na cijelom Zapadu. Slijedeći P. J. Šafařika, Berčić razlikuje *obli*, *okrugli* ili *bugarski* tip od *uglatog* ili *hrvatskog* tipa glagoljice.

Prvi dio Berčićeve hrestomatije sadrži „popravljenе“ tekstove iz istočnoslaveniziranih liturgijskih kodeksa XVIII. stoljeća, i to dijelove Starog i

⁹ Joannes BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, Prag, 1859., V.

¹⁰ Naravno, Berčić ne rabi termin *praslavenski jezik*, a slavenske jezike naziva *slavenskim narječjima*.

¹¹ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, V – VI.

¹² Legenda o sv. Jeronimu kao izumitelju glagoljice, čijim su se autoritetom glagoljaši „htjeli zaštititi od neprestanih prigovora da ‘nisu pravi sinovi Rimske crkve’“ (Stjepan DAMJANOVIĆ, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Zagreb, 2002., 56), zabilježena je prvi put 1248. godine u reskriptu pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu. O njezinoj daljnjoj sudbini v. u: Julia VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome. The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*, DeKalb, Illinois, 2014., 53 – 62.

Novog zavjeta prema misalu iz 1741. i brevijaru iz 1791.,¹³ čiji je jezik Berčić uredio po uzoru na starije glagoljske kodekse, prije svega na grafematskoj/fonološkoj razini.¹⁴ Svoja priređivačka načela detaljno prikazuje,¹⁵ kao što je uostalom u uvodnom dijelu učinio i za ostale tekstove koje njegova hrestomatija sadrži, a potom ukratko donosi i u tablici, gdje se navode velika i mala glagoljska slova uz navedeno ime, glasovnu (izgovor) i brojevnju vrijednost za svako.¹⁶ U uvodnom se dijelu detaljnije osvrće i na izvore iz kojih je crpio tekstove,¹⁷ a na njegovu kraju poimence navodi zaslužne glagoljaše (među kojima i Grgura Ninskog, u skladu s danas napuštenim viđenjem njegove uloge u borbi za slavensko bogoslužje) sve do Benedikta Mihaljevića, čijim je Berčić izravnim nasljednikom na mjestu profesora staroslavenskog jezika u zadarskom nadbiskupskom sjemeništu, ali spominje i one suvremen(ij)e, poput primjerice J. Dobrovskog, F. Miklošiča, P. J. Šafařika, I. Sreznjevskog, A. Schleichera i drugih. Među njima osobitu zahvalnost iskazuje svojem učitelju F. Miklošiču, ali i P. J. Šafařiku, koji ga je zadužio kao savjetnik i suradnik u izradi hrestomatije.¹⁸

Drugi dio sadrži primjere iz rukopisnih (kodeksa i fragmenata kodeksa) i tiskanih izvora od IX. do XIX. stoljeća. Na početku toga dijela stoji usporedna tablica slavenskih pisama, koja sadrži više stupaca. Cjelina koja se odnosi na glagoljicu sadrži četiri stupca. Središnji dio zauzimaju stupci naziva *Staro* i *Novo*, gdje se misli na njezinu oblu i uglatu varijantu, kako je vidljivo iz slova koja se

¹³ Kongregacija za širenje vjere daje Rafaelu Levakoviću, hrvatskom franjevcu, zadatak da priredi nove liturgijske knjige usklađene sa zaključcima Tridentskog koncila i prilagođene reformiranom latinskom misalu, no zbog ideoloških razloga odlučuje da njihov jezik treba oblikovati na istočnoslavenskim temeljima. To s vremenom stvara otpor u hrvatskog svećenstva zbog nametanja stranog, nerazumljivog jezika u liturgiji. Vanda Babić ukazala je na neprimjerenost dotad uobičajenog termina *rusifikacija* i njegovih izvedenica, stoga uvodi termin *istočnoslavenizacija*, pribrajaćući Levakovićev (1631.) i Paštrićev misal (1706.) još uvijek hrvatskoj redakciji staroslavenskog jezika, dok je najveći utjecaj vidljiv u obrednicima koje je priredio Matej Karaman. Vanda BABIĆ, *Vzhodnoslovanizacija hrvatskih glagolskih liturgičnih knjig* v 17. i 18. Stoletju, *Jezik in slovstvo*, br. 2–3, Ljubljana, 1996./1997., 55–72.

¹⁴ Ivan Berčić bio je jedan od članova odbora čiji je zadatak bio pobrinuti se za obnovu jezika liturgijskih knjiga, odnosno njegov povratak hrvatskom tipu staroslavenskog jezika, u čemu je Berčića naposljetku spriječila prerana smrt. V. Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ, *Književnim radnjama za Crkvu i domovinu. O novocrkvenoslavenskome jeziku Parčićeva misala iz 1893.*, Zagreb, 2020., 29.

¹⁵ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, VIII – XVIII.

¹⁶ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, 2.

¹⁷ Izvori su tekstova spomenuti u predgovoru, ali potom i sustavno popisani između predgovora i prvog dijela *Chrestomathiae*. V. u: J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, XXI – XXIV.

¹⁸ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, XVIII – XX.

ispod donose, premda to izrijekom nije navedeno. Uz ta dva stupca donose se još dva, prvi naziva *Usvojeno u liturgiji*, a četvrti *Usvojeno u književnosti*, čija je jedina bitna razlika samo u veličini slova. Cjelina koja se odnosi na ćirilicu sadrži samo jedan stupac s popisanim slovima. U ostalim se stupcima navodi ime svakog slova te njegova glasovna i brojevnja vrijednost. Transkripcijski uzus suvremene hrvatske paleoslavistike posve se podudara s Berčićevim u svemu osim u transkripciji *đerva*, za koji on navodi dvije mogućnosti: *dj* i *j*, gdje prvi možda treba shvatiti kao neprovedenu jotaciju, čiji je rezultat u staroslavenskome *žd*. Slična ograda nužna je i uz glasovnu vrijednost koju Berčić navodi uz poluglasove, pri čem uz tvrdi poluglas stoji *e* i *o*, a uz meki poluglas *e* i *i*. Iako su u staroslavenskom jeziku zasvjedočeni različiti refleksi poluglasova, današnji uzus polazi od njihove idealne glasovne vrijednosti, koji se shvaćaju kao reducirani vokali. Tomu dodajmo da se naspram dvojako glasovnoj vrijednosti slova *đerv* (čija se vrijednost *j* pretpostavlja u hrvatskoglagoljskim tekstovima, primarno čakavske osnovice) ne navodi i dvojaka glasovna vrijednost slova *šta*, uz koje stoji samo *št*, ali ne i *šč*. Ipak, da je bio svjestan ostvaraja u hrvatskoglagoljskim tekstovima, vidljivo je iz njegovih načela priređivanja tekstova.¹⁹

Usporednu pak tablicu slavenskih pisama dijeli od primjera iz rukopisnih i tiskanih izvora kratak izvadak iz pisma pape Ivana VIII. iz 880. godine upućenog moravskom knezu Svatopluku, u kojemu on hvali slavenska pismena koja je izumio Konstantin Filozof,²⁰ odnosno potvrđuje pravovjernost Metodove doktrine i odobrava slavensko bogoslužje.²¹

Najveći dio hrestomatije zauzimaju primjeri iz rukopisnih i tiskanih izvora, pri čemu se tekstovi staroslavenskog korpusa donose u obloj, a tekstovi (staro)-hrvatskog u uglatoj glagoljici. Hrestomatiju zatvara usustavljen popis biblijskih i drugih tekstova koji se u njoj donose.

¹⁹ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, XIV – XV.

²⁰ J. BERČIĆ, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, 54.

²¹ O sadržaju i važnosti pisma pape Ivana VIII. v. više u: J. VERKHOLANTSEV, *The Slavic Letters of St. Jerome. The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*, 23 – 26.

BUKVAR STAROSLOVENSKOGA JEZIKA GLAGOLSKIMI PISMENI ZA ČITANJE CRKVENIH KNJIG (1860.)

Berčićev *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* objavljen je 1860., neposredno nakon prvog izdanja njegove staroslavenske, odnosno starohrvatske čitanke, i stoji na početku hrvatskih početnica objavljenih nakon utemeljenja slavistike kao zasebne discipline.²² Njegovim je osnovnim ciljem osposobiti učenike za čitanje glagoljskog pisma u vrijeme koje nije bilo sklono slavenskom bogoslužju. Na samom početku nalazi se tablica s glagoljskim i ćiriličkim slovima koja je, uz neznatne izmjene u rasporedu i nazivu stupaca, objavljena u drugom izdanju *Čitanke*. Tablicu slijedi prikaz velikih i malih slova uglate glagoljice redom kakvim dolaze u azbuci, a zatim prikaz nekoliko skupina slova grupiranih po sličnosti, gdje su zajedno smještene ona koja su načinjena uporabom sličnog elementa. Da nije riječ samo o razini grafije, potvrđuje treća cjelina na početnoj stranici, u kojoj je Berčić razvrstao slova, a zapravo glasove koji se tim slovima bilježe, u samoglasnike, dvoglasnike i suglasnike, a potomje i prema mjestu tvorbe. *Jednovitim samoglasima* naziva slova *a, e, ĭ, i, o, l, r, v, v*, dok su *ê* i *ju prid'jereni* ili *prid'jotani*, a *y zajotan* samoglas. Slova *ja* (jat koji se tako čita) i *u* smatra *dvoglasima*. Suglasnike dijeli u *jezične* (*l, n, r*), *zubne* (*t, d*), *ustnene* (*p, b, v, m, f*), *grlene* (*k, g, h*), *ustne* (*č, ž, š, j*), *sične* (*c, z, dz, s*) i *složene* (*žd, št* ili *č*).

Nakon upoznavanja čitatelja s grafematskim/fonološkim sustavom uglate glagoljice, počinje poglavlje *Vižbanje*, zasićeno različitim riječima na kojima su početnici trebali vježbati čitanje. U bilješke su smještene upute o ispravnom čitanju pojedinih slova, što bismo i danas mogli bez većih izmjena lako preslikati

²² Nisu sačuvane ni staroslavenske ni hrvatskoglagoljske rukopisne početnice, iako se vjeruje da su zacijelo postojale na temelju tragova u rukopisnim tekstovima. Smisljena poruka koju oblikuju imena glagoljskih slova služila je kao mnemotehničko sredstvo za pamćenje azbučnog redosljeda, a blisku su funkciju imale i tzv. azbučne molitve. Slično tomu hrvatskoglagoljski *Petrisov zbornik* (1468.) sadrži poglavlje *Istlmačenja azbukovnaja*, u kojemu svaka rečenica započinje novim slovom glagoljske azbuke i njegovim imenom, koje je ujedno prva riječ u rečenici, sve s ciljem olakšavanja pamćenja poretka slova u azbuci. Najstarija pak sačuvana hrvatskoglagoljska početnica ona je tiskana 1527. u venecijanskoj tiskari Andrije Torresanija, koja je poslužila kao uzor dvjema kasnijim početnicama: *Psaltiru* (najvjerojatnije 1530.) Šimuna Kožičića Benje i *Tabli za dicu* (1561.) hrvatskih protestanata. Iz kasnijih su stoljeća sačuvani i rukom pisani priručnici, kakav je primjerice *Bukvar ili psaltir* iz 1823., koji se čuva u Arhivu Staroslavenske akademije u Krku. V. više u: Anica NAZOR, Kožičićev bukvar, *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, sv. 14, Zagreb, 1964., 121 – 128; Stjepan DAMJANOVIĆ, Tri najstarije tiskane hrvatske početnice, *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, god. V, br. 2, 2007., 9 – 21; Stjepan DAMJANOVIĆ, Glagoljična i ćirilična *Tabla za dicu*, u: *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu* (pretisak), Zagreb, 2007., 75 – 78; Josip BRATULIĆ, Hrvatske početnice do narodnoga preporoda, u: *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.* (pretisak), Zagreb, 2007., 15 – 29; J. BRATULIĆ, Staroslavenske početnice i čitanke u XIX. i XX. stoljeću, 93.

u suvremenu nastavu iz staroslavenskog jezika.²³ Nakon popisa riječi početnici su vježbali čitanje brojeva. Tekstovi na kojima su vježbali čitanje očekivano su pak iz liturgijske domene, koja im je bila i najbolje poznata.²⁴

Berčić se posebno osvrće na misal iz 1741. i brevijar iz 1791., gdje očitno osjeća potrebu razjasniti specifičnosti njihova pisma i jezika te s tim ciljem donosi i popis najčešćih skraćenica iz tih dvaju izvora.²⁵ Slijedi prikaz nekoliko primjera natpisanih slova, odnosno u svim je primjerima riječ o slovu *t*, dok je posebno zanimljiv prikaz ligatura ili spojenica, koje Berčić naziva *svezanicama*, od dvaju, triju i četiriju slova, koje mogu biti i u funkciji kraćenja, ali i ne moraju. S obzirom na njihovu oblikovnu posebnost, Berčić posebnu pažnju posvećuje inicijalima različite veličine, koje sparuje s „nadređenim“ im slovom i njegovim latiničkim parnjakom.

Bukvar završava dvama opsežnim poglavljima, od kojih je prvo posvećeno rukopisnoj glagoljici, a drugo rukopisnoj ćirilici.²⁶ Oba poglavlja sadržavaju *križaljku*, kako je Berčić naziva, slova s njihovom glasovnom i brojnom vrijednosti, dužim opisom specifičnosti svakog tipa, načinu pisanja, tipičnim svezanicama i skraćenicama te određenjem područja njegove uporabe i snimcima isječaka iz različitih izvora iz kojih se svaki zainteresirani pojedinac može ne samo uvjeriti u izneseno već ih i iskoristiti za vježbu čitanja. U tablici koja se odnosi na ćirilicu Berčić dodatno raščlanjuje tri njezina tipa, određujući ih prema prostoru na kojem se rabe (Bosna, Poljica, Dubrovnik). Ta su dva litografirana dodatka tiskana 1862. i uvezana zajedno s prvim dijelom bukvara.

ČITANKA STAROSLOVENSKOGA JEZIKA (1864.)

Berčićeva *Chrestomathia* bila je već dvije godine nakon objavljivanja rasprodana, kako autor svjedoči u predgovoru njezinu drugom izdanju, objavljenom 1864. na hrvatskom jeziku pod nazivom *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Iz istog predgovora doznajemo da je zbog toga – na poticaj prijatelja i nagovor ljubitelja staroslavenske knjige – odlučio ponovno tiskati svoju čitanku.²⁷ Osnovni je cilj toga djela „pripomoći k oživljenju duha slavjanskih

²³ Ivan BERČIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, Prag, 1860., 5 – 8.

²⁴ I. BERČIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, 13 – 44.

²⁵ I. BERČIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, 45 – 57.

²⁶ Ivan BERČIĆ, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, Prag, 1862., 5 – 8I.

²⁷ Ivan BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864., V – VI.

apostolah Cirila i Metuda“, stoga je drugo izdanje prošireno i izmijenjeno kako bi taj cilj još bolje ispunjavalo. Čitanka je proširena ulomcima iz kasnije otkrivenih ili manje poznatih izvora, pri čemu je povećan udio s jedne strane najstarijih spomenika, a s druge strane onih pisanih ćirilicom; dijelovi manje važnosti uklonjeni su. Usporedbom staroslavenskih spomenika pisanih oboma pismima „učenjak [...] sam će se osviedočiti, koliko su njeka živuća slavjanska nariečja staroslovenštinu nagrđila, a knjiga bit će mu do upute, kako će proučit spomenike obojih azbukavah“. ²⁸ S tom svrhom dodana je na kraju knjige usporedna tablica s dvama slavenskim pismima, a radi lakšega snalaženja priložen je kratak popis rukopisnih i tiskanih izvora iz kojih se donose primjeri. Na kraju predgovora Berčić ističe da ga je dovršio u Zadru na dan sv. Klimenta, pape i mučenika, što nije tek usputna opaska, već nosi jaku simboliku: time se naime uspostavlja jasna veza sa Svetom braćom, koja su krajem 867. ili početkom 868. donijela u Rim moći sv. Klementa, rimskog pape iz II. stoljeća, koje je Konstantin pronašao na Krimu. Takvim su iskazivanjem poštovanja prema papinstvu Sveta braća postigla velik uspjeh: papa Hadrijan II. odobrio je slavensko bogoslužje i blagoslovio slavenske knjige. ²⁹

Uvodni je dio Berčićeve čitanke naslovljen „Kratak Popis rukopisah i tiskopisah, iz kojih su uzeta poglavja za ovu Čitanku“. ³⁰ U drugom izdanju nema uvodnog dijela iz prvog izdanja, ali se pojedini njegovi dijelovi donose u bilješkama, među kojima ranije spomenuto razlikovanje staroslavenskog od praslavenskog jezika, napomena o različitim terminima za staroslavenski jezik te kratak osvrt na naziv i termine za glagoljsko pismo. Kratkim prikazu glagoljice iz prvog izdanja Berčić dodaje napomene o njezinim dvjema varijantama: *okrugloj*, koju naziva *bugarskom*, i *uglastoj*, koju naziva *hrvatskom*, ³¹ čemu dodaje još i *grčkoslavensku azbukvu (ćirilicu)*. Pozivajući se na svoj *Bukvar*, ujedno ističe da u oboma slavenskim pismima postoji poseban, kurzivni tip, a u ćirilici uza nj razlikuje još crkveni i građanski tip te bosančicu. Berčić se ne upušta detaljnije u raspravu o podrijetlu i starosti glagoljice, ali znakovit nam je njegov zaključak o tome da prevladava mišljenje kako je glagoljica starija od ćirilice. Na istom mjestu kratko izvješćuje o različitim mišljenjima o podrijetlu glagoljice, spominjući

²⁸ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, V – VI.

²⁹ O pronalasku moći sv. Klementa govore četiri izvora o životu i djelu Svete braće: staroslavensko *Žitje Konstantinovo*, u staroslavenskom prijevodu sačuvan grčki *Govor o prijenosu relikvija preslavnog Klementa* te dva latinska izvora – pismo bibliotekara Anastazija biskupu Gauderichu i *Italska legenda*; v. više o tome u: Franc GRIVEC, *Slavenski blagovjesnici sveti Ćiril i Metod*, Zagreb, 1985., 36 – 38, 67 – 70. Hrvatski prijevod *Žitja Konstantina Ćirila i Italske legende* moguće je pronaći u: Josip BRATULIĆ, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, Zagreb, 1998., 27 – 89, 121 – 129.

³⁰ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, VII – XVIII.

³¹ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, IX, bilj. 7.

s jedne strane mišljenje da je glagoljicu stvorio Konstantin, a da reformatora ćirilice treba tražiti u učeniku Svete braće i veličkom biskupu Klimentu, dok s druge strane navodi i mišljenja da je glagoljica starija od Konstantinova vremena i da je prethodno već ranije bila u uporabi u dijelu Slavena.³²

Izvori su podijeljeni u tri skupine (razreda): bugarski, hrvatski i ruski. Bugarski razred obuhvaća staroslavenske tekstove, a Berčić ga tako naziva jer je većina rukopisa napisana na tome prostoru, dok hrvatski i ruski duguju svoje nazive jakom utjecaju hrvatskog, odnosno ruskog jezika potvrđenom u izvorima. Svaki razred sadrži popis izvora iz kojih se donose primjeri te osnovne informacije o njemu (npr. datacija i ubikacija, povijest uporabe i/ili otkrivanja, postojanje kritičkog izdanja i sl.). Dodatak trima razredima obuhvaća ćiriličku građu, pri čijem je navođenju Berčić nastojao vremenski slijediti glagoljičku kako bi čitatelj na temelju njihove usporedbe stekao pravi uvid u raznovrsnost korpusa. Nakon toga slijedi građa, odnosno primjeri tekstova, podijeljena u četiri dijela: „Izgledi iz rukopisih bugarskoga razreda“,³³ „Izgledi iz ruko- i tiskopisih hrvatskoga razreda“,³⁴ „Izgledi iz tisko- i rukopisih ruskoga razreda“³⁵ i „Izgledi iz ruko- i tiskopisih grčkosloven. pisma“³⁶.

Na samom kraju nalazi se usporedna tablica slavenskih pisama, koja se donekle razlikuje od tablice otisnute u hrestomatiji pet godina ranije.³⁷ Cjelina koja se odnosi na glagoljicu sadrži sada tri stupca, koji se odnose na oblu (*bugarska*) i uglatu (*hrvatska*) glagoljicu, ali je stupac s hrvatskom glagoljicom podijeljen na *čistu* i *rusificiranu*. Svaki od tih triju stupaca, a tako je i u ćiriličkom, sadrži veliko i malo slovo, nakon čega slijedi ime slova, njegova glasovna (*izgovor*) i brojevena vrijednost. Stupac s izgovorom podudara se s prethodnom tablicom u svemu osim u glasovnoj vrijednosti dvaju poluglasova, gdje je izgovor prvog prikazan kao kratko *u*, a drugog kao kratko *i*, te u bilježenju nazalnosti dvaju nazalnih vokala, koja se u drugom izdanju bilježi kao (*j*)*ę* i (*j*)*q* naspram (*j*)*en* i (*j*)*on* u prvome. *Čitanku* zaključuje usustavljen popis biblijskih i drugih tekstova koji se u njoj donose.

³² „Njeki dan današnji drže, da je sv. Ciril osnivač glagolice, a da je Kliment (veliki biskup) njegov učenik prvi upotriebio grčku azbukvu s dodatkom pismenah za slovenske zvuke, kojih u grčkom jeziku nema. Drugi razlože, da je glagolica iz starijih vriemenah, i to osobitost nekih dolnjih Slojenacah, ali bilo kako mu drago, svakako se dan današnji ponajviše drži, da je glagolica od cirilice starija.“ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, IX, bilj. 7.

³³ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, 1 – 31.

³⁴ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, 32 – 82.

³⁵ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, 83 – 96.

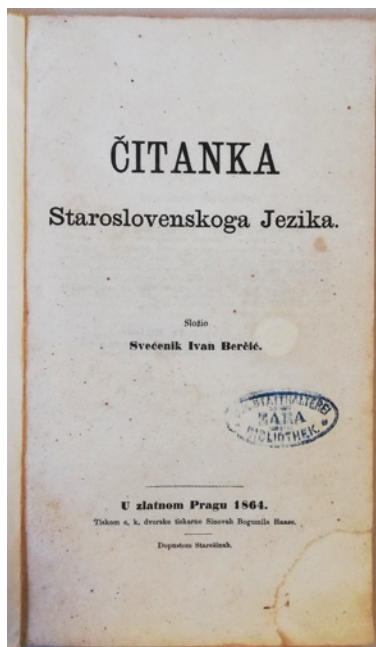
³⁶ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, 97 – 109.

³⁷ I. BERČIĆ, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, 110 – 111.

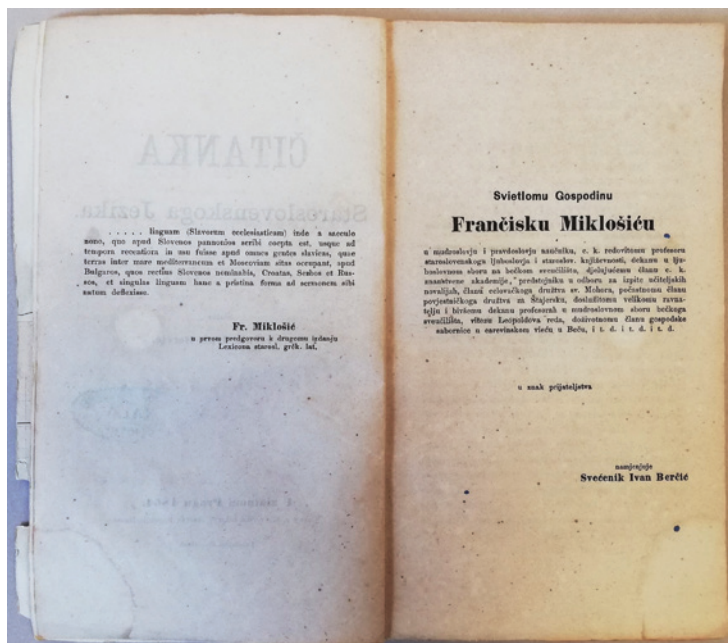

ZAKLJUČAK

Cjelokupan život i djelo hrvatskog glagoljaša i filologa Ivana Berčića ukazuje na to koliku je pažnju pridavao ćirilometodskoj ideji i baštini, što je dobro zamjetno i u njegovim udžbeničkim izdanjima. Glavni je cilj priređenih udžbenika uvježbati čitatelje, odnosno učenike, za čitanje staroslavenskih tekstova s razumijevanjem, dok samom povijesnom kontekstu nastanka slavenske pismenosti Berčić ne posvećuje više prostora, barem ne na ovom mjestu. Ocjena Vatroslava Jagića, koji ga je nazvao „uskrisiteljem nauka glagolskih u Dalmaciji“, ne čini se pretjerana ako imamo na umu s kolikim je znanjem, predanošću, gorljivošću i žarom pristupao prikupljanju, sređivanju i istraživanju hrvatskoglagoljske baštine, osiguravajući joj time zasluženu pažnju i dostojno mjesto u povijesti hrvatske pismenosti.

PRILOG 1. Ivan Berčić. *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Prag, 1864.

PRILOG 2. Ivan Berčić. *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Prag, 1864. Posveta Francisku Miklošiću.

LITERATURA:

- BABIČ, Vanda, Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih knjig v 17. i 18. stoletju, *Jezik in slovstvo*, br. 2–3, Ljubljana, 1996./1997., 55 – 72.
- BERČIĆ, Joannes, *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis*, Prag, 1859.
- BERČIĆ, Ivan, *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig*, Prag, 1860.
- BERČIĆ, Ivan, *Čitanka staroslovenskoga jezika*, Prag, 1864.
- BLAŽEVIĆ KREZIĆ, Vera, *Književnimi radnjami za Crkvu i domovinu. O novocrkvenoslavenskome jeziku Parčičeva misala iz 1893.*, Zagreb, 2020.
- BRATULIĆ, Josip, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, Zagreb, 1998.
- BRATULIĆ, Josip, Hrvatske početnice do narodnoga preporoda, u: *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.* (prettisak), Zagreb, 2007., 15 – 29.
- BRATULIĆ, Josip, Staroslavenske početnice i čitanke u XIX. i XX. stoljeću, *Nova Croatica*, god. VI, br. 6, Zagreb, 2012., 91 – 106.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Zagreb, 2002.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Brozovo poznavanje slavenske i hrvatske jezične starine, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, god. XV, br. 1, Rijeka, 2003., 1 – 9.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, Zagreb, 2006.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Glagoljična i ćirilična *Tabla za dicu*, u: *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu* (prettisak), Zagreb, 2007., 73 – 79.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, Tri najstarije tiskane hrvatske početnice, *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, god. V, br. 2, 2007., 9 – 21.
- GRIVEC, Franc, *Slavenski blagovjesnici sveti Ćiril i Metod*, Zagreb, 1985.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Gramatika jezika hrvatskoga osnovana na starobugarskoj slovénštini. Dio prvi: Glasovi*, Zagreb, 1864.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Priměri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i ćirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio prvi: Uvod i priměri staroslovenski*, Zagreb, 1864.
- JAGIĆ, Vatroslav, *Priměri starohrvatskoga jezika iz glagolskih i ćirilskih književnih starinah, sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijalni razred. Dio drugi: Uvod i priměri starohrvatski*, Zagreb, 1866.
- KUŠTOVIĆ, Tanja, Udžbenici i priručnici profesora Damjanovića, *Nova Croatica*, god. VI, br. 6, Zagreb, 2012., 19 – 28.
- NAZOR, Anica, Kožičičev bukvar, *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, sv. 14, Zagreb, 1964., 121 – 128.
- NAZOR, Anica, Ivan Berčić (Zadar, 9. I. 1824. – 24. V. 1870.), *Zadarska smotra*, god. L, br. 5/6, Zadar, 2001., 478 – 485.
- VERKHOLANTSEV, Julia, *The Slavic Letters of St. Jerome. The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*, DeKalb, Illinois, 2014.

Ivana ETEROVIĆ

BERČIĆ'S TEXTBOOKS IN OLD SLAVIC LANGUAGE

SUMMARY

At the age of 31, Croatian philologist and Glagolitician Ivan Berčić (1824–1870) became a professor of the Old Slavic language and Slavic liturgy at the Zadar Archdiocesan Seminary. In order to make it easier for his students to acquire knowledge of Paleo-Slavistics, he soon prepared three textbook editions. His *Chrestomathia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* [*Chrestomathy of the Old Slavic language in Glagolitic from the codex, codex fragments and printed books*] which remained famous mainly for the introduction of the angular Glagolitic script into the horizon of Slavic philology, was published in 1859 and saw its second edition under the title *Čitanka staroslovenskoga jezika* [*A reader of the Old Slavic language*] in 1864. His primer *Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig* [*A primer of the Old Slavic language in Glagolitic script for reading church books*] was published in 1860. Since his textbooks of the Old Slavic language have not been covered thoroughly so far, they are presented in this paper in more detail. Their aim is to train readers, that is, students to read Old Slavic texts with understanding, while Berčić does not devote more space to the historical context of the emergence of Slavic literacy. The assessment of Vatroslav Jagić, who called him the “one who resurrected Glagolitic sciences in Dalmatia”, does not seem exaggerated if we bear in mind the knowledge, dedication, zeal and enthusiasm with which he approached the collection, arrangement and research of the Croatian Glagolitic heritage, thus ensuring it the attention it deserved and place in the history of Croatian literacy.

Keywords: XIX century, Ivan Berčić, Old Slavic language, textbook, reading book, primer.

O JEZIKU ODLOMKA GLAGOLJSKOG MISALA IZ 14. ST. IZ ZBIRKE RUSKE NACIONALNE KNJIŽNICE U SANKT PETERBURGU (BERČIĆ II 36) *

Andrej N. SOBOLEV

Vjačeslav V. KOZAK

Institut lingvističkih istraživanja Ruske akademije znanosti

Državno sveučilište u Sankt Peterburgu

Rusija

U radu se istražuju jezične osobitosti odlomka glagoljskoga misala iz 14. st. iz Berčićeve zbirke, čuvane u Ruskoj nacionalnoj knjižnici (Berčić II 36). Mrežni gramatički opis misala posebno je razrađen u zagrebačkom Staroslavenskom institutu. Posebnu pažnju posvećujemo dubletnim oblicima (u pravilu crkvenoslavenskim i čakavskim) u različitim dijelovima spomenika. Potvrđujemo da u biblijskim čitanjima, psalmima i molitvama dominiraju crkvenoslavenska jezična pravila i norma u onim slučajevima u kojima je inače karakteristično miješanje crkvenoslavenskih elemenata s narodnima (usp. *čtemb* ~ *dělamu*, *rečeb* ~ *reče* (Prs3sg), *egda* ~ *kōda* itd.). Pravila distribucije dubletnih oblika u jeziku misala vezana su uz strogu jezičnu kontrolu liturgijskih tekstova. Usporedbe radi, navode se primjeri iz ranije istražene bule pape Grgura XI. iz 14./15. st. Jezične osobitosti spomenika istraživat će se dalje na temelju druga dva fragmenta iz istoimene Berčićeve zbirke: Priručnik za svećenike (Berčić II 13) i Pseudo-Euzebijeva poslanica biskupu Damasu o smrti sv. Jeronima (Berčić II 12).

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, starohrvatski čakavski književni jezik, jezični dubleti, misal, Berčićeve zbirke rukopisa.

Crkvenoslavenski je jezik hrvatske redakcije – ili hrvatski crkvenoslavenski jezik – bio raširen na području sjeveroistočne obale Jadrana (na Istarskom poluotoku, u području Kvarnerskog zaljeva, Dalmaciji, Lici i Krbavi) tijekom gotovo cijelog drugog tisućljeća naše ere.¹ Crkvenoslavenski i latinski su bili ravnopravni jezici liturgijskih knjiga Katoličke crkve.² Kao „nacionalna inačica“ ili „redakcija“ starocrkvenoslavenskog jezika ćirilometodskog vremena, hrvatski

* Istraživanje je ostvareno uz potporu Ruskoga fonda fundamentalnih istraživanja (projekt br. 18-012-00060 A „Izdavanje spomenika glagoljske pismenosti iz kolekcije Berčića, koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, i proučavanje njihovoga jezika računalnim metodama“).

¹ Johannes REINHART, Das Kroatisch–Kirchenslavische, u: *Die slavischen Sprachen. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, ur. Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Tilman Berger i Peter Kosta, sv. 2., Berlin, 2014., 1295.

² Helmut KEIPERT, Kirchenslavisch–Begriffe, u: *Die slavischen Sprachen. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, ur. Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Tilman Berger i Peter Kosta, sv. 2., Berlin, 2014., 1212.

je crkvenoslavenski jezik spajao u sebi značajke starocrkvenoslavenskog i vremenski kasnijeg – idioetničkog hrvatskog – jezičnog sloja.³

Osobitosti je hrvatskog crkvenoslavenskog jezika potrebno – kako je to ispravno ustvrđeno u radu J. Reinharta⁴ – istraživati u kontekstu starocrkvenoslavenskog kanona, starohrvatskog čakavskog pisanog jezika, drugih regionalnih redakcijâ crkvenoslavenskog jezika, kao i varijantnosti i inovacija unutar samog hrvatskog crkvenoslavenskog jezika. Među ostalim se može postaviti pitanje postoje li jasni kriteriji razdiobe crkvenoslavenskog i staroćakavskog jezičnog sloja te kakve su funkcije tih slojeva u tekstu. Na primjer, u tekstu žanra koji je „maksimalno približen oltaru“ kao što je to misal, moguće je – nakon što je učinjena cjelovita analiza jezika spomenika – sastaviti repertoar (crkvenoslavenskih i staroćakavskih) međujezičnih razlika na fonetskoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini te nakon toga utvrditi pravila njihove distribucije (usp. postavljanje odgovarajućih zadaća A. Corina).⁵

U kolekciji Ruske nacionalne knjižnice u zbirci Ivana Berčića pod inventarnim brojem Berčić II 36 čuva se fragment glagoljskoga misala. Autorica je njegova izvornog opisa S. O. Vialova.⁶ Rukopis je datiran u XIV. st. i sadrži 14 listova pergamene dimenzija 300 x 230 mm (polje teksta je 220 x 175 mm). Spomenik je pisan dvostupčano s po 27 redaka. Sadržaj sa znatnim lakunama obuhvaća *Proprium de tempore* od Pepelnice (*Feria IV. cinerum*) do 6. subote Velikog posta (*Sabbato post Domenicam de Passione*).

U okviru projekta Ruskog fonda fundamentalnih istraživanja br. 18-012-00060 A „Izdavanje spomenika glagoljske pismenosti iz kolekcije Berčića, koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, i proučavanje njihovoga jezika računalnim metodama“, ovaj se fragment misala istražuje vezano uz problem supostojanja dubletnih oblika u njegovom jeziku (fonetsko-ortografskih, morfoloških i leksičkih). Cilj je projekta utvrđivanje pravila distribucije ovih oblika u spomenicima starohrvatske (staroćakavske) glagoljske pismenosti XIV. – XV. st. Zadaća je ovoga rada izvođenje nekih preliminarnih zaključaka o jeziku rukopisa Berčić II 36.

Po svojoj kompoziciji misal predstavlja zbornik složene strukture koji u dijelu *Proprium de tempore* sadrži četiri tipa tekstova: fragmente biblijskih knjiga, himnografske tekstove (obično stihove psalama), molitve i rubrike.

³ H. KEIPERT, *Kirchenslavisch–Begriffe*, 1220.

⁴ J. REINHART, *Das Kroatisch–Kirchenslavische*.

⁵ Andrew R. CORIN, *Variation and norm in Croatian Church Slavonic*, *Slovo*, sv. 41–43, Zagreb, 1993., 155 – 196.

⁶ Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*, sv. 1. Opis fragmenata, sv. 2. Faksimile, Zagreb, 2000., 87 – 89.

Rubrike misala, koje se ne čitaju za vrijeme bogoslužja, pisane su starohrvatskim (staročakavskim) jezikom, o čemu, na primjer, svjedoče oblici *dě*^{PRS.3SG} 'činiti, govoriti' 98a (usp. crkvenosl. *děetv*), *dari do* '(čak) do' 98a (usp. crkvenosl. *daže do*, *daži do*), *vъz'ma*^{GEN.SG} 'pasha, uskršnuće' 97d (usp. crkvenosl. *pasha*, *vskršenie*, *vskršnovenie*, *vskršenie*, *vskršenie*), *kъda* 'kada' 98c (usp. crkvenosl. *egda*), *dosvrši*^{PRS.3SG} 'završiti' 98c (usp. crkvenosl. *dosъvršitv*), *reče*^{PRS.3SG} 'reći' 98c (usp. crkvenosl. *rečetv*), *dělamo*^{PRS.1PL} ili *děmo*^{PRS.1PL} 'činiti' 97d (usp. crkvenosl. *dělaemv*, *děemv*), *vrati*^{PRS.3SG} 'vratiti' 97d (usp. crkvenosl. *vratitv*) u sljedećim tekstovima:⁷

Više pisani⁸ traht' dē⁹ se¹⁰ v' prvi
dпъ¹¹ i¹² v sřdu i¹³ v petkъ¹⁴ i¹⁵ dari
do srdi¹⁶ vele¹⁷ neděle¹⁸ • (98a)

Suprascriptus tractus ab hac die dicitur.
secunda et quarta et sexta. feria usque
ad quartam feriam maioris ebdomade
nisi prius assignetur. etiam si plura
gradualia cantata fuerint.

⁷ Uz neke se tekstove navode različite inačice tumačenja za misale *MBer* (Beramski misal, 15. stoljeće), *MNew* (Newyorški misal, sredina 15. stoljeća), *MNov* (Novakov misal iz 1368. godine), *MP* (Prvotisak hrvatskoglagoljskog misala iz 1483. godine); latinske paralele daju se za izdanje milanskog prvotiska misala 1474 g.: Robert Ll. D. LIPPE (ed.), *Missale romanum Mediolani, 1474*, vol. 1, Text, London, 1899.

⁸ Više pisani] Si *MBer*.

⁹ dē] poet *MNov*, *MNew*, *MP*, gl(agole)t *MBer*.

¹⁰ se] *add.* v proste d(ъ)ni *MNew*.

¹¹ prvi dпъ] pon(e)d(ě)l(n)i(kъ) *MBer*.

¹² i] *om.* *MNov*, *MP*.

¹³ i] *om.* *MNov*, *MP*.

¹⁴ petkъ] peti *MNov*, *MNew*, *MP*.

¹⁵ i] *om.* *MNov*, *MP*.

¹⁶ srdi] srěde *MNov*, *MP*, srědē *MBer*.

¹⁷ vele] velike *MBer*, *MNov*, *MP*.

¹⁸ srdi vele neděle] vele s'r(ě)de *MNew*.

i egda¹⁹ dosvrši²⁰ se • mltva²¹ po br(š)nc • treta kɔda²² se dē²³ misa²⁴ o(t) ferie na konci gmb̃ nšmb̃ v' vse vêki vĕkmb̃²⁵ am̃nb̃ • Rče²⁶ p̃p²⁷ pml̃ se²⁸ prĕkblonĕte²⁹ gl̃vi vŕše bu • rečet̃b̃ dĕk̃b̃ Vzvedĕte³⁰ tako dĕlamo³¹ dari do vele³² srĕdi^{33,34} • (98c)	Per omnia secula seculorum. (R.) Amen. Deinde absolute dicit sacerdos. Oremus. postea diaconus si in officio diaconatus seruiat. humiliare capita uestra deo. Alioquin ipse sacerdos. sequitur oratio super populum. et hic modus seruatur usque ad quartam feriam maioris ebdomade.
Ot see ñlde dari³⁵ do vɔz'ma³⁶ na prvoi Pĕšni³⁷ • ne dĕmo³⁸ sl̃va oču³⁹ da vrati⁴⁰ se opet̃b̃⁴¹ na prvi počtk' pĕs do sĕa^{42,43} (97d)	Gloria. Non dicitur ad introitum usque ad pasca nisi in missa de festo si occurrerit. sed finito psalmo absolute reincipitur. introitus.

U navedenim rubrikama starohrvatski oblici koegzistiraju s crkvenoslavenskima (usp. *egda* i *kɔda*, *reče* i *rečet̃b̃*). Paralelna uporaba dubletnih ortografskih, morfoloških ili leksičkih jedinica poznata je značajka slavenske

¹⁹ egda] kada *MNew*.

²⁰ dosvrši] dosvršit *MNov*, *MNew*, *MBer*, *MP*.

²¹ mltva] or(a)ciĕ *MNov*, *MNew*, *MP*.

²² kɔda] egda *MNov*, *MP*.

²³ se dē] gl(agole)mo *MNew*, gl(agole)t se *MNov*, *MP*.

²⁴ misa] mašu *MNew*.

²⁵ nšmb̃ v' vse vĕki vĕkmb̃] dkc otvĕ *MNov*, *MP*.

²⁶ Rče] r(e)čet̃b̃ *MBer*.

²⁷ Rče p̃p] Po prvoi r(ɔ)ci *MNew*, *om. MNov*, *MP*.

²⁸ pml̃ se] *add.* sam' poklana se na kol(e)nĕ z' gl(a)voju *MBer*.

²⁹ prĕkblonĕte] Umilite *MNov*, *MNew*, *MP*, Poklonĕte *MBer*.

³⁰ rečet̃b̃ dĕk̃b̃ Vzvedĕte] Prĕkl(o)nit se i vstav' gl(agole)t' m(o)l(i)tv' za p(ɔ)lk' i *MNew*, i priklonit se i vstaṽ gl(ago)l(e)tb̃ or(a)c(i)ũ za plkb̃ i *MNov*, *MP*, I tudĕžde rci d'ĕkb̃. Vzvedĕte. Lĕpom' gl(a)s(o)mb̃. I *MBer*.

³¹ dĕlamo] činimo *MNov*, *MNew*, *MBer*, *MP*.

³² vele] velike *MNov*, *MP*.

³³ srĕdi] sride *MNov*, *MNew*, *MP*.

³⁴ srĕdi] *add.* or(a)ci(ĕ) za plkb̃ pom(o)l(im se). Umilite gl(a)vi v(a)še b(og)u *MP*.

³⁵ dari] daže *MNov*, *MBer*, *MP*.

³⁶ vɔz'ma] paski *MNov*, *MBer*, *MP*.

³⁷ prvoi Pĕšni] misi *MNov*, *MP*.

³⁸ dĕmo] dimo *MNov*, *MBer*, *MP*.

³⁹ sl̃va oču] *add.* razvi v četrtak̃ veliki stoeće u s(veta)go petra *MNov*, *MP*.

⁴⁰ da vrati] navrati *MBer*.

⁴¹ opet̃b̃] *om. MBer*.

⁴² Ot ... do sĕa] *om. MNew*.

⁴³ da ... opet̃b̃ na prvi počtk' pĕs do sĕa] *om. MP*.

pismenosti, bilježena u spomenicima srednjeg i novog vijeka. U nekim se slučajevima ova dubletnost može objasniti stilističkim supostavljanjem oblika, nastalih u kontekstu dijalektno-crkvenoslavenske diglosije.⁴⁴ Istovremeno ova pojava ne nalazi sistemsku objašnjenja, u što je moguće uvjeriti se, recimo, na ranije istraženim primjerima iz starohrvatskoga prijevoda bule koju je 1371. god. potpisao papa Grgur XI. (Zagreb, NSK, R 4476).

A vsěmъ lûdemъ ki više r(e)čene kloštre <i>udrže</i>_{PRS.3PL} • v niĥъ zakonihъ i v niĥъ pr(a)vdaĥъ i <i>pomagaŭ</i>_{PRS.3PL} udržati • Budi mirъ g(ospod)a <i>n(a)šego</i>_{M.GEN.SG} is(usa) h(rista)a n(a) niĥъ • t(a)ko da tu plodъ dobriĥъ dělъ <i>primutъ</i>_{PRS.3PL} • A u <i>tesnoga</i>_{M.GEN.} <i>sg</i> sud'ca p'laču <i>věč'n(a)go</i>_{M.GEN.SG} mira amenъ •	Cunctis autem eisdem domibus sua jura servantibus, sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus et hic fructum bonae actionis percipiant, et apud districtum Judicem proemia aeternae pacis inveniant. Amen. Amen. Amen.
--	---

Dubletni su u navedenom primjeru oblici M.GEN.SG pridjeva s crkvenoslavenskim nastavkom -ago i starohrvatskim -oga i oblici PRS.3SG/PL glagola s crkvenoslavenskim nastavkom -тъ, kojega nema u starohrvatskome. Pritom je na građi bule pokazano, kako u jednim oblicima jezik spomenika inklinira crkvenoslavenskim inačicama (-ago u oblicima M.GEN.SG pridjeva), u drugima — starohrvatskima (-mo u oblicima PRS.1PL glagola), dok u trećima pokazuje podudaran broj primjera (-тъ/-ø u oblicima PRS.3SG/PL glagola).

U drugim slučajevima dubletnost u morfološkom inventaru bule izlazi iz okvira supostavljanja crkvenoslavenskih i starohrvatskih normi. U oblicima GEN.PL imenica muškoga roda konkuriraju tri fleksije koje potječu od različitih praslavenskih tipova sklonidbi. Najčešće se koristi fleksija -ovъ (*(b(i)sk(u)poŭb* 'episkop', *kraveŭb* 'kralj'), rjeđe — -i (*(b(i)sk(u)pi, krali*), a još rjeđe — -ъ (*(b(i)sk(u)pъ*,

⁴⁴ Usp. zaključak A. Corina, dobiven analizom građe jezika hrvatskih crkvenoslavenskih liturgijskih tekstova: „I would suggest as a working hypothesis that CCS [Croatian Church Slavonic language — V. K., A. S.] and the vernacular in the 14th and 15th centuries likely represented both a functional and linguistic unity (as is often suggested for East Slavic through the 14th century), and that CCS texts (though not necessarily the CCS norm) contained at least minimal stylistic variegation in all expected dimensions, i.e. within at least some individual textual genres, between the textual genres of a single manuscript type (e.g. lection vs. prayer in the missal or breviary), between the missal and breviary as wholes, and between the so-called northern and southern recensions of both missal and breviary” (Andrew R. CORIN, *Variation and norm in Croatian Church Slavonic*, 181).

kloštarb ‘samostan’). Dubletnost se dotiče i fonetsko-ortografske razine: usp. *grégorb* i *grgurb* ‘Grgur’, *klirikb* i *klérvgb* ‘klerik’.⁴⁵

U jeziku fragmenata misala dubleti ove vrste ne figuriraju samo u gore navedenim rubrikama. Tako se u molitvama paralelno koriste dva oblika zapovjednog načina glagola *dati*: *dažd̃b* i *dai*. Usp. sljedeći primjer iz mise na 6. utorak Velikog posta:

Dažd̃b nam' prosim̃ vsemogi b̃e prisno b̃žstvnaē nasl̃ēduūče spodobim̃ nb̃škimi dari obdariti se • PoKl • Dai ñm̃ prosim̃ g̃i tr'p̃ēti službu v' tvoei voli da v d̃neh' ñšh' dostoino i čislño l̃ūdi teb̃ē rabotaūče da vzveličet' se • (103a)	Da quesumus omnipotens deus : ut que diuina sunt iugiter exequentes. donis mereamur celestibus propinquare. Per. Da nobis quesumus domine perseuerantem in tua uoluntate famulatum : ut in diebus nostris: et merito et numero populus tibi seruiens augeatur. Per.
---	--

Distribucija oblika *dažd̃b* i *dai* u spomeniku izgleda na sljedeći način:

	(po)dažd̃b	(po)dai
Biblijska čitanja	2	1
Psalmi	5	1
Molitve	8	8
Ukupno	15	10

Općenito su tekstovi misala (biblijska čitanja, uključujući stihove psalama, i molitve) pisani crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije s minimalnim utjecajem starohrvatskoga. Usp. oblici *poslavšago*_{M.GEN.SG} 99d, *hočētv*_{PRS.3SG} 92c, *razumēētv*_{PRS.3SG} 99d, *est'*_{PRS.3SG} 99d, *višnago*_{M.GEN.SG} 101d, *vdvorit*_{PRS.3SG} 101d, *n(e)b(e)sk(a)go*_{M.GEN.SG} 101d, *prosim'*_{PRS.1PL} 101c, *pr̃ēstoečago*_{M.GEN.SG} 101c, *budētv*_{PRS.3SG} 101c u sljedećim kontekstima:

⁴⁵ Vjačeslav V. KOZAK, Čakavski i crkvenoslavenski elementi u jeziku bule Grgura XI. paulinima, u: *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, vol. 122, *Proceedings of the 45th International Philological Conference (IPC 2017)*, ur. Sergey Monakhov, Irina Vasilyeva i Maria Khokhlova, 2017., 336 – 339.

Otvečav' is(us)ъ r(e)če imъ • moe uč(e)nie nêstъ moe na (sic!) poslavšago me • Ače kto hočestъ volû ego tvoriti • razumêetъ o učeni ot b(og)a li est' (99d)	Respondit eis iesus et dixit. Mea doctrina non est mea. sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntatem eius facere. cognoscet de doctrina mea. utrum ex deo sit
Živei v pomoći višnago v krovê b(og) a n(e)b(e)skgo vdvorit se (101d)	Qui habitat in adjutorio altissimi. in protectione dei celi commorabitur
N(e)b(e)sk(a)go života daromъ nasitivše se prosim' g(ospod)i da prêstoečago života služ'ba budetъ n(a)mъ vêčsstviê (sic!) pomoć' • (101c)	Celestis uite munere uegetati. quesumus domine. ut quod est nobis in presenti uita misterium. fiat eternitatis auxilium

Starohrvatski utjecaj na fonetsko-ortografskoj razini odražava se uglavnom u tipičnoj vokalizaciji reduciranih: *mazdu*_{ACC.SG} 98b 'plaća', *početakъ*_{ACC.SG} 98c 'početak', *korabalъ*_{NOM.SG} 101b 'brod' itd.

Kao zaključak ovog preliminarnog pregleda može se ustvrditi da jezik spomenika, u skladu s postojećim stajalištima, predstavlja primjer crkvenoslavensko-čakavske diglosije, kod koje su liturgijski tekstovi, namijenjeni za usmeno izgovaranje (biblijska čitanja, psalmi i molitve), napisani crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije, a rubrike starohrvatskim čakavskim. Opaža se i neznatan uzajamni utjecaj obaju jezika, koji se odražava u pojavi pojedinih crkvenoslavenskih elemenata u rubrikama i starohrvatskih u tekstovima koji se kazuju usmeno.

Daljnja zadaća istraživanja spomenika u okviru ovoga projekta predviđa izradu njegove elektroničke inačice, koja će biti opremljena lingvističkim tagiranjem, te nastavak analize njegova jezika u kontekstu drugih glagoljskih tekstova XIV./XV. stoljeća, u koje spadaju gore navedena bula iz kolekcije Nacionalne sveučilišne knjižnice grada Zagreba i dva jedinstvena spomenika iz zbirke Ruske nacionalne knjižnice: Priručnik za svećenike (Berčić II 13) i Pseudo-Euzebijeva poslanica biskupu Damasu o smrti sv. Jeronima (Berčić II 12).

SLIKA 1. Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg, zbirka I. Berčiča (f. 67), fragment glagoljskog misala XIV. st., II 36, ff. 97v–98r. (Fotografija je nastala u sklopu projekta Jezična, pismovna i kodikološka analiza fragmenata zbirke Ivana Berčiča zadarske provenijencije u virtualnom istraživačkom okruženju, Sveučilište u Zadru broj IP.01.2021.22.)

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg, Misal, XIV. st. – T. II, list 98 a-b.

LITERATURA:

CORIN, Andrew R., Variation and norm in Croatian Church Slavonic, *Slovo*, sv. 41–43, Zagreb, 1993., 155 – 196.

KEIPERT, Helmut, Kirchenslavisch–Begriffe, u: *Die slavischen Sprachen. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, ur. Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Tilman Berger i Peter Kosta, sv. 2., Berlin, 2014.

KOZAK, Vjačeslav V., Čakavski i crkvenoslavenski elementi u jeziku bule Grgura XI. paulinima, u: *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, vol. 122, *Proceedings of the 45th International Philological Conference (IPC 2017)*, ur. Sergey Monakhov, Irina Vasilyeva i Maria Khokhlova, 2017., 336 – 339.

REINHART, Johannes, Das Kroatisch–Kirchenslavische, u: *Die slavischen Sprachen. Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, ur. Karl Gutschmidt, Sebastian Kempgen, Tilman Berger i Peter Kosta, sv. 2., Berlin, 2014.

VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*, sv. 1. Opis fragmenata, sv. 2. Faksimile, Zagreb, 2000.

Missale romanum Mediolani, 1474, vol. 1, Text, London, 1899., Robert Ll. D. LIPPE (ed.).

Andrey N. SOBOLEV, Viacheslav V. KOZAK

ON THE LANGUAGE OF A PASSAGE OF THE GLAGOLITIC MISSAL OF THE
15TH CENTURY FROM THE COLLECTION AT THE NATIONAL LIBRARY
IN ST. PETERSBURG (BERČIĆ II 36)

SUMMARY

The paper investigates the linguistic peculiarities of a passage of the 14th century Glagolitic Missal from Berčić Collection, kept at the National Library of Russia (Berčić II 36). The online grammatical description of the Missal was specially developed at the Staroslavenski Institute in Zagreb. We pay special attention to doublet forms (as a rule, Church Slavic and Chakavian) in different parts of the monument. We confirm that the Bible readings, psalms and prayers are dominated by Church Slavic rules and norms in those cases with characteristic mixing of Church Slavic elements with folk elements (cf. *чтемь* ~ *dělamо*, *печеть* ~ *пече* (Prs3sg), *egda* ~ *kdа*, etc.). The rules for the distribution of doublet forms in the language of the missal are related to the strict linguistic control of liturgical texts. For the sake of comparison, examples from the previously researched Bull of Pope Gregory XI from the 14th - 15th centuries are cited. The linguistic peculiarities of the monument will be further explored against the background of the other two fragments from Berčić Collection entitled as follows: *Nastavlenija dlja svjaščennika* [*Instructions for priests*] (Berčić II 13) and *The Pseudo-Eusebian letter to Pope Damasus* (Berčić II 12).

Keywords: Croatian Church Slavic language, Old Croatian Chakavian literary language, linguistic doublets, Missal, Berčić Collection of manuscripts.

TEKST *POUKE ILI UPUTE O PONAŠANJU* IZ *BERČIĆEVA ZBORNIKA BR. 5* *

Marijana HORVAT
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Zagreb

Andrea RADOŠEVIĆ
Staroslavenski institut
Zagreb

U radu se prvi put analizira tekst *Pouke ili upute o ponašanju* iz *Berčićeva zbornika br. 5*. Na temelju tematsko-stilske analize pretpostavlja se da je riječ o priručniku za ispravno ponašanje pripadnika crkvenog reda, najvjerojatnije skraćenoj inačici još neutvrđenog stranog predloška za koji postoje naznake da je mogao biti namijenjen franjevcima. Jezična analiza pokazuje da se u *Poukama* isprepliću narodni, čakavski elementi i crkvenoslavenski hrvatske redakcije, te da su nastale na sjevernodalmatinskom (srednjočakavskom) području, vjerojatno u 15. stoljeću.

Ključne riječi: Berčićev zbornik br. 5, jezik glagoljskog rukopisa, *Pouke ili upute o ponašanju*.

UVOD

Istaknuto mjesto u zbirci glagoljskih rukopisa Ivana Berčića svakako ima zbornik br. 5 koji je u 15. stoljeću nastao na zadarskom području. Na njegovo zadarsko podrijetlo¹ upućuje bilješka na fol. 25r gdje stoji: *to pisa Šimun žakan iz Sali kada <e> doša gospodinu dominu Pavlu Radiniću parohijanu ot Bana i ot Ždreca 1584.*² Riječ je o četvrtom po redu hrvatskoglagoljskom zborniku koji

* Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektima IP042019 3797 i IP2018-01-3585.

¹ Anica NAZOR, Proslov: Berčićev zbornik br. 5, hrvatskoglagoljski rukopis iz 15. stoljeća, u: *Glagoljski zbornik. XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5*, sv. 2, ur. Anica Nazor, Zadar, 2016., 19.

² Anica NAZOR, Proslov: Berčićev zbornik br. 5, hrvatskoglagoljski rukopis iz 15. stoljeća, 20.

je u cijelosti transliteriran i objavljen.³ U *Berčićeve zborniku br. 5* nalazimo više hagiografskih i apokrifnih tekstova, prenja, religioznih pjesama,⁴ propovijedi i drugih sastava kao što su: *Abrahamova vizija*, *Legenda o sv. Aleksiju*, *Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera*, *Prenje Isusa s đavlom*, božićna pjesma *Bog se rodi u Vitliomi*, eshatološka pjesma *Bratja, bratja sprovodimo*, svetačka pjesma *Mihaile preblaženi*, *Čitanje o zlim ženama*, dio prikazanja *Muke Isuhrstove* i dr.⁵ U ovom radu govorit ćemo o tekstu *Pouke ili upute o ponašanju* koje se nalaze na f. 52v–55, a koji dosad nije bio predmetom istraživanja. Pretpostavljamo kako je najvjerojatnije riječ o skraćenoj inačici zasad neutvrđenih uputa, odnosno priručnika u ispravno ponašanje pripadnika crkvenog reda.⁶

³ Kolunićev zbornik: *hrvatski glagoljski rukopis od godine 1486*, Djela JAZU, knj. 12, priredio Matija Valjavec, Zagreb, 1892., V – XXVIII, 1 – 276; *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*, transliterirao i priredio Slavomir Sambunjak, Tkon, 2001.; Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ, *Riznica glagoljaške kulture i hrvatske pismenosti otoka Rave*, Fatevićev zbornik duhovnog štiva 1617., Zadar, 2016.; *Glagoljski zbornik XV. st.*, Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, *Berčić br. 5*, transliteracija i komentari Svetlana Olegovna Vialova, ur. Anica Nazor, Zadar, 2016.

⁴ Od ukupno 6 pjesama koliko ih sadržava *Berčićev zbornik br. 5* čak ih se pet nalazi u *Pariškoj pjesmarici*, najstarijoj hrvatskoj pjesničkoj zbirci. Amir KAPETANOVIĆ, *Jezik u starim versima hrvatskim*, Split, 2016., 31.

⁵ Ivan MILČETIĆ, Berčićeve zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 93 – 128; Vjekoslav ŠTEFANIĆ, Hrvatska književnost srednjeg vijeka, PSHK, knj. 1., V. Štefanić, B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić (prir.), Zagreb, 1969.; Amir KAPETANOVIĆ, Dragica MALIĆ, Kristina ŠTRKALJ DESPOT (prir.), *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Zagreb, 2010.; Vesna BADURINA STIPČEVIĆ, *Hrvatska srednjovjekovna proza I. Legende i romani*, SHK, knj. 115., Zagreb, 2013.; Marija-Ana DÜRRIGL, *Hrvatska srednjovjekovna proza II. Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, SHK, knj. 116., Zagreb, 2013.; Johannes REINHART, Hrvatskoglagoljsko Čtenie ot zlih žen, njegov staroslavenski i grčki izvornik (CPG 7746), u: *Hrvatsko glagoljštvo u europskom okružju. Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenoga skupa povodom 110. obljetnice Staroslavenske akademije I 60. obljetnice Staroslavenskoga instituta (Krk, 5. i 6. listopada 2012.)*, ur. Vesna Badurina Stipčević, Sandra Požar i Franjo Velčić, Zagreb, 2015., 341 – 360.; Nikola MLADINEO, La versione croata glagolitica del Testamento di Abramo (1): stato della ricerca e pubblicazione dei manoscritti inediti, *Slovo*, sv. 65, Zagreb, 2015., 21 – 64.; Nikola MLADINEO, La versione croata glagolitica del Testamento di Abramo (2): studio sinottico dei mss e confronto con il testo greco, *Slovo*, sv. 66, Zagreb, 2016., 1 – 64.; Svetlana Olegovna VIALOVA, Uvod, u: *Glagoljski zbornik. XV. st.*, sv. I, ur. Anica Nazor, Zadar, 2016, 39 – 51.; Amir KAPETANOVIĆ, *Jezik u starim versima hrvatskim*; Josip GALIĆ, Fonološke osobitosti zbornika u Berčićevoj zbirci br. 5 i Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva, *Slovo* 68, Zagreb, 2018., 99 – 169.

⁶ Spomenimo kako hrvatskoglagoljska književnost poznaje rani prijevod *Regule svetoga Benedikta* iz 14. st., ali i tekst *Regule Trećega franjevačkoga reda* koju je izdao papa Nikola IV., a koje su sačuvane u dva *Klimantovićeve zbornika* te u *Zborniku Šimuna Glavića* i dr. Johannes REINHART, *Regula Reda braće i sestara od pokore u starohrvatskom prijevodu, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 47, Zagreb, 2015., 69 – 83.

POUKE ILI UPUTE O PONAŠANJU

Pouke se sastoje od 12 poglavlja (glava), pri čemu samo prvo poglavlje nije naslovljeno. Nakon uvodnog poglavlja koje počinje upozorenjem, dolazi 11 naslovljenih poglavlja: *Gl(a)va ot nauka* (f. 52v–53r), *Gl(a)va k(ako) imaš hod(i)ti po gr(a)du ili po selih' puti* (f. 53rv), *Gl(a)va ot st(o)la* (f. 53v–54), *Gl(a)va ot op'čini sa č(lově)ki* (f. 54r), *Gl(a)va k(a)ko se imašb striči ot besedb praz'nihb* (f. 54), *Gl(a)va ot posluha* (f. 54rv), *Gl(a)va ot čistoti* (f. 54v), *Gl(a)va ot srama i s't(i)da* (f. 54v), *Gl(a)va ot utrpeniē* (f. 54v), *Gl(a)va ot zavidoči* (f. 55r), *Gl(a)va ot pohoen'eē nedužnih* (f. 55r). Gotovo sva poglavlja počinju uputama kako se ponašati u točno određenim situacijama. U ovom tekstu nema duljih apstraktnih razmišljanja i tumačenja, nego je najčešće riječ o iznošenju jasnih kratkih uputa povezanih s konkretnim događajima s kojima se recipijent (novak) većinom svakodnevno susretao.

U tekstu se poučava ispravnom odnosu između redovnika ili novaka prema liturgiji i zadaćama poput pjevanja psalama i molitve; potom prema crkvenim učenjima kojima treba pristupati srcem, ali ipak razborito; zatim su opisani načini ophođenja prema drugoj braći i vanjskom svijetu, te zavjeti i vrline. Uvodno poglavlje posvećeno je tumačenju ispravne bezuvjetne pobožnosti, koju bi trebali razvijati svi oni koji čitaju *Pouke*, a koja je zapravo temelj za umijeće pobožnog življenja koje uključuje usvajanje brojnih oblika ponašanja koji se objašnjavaju u tekstu. Prijeteći ton kojim završava uvodno poglavlje više je nego snažna motivacija recipijentu da u vlastitu životu prigrlji naredne savjete i upute, a pogotovo stoga što iza jačine toga argumenta leži jedna od starozavjetnih knjiga: *Proklet' č(lově)k ki d(ě)lo b(o)že čini nepr(ava)d'no*, f. 52v.

Autor se u tekstu više puta izravno obraća sinu kao pretpostavljenom recipijentu (*I oče ti kažu s(i)ne moi prebivai prez' rmnaniē*, f. 54), tj. kao osobi skromnijeg životnog iskustva kojoj su, kao u djelu *Nauk sinu Vičerdovu*,⁷ itekako potrebne očeve pouke i savjeti. Osim toga, glagol *priviknuti* koji se pojavljuje čak nekoliko puta upućuje (*aće želieši imēti čis'toću to privik'ni tri t'vari*, f. 54v; *I oče privikni da ne g'ledaš na obrazb ni na ednoga č(lově)ka navlačb na žen'ski pol'*, 54v) kako je barem dio teksta mogao biti namijenjen onome od koga se očekuje promjena pojedinih navika, poput novaka koji ulaskom u samostan

⁷ *Nauk sinu Vičerdovu* sačuvan je u *Petrisovu* (1468.) i *Grškovičevu zborniku* (16. st.). Reinhart navodi kako se u *Nauku* iznose savjeti (o darežljivosti i dobrosusjednskim odnosima), opomene i upozorenja (o opijanju, kockanju i dr.). U inačici iz glagoljskoga *Grškovičeva zbornika* dosljedno je provedeno obraćanje sinu kao primarnom recipijentu: *Lipi sinu (...) kako hoću te naučiti*, 130r; *Vspominai se sinu*, 130v; *Dragi sinu razumii*, 132r. Johannes REINHART, *Nauk sinu Vičardovu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*, Slovo, sv. 62, Zagreb, 2012., 223 – 225.

treba odbaciti različita ponašanja i shvaćanja koja vladaju izvan zidina. Takve su poduke ili traktati pomagali novacima i ostalima članovima samostana da prihvate život u siromaštvu, zavjete poniznosti i poslušnosti te su itekako služile kao pomoć u liturgiji (pjevanju, molitvi, meditaciji). Navedimo samo nekoliko latinskih traktata koji se pojavljuju sredinom 13. stoljeća, a koji su snažno utjecali na obuku novaka: *De Exterioris et Interioris Compositione Homini* (oko 1250.) Davida iz Augsburga koje je poznatije pod nazivom *Formula Novitiorum*, zatim *Regula Novitiorum* (1260.) svetog Bonaventure te *Speculum Disciplinae* (1270?) Bernarda iz Bessea.⁸ Djelo njemačkog franjevca Davida iz Augsburga, točnije prvi dio poznat pod nazivom *Formula Novitiorum*, bilo je namijenjeno duhovnom razvoju koji se provodio podučavanjem o socijalnim vještinama, redovničkim vrlinama i načinima izbjegavanja grijeha. Bonaventurino djelo *Regula Novitiorum* sadržavalo je kratak uvod u liturgiju i molitvu, zatim tumačenje ispravna odnosa prema hrani, ponašanja izvan samostanskih zidina, poniznosti, siromaštva, borbe s iskušenjima i dr.

Berčićeve tekst sadrži više nego jasne naznake da je namijenjen onima koji život provode unutar samostanskih zidina. Savjeti o ispravnom ponašanju prema vanjskom svijetu koji se pojavljuju na nekoliko mjesta, i to ponajprije u *Glavi kako imaš hoditi po gradu ili po selih' puti* koja sadržava i znatno stariji motiv zatvaranja u samostanske zidine koje su u vrijeme pustinjaških otaca predstavljale sigurnost od raznih vražjih iskušenja te konačnog pogubljenja, dijelom podsjećaju na one iz gore navedenog priručnika svetog Bonaventure. Upute o izbjegavanju nečasnih riječi i svega što vodi u tjelesni grijeh, poniznosti u ophođenju (*razumêi sebê to popus'ti ego gl(agola)ti*, f. 53v), veličanje šutnje (*a sam' um'l'kni raz'vê v' potribi r'ci*, 53v) i obaranje pogleda pogotovo u blizini ženskoga društva (*drugo, strz's se videniê i slišaniê, ne želi g'govoriti sa ženami ni slišati ot njih*, f. 54v; *I oče privik'ni da ne g'leđaš' na obraz' ni na ednoga č(lovê)ka, navlačb na žen'ski pol'*, f. 54v), koje prožimaju Berčićeve tekst, nalaze se u gore spomenutom Bonaventurinu djelu.

Dobar dio uputa o pravilnom ponašanju, poput primjerice onih iznesenih u *Glavi ot stola (riži kruh tvoi krot'ko I pii vino tiho*, f. 53v), ima izvor u franjevačkoj poniznosti i skromnosti. Savjete o izgovaranju molitava neposredno prije objeda nalazimo u *Legendi trojice drugova* u kojoj se među različitim događajima iz života sv. Franje, opisuje i njegov običaj izgovaranja *Slava Bogu na visini* te *Zdravo Marijo* neposredno prije objedovanja. Ovaj kratak tekst Pouka dakako da nije zabišao nizanjanje pouka o nasljedovanju Krista, a koje se svode na ovladavanje umijećem prepoznavanja vlastitog križa u poglavlju *Gl(a)va ot utrpeniê* ili križa

⁸ Bert ROEST, *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220–1650. Cum scientia sit donum Dei, armatura ad defendendam sanctam fidem catholicam*, Leiden – Boston, Brill, 2014., 59 – 60.

svojih bližnjih te onih nemoćnih i bolesnih u poglavlju *Gl(a)va ot pohoen'eé nedužnih*.

Na temelju pozivanja na sv. Franju te pojavljivanja različitih aspekata poniznosti i skromnosti duž cijelog teksta, uz zasebna poglavlja o čistoći i poslušnosti koja predstavljaju dva od tri temeljna franjevačka zavjeta, možemo pretpostaviti kako je izvorni tekst mogao biti namijenjen franjevačkom redu. Berčićeve su upute tako vjerojatno nastale kao kompilacija teksta koji je sadržavao poduku za duhovni razvoj članova redovničke zajednice, u prvom redu možda čak poduku novaka.

Gl(a)va ot st(o)la

I oče prie nere prič'neši jis'ti · R'ci pês(a)nъ anj(e)lsku · Sl(a)va v višnihъ · na častъ B(o)gu i nega anj(e)lomъ · I tako biše navikal' s(ve)ti Frančiskъ · I oče prie nere poč'neši piti · Vaz'da r(e)ci zdr(a)vu M(a)riju, f. 53v

*Semper beatus Franciscus ante cibum dicebat Gloria in excelsis Deo, et ante potum Ave Maria.*⁹

Većina djela u kojima se opisuje uzoran franjevački život bila je nadahnuta monaškom duhovnosti, ponajprije učenjima Grgura Velikog, Benedikta, Augustina i ostalih. U poglavlju o poslušnosti (*Glava ot posluha*) vidljivi su tragovi Benediktova učenja, točnije 5. glave o poslušnosti iz njegove *Regule* koja isključuje svaki pogovor i mrmljanje: *I oče ti kažu s(i)ne moi prebivai prez'rmnaniê, f. 54; I ne budi tvoi posluhъ studenъ, f. 54v*. Autor se u tekstu nekoliko puta poziva na autoritet crkvenih otaca: u *Gl(a)vi ot stola* na sv. Jeronima (č'to pr(a)vi s(ve)ti Erolimъ, f. 53v) i sv. Franju (*I tako biše navikal s(ve)ti Frančiskъ, f. 53v*), u *Gl(a)vi ot posluha* na sv. Grgura Velikoga (*ere pr(a)vi s(ve)ti Grg(u)rъ niedin' mr'mlivi ne primetъ kralestva n(e)b(e)skago, f. 54rv*) i sv. Augustina (*ere pr(a)vi Av'gustinъ koliki se veče lêniš' toliko veče na mane m(i)l(o)stъ prihaê, f. 54r*), u *Gl(a)vi ot nauka* ponovno na sv. Grgura (*ere pr(a)vi b(la)ž(e)ni Grg(u)rъ v's(a)ki ima razumêti v' s(e)bê to ča čte, f. 53*). Pouke su, dakako, prožete biblijskim citatima koji znatno osnažuju upute namijenjene najvjerojatnije novacima: *budi krotak' slišati s(lovo) b(o)žie da budeši e razumeti, f. 53 (Sir 5,13); učite se ot m(e)ne êk(o) m(i)l(o)s(ti)vb es(a)mъ i krotak' sr(d)cemъ, f. 53 (Mt 11,29)* i dr.

⁹ Raphael BROWN, Saint Francis of Assisi and Our Lady, *The Marian Era I*, Chicago 1960., 111; Johannes SCHNEIDER, *Virgo Ecclesia Facta. The Presence of Mary in the Crucifix of San Damiano and in the Office of the Passion of St. Francis of Assis*, Mariologia Franciscana, 1, New Bedford, MA, 2004., 159.

Berčićeve *Pouke* pisane su upozoravajućim tonom koji se očituje u brojnim imperativnim oblicima, upozorenjima i opomenama (*Aće li toga ne stv(o)riši mnoga te zala hotet' ob'stupiti; I oće ti kažu s(i)ne moi prebivai prez' rmnaniê, f. 54r; I ne budi tvoi posluhъ studenъ, f. 54v; I ne uprašai mnogo sego ili toga, f. 53v; i kadi koli budeš ne ob'gledu se simo li tamo, f. 53v; I ne skaži se g'něvanъ, f. 54; I vazda radъ pitai koristi i nakazanie d(u)ši tvoei, f. 54 Poslušai star'ega svoga k(a)ko s(i)na b(o)žić, f. 54*).

U *Poukama* također nalazimo stilske figure karakteristične za hrvatsko srednjovjekovlje: etimološke figure (*I s mudrostiju progov(o)riti s(lovo) progov(o)renoe, f. 53*); figure ponavljanja (*ili ot sl(a)ve raê več'nago ili ot muke pakl(e)ne ili ot grê(ho)v' tvoiъ ili ot oniъ sil', f. 53*), anafore (*I ne ob'zirai se vele okolo ni tnameni ukazui raz'vê za pot'ribu, I ne uprašai mnogo sego ili toga, I ne posezi pokus' doklê pr'voga ne pož'reš', f. 53v*) i dr.

JEZIČNA RAŠČLAMBA

Jezična raščlamba odabrana teksta iz *Berčićeva zbornika br. 5* u ovome se radu temelji na određivanju odnosa crkvenoslavenskih i narodnih, čakavskih elemenata. Grafija nije predmetom detaljnije raščlambe jer se u analizi služimo objavljenom latiničnom transliteracijom glagoljičnog izvornika. Osvrnut ćemo se jedino na pisanje poluglasa i pisanje jata. Naime, arhaičnost teksta ovisi o čuvanju pisarske tradicije te je za utvrđivanje starine važan kriterij pisanje poluglasa i pisanje jata, a pisari 15. stoljeća doživljavaju ih više u pravopisnoj nego u jezičnoj funkciji.¹⁰

Grafija i glasovne pojave

a) Bilježenje i vokalizacija poluglasa

U ovome su tekstu potvrđeni samo takozvani mlađi jerovi, tj. apostrof (*po selih' f. 53*) i štipić (*po seliъ f. 53*), od kojih je uporaba drugog (štipića) znatno rjeđa. S tim u vezi distribucija štipića češća je na kraju riječi (npr. f. 52v *vrimenъ, vrimeniъ, misalъ, ništarъ, f. 53 tvoiъ, oniъ, f. 54 Bogomъ*, u kratici f. 52v *G(ospode)mъ, f. 52v, 55 č(lově)kъ*), dok se u ostalim pozicijama pojavljuje iznimno, npr. *vъz'da f. 52v*, te u primjerima f. 53 *vъzumiti, vъz'bor', vъz'mis'li* na mjestu etimološkoga *a* (iako su

¹⁰ Anica NAZOR, Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima, *Slovo*, sv. 13, Zagreb, 1963., 71.

zabilježeni i primjeri s etimološkim *a* u prefiksu: *raz'miš'lae* f. 53v, *razmiš'lae* f. 55, *razumeti/razuměti* f. 53) ili ondje gdje mu po etimologiji nije mjesto, npr. *g'něvanb* f. 54 (< *gněvǫnǫ*), *bes' krs'maniē* f. 54 (< *kr̥smanije*), *v'sag'da* f. 52v (< *v̥sēgda* i *v̥s̥gda*). Da je riječ samo o grafijskim rekvizitima, pokazuju iste riječi različito zapisane u istom tekstu, npr. *vazda/vaz'da/v'az'da* f. 54, 54v.

Potvrđena je vokalizacija poluglasa,¹¹ vrlo aktivna već u 13. stoljeću, ne samo u jakom položaju, npr. *kadi* f. 53v / *kadē* f. 55 (< *kǫde*), *maši* f. 52v (< *m̥ša*), L jd. *na mane* f. 54 (< *m̥nē, m̥nē*), *posal'* f. 53 (< *pos̥lǫ*), *tag'da* f. 54v, 55 (< *tǫg(ǫ)da*), *va* f. 53v (< *v̥*), *van'* f. 53 (< *v̥nǫ*), *vazda/vaz'da* (f. 54, 54v) (< *v̥s̥gda/v̥s̥gda*), *v'sagda* (f. 54) (< *v̥sēgda* i *v̥s̥gda*).¹² Stoga ju je moguće pretpostaviti i na mjestu obilježenu titlom u riječi *d(a)n̥b* (f. 55) (u tekstu je za istu riječ potvrđen još samo oblik A mn. *v'se d'ni* f. 54v).

Va upućuje na prijelaz poluglasa u određenom suglasničkom okolišu (tj. suglasničkom skupu neprihvatljivu za izgovor) u *a*: *ь > a* – *va v'seh̥b stvareh̥b* f. 53v. Bez vokalizacije prijedložnoga poluglasa zbog *v* – *v* došlo bi do slijevanja geminata *vv'seh̥b > v'seh̥b*. Međutim, vokalizacija slabog poluglasa nije potvrđena u prijedložno-padežnoj svezi *v v(ē)ki* f. 53v (< *v̥ v̥ky*).

Potvrđena je tipična čakavska zamjenica *ča* f. 53, 55, u kojoj je došlo do vokalizacije poluglasa u završnom i jedinom slogu, kao i u pokaznoj zamjenici *ta* (< *tǫ*) (*Č(lovē)k̥b že ta bē Adam̥b* f. 55).

Imenica *misalb* f. 52v (< *m̥sl̥b*) potvrđena je s vokalizacijom sekundarnog poluglasa, što se pretpostavlja i za imenicu *pēs(a)n̥b* f. 53v (< *p̥s̥n̥b*) obilježenu titlom.

Samo je jedna potvrda čakavske jake vokalnosti u likovima s osnovom *z̥l̥b*: *mnoga te zala hotet' ob'stupiti* f. 53 (pored: *da ne stvoriš' z'la* f. 54, *tv(o)reč̥b z'lo* f. 54, *vidiš' ili sliši' z'lo* f. 55, *sega z'loga s(vē)ta k' zlom̥b* f. 54v).

Crkvenoslavenski su likovi: *poč'tovanie* f. 52v–53, *pregrešenje* f. 55, *slišaniē* f. 54v, *sp(a)senie* f. 53, *umilenie* f. 54, *videniē* f. 54v, s fakultativnim *i* od poluglasa ispred *j*.

b) Karakteristične glasovne pojave i odrazi jata

Narodna je, čakavska crta odraz *j* od prasl. **d'*: *žeju* f. 53v, *ne navij̥b* f. 54, *prihaē* f. 54. U glagoljičnim spomenicima hrvatske redakcije suglasnički skup *žd* zamjenjuje se *đervom*, koji se u čakavštini izgovara kao *j*. Na isti se način kao prasl. **d'* ponaša i *g* ispred prednjojezičnih samoglasnika u posuđenica grčkog

¹¹ O vokalizaciji „jerova“ v. Stjepan DAMJANOVIĆ, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 68 – 70.

¹² O čakavskoj jakoj vokalnosti (vokalizaciji poluglasa u slabom položaju) v. Milan MOGUŠ, *Čakavsko narječje*, Zagreb, 1977., 20 – 21.

podrijetla, odnosno na mjestu palatalnog grčkoga *g*: *anj(e)lsku* f. 53v, *anj(e)lom̃* f. 53v, *s' anj(e)li* f. 52v, *ev(an)j(e)liju* f. 54.

Rotacizam, tj. pojava intervokalnog *r* < *ž* (+ *e*) prisutna je u primjeru *mores*¹³ f. 55 te u čestici *re/r* (< *že/ž*) na kraju veznika, priloga i zamjenica: *nere* f. 53v, *nigdare* f. 53, *ništar̃* f. 52v (pored crkvenoslavizama f. 54 *neže* f. 54, *nič'tože* f. 54v, *nikoliže* f. 54v). Pojava je poznata u svim hrvatskim narječjima, kao i u drugim južnoslavenskim jezicima, a njezini su razlozi fonetske prirode jer se ispred *e* suglasnik *ž* oblikuje na istom mjestu gdje i *r*, a pri labilnoj artikulaciji nestaje njegove frikativnosti i on se potpuno približuje suglasniku *r* (Malić 1972: 131).

Slogotvorni *l* nije doživio promjenu, tj. nije zabilježen njegov prelazak u *u*: *pl'ku* f. 54v, *pl'tb* 54v, *s'tl'mačeñe* f. 53, *um'l'kni* f. 53v, a uz njega dolazi znak za poluglas kao pokazatelj crkvenoslavenskoga izgovora s pazvukom.¹⁴ U čakavskim se tekstovima slogotvorni *l* čuvao još u 14. stoljeću, ali je na kraju 15. stoljeća već ustaljena njegova zamjena samoglasnikom *u*. "Najranije poznate potvrde za sigurni refleks *u* nalaze se u zadarskom RZ iz 1345. U ŽSO ima nekoliko potvrda za refleks *u*" (Malić 1997: 492).¹⁵ Znak za poluglas nalazi se i uz slogotvorni *r* u primjerima *ot iskr'nihb̃* f. 54v, *udr'ži* f. 54v.

Potvrđen je prijedlog i prefiks *v/v-* (npr. *v' mudrosti*, *v' sr(d)ci* f. 53–54, *v' svoem' k(a)p(i)t(u)li* f. 52v, *v'padet̃b* f. 55, *v'palb̃ v gr(ē)hb̃ teles'ni* f. 54v), tj. nije zabilježen prijelaz *v/v-* > *u/u-*.

Narodna je crta i prilagodba imena *Frančisk̃b* f. 53v.

Spomenimo da se višočlani početni suglasnički skupovi ne pojednostavnjuju: *vzdvig'net'* f. 54v.

Bilježenje jednačenja po zvučnosti registrirano je u prilogu *vbz'da/vazda/vaz'da* f. 52v, f. 54 (< *vb̃s̃ygda*) te prijedložno-padežnim svezama *z' Bogom̃b̃* f. 54v, *z' družimi* f. 54, *bes' krs'maniê* f. 54.

Sibilarizaciju (drugu palatalizaciju) ilustriraju primjeri: *v' Bozi* f. 54, *z' družimi* f. 54, *k' mucê* f. 55, *v' naucê* f. 52v, *v' sem' žit'ci* f. 55.

Potvrđena je i čakavska crta da prijedlog/prefiks *iz/iz-* daje *z/z-*: *z' mista van'* f. 53, *z'dr'ži* f. 54v.

¹³ U tekstu je potvrđen i stariji lik u 3. l. jd. prezenta: *možet'*.

¹⁴ O crkvenoslavenskom izgovoru slogotvornih *l* i *r* uz pazvuk u hrvatskim glagoljičnim tekstovima v. Stjepan DAMJANOVIĆ, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, 62 – 67; o grafijskom predočavanju takva izgovora u hrvatskim latiničnim tekstovima 14. st. v. Dragica MALIĆ, Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim spomenicima 14. stoljeća, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 18., Zagreb, 1992., 106 – 108.

¹⁵ Kratice u navodu odnose se na *Red i zakon sestara dominikanki* iz Zadra (RZ) i *Žića svetih otaca* (ŽSO).

Na kraju sloga ili riječi *-l/-l* još ne doživljava promjene, npr.: *anj(e)lsku* f. 53v, *bilb* f. 55, *gov(o)ribb* f. 52v, *misalb* f. 52v, *molil'* f. 52v, *posal'* f. 53, *stalb* f. 52v, *v'palb* f. 54v.

Znak za jat bilježi se u osnovi riječi (*v' dēlih'* f. 53v–54, *po dēlom'* f. 53, *grēhi* f. 54v, *grē(ho)v'* f. 53, *grēsi* f. 55, *mēre* f. 53v, *v' mēs'tē* f. 55, *nēsi* f. 54, *nēstb* f. 53, *obēdi* f. 53v, *pēs(a)nb* f. 53v, *razumēti* f. 53, *ubēg'li* f. 55), u gramatičkom morfemu (*v' mēs'tē* f. 55, *k' mucē* f. 55, *v' naucē* f. 52v, *v' s(e)bē* f. 53, *v' sebē* f. 54v, *v' strasē* f. 53v, *ot t(e)bē* f. 53), a katkad je zakriven titlom (tradicionalne kratice č(lovē)kь f. 55, *gr(ē)hb* f. 54v, *d(ē)lo* f. 52v, *na sem' s(vē)ti* f. 53, *v v(ē)ki* f. 53). Potvrđen je također i velik broj primjera s odrazima *i/e*: *besedu* f. 52v, *besede* f. 54, *besedami* f. 55, *grihb* f. 54v, *teles'ni* f. 54v, *jis'ti* f. 53v, *jisb* f. 53v, *mista* f. 53, *nisut'* f. 54v, *potribi* f. 53v, *potribu/pot'ribu* f. 53v, *pregrešenje* f. 55, *pregrešihb* f. 54v, *priko* 53v, *ričb* f. 53, *riči* f. 53v, f. 54, *riži (kruh)* f. 53v, *rozumeti* f. 53, *rrozumiti* f. 53, *svita sego* f. 52v, *smešeno* f. 54v, *telo* f. 53v, *večnomu* f. 55, *ot vrimene* f. 54v, *zamireno* f. 53v; *pri stoli* f. 53v, *po selih'* f. 53, *v' pakle* f. 53v, *v' Bozi* f. 54.

Iz morfologije, sintakse i leksika

U sklonidbama velik je broj onih oblika koji nisu relevantni za određivanje narodno-crkvenoslavenskog odnosa. Uočava se primjerice stari A mn. m. r. *v v(ē)ki* f. 53v (< *vz vēky*), koji se potvrđuje i u latiničnim spomenicima, onima na narodnom jeziku. Oblik *d'ni* f. 54v (*v'se d'ni života tvojego*) akuzativ je množine *n*-sklonidbe.

Crkvenoslavenskomu sloju, jednako kao i narodnom, može pripadati G mn. imenica muškog roda s nastavkom *-Ø* (< *-v/-b*): *o(ta)cb* f. 54v, te stari D mn. s nastavkom *-om* (< *-omv*): *anj(e)lomv* f. 53v. Nastavak *-ov* u G mn. posljedica je utjecaja *u*-osnova: *ot grē(ho)v'* f. 53.

Mlađa su pojava oblici L jd. *na sem' s(vē)ti* f. 53, *pri stoli* f. 53v, *v' Bozi* f. 54, koji su time izjednačeni sa starim L palatalne sklonidbe. Tako je i s L mn. *po selihb* f. 53, *v' dēlih'* f. 53v–54 (*-i* < *-ēhb*). U primjeru L jd. *v' pakle* f. 53v, s *e* < *ē*, vjerojatno je riječ o utjecaju crkvenoslavenskog izgovora starog nastavka. Utjecajem *u*-osnova tumači se noviji nastavak *-u* u L jd. glavne sklonidbe m. r.: *po gradu* f. 53.

Dvojina je zasvjedočena akuzativom imenica *ruka* i *oči*: *ponizi oči tvoi i ruci prekriži* f. 53.

Potvrđeni su stari G jd. imenica ž. r. nepalatalne promjene *ot strani* f. 52v (*-i* < *-y*) i stari A mn. ž. r. nepalatalne promjene *zatvori knigi* f. 53 (*-i* < *-y*), stari L jd. imenica s. r. palatalne promjene *na lici* f. 54v; G jd. zamjenice ž. r. *tvoee* f. 52v; pridjevni i zamjenični G jd. m. r. *n(e)b(e)skago* f. 54v, *Vet'hogo i Novago zav(ē)ta* f. 55, *ubogago* f. 54, *več'nago* f. 53, *samogo* f. 55, *takovago* f. 55, *tvoego* f. 54v. Navedeni su primjeri G jd. pridjeva i zamjenica morfološki crkvenoslavizmi, dok je zamjenični L jd. *v' s(e)bē* f. 53 samo grafijski crkvenoslavizam.

Dativ (*k' mukam' f. 55*), lokativ (*na misah' f. 53*) i instrumental (*sa ženami f. 54v, slat'kimi besedami f. 55*) množine ženskoga roda imaju stare, različite nastavke koji nisu relevantni za određivanje crkvenoslavenskog ili narodnog svojstva, kao što to nije ni G mn. s nastavkom -Ø (< -v/-v): *ot besedb f. 54, ot onihb sil' f. 53*. Isto je i s imenicama srednjega roda, npr. *L v' vrimenihb svojihb f. 52v, I usti tvoimi f. 54v*.

Živi je govorni element G jd. *s(i)na f. 54*, a pokazuje uključivanje najčešće imenice *u*-osnova u glavnu promjenu imenica muškog roda.

Potvrđeni su oblici zamjeničnog pridjeva *vbsb (v'se f. 54v, v'sehb f. 53v)* s tvorenicama (*v'saki f. 53v, vsaka f. 54v*).

Ostatak je crkvenoslavenskih morfoloških oblika kod glagola dočetak -*t* u 3. l. jednine i množine prezenta, npr.: *Ako se d(u)hb dos'toino B(og)u podložiti f. 54v, Da B(og)b m(i)l(o)stivi vratiti v'sakomu po dēlom' ego f. 53, Aće da ne ti budut' tuge i žalosti f. 54v, nisut' muke dos'toine f. 54v, Ki v(a)sb poslušajut' mene poslušajut' f. 54; te dočetak -ši u 2. licu jd. prezenta, npr.: da s(lovo) ili besedu bož'ju ne pus'tiši k(ako) pis(a)no e(stb) f. 52v, k(a)ko z'van' budeši f. 53, toga ne stv(o)riši f. 53, prie nere poč'neši piti f. 53v (pored *Ako vidišb ili sliši' f. 55, ne moreš' f. 55, budeš' f. 53v, 54, želiš' f. 53*).*

Potvrđen je futur II. tvoren svezom *svršeni prezent glagola biti + infinitiv* (npr. *Ako imēti budeš' nemoćnika v' mēs'tē kadē živeš'. To pohodi ego naimane .b. (= 2) na d(a)nb f. 55*, koji svoju uporabu nastavlja u starijim čakavskim (npr. Marko Marulić) i dubrovačkim tekstovima (npr. Marin Držić) te u djelima franjevačkih pisaca (npr. Matija Divković).

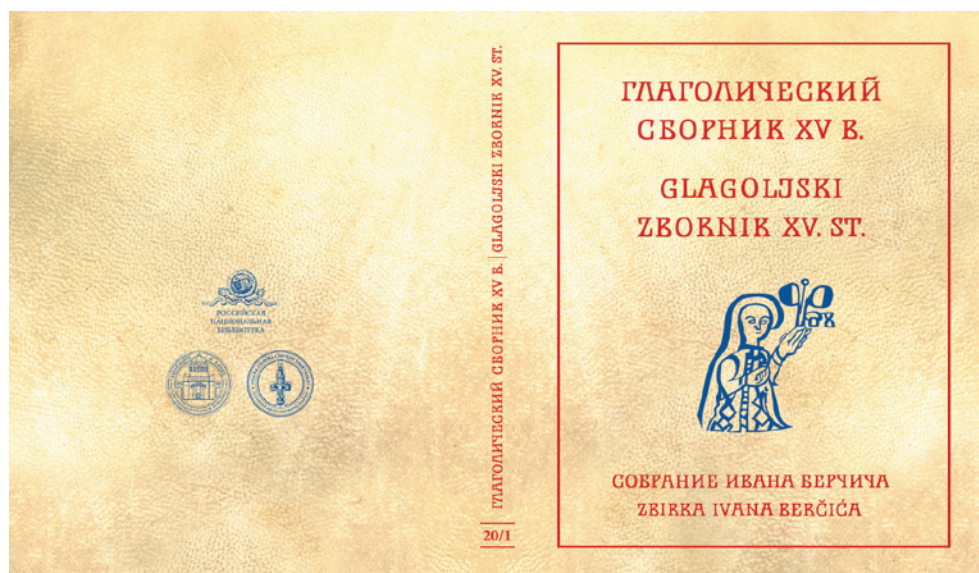
Zasvjedočena je i sveza prezenta glagola *imati* i infinitiva: *Gl(a)va k(a)ko se imašb strići ot besedb praz'nihb f. 54*. Pojavljuje se u službi futura I. s nijansom modalnog značenja nužnosti, odnosno radnje koja se mora izvršiti ili da nešto treba biti. Takva je konstrukcija vrlo stara, imao ju je i staroslavenski jezik, a poznata je i starim čakavskim, dubrovačkim i franjevačkim piscima (Barbarić, Horvat, Kramarić, Radošević 2016 : 67).

Za izricanje pripadanja 3. licu rabi se genitiv osobnih zamjenica za 3. lice: *po dēlom' ego f. 53, S'tv(o)ritelju moemu i pl'ku nega f. 54v, na čast B(og)u i nega anj(e)lom b f. 53v*. Uporaba genitiva osobnih zamjenica za 3. lice na mjestu posvojnih u hrvatskom jeziku posljedica je utjecaja latinskog i staroslavenskog književnog jezika, a u tekstovima se potvrđivala do ustaljivanja uporabe posvojnih zamjenica *njegov, njezin* i *njihov*.¹⁶ Vidimo da se pored crkvenoslavizma *ego* rabi i oblik *njega*, za koji, prema spoznajama kojima raspolažemo, najstarije potvrde sežu u 14. stoljeće (v. AR VIII: 939).

¹⁶ Funkciju posvojne zamjenice *njegov* do 13. stoljeća imao je genitiv osobne zamjenice *on*, a ta su dva oblika punopravno supostojala sve do polovice 18. stoljeća. Posvojna zamjenica *njezin* u hrvatskom jeziku potvrđuje se od prve polovice 18. stoljeća, a *njihov* se učestalo pojavljuje od prve polovice 17. stoljeća. Najranije pojave zamjenice *njihov* potječu iz druge polovice 15. stoljeća (v. Lana HUDEČEK, *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, Zagreb, 2006., 95).

Na leksičkoj razini izdvojiti ćemo crkvenoslavizam *raz'vê* f. 53v ('osim, samo, nego'); uporabu sinonima, npr.: *bliž'nega* f. 53 i *ot iskr'niĥ tvoiĥ* f. 54v; *s(lovo) ili besedu Bož'ju* f. 52v; *Imêi sramъ i s'tidъ* f. 54v, *postavi vaz'da sramъ i s'tidъ na lici tvoemъ* f. 54 v; *aĉe* f. 54v, 55 i *ako* f. 54; *nahodi v' žit'i o(ta)cbъ* f. 54v, *v'se d'ni života tvoeġo* f. 54v i *v'sem' žit'ci* f. 55.

SLIKA 1. *Glagoljski zbornik. XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5.* VIALOVA, Svetlana Olegovna. ur. Anica Nazor, Zadar, 2016., 39 – 51.

ZAKLJUČAK

Analiza je pokazala kako se u Berčićevim *Poukama* iz 15. stoljeća tematizira više franjevačkih vrlina poput milosrđa, poniznosti, skromnosti, kao i zavjeti čistoće i poslušnosti. U više se poglavlja upozorava na izbjegavanje različitih oblika tjelesnih grijeha, te se naravno potiče na prihvaćanje poniznosti i skromnosti.

U tekstu se isprepliću narodni, čakavski elementi i crkvenoslavenski hrvatske redakcije. Mogli bismo stoga zaključiti da je jezik analizirana teksta iz Berčićeva zbornika br. 5 crkvenoslavensko-narodni (čakavski) amalgam.

Ovim se *Uputama* ili *Poukama* povećao broj poznatih tekstova namijenjenih ispravnom vođenju redovničkog života, što je samo dodatno potvrdilo važnost *Berčićeva zbornika br. 5* u kontekstu ne samo glagoljaške nego hrvatske srednjovjekovne književnosti općenito. One su još jednom usmjerile pozornost na zadarsko područje kao istaknuto mjesto ranog nastanka regula, uputa i pouka namijenjenih različitim crkvenim redovima.

LITERATURA:

- BADURINA STIPČEVIĆ, Vesna, *Hrvatska srednjovjekovna proza I. Legende i romani*, SHK, knj. 115, Zagreb, 2013.
- BARBARIĆ, Vuk-Tadija, HORVAT, Marijana, KRAMARIĆ, Martina, RADOŠEVIĆ, Andrea, *Besjede fra Matije Divkovića*, Zagreb.
- BROWN, Raphael, Saint Francis of Assisi and Our Lady, *The Marian Era 1*, Chicago 1960., 52 – 55, 109 – 115.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1984.
- DÜRRIGL, Marija-Ana, *Hrvatska srednjovjekovna proza II. Apokrifi, vizije, prenja, Marijini mirakuli*, SHK, knj. 116, Zagreb, 2013.
- GALIĆ, Josip, Fonološke osobitosti zbornika u Berčićevoj zbirci br. 5 i Fatevićeva zbornika duhovnoga štiva, *Slovo* 68, Zagreb, 2018., 99 – 169.
- HERCIGONJA, Eduard, Prilog istraživanju ikavsko-ekavske zakonitosti u čakavštini 15. stoljeća, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, br. 18, Zagreb, 1983., 1 – 42.
- HORVAT, Marijana, Jezične značajke marijinskih pjesama iz Metropolitana misla MR 180, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, sv. 26, Zagreb, 2000., 59 – 71.
- HORVAT, Marijana, Crkvenoslavenski elementi u starohrvatskim oporukama, u: *Drugi Hercigonjin zbornik*, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 2005., 145 – 158.
- HUDEČEK, Lana, *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, Zagreb, 2006.
- KAPETANOVIĆ, Amir, MALIĆ, Dragica, ŠTRKALJ DESPOT, Kristina (prir.), *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*, Zagreb, 2010.
- KAPETANOVIĆ, Amir, *Jezik u starim versima hrvatskim*, Split, 2016.
- MALIĆ, Dragica, *Jezik prve hrvatski pjesmarice*, Znanstvena biblioteka Hrvatskoga filološkog društva, knj. 1., Zagreb, 1972.
- MALIĆ, Dragica, Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim spomenicima 14. stoljeća, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 18., Zagreb, 1992., 99 – 117.
- MALIĆ, Dragica, *Žića svetih otaca*, Zagreb, 1997.
- MILČETIĆ, Ivan, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955., 93 – 128.
- MLADINEO, Nikola, La versione croata glagolitica del Testamento di Abramo (1): stato della ricerca e pubblicazione dei manoscritti inediti, *Slovo*, sv. 65, Zagreb, 2015., 21 – 64.
- MLADINEO, Nikola, La versione croata glagolitica del Testamento di Abramo (2): studio sinottico dei mss e confronto con il testo greco, *Slovo*, sv. 66, Zagreb, 2016., 1 – 64.
- MOGUŠ, Milan, *Čakavsko narječje*, Zagreb, 1977.
- NAZOR, Anica, Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagojskim tekstovima, *Slovo*, sv. 13, Zagreb, 1963., 68 – 86.
- NAZOR, Anica, Proslov: Berčićev zbornik br. 5, hrvatskoglagojski rukopis iz 15. stoljeća, u: *Glagoljski zbornik. XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5*, sv. 2, ur. Anica Nazor, Zadar, 17 – 24.
- 1880.–1976. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. JAZU. Zagreb. (= AR).
- REINHART, Johannes, Nauk sinu Vičardovu u hrvatskoglagojskoj književnosti, *Slovo*, sv. 62, Zagreb, 2012., 211 – 232.

- REINHART, Johannes, Hrvatskoglagoljsko Čtenie ot zlih žen, njegov staroslavenski i grčki izvornik (CPG 7746), u: *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju. Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenoga skupa povodom 110. obljetnice Staroslavenske akademije I 60. obljetnice Staroslavenskoga instituta (Krk, 5. i 6. listopada 2012.)*, ur. Vesna Badurina Stipčević, Sandra Požar i Franjo Velčić, Zagreb, 2015., 341 – 360.
- REINHART, Johanness, Regula Reda braće i sestara od pokore u starohrvatskom prijevodu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 47, 2015., 69 – 83.
- ROEST, Bert, *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220–1650. Cum scientia sit donum Dei, armatura ad defendendam sanctam fidem catholicam*, Leiden – Boston, 2014.
- SCHNEIDER, Johannes, *Virgo Ecclesia Facta. The Presence of Mary in the Crucifix of San Damiano and in the Office of the Passion of St. Francis of Assis*, Mariologia Franciscana, 1, New Bedford, MA, 2004.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, Hrvatska književnost srednjeg vijeka, PSHK, knj. 1., V. Štefanić, B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić (prir.), Zagreb, 1969.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Uvod, u: *Glagoljski zbornik. XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berčić br. 5*, sv. 2, ur. Anica Nazor, Zadar, 2016., 39 – 51.

Marijana HORVAT, Andrea RADOŠEVIĆ

TEXT *POUKE ILI UPUTE O PONAŠANJU* FROM BERČIĆ COLLECTION NO. 5

SUMMARY

This paper brings the analysis of the text *Pouke ili upute o ponašanju* [*Lessons or behavioural instructions*] from *Berčić Collection no. 5* for the first time. Based on the thematic and stylistic analysis, it is concluded that it is a manual for the correct behaviour of members of the church order. It is most likely a shortened version of a yet unidentified foreign model for which there are indications that it could have been intended for Franciscans, and more likely for those who are just entering the monastery. The *Pouke* [*Lessons*] focus on several Franciscan virtues such as charity, humility, modesty, as well as vows of purity and obedience. In several places the text also warns on avoiding various forms of bodily sins, and, as expected, encourages the acceptance of humility and modesty.

The research showed that *Pouke* [*Lessons*] increased the number of known Glagolitic texts intended for the correct conduct of religious life, which only further confirmed the importance of *Berčić Collection no. 5* in the context of not only Glagolitic, but Croatian medieval literature in general. Linguistic analysis has shown that *Pouke* [*Lessons*] intertwines, Chakavian elements and Church Slavic Croatian redactions, and that they were created in the Northern Dalmatian (Central Chakavian) area, probably in the 15th century.

Key words: *Berčić Collection no. 5*, language in Glagolitic manuscripts, *Pouke ili upute o ponašanju* [*Lessons or behavioural instructions*].

LEKSIČKE ZNAČAJKE GLAGOLJSKIH PRAVILA SEMINARIJA ILIRIČKOGA ILI SLOVINSKOGA IZ BERČIĆEVE ZBIRKE GLAGOLJSKIH RUKOPISA

Ivica VIGATO
Zadar

U Berčićevoj zbirci pohranjenoj u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt Peterburgu pod signaturom (Berč. 10) nalaze se glagoljska *Pravila Seminarija Iliričkoga ili slovinskoga* pomoću kojih se na jednostavan način objašnjava kućni red i pravila ponašanja za *diake alune*, tj. dječake koji se u internatu pripremaju za svećeničko zvanje, kako bi ih mogli razumjeti i pridržavati ih se. Osobita se pozornost posvećuje leksemima koji se razvrstavaju u semantička polja, kako bi se predložilo kako je izgledao svakodnevni život polaznika. Posebnu skupinu sačinjavaju leksemi kojima se izražavaju svakodnevna zadovoljavanja polaznikovih potreba (za jelom, spavanjem, druženjem, šetnje gradom ili odlazak kući na odmor), a posebno leksemi kojima se izražava duhovnost jer se polaznici spremaju za svećeničko zvanje. Kako bi utvrdio koji su se leksemi sačuvali do danas, koji su nestali iz jezičnog sustava, a koji su danas dobili drugo značenje, autor traži potvrde u rječnicima mjesnih govora zadarskog kraja.

Ključne riječi: Berčićeva zbirka, pravila ponašanja, leksemi, leksičke sveze, semantička polja.

U Berčićevoj zbirci glagoljskih tekstova koja je pohranjena u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt Peterburgu, a koja je donekle dostupna hrvatskoj znanstvenoj javnosti, mogu se pronaći novi neobjavljeni ili tek djelomično objavljeni glagoljski tekstovi. Tako se u toj knjižnici pod signaturom (Berč. 10) nalazi lijepim i čitkim glagoljičnim rukopisom¹ napisan sveščić *Pravila Seminarija Iliričkoga ili slovinskoga*,² a pomoću tih pravila se na jednostavan način objašnjava

¹ Budući da je tekst napisan kurzivnom glagoljicom potrebno je oprimjerenja transliterirati. *Đerv* ćemo bilježiti grafemom *ǣ*, *šta* grafemom *č*, *ju* grafemom *û*, *jat* grafemom *ê*.

² Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica, *Pravila Seminarija Iliričkoga ili slovinskoga*, sign. 10. U Zadru je sjemenište za glagoljaški kler bilo otvoreno 1748. godine. Grozdana Franov-Živković navodi: „S obzirom na to da ovakav svećenički kadar nije zadovoljavao potrebe Zadarske nadbiskupije za svećenicima koji su vršili službu po glagoljaškim župama (njih preko sedamdeset na otoku i kopnu), osjećala se potreba za posebnim hrvatskim sjemeništem. Taj je posao na sebe preuzeo nadbiskup Vicko Zmajević, rodom iz Perasta u Boki kotorskoj. Zgradu je otvorio njegov nasljednik Matij Karaman 1. svibnja 1748. Po statutu su u Sjemenište birani najsiriromašniji dječaci sa sela, a ne iz grada, koji će svećeničku službu obavljati na materinjem jeziku. U školi je postavljen nastavnik za hrvatski jezik, tako da su djeca učila glagoljicu i ćirilicu. Učili su i stari crkvenoslavenski jezik, latinsku gramatiku, govorništvo, filozofiju, dogmatsko i moralno bogoslovlje. Sjemenište je zatvoreno 1821. godine jer su austrijske vlasti reformom crkvenog školstva u Dalmaciji uvele središnje hrvatsko (ilirsko) sjemenište za cijelu pokrajinu.“ Grozdana FRANOV ŽIVKOVIĆ, *Školovanje glagoljaša*, u: *Stoljeća zadarskoga školstva*, Zbornik radova, ur. Robert Bacalja, i Slavica Vrsaljko, Zadar, 2018., 26 – 27. U daljnjem ćemo tekstu umjesto *Pravila Seminarija iliričkoga ili slovinskoga* koristiti samo *Pravila*, a kad mislimo samo na tu instituciju tj. *Seminarij ilirički ili slovinski*, koristit ćemo skraćeni oblik *Seminarij*.

kućni red i norme ponašanja za *diake alune*, tj. dječake gojence (pitomce) koji se u zadarskom sjemeništu pripremaju za svećeničko zvanje.³ *Pravila* je početkom 20. stoljeća djelomično objavio Luka Jelić.⁴ Međutim, za našu leksičku raščlambu puno je pogodniji cjeloviti tekst koji nam je dostupan u faksimilima i na glagoljici, jer se ne moramo oslanjati na davno napisanu transliteraciju koja može biti i nepouzdana. Osim toga, ovaj kodeks ima i poseban značaj jer je skup posvećen Ivanu Berčiću i njegovoj dragocjenoj ostavštini. Po faksimilima koje smo dobili iz Sanktpetersburške knjižnice možemo uočiti da je riječ o svešćiću od 6 presavijenih araka koji se sastoji od 12 folija u sredini spojenih konopom i stječe se dojam da to nije uvezao stručnjak. Prva stranica teksta dva puta je napisana što bi moglo značiti da je bilo više prepisanih pravila, a arci su se ispisivali prije nego su se uvezali, pa se ova prva stranica dva puta uvezala u isti kodeks. Tako se i Luka Jelić zasigurno služio drugom inačicom.⁵ Prva ponovljena stranica se po vrsti rukopisa sastoji od dva dijela. U prvom gornjem dijelu tekst je napisan poluustavom kako bi se *Pravilima* dala važnost i ozbiljnost, a glagoljična slova zasigurno su pisana po uzoru na tiskana *Propagandina* izdanja. Te sadržajem istovjetne stranice nije pisala ista ruka. *Pravila* je svojim paraom odobrio zadarski nadbiskup Ivan Karšana,⁶ a spominje se i nadbiskup Vicko Zmajević,⁷ kao osnivač *Seminarija*. Donji dio stranice, kao i sve ostale stranice, lijepim kurzivom pisala je ista ruka. *Pravila* su očito morala biti čitko napisana jer su se s vremena na vrijeme čitala kako bi ih *aluni* mogli zapamtiti. Ali nije bilo samo važno da ih se može lako pročitati, već i da ih šticienici i razumiju kako bi ih se znali pridržavati. Pretpostavljamo da su tek pridošli *aluni* nailazili na neke izraze (kršćansko nazivlje, titule) koji nisu bilo dio leksika njihova mjesnog govora te

³ U daljnjem tekstu *aluni*. Suvremeni rječnici mjesnih govora ne donose taj leksem.

⁴ Lucas JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglia, 1906., 49 – 50.

⁵ Donosimo nekoliko različito napisanih riječi u rukopisu iz Berčićeve zbirke i u objavljenom tekstu Jelićevom transliteracijom: *skulu – učionicu, ki – koj, teoločiju – teologiju, itd.*

⁶ Ivan Karšana (Carsana, Karšan) (1774. – 1800.) U Zadru je 7. studenoga 1718. rođen Ivan Carsana, zadarski nadbiskup. Školovao se u zadarskom latinskom sjemeništu Florio, gdje je završio filozofiju i teologiju. Bio je predavač filozofije u sjemeništu u Splitu i Zadru. Bio je i rektor oba sjemeništa. U Padovi je u međuvremenu postigao doktorat teologije. Potom je bio imenovan kanonikom u Zadru te nadđakonom, suvizitatorom i generalnim vikarem nadbiskupa Mate Karamana. Posebnu brigu posvetio je ilirskom sjemeništu u Zadru i izobrazbi domaćega Klera. Pod njegovom upravom u svim se zadarskim crkvama nesmetano upotrebljavao hrvatski jezik i glagoljica. *Hrvatski biografski leksikon 2: Bj-C*, Zagreb, 1989.

⁷ Vicko Zmajević, zadarski nadbiskup (Perast, 1670. – Zadar, 1745). Studirao u Rimu; od 1701. barski, od 1713. zadarski nadbiskup i apostolski povjerenik za Albaniju, Bugarsku, Makedoniju i Srbiju, te od 1737. i za Bosnu. Pobornik hrvatskog jezika i glagoljice u bogoslužju. U Zadarsko predgrađe naselio Arbanase. Pisao crkveno-povijesne, teološke i druge rasprave. *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, 20: *Tl-Ž*, Zagreb, 2007.

da su ih morali u kratko vrijeme usvojiti kako bi mogli izvršavati svakodnevne zadaće koje se pred njih postavljaju. Ali isto tako pretpostavljamo da su kućni red usvajali postupno i da su *Pravila* morala biti jednostavno napisana, jer su najviše služila tek pridošlim *alunima*.

Polazeći od iznesenih pretpostavki, u radu će se istraživati leksičke posebnosti *Pravila*. Leksičke jedinice, tj. lekseme i leksičke sveze,⁸ razvrstat ćemo po nekoj vrsti semantičkih polja. Naime, leksik *Pravila* nije sastavljen od međusobno nezavisnih jedinica, nego je organiziran u nekakva područja, polja unutar koji se riječi međusobno definiraju i povezuju na različite načine. Istražit će se između ostalog i kako se te riječi povezuju u okviru istog semantičkog polja. Tako razvrstane leksičke jedinice pomoći će nam u istraživanju kakav je leksik bio potreban da bi *aluni* mogli razumjeti pravilnik po kojem će se ravnati. Također, istražiti ćemo na koji su način pokušali pomiriti posebnosti u leksiku različitih organskih idioma.⁹ U tome će nam pomoći i suvremeni rječnici mjesnih govora.¹⁰

Primjere kojima ćemo ilustrirati leksičke posebnosti (a koje izvodimo u okviru pojedinog semantičkog polja, često i s objašnjenjem u kakvom su odnosu prema drugim leksičkim jedinicama unutar toga semantičkog polja) donosimo u kurzivu iza kojih slijedi oznaka lista odakle je primjer preuzet, a iza signacije po potrebi se donosi i prijevodna semantizacija koju obilježavamo polunavodnicima. Oblom zagradom ćemo, također kurzivom, zabilježiti rečenicu ili dio rečenice u kojoj se ta leksička jedinica nalazi,¹¹ i kako bismo vidjeli kako se ponaša u kontekstu, i da bi nam pojedine leksičke jedinice bila razumljive.¹²

Budući da su *Pravila* pisana za internat zatvorenog tipa, bitna je satnica dnevnih aktivnosti te prvo istražujemo kojim se leksičkim jedinicama *aluna*

⁸ Leksem se obično definira kao ukupnost oblika i značenja neke riječi. Slobodne leksičke sveze ne temelje se na čvrstim značenjskim odnosima, a karakterizira ih velika mogućnost kombiniranja s drugim riječima pa ih se po toj posebnosti može razlikovati od frazema. Goranka BLAGUS BARTOLEC, *Riječi i njihovi susjedi*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014., 66. Leksička jedinica je pak naziv koji obuhvaća i leksem i leksičku svezu.

⁹ Pretpostavljamo da su *aluni* međusobno komunicirali idiomom koji se obično naziva interdijalekt. Dalibor BROZOVIĆ, O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini, *Suvremena lingvistika*, sv. 57 – 58, br. 1 – 2, Zagreb, 2005., 9. To je oblik govora koji ne pripada niti jednom konkretnom organskom idiomu jer je većina specifičnih osobina mjesnih govora reducirana. Đuro BLAŽEKA, Kakvi tekstovi na narječju trebaju u nastavi hrvatskoga jezika, *Metodika*, vol. 9, br. 17, Zagreb, 2008., 36.

¹⁰ Lisac ističe kako i suvremeno govorno stanje može biti važno kad se raspravlja o srednjovjekovnom govornom izričaju, v. Josip LISAC, Šibenske i druge kroatističke teme, Šibenik – Zadar, 2020., 55.

¹¹ U rječnicima se taj dio rječničkog članka naziva egzemplifikacija. V. Sanja VULIĆ, Struktura rječničkog članka u rječnicima izvornih čakavskih govora, *Filologija*, 22-23, Zagreb, 1994., 191.

¹² Kako bismo mogli provjeriti oprimjerenja u izvornom glagoljskom tekstu, označit ćemo list odakle smo neki primjer preuzeli. Prednju stranu lista označavamo *r* (*recto*), a poledinu *v* (*verso*). Folijacija je vidljiva i u dokumentu i očito je naknadno zabilježena grafičkom olovkom.

preciziralo vrijeme početka pojedinih njihovih obveza. Naime, štićenici ovoga internata nisu imali budilice niti ručne satove da bi samostalno mogli odrediti kada i koja njihova obveza počinje. Pronalazimo, dakle, leksičke jedinice kojima se naglašava početak ustajanja, rane svete mise, doručka, nastave, ručka, molitve, večere te spavanja.

Aluni su očito ustajali na znak zvona (ne sa zvonika), što se može zaključiti posvjedočenom leksičkom svezom *zvoniti u zvona* 3v (*prefeto uîtro ima zvoniti u zvona*). Početak pak jutarnje svete mise pretpostavljamo da se označavao zvonom sa zvonika: *pokle je zvonila iûtarna* 4r (*pokle je zvonila iûtarna imaiu poiti slišati svetu misu u carkvu*). Doručak je po završetku mise. Naime, jutarnja sveta misa ima utanačeno vrijeme pa se druge aktivnosti mogu ravnati po njoj. Zato je i potvrđen prilog: *pokle* 4r (*pokle budu slišali svetu misu*). Pretpostavljamo da je zvono karakterističnog zvuka nagovještavalo početak ručka: *koji bilig od obida* 5r (*postaviti se učiti dokle se dade bilig od obida*). Molitva je prije ručka *on čas* 5r (*on čas kada bude dan imaiu reći letanie Prislawne Divice i poiti svi zajedno u gostinicu*). Večera se najavljivala zvonjavom ručnog zvona: *bilig*¹³ *od večere* 8r ('zvonjava za večeru' (*kada čuiu bilig od večere imaiu reći litanije Blažene Divice kako uiûtro paka svi zajedno imaiu poiti u gostinicu*). Vrijeme spavanja definirano je svezom priloga i zamjenice kako bi se predočilo da ta aktivnost počinje kada se završava druga: *potom toga* 9r (*potom toga će se svući i poiti u miru i u ime Božije spati*). Također, ponekad se utvrđuje i trajanje pojedine dnevne aktivnosti kao što je nastava: *dvi ure i po* 7v (*u skulu ima se meštar uzdaržati dvi ure i po*).

U *Pravilima* se mogu uočiti vremenske odrednice kroz godinu. To se odnosi na školske blagdane gdje se kombinira kalendar s blagdanima ili spomendanima svetaca: *četernaijest agusta i slidi do Mertvoga dneva* 6r (*pristaia ili vankanca daije se na četernaijest agusta i slidi do mertvoga dneva k večeru*).

Odrednice povremenih aktivnosti kroz godinu koje nisu vremenski determinirane kao što je šetnja gradom, a koje se mogu ostvariti pod određenim uvjetima, izrečene su realno pogodbenim rečenicama¹⁴ s veznikom ako: *ako bude vrime prigodno i ako in dopusti gospodin retur* 7v (*ako bude vrime prigodno i ako in dopusti gospodin retur moći će poiti koi dan na nediglu prošećati se vanka seminaria*).

¹³ Rječnici mjesnih govora zadarskog kraja donose ovaj leksem: *bilig* Božidar ŠIMUNOVIĆ, *Rječnik bibinjskoga govora*, Zadar, 2013. znak, oznaka na čovjeku, životinji i zemlji; *bilig* Nikola TOKIĆ, Ivan MAGAŠ, *Rječnik sela Popovića*, Zadar, 2018. 'oznaka na čovjeku, životinji, ili zemlji, trag, poštanska marka, pečat'. Dakle uvijek nešto vizualno.

¹⁴ Pogodbene rečenice sadržaj kojih izriče samo uvjet ostvarivanju sadržaja glavne rečenice uvrstavaju se veznikom ako. Takve se zovu realne pogodbene rečenice. V. Eugenija BARIĆ i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995., 503.

Veoma su važne leksičke jedinice kojima se imenuju dnevne aktivnosti *aluna*. Naziv za crkveni obred se, kao uostalom i danas, ostvaruje leksičkom svezom *sveta misa* 11v (*pripraviti će se za poiti slišati svetu misu u imenovanoj carkvi*). Glagolom *ručati* 4r zapravo se označava jutarnji obrok i odgovarao bi današnjem izrazu 'doručkovati': *pokle budu slišali svetu misu neka ručaiū i pokle su ručali povrati će se i stanovice u skulu*), a *obid* 4r znači glavni dnevni obrok, tj. 'ručak' (*paka će početi učiti stvari narečene za reči po obidu u skuli*). Blagovanje posljednjeg dnevnog obroka kao i danas označava se glagolom *večerati*: 8r (*i poči će večerati*). Potvrđen je stari naziv *gizbina*:¹⁵ 5v 'jelo' (*un čas kada su došli u gostilnicu imaiu blagosloviti gizbine po honi način kako ije u brevialu rimskomu*).

Dnevne aktivnosti *aluna*, kao i svih učenika, bile su vezane uz nastavu i učenje te je potvrđen glagol *štiti*¹⁶ 12r, upotrebljavao se u značenju 'čitati', a glagol *učiti* 12r, ima isto značenje kao i danas. Primjeri su se našli u istoj rečenici (*potom toga štiti će i učiti štokod od stvarih od skule*). U dnevne aktivnosti spada i govorenje raznih molitvi: *letanie*, *psalami* 5r (*on čas kada bude dan bilig od obida imaiu reči letanie Prislavne Divice imaiu reči psalam Iz dubina za sve dobročince*) ili razne molitve prije spavanja: *molitve običaine* 9r (*paka će reči molitve običaine takoiđer dila od vire ufanja i glubavi Božifei i ispovidi opčenu napokon oškropiti će sebe i posteglu s vodon blagoslovljenon s molitvan zaijedno*). Prije spavanja bilo je predviđeno škropljenje blagoslovljenom vodom *oškopiti* 9r 'poškropiti' (*napokon oškropiti će sebe i posteglu s vodon blagoslovljenon*). Svakako, predviđeno je i odmaranje od svih aktivnosti, a potvrđeno je glagolom *počinuti*¹⁷ 7r (*pokler je pošlo vrime gori imenov[a]ne pol ure imaiu poiti počinuti*).

Vrijeme koje *aluni* provode izvan Seminarija u roditeljskom domu označeno je kontaktnom sinonimijom: *pristaia ili vankanca* 12v 'praznik' (*pristaia ili vankanca, daijese na četernaifest agusta i slidi do mertvoga dneva k večeru u koi večer imaiu se skupiti svi aluni u seminari i početi će u dagle živiti s onin redon koi je gori upisan*). Povremena mogućnost odlaska u grad potvrđena je leksičkom svezom *prošećati se vanka seminaria* 7v (*ako bude vrime prigodno i ako in dopusti gospodin retur moči će poiti koi dan na nediglu prošećati se vanka seminaria*).

Što se higijene tiče, potvrđeno je samo glagolom istog značenja kao i danas: *umiti* 3v (*u ono doba da postaviaiū vrime koije se hoće za obući umiti i moliti Boga*).

¹⁵ Riječ *jizbina/jizbina* nije pronađena u suvremenim rječnicima mjesnih govora zadarskog kraja te možemo pretpostaviti da je nestala iz jezičnog sustava, ali se može naći u starijim tekstovima. V. npr. *jizbina* Ivica VIGATO, Leksik silbenskih spomenika iz 17. i 18. stoljeća, Čakavska rič 37, br. 1-2, Split, 2010., 290; *jizbina* Milan MOGUŠ, Rječnik Marulićevih „Pisni razlikih“, u: Marko Marulić *Pisni razlike*, Split, 1993., 237.

¹⁶ Štiti B. ŠIMUNIĆ, Rječnik bibinjskoga govora; štiti N. TOKIĆ, I. MAGAŠ, Rječnik sela Popovića.

¹⁷ Počinuti 'odmoriti se' N. TOKIĆ, I. MAGAŠ, Rječnik sela Popovića; počinuti 'odmoriti, kratko zaspati' D. BOŽIN Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave, Zadar, 2017.

Svakako da je u ovakvim internatima u kojima se dječaci spremaju za svećenička zvanja bitno njihovo ponašanje. Zato se u nekim dijelovima *Pravila* naglašava kako bi se *aluni* trebali ponašati u pojedinim životnim situacijama. Posvjedočena je kontaktna sinonimija: *uzdaržati ili viti* 1r u značenju 'vladati se' (*način na koji se imaiu uzdaržati ili viti diaci aluni u seminareu iliričkomu ili slovinskomu*). Šutnja je bitna odlika dobrog vladanja, ali i važna didaktička odrednica u zajedničkoj prostoriji za učenje. Zato je i potvrđen leksem kojim se izražava stanje kada se mora šutjeti potvrđen glagolom *mučati*¹⁸ 11r 'šutjeti' (*imaiu mučati za da bi drugi slobodno učili*) i leksičkom svezom kojom se izriče odsutnost te važne odgojno-didaktičke odrednice: *neobslušenje od mučana* 11r 'neposluh šutnje' (*Ima ih pedibsati po honi način kako bude gnemu narečeno od gospodina retura i ne samo radi od neobslušenja od mučana*).

Pravilima se preciziralo i druga ponašanja *aluna*, koja uključuju razne zabrane. Tako je recimo zabilježena zabrana zadržavanja na ulaznim vratima liceja ostvarena leksičkom svezom: *pristati na vrati od seminaria* 10v (*diaci aluni nigda ne imaiu nigda pristati na vrati od seminaria*), a preciziralo se kako se moralo gledati kroz prozor: *pristati na prozore* 10v (*također nimaiu pristati na prozore koji jesu var[h]u ulica od grada dali će moći gledati i stati načinom na one prozore od koji se vidi dvor i vartal arci biskupije*). Ograničavao se također razgovor sa ženama te je potvrđena leksička sveza: *niti imaiu besiditi*¹⁹ 10v (*ženske gave! ne imaiu di hoditi gori u seminari niti aluni imaiu besiditi s nimi*). Svakako zabrane uvjetuju i kazne te je u *Pravilima* zato potvrđen glagol *pedibsati*,²⁰ 11r 'kazniti' (*i ako vidi prefeto da stvar ide naprid ima ih pedibsati pohoni način kako bude gnemu narečeno*).

Zanimanja, titule su leksičke jedinice koje su *aluni* trebali brzo savladati jer su morali znati s kim moraju komunicirati i koga moraju slušati. U *Pravilima* su zato zabilježena sljedeća zanimanja važna za funkcioniranje internata, a to je: *retur*²¹ 2r 'rektor' (*pod posluhon g(o)s(podi)n(a) retura ili drugoga kojega na gnegovo misto*), zatim: *prefeto/profeto*²² 'nadstojnik, prefekt' (*također i prefete ili*

¹⁸ *Mučati* 'šutjeti' Ladislav RADULIĆ, *Rječnik rivanjskog govora*, Zadar, 2002.; *mučati* Blaž JURIŠIĆ, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb, 1973.

¹⁹ Leksička sveza: *niti imaiu besiditi* karakteristična je za stare hrvatske tekstove u kojima se po uzoru na latinski i talijanski jezik izbjegavala dvostruka negacija unutar iste fraze. V. Ivica VIGATO, Čakavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika /3 knjiga: 17. i 18. stoljeće*, gl. ur. Ante Bičanić, Zagreb, 2013., 287.

²⁰ *Pedipsa* 'kazna' Ante TIČIĆ, *Rječnik govora mjesta Poveljane*, Zadar 2004; *pedipsa* 'muka, kob, kletva, sudbinski zaslužena kazna', Silvana VRANIĆ, IVO OŠTARIĆ, *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Novalja, 2016.

²¹ Ovaj leksem nije pronađen u rječnicima zadarskog kraja ni u jednom obliku.

²² U rječnicima zadarskoga kraja nije potvrđen ovaj leksem.

drugoga koi bude postavljen hoće se privelika poimna u diaci alune i nastoianije u profetu), kuhač 5r 'kuhar' (kuhač da kad su dnevi od posta da ima samo pol ure pria podne dati bilig od obida) i meštar²³ 4v 'učitelj' (u skulu ima se meštar uzdaržati dvi ure i po). Već smo istaknuli da je štićenik liceja potvrđen leksičkom svezom (frazemom): *diak alun* 1r (način na koi se imaiu uzdaržati ili viti diaci aluni u *seminareu iliričkomu ili sloviskomu*). Zgrada je Seminarija smještena u blizini biskupova dvora, a imali su audijenciju prilikom dolaska u Seminarij. Nadbiskup je kao poglavar nadbiskupije u okviru koje se nalazi i Seminarij i svojim paraфом odobrio *Pravila* zato je i potvrđen leksem: *arkibiskup* 1r 'nadbiskup' (*prisvitloga i pripoštovanoga imenovana gospodina arkibiskupa U Zadru iz arcibiskupije na .A. (=1) novebra*).

Nazivi se blagdana u *Pravilima* najčešće spominju kao vremenske odrednice. Potvrđeni su sljedeći blagdani i spomendani svetaca: *Blagdan vazmeni* 12v blagdan u Došašću (*i od subote nedihle cvitne do trećega Blagdana vazmenoga*), *Divica od Ruzaria* 10r (*na dan Divice od Ruzaria*), *Duhovi* 9v (*na Duhove*), *Navišćenie Prislavne Majke Božije* 10v (*na dan navišćenia Prislavne Maike Božije*), *Nedihla Cvitna* 12v (*i od subote nedihle cvitne do trećega Blagdana vazmenoga*), *Poroenia svetoga Ivana Krstitela* 10r (*i na dan poroćenia Svetoga Ivana Karstitegla*), *Poroeniie Divice Marije*, 10r (*i Poroćenia Divice Marije*), *Presvetlo troistvo* 9v (*na dan prisvetloga troistva*), *Presveto poroćenie Isukarstovo*, 10r (*i na presveto Poroćenije Isukarstovo*), *priveliki blagdani* 12, 'zapovijedani blagdani', (*u privelike blagdane da poidu kući*), *Prošćenie od Asiža*, 9v (*a u agustu na dan Prošćenia od Asiža*), *Sveta Anastazia*, 9v (*na dan svete Anastasije Mučenice naiveče odvitnice ove daržave*), *Sveti Ospip* 9v (*Na dan svetoga Osipa muža lažene divice Marije*), *Sveti Tomas apoštol*, 12v (*da poidu kući od svetoga Tomasa apoštola do tri kragle*), *Svi sveti apoštoli* 10r (*napokon na Sve svete apoštole*), *Svi sveti* 10r (*i na blagdan Svih svetih*), *Tilo gospodinovo*, 10r (*i Tila gospodinova*), *Tri kragla* 12v (*da poidu kući od Svetoga Tomasa apoštola do Tri kragle*), *Uskrsnućije gospodinovo* 9v (*na uskarsnućije gospodinovo*), *Uzašašće* 9v (*Uzašašće istog gospodina*), *Uznesenie Divice Marije* 10r (*na dan p... i Uznesenia i Poroćenia Divice Marije*), *Veliki četvertak*, 10v (*u Veliki četvertak*), *Žačečije Pričiste Dive Marie* 10r (*na Žačečije Pričiste Dive Marie*).

Nije se određivalo vrijeme samo pomoću blagdana i spomendana svetaca, već i po kalendaru: rednim brojem: *pervi* 12v 'prvi' (*na prvi godišća*), *treći* 12v (*do trećega Blagdana vazmenoga*), *četernaijest* 12v (*ili četernaijest miseca agusta*); nazivom mjeseca *novebar* 7r, *decebar* 7r, *jenar* 7r, *februar* 7r, *marac* 7r i *april* 7r, (*ako su paka miseci od novebra decebra jenara febrara marca i aprila*), *maiê* 7r, *iúgn*

²³ Meštar 'učitelj, majstor' B. ŠIMUNIĆ, *Rječnik bibinjskoga govora*; meštar 'učitelj, majstor, zanatlija, zidar' D. BOŽIN, *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*.

7r, lui 7r i agust 7r (*ako su miseci od mai êa iûgna luia i agusta*); nazivom dana: subota 12v, nedila 12v (*od subote nedihle cvitne*); nazivom godišnjeg doba: lito 7v (*a u litu*), zima 7v (*a u zimi*).

U *Pravilima* su zabilježeni i priručnici koji su se koristili u nastavi iz kojih su *aluni* učili. Tako su potvrđeni leksemi *teoločia/teoločiĵa* ‘moralna teologija’ 3r, *bervia* 3r, ‘brevijal, časoslov’ *nauk karščanski* 3r, *katekizam* 3r (*nu takoijer teoloċiu Kaċia*,²⁴ *Bervia i ako se može misal nauk Karščanski a na vlastito gardinala Belarmina*²⁵ *Katekizam rimski*). Također, *alune* se proticalo da čitaju i drugu teološku literaturu: *knige od bogolubnosti i pripovignia* 3r ‘bogoljubne knjige i pripovijedanja’ (*napokom da nastoiu dobaviti knige od bogolubnosti i pripovignia a na vlastito oca Filipovića*²⁶ *iz Rame*). U uskoj vezi s kršćanskom literaturom jest leksem *ceremonia*²⁷ 12v ‘obred’ koji su *aluni* morali naučiti iz nekog priručnika (*dobro bi bilo da koi put na godište govore megju niman ceremonia Velikoga petka*),

Živjevši u Zadru, *aluni* su dolazili u doticaj i s vanjskim prostorom. Ovdje se spominju ili u okviru zabrana gledanja s *prozora*²⁸ 10v. Posvjedočen je leksem *ulica*²⁹ 10v (*nimaiu pristati na prozore koi jesu var[h]u ulica od grada*), ili u okviru dopuštenog gledanja pa su mogli gledati s prozora gdje se vidi: *dvor*³⁰ 10v ‘dvorište’ (*dali će moći gledati i stati načinom na one prozore od koi se vidi dvor*) i *vartal arci biskupiĵe* 10v ‘nadbiskupski vrt’: (*dali će moći gledati i stati načinom na one prozore od koi se vidi dvor i vartal arci biskupiĵe*). Koristio se i dosta širok pojam kojim se označavalo sve što je izvan zatvorenog internata:

²⁴ Anton Kadcich (Kačić Kadčić, Cacich) autor je prvog tiskanoga priručnika moralne teologije na hrvatskom jeziku: *Bogoslovlje diloredno*, 1729. godine. Vidi opširnije u Marijan. VALKOVIĆ, Antun Kačić i njegovo ‘Bogoslovlje diloredno’, *Bogoslovska smotra*, vol. 49, br. 4, 1979., 498 – 506.

²⁵ Robert Bellarmino (1542. – 1621.) tal. isusovac, profesor teologije i crkveni naučitelj. Napisao je više teoloških djela, a najpopularnija su *Mali katekizam* i *Umijeće smrti*. *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga, Ar-Be*, Zagreb, 2005. Poznato je da je Divković između ostalih kompilirao i Bellarminov katekizam.

²⁶ Leksemi: *knige od bogolubnosti i pripovignia* odnose se na Filipovićeve djela: *Pripovijedanja nauka krstjanskog, knjige parve*, Mletci, 1750.; *Pripovijedanja nauka krstjanskog, knjiga druga*, Mletci, 1759.; *Skup pisnih bogoljubnih*, Mletci, 1765.

²⁷ *Ceremonĳa* ‘svečanost’, Ante Toni VALČIĆ *Rječnik govora otoka Ošljaka*, Zadar, 2012., *ceremonĳa* ‘pretjerano isticati sadržaj nekog događaja’ A. TIČIĆ, *Rječnik govora mjesta Povoljane*.

²⁸ Današnji rječnici za ‘prozor’ donose: *funěstra* Ladislav RADULIĆ, *Rječnik rivanjskoga govora; fĳneštra* S. VRANIĆ i I. OŠTARIĆ, *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu; pēnder* N. TOKIĆ i I. MAGAŠ, *Rječnik sela Popovića*.

²⁹ Leksem je istovjetan današnjem standardnom. Rječnici mjesnih govora uglavnom nemaju taj leksem (osim *Rječnika govora Novalje*), a u tom značenju donose: *kuntrāda*, B. ŠIMUNIĆ *Rječnik bibinjskoga govora; kuntrāta* Blaž JURIŠIĆ, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Zagreb 1973.; *kāla* Ante SMOLJAN, *Rječnik govora otoka Ista*, Zadar, 2015.

³⁰ Kao i u nekim rječnicima mjesnih govora *dvôr* B. JURIŠIĆ, *Rječnik govora otoka Vrgade; dvôr* N. TOKIĆ, I. MAGAŠ, *Rječnik sela Popovića*.

vanka Seminaria 7v (*ako bude vrime prigodno i ako in dopusti gospodin retur moći će poiti koi dan na nediglu prošćati se vanka seminaria*).

Interijer je posvjedočen sljedećim leksičkim jedinicama: *carkva parvo stolna* 2v 'unutrašnjost katedrale' (*poiti slišati svetu misu u carkvu parvo stolnu*), *gostilnica* 5v 'trpezarija' (*un čas kada su došli u gostilnicu*), *skula*³¹ 6v 'dio Seminaria gdje se održava nastava, učionice' (*gori ili u skuli ili u mistu di počivaiû*), *mistu di počivaiû* 6v 'spavaonica' (*u skuli ili u mistu di počivaiû*).

Posvjedočeno je i nekoliko predmeta koji su *aluni* morali donijeti sa sobom u Seminarij. Iz obiteljskog doma, ali zasigurno i uz pomoć mjesnog župnika: *postegla*³² 2v 'postelja' (*da su donili sobon posteglu pristoinu*), *odića* 2v 'odjeća' (*također i odiću pristoinu carkvena!*), glagol *oditi se* 2v 'odjenuti se' (*sve druge stvari za oditise i obuće*), *obuća* 2v (*sve druge stvari za oditise i obuće*), *tabar*³³ 2v 'svečana kabanica, ogrtač' (*a navlastito tabar bez koičega nimaiu po nijedan način izhoditi i seminaria*), *propeće*³⁴ 3r 'raspelo' (*imaiu doniti sobon za postaviti polak postegle i jedno malo propeće*), *prilika*³⁵ 'slika' (*i jednu priliku blažene Dvice Marije*), *sudić*³⁶ za daržati vodu blagoslovlenu 3r, (*u jedan sudić za daržati vodu blagoslovlenu*). Zanimljivo je da su atributivno ovim osnovnim leksemima izrečenim imenicama pridodani pridjevi, tako uz *postelja* imamo pridjev *pristoina* 2v (*da su donili sobon posteglu pristoinu*), uz imenicu *odića* imamo pridjeve: *pristoina* 2v, *carkvena* 2v, (*također i odiću pristoinu carkvena*) *cilovita* 2v 'cjelovita', *dobra*, 2v, *duga* 2v, te s negativnim predznakom *okarpljena* 2v 'zakrpana' i *kratka* 2v (*ku koiče odiće imaiju biti cilovite dobre i duge a ne okarplene i kratke*).

Analiza leksika *Pravila* pokazala je da su leksičke jedinice odabirane kako bi bile razumljive svim korisnicima *Seminarija* izbjegavajući specifičnosti pojedinog mjesnog govora (neutralno *prozor*, mjesto otočkog **funestra*, ili izraz sa zadarskoga zaleđa **pendër*) te je morao postojati neki interdijalekt na kojem su se *aluni* svakodnevno sporazumijevali. Osim toga, često se umjesto jedne riječi koristila leksička sveza koja je značenjski prozirnija od leksema, kao npr.:

³¹ *Škula* 'škola, razred' Nikola KUSTIĆ, *Cakavski govor grada Paga s rječnikom*, Zagreb, 2002.; *skuila* <škola> A. T. VALČIĆ, *Rječnik govora otoka Ošljaka*.

³² *Pōstilja* Svetko FATOVIĆ, *Rječnik govora otoka Sestrinja*, Zadar, 2017.; *pōstelja*, Alojz PAVLOVIĆ i Eduard PAVLOVIĆ, *Rječnik novoštokavske ikavice benkovačkoga kraja*, Zadar, 2018.

³³ *Tabôr*, A. T. VALČIĆ, *Rječnik govora otoka Ošljaka*; *tábâr* N. TOKIĆ – I. MAGAŠ *Rječnik sela Popovića*.

³⁴ *Propélo*, A. Pavlović i E. PAVLOVIĆ, *Rječnik novoštokavske ikavice*; *propļēce* L. RADULIĆ, *Rječnik rivanjskoga govora*.

³⁵ *Prilika* 'obličje, lik' Edo JURAGA, *Rječnik govora otoka Murtera*, Murter – Šibenik 2010.; *prilika*, prigoda, primjer, izgled, pojava, slika' B. ŠIMUNOVIĆ, *Rječnik bibinjskoga govora*.

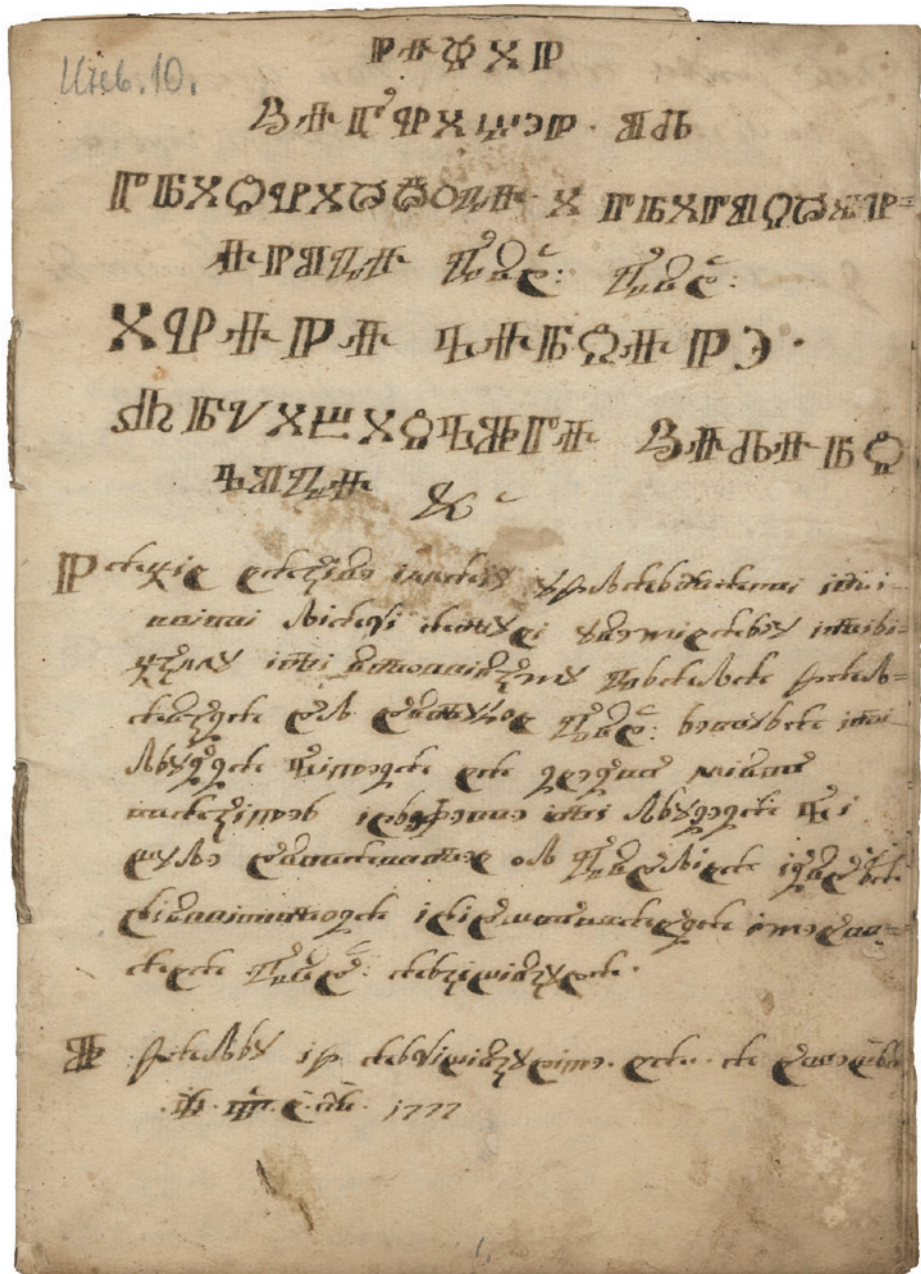
³⁶ U rječnicima zadarskog kraja leksem *sud* obično ima značenje da je to 'posuda većeg ili najčešće većeg sadržaja', *sūd* L. RADULIĆ, *Rječnik rivanjskoga govora*; *sūd* S. FATOVIĆ, *Rječnik govora otoka Sestrinja*; *sūd* A. T. VALČIĆ *Rječnik govora otoka Ošljaka*, i zato se ovaj leksem u *Pravilima* pojavljuje kao umanjena.

zvoniti zvona, bilig od večere, neobslušenja od mučana. Moguće je da se kontaktna sinonimija koristila za prevladavanje dijalektalnih razlika: *uzdaržati ili viti*, također kada bi se uz hrvatski termin dodavao strani: *pristaja i vakanca*. Ipak, postojao je i jedan dio leksika koji se je morao naučiti kako bi mogli i znati na koga se odnosi, npr. *prefekto, retur*.

Aluni su morali naučiti kako će se u internatu držati orarija da ne bi kasnili na pojedine aktivnosti. Zato se u *Pravilima* pojavljuju leksičke jedinice koje precizno određuju kada je koja aktivnost: *zvoniti, zvona, bilig od večere*. Bitan je i poredak aktivnosti u internatu pa je u tu svrhu potvrđena uporaba priloga *pokle, potom*, zamjenice i priloga *potom toga*, zamjenice i imenice kojom se imenuje isječak vremena *on čas*. Što se tiče vremenskih odrednica kroz godinu, one su izražene na dva načina, pomoću blagdana i spomendana svetaca te pomoću kalendara. Ponekad se i kombiniraju: *daije se na četernaijest agusta i slidi do mertvoga dneva*. Određivanje datuma pomoću spomendana svetaca duboko je ukorijenjeno u puku zadarskog kraja i dan-danas se mnogi važni događaji (poput rođenja djeteta) zadržavaju u pamćenju putem spomendana svetaca. Taj način memoriranja zasigurno je bio dio znanja o svijetu zadarskih *aluna*, ponesenog iz rodne kuće te se koristio da bi imali čvrste vremenske orijentire, lakše pamtljive nego one izrečene oficijelnim datumima.

Analiza leksika također je pokazala je da su neki leksemi istovjetni današnjim, da su neki nastali drugom tvorbom (u riječi *kuhač* posvjedočen je sufiks *-ač*, za razliku od današnjega *-ar*), neki imaju sasvim drugačije značenje nego danas pa se bez konteksta ne mogu razumjeti (leksem *ručati* ne znači pojesti ručak, već ima značenje doručkovati), a leksem *bilig* kao auditivni znak (zvuk zvona) današnjem je čitatelju neobičan. I konačno, neki su se leksemi poput *meštar* za učitelja zadržali u pojedinim mjesnim govorima, a neki pak danas imaju samo stilsku vrijednost, npr. *jižbina* u pjesničkom izričaju.

Raščlamba leksika po semantičkim poljima pokazala je da su leksemi i leksičke sveze koje su se periodično čitale *alunima* pomno izabrani kako bi olakšali razumijevanje *Pravila*. Biral su se leksemi koji su bili razumljivi dječacima koji su došli u internat sa svojim različitim organskim idiomima. Stručna terminologija nije se mogla izbjeći, ali se svela samo na najnužnije, bez koje štićenici ovoga tipa internata nisu uspješno mogli izvršavati svoje aktivnosti. Također, pomoću ove leksičke raščlambe predložena je svakidašnjica *aluna* u *Seminariju* te smo mogli doznati: kakav im je bio raspored aktivnosti, koje su im bile dužnosti, kako su se odijevali, iz kojih priručnika su učili, kako su provodili slobodno vrijeme, kako su se morali ponašati te što se od njih očekivalo.

SLIKA 1. Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica, Pravila Seminarija Iliričkoga ili slovinskoga, sign. 10.

IZVORI I LITERATURA:

IZVORI:

Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica

Pravila Seminarija Iliričkoga ili slovinskoga, sign. 10.

LITERATURA:

- BLAGUS BARTOLEC, Goranka, *Riječi i njihovi susjedi*, Zagreb, 2014.
- BLAŽEKA, Đuro, Kakvi tekstovi na narječju trebaju u nastavi hrvatskoga jezika, *Metodika*, vol. 9, br. 17, Zagreb, 2008., 271 – 286.
- BROZOVIĆ, Dalibor, O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini, *Suvremena lingvistika*, vol. 57 – 58, br. 1 – 2, Zagreb, 2005., 1 – 12.
- BOŽIN, Davor, *Rječnik i govor starih žitelja otoka Rave*, Zadar, 2017.
- FATOVIĆ, Svetko, *Rječnik govora otoka Sestrinja*, Zadar, 2017.
- FRANOV-ŽIVKOVIĆ, Grozdana, Školovanje glagoljaša, u: *Zbornik radova Stoljeća zadarskoga školstva*, ur. Robert Bacalja i Slavica Vrsaljko, Zadar, 2018., 9 – 52.
- Hrvatski biografski leksikon 2: Bj-C*, Zagreb, 1989.
- JELIĆ, Luka, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglia, 1906.
- JURAGA, Edo, *Rječnik govora otoka Murtera*, Murter – Šibenik, 2010.
- KUSTIĆ, Nikola, *Čakavski govor grada Paga s rječnikom*, Zagreb, 2002.
- LISAC, Josip, Šibenske i druge kroatističke teme, Šibenik – Zadar, 2020.
- MOGUŠ, Milan, Rječnik Marulićevih „Pisni razlikih“, u: Marko Marulić *Pisni razlike*, Split, 1993., 208 – 331.
- Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga 2, Ar-Be*, Zagreb, 2005.
- Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga 20, Tl-Ž*, Zagreb, 2007.
- PAVLOVIĆ, Alojz, PAVLOVIĆ, Eduard, *Rječnik novoštokavske ikavice benkovačkoga kraja*, Zadar, 2018.
- RADULIĆ, Ladislav, *Rječnik rivanjskoga govora*, Zadar, 2002.
- SMOLJAN, Ante, *Rječnik govora otoka Ista*, Zadar, 2015.
- ŠIMUNIĆ, Božidar, *Rječnik bibinjskoga govora*, Zadar, 2013.
- TIČIĆ, Ante, *Rječnik govora mjesta Poveljana*, Zadar 2004.
- TOKIĆ, Nikola, MAGAŠ, Ivan, *Rječnik sela Popovića*, Zadar, 2018.
- VALČIĆ, Ante Toni, *Rječnik govora otoka Ošljaka*, Zadar, 2012.
- VALKOVIĆ, Marijan, Antun Kačić i njegovo 'Bogoslovlje diloredno', *Bogoslovska smotra*, vol. 49, br. 4, 1979., 498 – 506.
- VIGATO, Ivica, Čakavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika / 3 knjiga: 17. i 18. stoljeće*, gl. ur. Ante Bičanić, Zagreb, 2013., 263 – 297.
- VIGATO, Ivica, Leksik silbenskih spomenika iz 17. i 18. stoljeća, *Čakavska rič* 37, br.1-2, Split, 2010., 273 – 332.
- VRANIĆ, Silvana, OŠTARIĆ, Ivo, *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Novalja, 2016.
- VULIĆ, Sanja, Struktura rječničkog članka u rječnicima izvornih čakavskih govora, *Filologija*, 22-23, Zagreb, 1994., 185 – 191.

Ivica VIGATO

LEXICAL FEATURES OF *PRAVILA SEMINARIJA ILIRIČKOGA ILI SLOVINSKOGA*
FROM BERČIĆ COLLECTION OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS

SUMMARY

Berčić Collection stored in the National Library of Russia in Saint Petersburg stored under the signature (Berč. 10) contains the Glagolitic *Pravila Seminarija Iliričkoga ili Slovinskoga* [*Rules of the Illyrian or Slavic Seminary*]. They were used to explain in a simple way the house rules and rules of conduct for the alumni, i.e. boys who were preparing for vocation of priests, so that they could understand and adhere to them. Particular attention is paid to lexemes classified into semantic fields in order to present the daily life. The breakdown of the lexicon according to semantic fields showed that the lexemes and lexical phrases that were periodically read to the alumni were carefully chosen to facilitate the understanding of the *Pravila* [*Rules*]. Lexemes were chosen in order to be understandable to the boys who came to the boarding school with their different organic idioms. Professional terminology could not be avoided, but it was reduced to the most necessary, without which residents of this type of boarding school could not successfully carry out their activities. Also, the everyday life of the alumni in the Seminary was presented using this lexical breakdown, so we could find out: what was their schedule of activities, what were their duties, how did they dress, from which manuals did they study, how did they spend their free time, what were their rules of conduct and what was expected of them. A special group is made up of lexemes expressing the student's daily needs (eating, sleeping, socializing, walking around the city or going home on vacation), and especially lexemes expressing spirituality because the students were preparing for the priesthood. The author seeks confirmation in dictionaries of local dialects of the Zadar region to determine which lexemes have been preserved to this day, which have disappeared from the language system, and which have changed their meaning to this day.

Keywords: Berčić Collection, rules of conduct, lexemes, semantic fields.

JEZIČNA ANALIZA PROPOVIJEDI *GOVORENIJE NA MLADOIJ MISI* IZ FONDA GLAGOLJSKIH TEKSTOVA IVANA BERČIĆA

Ivana PETEŠIĆ ŠUŠAK

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru
Zadar

Sandra HADŽIHALILOVIĆ

Odjel za rusistiku Sveučilišta u Zadru
Zadar

Propovijed *Govorenije na mladoij misi* jedan je od rukopisnih tekstova koji pripada Berčićevu fondu glagoljskih tekstova (fond 67) koji se čuva u Ruskoj nacionalnoj biblioteci (Sankt Peterburg, Rusija). Ova zbirka najveća je zbirka glagoljskih tekstova izvan Hrvatske, broji preko 80 jedinica, od kojih su prema vrstovnom kriteriju najbrojnije propovijedi. Jedna od njih jest propovijed *Govorenije na mladoij misi* (Berčićev fond 67, rkp. 38), u katalogu zbirke zavedena pod nazivom *Prva propovijed mladog svećenika* (Первая проповедь молодого священника) i pisana kurzivnom glagoljicom u 18. stoljeću. I dok je vrijeme nastanka ovog teksta određeno, autor nam je nepoznat, što nam otežava i identifikaciju mjesta nastanka ove propovijedi. Stoga ćemo u radu analizom grafije i posebice analizom jezika teksta pokušati što preciznije otkriti gdje je napisana ova propovijed. Ujedno ćemo ovim istraživanjem nadopuniti u dosadašnjim istraživanjima stečene spoznaje o hrvatskom jeziku u 18. stoljeću, ali i o hrvatskom glagoljskom kurzivu kao pismu na kojem je od 14. do u kasno 19. stoljeće bilo napisano mnoštvo tekstova, od kojih mnogi do danas nisu znanstveno ili stručno obrađeni.

Ključne riječi: Ivan Berčić, Berčićeva zbirka, propovijed, grafija, jezična analiza.

UVOD

Berčićeva zbirka, koja se nalazi u sanktpeteburbškoj Ruskoj nacionalnoj knjižnici, najbogatija je zbirka glagoljskih i ćiriličnih rukopisa van Hrvatske. Iako je početkom 21. stoljeća započeo značajniji rad na obradi i objavljivanju tekstova iz ove zbirke, posao nije ni izdaleka gotov. Do sada su objavljeni fragmenti (njihovi faksimili i opis) te Berčićev zbornik br. 5, dok su ostali tekstovi ovog bogatog fonda još uvijek nedostupni široj javnosti. Šturi podatci o sadržaju fonda mogu se dobiti iz kataloga na *web* stranici knjižnice (<http://nlr.ru/manuscripts/images/Docum/Opisi/67.pdf>), a nudi se i mogućnost naručivanja skeniranih tekstova koji se onda mogu dalje istraživati.

Fondu pripadaju i mnogi tekstovi pisani kurzivnom glagoljicom u 18. stoljeću, čak 40 jedinica, a jedna od njih je i tekst pod naslovom *Govorenije na mladoij misi* (br. 38, u katalogu zaveden kao Первая проповедь молодого священника). Tekst se nalazi na 8 stranica pisanih kurzivnom glagoljicom obostrano (*recto*

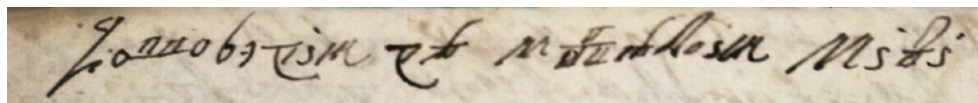
i *verso*) i sadrži, kako mu samo ime govori, propovijed koju se treba ili koju se preporučuje izgovoriti na svećenikovu mladu misu, tj. njegovu prvu misu nakon ređenja. Stoga je i logično da sadržaj prati prigodu: u propovijedi se, u maniri srednjovjekovnih i kasnijih tematskih propovijedi, govori o potrebi poštovanja svećenika i svećeničkog zvanja uopće. Dakako, neće izostati ni uobičajene propovjedne tehnike poput oprimjerivanja rečenoga životima svetaca ili povijesnih ličnosti (spominju se tako sveta Katarina iz Siene, sveti Pavao, sveti Franjo te carevi Aleksandar i Konstantin), ali i pravih srednjovjekovnih egzempala, primjera za dobra život.

Kako smo već naglasili, tekstovi iz Berčićeva fonda većinom nisu opisani (osim gore navedenih), a svakako bi bilo dobro dobiti barem osnovne podatke o njima, poput mjesta nastanka. No, za ovaj rukopis (a nadamo se da je on ipak samo iznimka!) nedostaju Berčićevi vrijedni zapisi o mjestu pronalaska teksta (kakvi se nalaze u fragmentima), što uvelike otežava procjenu gdje je tekst nastao. Kako ćemo dalje vidjeti iz opisa jezika, neke jezične značajke ukazivat će na to da se radi o rukopisu koji je nastao na području na kojem se govorilo štokavskom ikavicom, a za pretpostaviti je da se radi o zadarskom zaleđu, s obzirom na Berčićeva putovanja zadarskim krajem upravo u svrhu skupljanja glagoljskih tekstova.

Osvrnut ćemo se na grafiju i jezik, ne bismo li tako pronašli podatke o mjestu nastanka teksta, ali i opće podatke o pismu i jeziku hrvatskih glagoljaša u 18. stoljeću.

GRAFIJA

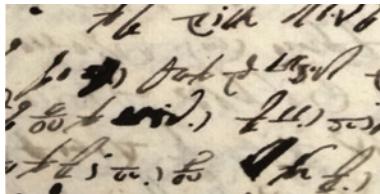
Prije no što se osvrnemo na grafiju i jezik, dat ćemo opće kodikološke podatke o tekstu. Propovijed *Govorenije na mladoj misi*, kao što smo već rekli, čuva se sanktpeterburškoj Ruskoj nacionalnoj biblioteci, Fond Berčić 67, rukopis br. 38. To je sveščić manjeg formata ispisan kurzivnom glagoljicom na 8 stranica, od kojih je svaka ispisana na *recto* i *verso* strani. Na 1r stranici naslov *Govorenije na mladoj misi* ispisano kombinacijom kurzivnih i ustavnih grafema:

Tekst se, osim prve i posljednje stranice, pruža preko cijelih stranica, a riječi se na kraju retka rastavljaju bez pravila i nastavljaju u sljedećem retku. Prvi redak na svakoj stranici priljubljen je uz gornji rub stranice, dok se na dnu stranice ostavlja otprilike jedan prazan redak te se prelazi na novu stranicu. Posljednja stranica ispisana je do polovice.

Tekst je dobro čitljiv, nema većih oštećenja ili zamrljanja, no u nekoliko se slučajeva javljaju šaranja uzorkovana ili prevelikom količinom tinte u peru ili prejakim pritiskanjem pera uz papir, što dovodi do težeg čitanja pojedinih grafema npr.:

Opći dojam, tj. onaj koji se stječe čak i površnim pogledom na sam tekst, donosi opažanje o brzini pisanja, naime sam rukopis karakterizira vrlo jasna izmjena tamnijih i svjetlijih poteza perom, s tim da su svjetliji dijelovi ponegdje gotovo prozirni. Time se stječe dojam da je pisar pisao vrlo brzo, bez vođenja računa o estetskog dimenziji pisanja, tj. o urednosti. Ovo možemo potkrijepiti i čestom pojavom „zamrljanih“ riječi, tj. dijelova riječ koje su ispisanе odmah po umakanju pera u tintu, višak tinte uzrokovao je razlivanje i time težu čitljivost ispisanog grafema ili riječi. Također, nema uočenih umjetničkih zahvata na primjerice majuskulnim slovima koja označavaju početak nove rečenice, kao ni u samom naslovu. Ovdje ćemo istaknuti, iako možda ne pripada grafijskim obilježjima, i nedostatak formalnog završetka propovjedi, tj. riječ „amen“, što je, uz ostale gore navedene osnovna zapažanja o rukopisu, jedan od dokaza da ova propovijed nije pisana za glasno čitanje, već za osobnu upotrebu samog pisara. Vidljiv je i utjecaj latiničnog pisma u pisanju grafema *i* i *o*, *i* se piše uspravno s točkom, a *o* je pravo latinično, a opažen je i jedan primjer pisanja latiničnog *n* umjesto glagoljskog (5v 23).

Za 18. stoljeće, vrijeme kada je pisana ova propovijed, više autora navodi da je glagoljsko pismo u nekom smislu nazadovalo¹ te da se sustav višestruko urušavao pod raznim utjecajima,² stoga se i sama grafijska istraživanja mogu provoditi pod pretpostavkom izrazite individualiziranosti pisma, tj. rukopisa svakog pojedinog pisara. U analizi grafije propovjedi na mladoj misi koncentrirat ćemo se na dvije grafijske razine: grafetičku i grafematičku. Prva se odnosi na vizualnu organizaciju teksta, a druga na odnos grafem – fonem.

Uočena grafetička obilježja kojima ćemo posvetiti pažnju su pisanje *in continuo*, velika slova i interpunkcija te pisanje kratice. Nasljednice srednjovjekovnog

¹ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio*, Zagreb, 1970., 17.

² Mateo ŽAGAR, *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 (X. i XI. st)*, Zagreb, 2013., 362.

pisanja *in continuo*, tj. združnice, bit će u ovom tekstu zastupljene u većoj mjeri. Tako će se javljati kombinacije proklitika + naglašena riječ (*iprimamo*, *ponima* (1r 3, 1r 6), *odgriha*, *dagrišnika* (2r 3, 2r 1)), dvije proklitike + naglašena riječ (*inanebu* 2r 14), naglašena riječ + enklitika (*zatoim*, *koiisu* (1r 7, 1r 15), *kolikosmo* (1v 17), *koiuim* (2r 24)) te višestruke kombinacije (*azarazumitiu*, *iustanuse* (2r 17, 2r 20), *učinilaseije* (2v 8), *alimuse* (7r 24)), ali i, kao što smo već naveli, kombinacije dvije ili više naglašenih riječi koje bi, prema procjeni pisara, trebale tvoriti jednu naglasnu cjelinu (*vistesvi* (5v 15), *akakobiste* (8r 19)).

Velika slova i interpunkcija u obliku točke ovom su rukopisu u uskoj svezi, naime nakon svake točke, koja označava kraj rečenice, dolazi veliko slovo. Točke prethode velikim slovima i također označavaju početak nove rečenice, i to dosljednije nego velika slova – na kraju svake, tj. na početku svake nove rečenice nalazi se točka smještena po sredini retka. U nekim se primjerima vidi da je pisar zaista marno točke upisivao, i to ne samo prislanjanjem pera na papir, nego i podebljavanjem točke kružim potezom (npr. 3v 16, 19, 24 itd.).

Posljednja grafetička osobina kojoj ćemo posvetiti nešto pozornosti jest tvorba kratice. Žagar u pravnim tekstovima pisanima kurzivnom glagoljicom poput *Počiteljske*, *Brinjske* i *Sokolske listine* dolazi od zaključka da je „sasvim očigledno, a u funkcionalnom smislu i očekivano, da se u kurzivnim, i uopće od ustava udaljenijim tekstovima zapravo izbjegavaju kraćenja: korpus riječi različit je od liturgijskih tekstova (...), i njihovo bi kraćenje moglo značiti zapreke u čitanju“.³ Ovu tvrdnju djelomično možemo primijeniti i na tekst propovijedi na mladoj misi: kraćenja riječi nalazimo tek u 10 primjera, i to kontrakcije u riječima *Go(spodin)n* (2v 24), *s(ve)ti* (5r 12) i *s(ve)te* (7v 16) te stezanja kod *s(veti)* (2r 5 i 4v 7), *d(ivice) m(arije)* (3v 1) te *s(vetih)* (6v 9 i 6v 13). Da je upotreba kraćenja u ovom tekstu svakako odraz tradicije, a ne funkcionalnosti, vidi se i po tome što se pridjev *sveti* u osam primjera (4r 11, 14, 20, 4v 18, 6v 14, 17, 7r 4, 7v 14) piše u punom obliku, dok je pokraćenih oblika šest.

Grafematički elementi ovoga teksta kojima ćemo posvetiti posebnu pozornost jesu bilježenje fonema *j*, glasovnih skupina *je*, *ja* i *ju* te fonema *đ*.

Tako će se fonem *j* označavati na dva načina: kombinacijom grafema *i* i *đ*erv (npr. *slišajte*, 2r 17, *naij poslednoij*, 3r 4, *svakoij*, 5r 18, *velikoij*, 7r 10), ali se u jednom primjeru javlja i samostalan grafem *đ*erv za označavanje fonema *j* (*negovoij*, 1r 9). Ipak, u velikom broju primjera taj se fonem uopće neće označavati, i to onda kada se nađe između glasova *i* i *u*, kao što je to u sljedećim primjerima: *božiu* (1r 15), *koiu* (1v 22),

³ Mateo ŽAGAR, Ustanovljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, u: *Vidjeti Ohrid*, Zbornik radova, ur. Marko Samardžija, Zagreb, 2008., 141 – 169.

Glasovna skupina *je* u tekstu propovijedi označava se na četiri načina, a svaki od njih ima i iznimaka. Tako će se skupina *je* u sredini ili na kraju riječi pisati kombinacijom grafema *i* i đerv, npr. *svoije* (1v 2), *prikazuije* (3v 11), *štuijemo* (4v 22), *štuiješ* (6v 2), *tvoije* (2r 7) itd. U združenicama koje se sastoje od riječi i glagola *biti* također će se dodavati grafem *i*, pa one glase *učinilaseije* (2v 8), *bogije* (4r 7), *kakoije* (6v 18), *zaštoije* (8v 9) itd., ali su u nekoliko primjera prisutne iznimke (samo đerv, bez grafema *i*): *ovoje* (2r 22), *kakoje* (5r 6), *komuje* (6r 18). Ujedno, kombinacijom grafema *i* i đerv označava se „regularna“ skupina glasova *ije*, npr. *grije* (2r 7), *Marije* (3r 9), *ne piješ* (7v 1), *nije* (8r 15). Kada dolazi na početku riječi, glasovna skupina *je* označava se đervom npr. *jesu* (1r 7), *jedan* (3v 18), *jerusolima* (6r 5), *jedan* (6v 4), *jeretik* (6v 16).

Glasovna skupina *ja* nešto se pravilnije označava od glasovne skupine *je* pa se u najvećem broju primjera označava grafemom *jat* kojemu je pridružen grafem *i*, npr. *kojia* (1v 18), *božija* (2v 17), *boijahu* (4r 17), *zataija* (5v 3), *otaijastvo* (7v 5), jedino se kod osobne zamjenice *ja* koristi grafem *jat* kojemu se dodaje dodatno *a*, tako imamo *jaa* u dva primjera (5r 3, 7r 19). Ipak, ovo nije čvrsto pravilo jer se u dva slučaja navedena zamjenica označava samo grafemom *jat* (2v 11 i 7r 3). Kombinacijom *i* + grafem *jat* piše se i skupina *ija*: *bijahu* (1v 1), *ne bijaše* (2r 14), *čudnovatija* (2v 18), *dijavli* (4r 7), *nazijanin* (4v 17).

FONOLOGIJA

Poznato je da je Ivan Berčić revno sakupljao tekstove ponajviše na zadarskim otocima (Dugi otok, Ugljan, Premuda, Olib, Rava, Pašman), no obišao je i neka mjesta u zadarskom zaleđu (Kožino, Pakoštane, Poljice), neke otoke u kvarnerskom zaljevu (Cres, Rab, Krk) i šibenskom akvatoriju (Prvić), a po jedan tekst iz njegove zbirke potječe iz Splita te s Korčule. Ovo znamo jer je Berčić jednako tako revno i zapisivao gdje je pojedini tekst našao, barem što se tiče fragmenata. Moguće je stoga pretpostaviti da je ovaj tekst našao na nekom navedenih područja u kojima se tada govorilo štokavskom ikavicom (Lisac spominje područja zapadno od rijeke Cetine⁴) dakle u obzir dolaze sela iz zadarskog zaleđa ili Split, ali i sva druga mjesta koja je Berčić mogao posjetiti, ali to nije nigdje dokumentirao.

⁴ Josip LISAC, Hrvatska narječja u 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika*, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće, ur. Ante Bičenić, Radoslav Katičić i Josip Lisac, Zagreb, 2013., 77 – 93.

Na fonološkoj ćemo razini dakle obraditi i oprimjeriti sljedeće elemente: refleks *jata*, refleks skupina *st'* i *sk'*, refleks praslavenskog *d'*, promjenu *m* u *n*, promjenu dočetnog *l* u *o* te gubljenje fonema *h*.

Kao što smo već spomenuli, refleks *jata* redovito je *i*, i to u korijenskim morfemima (*zapovidi*, 1r 9, *svitu*, 1v 1, *grisi*, 2r 7, *čovik*, 2r 18, *riči*, 3r 7, *vrime*, 4v 14, *dilom*, 7v 20, *smišate*, 5v 21, *potribam* 8r 17, *zinicu*, 8v 11 itd.) te u prefiksu *pre-* (*prisvete*, 3r 3, *priveliko*, 3r 17). Jedino odstupanje nalazimo u primjeru *večeri* (3r 5).

Skupine *stj'* i *skj'* realiziraju se kao *št* (*posvetilišta*, 1v 17, *ništa*, 1v 18, *odpušta*, 2r 8, *skupštini*, 5r 18), ali *šč* u slučaju *kršćani* (6r 1, 7v 25, 8r 9), a praslavensko *d'* kao *đ* u svim primjerima, s tim da podsjećamo na grafijsku posebitost označavanja fonema *đ* grafemom *šta* (npr. *evančelu*, 2r 5, *među*, 2r 10, *doće*, 2r 18, *ančelom*, 3v 2, *arkančelom*, 3v 2, *uvričuju*, 5r 9, *naće*, 5r 14, *ićaše*, 6r 4, *nahoćaše*, 6v 15 itd.). Obje su pojave obilježja štokavskog narječja.

Štokavski je utjecaj vidljiv i pri promjeni dočetnog *l* u *o*, npr. *uzoholio* (1v 12), *rekao* (2r 6, 7v 14), *dao* (2v 20), *zapovidio* (3v 16), *došao* (4r 3), (6r 13), ali se nalaze i primjeri, doduše u manjem broju, redukcije dočetnog *o*: *dilova* (3r 18) *diga* (4r 22), *pričesti* (7r 13), *reka* (8v 9).

Posljednja glasovna osobitost ove propovijedi na koju ćemo se osvrnuti jest gubljenje fonema /x/, što je svakako štokavska osobina,⁵ koji pak može biti i zamijenjen drugim suglasnicima poput *v*, *j*, *k*.⁶ Može se vrlo lako zamijetiti da u ovom tekstu supstoje oblici koji čuvaju fonem /x/, poput *duhovni* (1r 11 i još nekoliko primjera), *bijahu* (1v 1), *činahu* (1v 3), *klanahu* (1v 5), *drhtavcu* (2r 6), *hotio* (2r 1), *rukah* (3r 8), *bihi* (3v 2), *hoće* (4v 16), ali će biti zabilježeni i primjeri u kojima je /x/ izgubljeno npr. *odraneni* (1r 6), *ranu* (1r 11), *oće* (1v 13, 4v 21), *nama* (2v 11), *doodi* (7r 14), *oti se* (7r 23), *ni* (8r 12), *ranili* (8r 21). Također, u oblicima *nekti* (4v 11, 5v 4), *nektiše* (7r 5) ostvarena je gore spomenuta mogućnost pretvorbe fonema /x/ u drugi fonem, u ovom slučaju /k/. Međutim, kod oblika posvojne zamjenice *njihov*, *-a*, *-o* u svim je slučajevima /x/ izgubljeno: *niovim* (1v 7), *niovoi* (1v 22), *niova* (1v 24), *niovi* (3r 8), *niovom* (3r 12), *niove* (3r 16), *niov* (7r 8), *niovu* (8r 6), što je iznenađujuća dosljednost s obzirom na gore navedene primjere.

U skladu s navedenim zapažanjima o glasovnim osobitostima ovo teksta, vidi se da prevladavaju osobine štokavskog narječja, i to ikavskog izgovora. No, postoje, ponekad i supstoje, i oblici koji su svojstveni čakavskom narječju, što

⁵ Josip LISAC, *Hrvatska dijalektologija 1. – Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govor torlačkog narječja*, Zagreb, 2003., 17.

⁶ Loretana FARKAŠ BERKALO, *Štokavski hrvatski književni jezik u 18. stoljeću*, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, ur. Ante Bičenić, Radoslav Katičić i Josip Lisac, Zagreb, 2013., 178.

svakako otežava konačni zaključak o mogućem mjestu nastanka ovog teksta. Ipak, mogu se eliminirati otoci kao moguća mjesta nastanka, što dakle upućuje na kopneni dio hrvatskog teritorija, a budući da je Berčić najviše vremena provodio i najviše tekstova skupio na području današnje Zadarske nadbiskupije, možemo ustvrditi da je ovaj tekst porijeklom negdje s toga područja.

MORFOLOGIJA

Oblici imenica, zamjenica, pridjeva, glagola i priloga čine jezične elemente u kojima se također pronalaze starije i novije jezične osobine. Budući da se ovdje radi o tekstu propovijedi, dakle neliturgijskom tekstu, te s obzirom na vrijeme nastanka, očekujemo inovacije u deklinacijama i sklonidbi.

Kod oblika imenica svakako je zamjetan upliv novijih jezičnih osobina, naspram ostataka starijih deklinacijskih sustava.⁷ To će biti zamjetno u svim padežima i u svim rodovima, a tek će u nekoliko primjera biti zabilježeni stariji nastavci: u genitivu nastavak je -a (*griha*, 2r 4, *poglavica*, 4r 2), koji je noviji (stariji bi bio nulti ili -ov), a slična je situacija kod posvjedočenih nastavaka za dativ množine muškog roda koji je -ima (*bogovima* 1v 6, *misnicima*, 1v 14), ali se javlja i stariji -om/-on: *misnikom* (4r 5), ili u lokativu množine ženskog roda stariji -ah (*rukah*, 3r 12). I oblici pridjeva svjedoče o inovacijama: u skladu s pripadajućom imenicom bit će tvoreni od „novijih“ nastavaka npr. *imbenim bogovima* (dativ množine muškog roda). Indikativan je i nastavak za genitiv jednine muškog roda koji je redovito -oga (*pravoga boga*, 1v 4-5, *staroga zakona*, 2r 3, *jednoga ančela*, 4v 4), naspram starijem -ago ili -ego, koji nije zabilježen. Kod zamjenica je potrebno istaknuti u mlađi oblik osobne zamjenice koji glasi *ja*, naspram starijeg *az* ili *jaz*. U prilog tvrdnji da je ovo tekst pisan na području štokavskih govora svakako idu i primjeri štokavske upitne zamjenice što (1v 13, 4v 8, 7r 19).

Budući da se radi o propovijedi koja uz neizbježne poučne sadrži i narativne dijelove (prilike i zgode iz života svetaca i uglednika), glagolska vremena u najvećem broju primjera izražavaju sadašnjost te prošlost, ali se javljaju zapovijedi. Stoga će vrlo česta biti vremena poput imperfekta i aorista (*prikaza*, *obradi*, *učinu*, *pojde*, *pade*, *imadoše*, *imadijahu*, činahu, *neštovahu*, *klanahu*, *prikazivahu*), i to kada je riječ o prepričavanju prošlih događaja, najčešće primjera o poštovanju svećenika. Prošla se radnja još izražava i perfektom (*sam rekao*, *izgubila je*, *učinila se je*, *dao je*, *je dilova*, *se karaiu*), a sadašnja prezentom (*mogu*, *klanaš*, *govori*, *jest*, *imamo*, *jesu*, *imadu*, *neimadu*, *primaiu*). Buduća radnja najčešće se izražava

⁷ Sofija GADŽIJEVA i sur., *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Zagreb, 2014., 101.

konstrukcijom prezent glagola *imati* + infinitiv, npr. *ima lubiti, imamo štovati, imaiju štovati, imaiu lubiti, imaiu živiti*), starim oblikom futura I. složenog, no uz njega javljaju se i oblici naglašeni ili nenaglašeni oblik glagola *htjeti* + infinitiv (*istumačiti* ću, *hoće umriti, umriti će, ćemo štovati*). Glagolski pridjevi i prilozi nisu česti, prvi sudjeluju u tvorbi predikata (*rekao, dao, poklonio, dali*), dok su glagolski prilozi posvjedočeni tek u nekoliko primjera: *neostavlauići, govoreći, štuiuići, budući, živući, znadući*, i to svi glagolski prilozi sadašnji.

Vrlo je česta upotreba zapovjednog načina imperativa, i to naravno u skladu s funkcijom teksta. Budući da se radi o izravnim obraćanjima publici, prisutni su oblici za drugo lice množine (*slušajte, ustanite, pomislite, procinite, štuijte, poznajte*), ali, iznenađujuće, i za drugo lice jednine (*nemoi, spomeni se, pazi*), i to ova posljednja dva primjera u kombinaciji s vokativom (*kršćanine, grišniče*), što svakako ostavlja izniman dojam na slušatelja (ili čitatelja).

ZAKLJUČAK

Rukopis *Govorenije na mladoj misi* iz Berčićeve zbirke tekst je pisan kurzivnom glagoljicom u 18. stoljeću, a sadrži propovijed o poštovanju koje vjernici moraju iskazivati svećeniku i župniku, a koja se izgovarala na prvoj misi po ređenju mladog svećenika. U izlaganju smo iznijeli neke elemente grafije i jezika teksta. Cilj ovog istraživanja bio nam je prvenstveno dati opis pisma i jezika i zatim ponajprije preko jezičnih značajki pokušati odrediti i mjesto nastanka rukopisa jer ne postoje podatci gdje ga je Berčić pronašao. Iako u tome naumu nismo u potpunosti uspjeli, svakako je jasno da je tekst pisan na području štokavskog ikavskog narječja, a daljnja je pretpostavka da se najvjerojatnije radi o zadarskom zaleđu, jer je sam Berčić najviše tekstova skupio upravo na zadarskim otocima i u zadarskoj okolici. Inovacije u sklonidbama imenica, zamjenica i pridjeva svjedoče o moderniziranju jezika i kretanju prema oblicima koji su najbližnji današnjem standardu, a glagolski oblici o primjerenosti narativnom tijeku samog teksta. Sve ovo ukazuje na to da ovaj rukopis, kao i drugi rukopisi iz vrijedne Berčićeve zbirke, sadrži dragocjene podatke o glagoljskom pismu i hrvatskom jeziku u 18. stoljeću, a otvara put novim usporednim istraživanjima drugih propovijedi iz Berčićeve zbirke glagoljskih i inih rukopisa.

PRILOG 1. Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica, *Govorenije na mladoj misi* / Первая проповедь молодого священника), sign. 38., 1. str.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Sankt Peterburg, Ruska nacionalna knjižnica

Govorenije na mladoij misi / Первая проповедь молодого священника), sign. 38.

LITERATURA:

FARKAŠ BERKALO, Loretana, Štokavski hrvatski književni jezik u 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, ur. Ante Bičenić, Radoslav Katičić i Josip Lisac, Zagreb, 2013.

GADŽIJEVA, Sofija i sur., *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Zagreb, 2014.

LISAC, Josip, *Hrvatska dijalektologija 1. – Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govor torlačkog narječja*, Zagreb, 2003., 17.

LISAC, Josip, Hrvatska narječja u 17. i 18. stoljeću, u: *Povijest hrvatskoga jezika, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, ur. Ante Bičenić, Radoslav Katičić i Josip Lisac, Zagreb, 2013., 77 – 93.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio*, Zagreb, 1970.

ŽAGAR, Mateo, Ustanovljivanje kurzivne glagoljice u XIV. stoljeću, u: *Vidjeti Ohrid*, Zbornik radova, ur. Marko Samardžija, Zagreb, 2008., 141 – 169.

ŽAGAR, Mateo, *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 (X. i XI. st)*, Zagreb, 2013.

Sandra HADŽIHALILOVIĆ, Ivana PETEŠIĆ ŠUŠAK

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE SERMON *GOVORENJE NA MLADOI MISI* FROM THE COLLECTION OF GLAGOLITIC TEXTS BY IVAN BERČIĆ

SUMMARY

Sermon *Govorenije na mladoij misi* [*Sermon on the Young Mass*] is one of the manuscript texts that belongs to the Berčić's fund of Glagolitic texts (fund 67), which is kept in the National Library of Russia (Saint Petersburg). This collection is the largest collection of Glagolitic texts outside of Croatia; it has over 80 units, of which the most numerous are sermons according to genre criteria. One of them is the sermon *Govorenije na mladoij misi* [*Sermon on the Young Mass*] (Berčić's fund 67, MS 38), listed in the catalogue of the Collection under the name *Prva propovijed mladog svećenika* (*Pervaa preach young man suášchennika*) [*First sermon of a young priest*] and written in cursive Glagolitic script in the 18th century. Although the time of creation of this text is determined, the author remains unknown, which makes it difficult to identify its origin. Therefore, this paper tries to find out as precisely as possible where this sermon was written by analysing the graphics and especially the language of the text. Hence, the goal of this research was primarily to provide a description of the script and language and then, primarily through language features, to try to determine origin of the manuscript, as there is no information about where Berčić found it. The results of the linguistic analysis indicate that the text was written in the area of the Štokavian Ikavian dialect, and a further assumption is that it is most likely from the hinterland of Zadar. In addition, noticeable innovations in the declensions of nouns, pronouns and adjectives testify to modernization of the language and the movement towards forms that are most similar to today's standard. At the same time, this research complements the knowledge gained in previous research about the Croatian language in the 18th century, and about the Croatian Glagolitic script in which many texts were written from the 14th to the late 19th century, many of which have not been processed scientifically or professionally.

Keywords: Ivan Berčić, Berčić Collection, sermon, typography, linguistic analysis.

SVETLANA OLEGOVNA VIALOVA (1929. – 2015.) ČUVARICA I ISTRAŽIVAČICA BERČIĆEVE ZBIRKE IZ NACIONALNE KNJIŽNICE U SANKT PETERBURGU¹

Andrej N. SOBOLEV

Vjačeslav V. KOZAK

Institut lingvističkih istraživanja Ruske akademije znanosti

Državno sveučilište u Sankt Peterburgu

Rusija

U radu se predstavlja znanstveni put Svetlane Olegovne Vialove (1929. – 2015.), prikazan u njezinim publikacijama od 1961. godine. Iako povjesničarka po struci, koja je posvetila svoje prve znanstvene radove povijesti Slovačke i rusko-slovačkim kulturnim vezama, S. O. Vialova s vremenom je postala najpoznatiji ruski znanstvenik specijaliziran za hrvatsku glagoljsku pismenost. Njezine radove odlikuje žanrovska i tematska raznolikost, profesionalna filološka temeljitost i širok kulturno-povijesni vidokrug. U radu ćemo posebnu pažnju posvetiti istraživanjima spomenika glagoljske pismenosti koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, osobito zbirci Ivana Berčića, čija je čuvarica Svetlana Olegovna bila desetljećima. Njezin rad, posvećen opisu spomenika hrvatske glagoljske pismenosti, predstavlja temelj suvremenim i budućim filološkim i lingvističkim istraživanjima, osobito digitalnima.

Ključne riječi: Svetlana Olegovna Vialova, Berčićeva zbirka, Ruska nacionalna knjižnica, Sankt Peterburg.

ŽIVOTNI I ZNANSTVENI PUT

Svetlana Olegovna Vialova, ruska povjesničarka, slavistica i paleografkinja, rodila se 11. listopada 1929. u Lenjingradu (Sankt Peterburgu), a preminula je 29. srpnja 2015. u istome gradu.² Plemičko podrijetlo nije omelo znanstvenu karijeru njezina oca u Sovjetskoj Rusiji. Istaknuti geolog i mineralog, Oleg Stepanovič Vialov bio je članom Ukrajinske akademije znanosti i profesorom Sveučilišta u Lavovu. Tijekom II. svjetskog rata Svetlana je pohađala srednju školu u Taškentu i Kokandu u Uzbekistanu, nakon čega je 1945. upisala indo-tibetsku filologiju na orijentalističkom fakultetu Lenjingradskog sveučilišta. Godine 1949. prešla

¹ Ovaj je rad financirao Ruski fond fundamentalnih istraživanja (РФФИ) (projekt «Издание памятников глаголической письменности из коллекции Берчича, хранящихся в Российской национальной библиотеке, и изучение их языка компьютерными методами», № 18-012-00060 А).

² ZUBKOVA, Nina Antonovna, Vialova Svetlana Olegovna, u: Zaposlenici Nacionalne biblioteke Rusije – radnici znanosti i kulture, Biografski rječnik, t. 1–4, digitalno izdanje, http://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=1548, pristupljeno 24. 6. 2020.

je na fakultet povijesnih znanosti gdje se između ostaloga bavila latinskom paleografijom u seminaru A. D. Ljublinskaje, slavne ruske arhivistkinje, paleografkinje i medievistice. Diplomirala je 1952. godine i zaposlila se u odsjeku sistematizacije Biblioteke akademije nauka gdje je do 1955. vodila katalog opće povijesti; sljedećih sedam godina surađivala je s Odsjekom rukopisa i rijetkih knjiga Državne publičnaje biblioteke gdje se bavila opisom zapadnoeuropskog fonda rukopisa 5. – 13. stoljeća. U dva navrata, 1962. – 1963. i 1995. – 1996., držala je predavanja iz povijesti južnih i zapadnih Slavena na katedri Novog i Najnovijeg doba fakulteta povijesnih znanosti Lenjingradskog sveučilišta. Kao znanstveni suradnik bila je 1967. – 1973. godine zaposlena u metodološkom odsjeku Muzeja povijesti religije i ateizma, gdje se bavila katolicizmom i unijatstvom. Obranila je dvije disertacije iz povijesnih znanosti, 1970. godine kandidatsku na temu „Socijalno-ekonomski odnosi i društveno-politički pokret u Slovačkoj u zadnjoj trećini 19. stoljeća“ i 2005. doktorat „Hrvatska glagoljska pismena kultura: izvoroznanstveno istraživanje iz perspektive povijesti kulture (na rukopisima Ruske nacionalne biblioteke)“.³ Od 12. prosinca 1973. godine zaposlila se stalno u Odsjeku rukopisa i rijetkih knjiga Ruske nacionalne biblioteke prvo kao bibliotekar, a zatim kao znanstveni suradnik. Bila je članicom Upravnog vijeća Društva prijatelja Hrvatske u Sankt Peterburgu i Društva prijatelja glagoljice u Zagrebu.

ZNANSTVENA DJELATNOST

Stožerom je znanstvenih interesa Svetlane Olegovne bila hrvatska i staroslavenska glagoljica u kontekstu srednjovjekovne pismene kulture, objavila je i istražila niz hrvatskih i bosanskih rukopisa, ali prije svega je opisala glagoljske spomenike Berčićeve zbirke, kao i zbirke Društva ljubitelja drevnih spomenika u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Proučila je fragmente liturgijskih spomenika (misala i brevijara) značajnih za prijevod Biblije u Slavena i za rekonstrukciju hrvatske glagoljske Biblije, definirala je sadržaj rituala i zbornika neliturgijskih tekstova, kao i rijetkih pravnih spomenika. Osim toga se bavila opisom rukopisne građe 18. – 21. stoljeća iz povijesti Slovenije i Bosne, također brojnih rukopisnih fondova RNB. Sudjelovala je na značajnom „Svodnom katalogu srednjovjekovnih latiničkih rukopisa koji se čuvaju u SSSR-u“ (1983.), u izdanjima *Anotiranog kazala rukopisnih fondova. Fondovi ruskih djelatnika, Slavistika u Rusiji prije*

³ VIALOVA, Svetlana Olegovna, Hrvatska glagoljica, izvorna studija u povijesnom i kulturnom aspektu: Prema rukopisima Ruske nacionalne knjižnice, Disertacija u obliku znanstvenog izvješća za zvanje doktora povijesnih znanosti, Sankt Peterburg, 2003.

revolucije (1979.), u *Svodnom katalogu slavensko-ruskih rukopisnih knjiga 14. st. koji se čuvaju u Rusiji, zemljama Saveza neovisnih država i Baltika* (2002. – 2004.), u *Pravoslavnoj enciklopediji*. Objavljivala je u vodećim časopisima Rusije i Istočne Europe. Autorica je više od stotinu znanstvenih radova.⁴

PREGLED ZNANSTVENIH RADOVA

Prvi znanstveni rad objavila je 1961. godine, a bio je to koautorski „Katalog rukopisne građe o Otadžbinskome ratu 1812. godine“, dok se od 1963. do 1974. intenzivnije bavila poviješću Slovačke, slovačkim slavenofilstvom i rusko-slovačkim kulturnim vezama. U tom periodu, uglavnom u vezi s izradom kandidatske disertacije, nastali su radovi o izvorima za socijalnu povijest Slovačke, o prvim slovačkim studentima na Peterburškom sveučilištu, o religijskim organizacijama i društveno-političkom pokretu u Slovačkoj krajem 19. st. te o sudskom procesu nad slavenofilom Svetozárem Hurban-Vajanským. Godine 1979. objavljen je biobibliografski rječnik *Slavistika u Rusiji prije revolucije* za koji je obradila natuknice posvećene nekolicini ruskih slavista, uglavnom slavenofila – Petrov Aleksej Leonidovič, Sirotinin Aleksej Nikolaevič, Hojnacki Andrej Fjodorovič i Čižov Fjodor Vasiljevič. Cijelog se života bavi širim bibliografskim i biografskim radom koji će uroditi plodovima u *Pravoslavnoj enciklopediji* već 2000-ih godina.

Tek se 1980. godine pojavljuju prvi članci o hrvatskim glagoljskim spomenicima, na ukrajinskom i ruskom jeziku, „Kolekcija Ivana Berčića u Državnoj publicnoj biblioteci Saltikov-Ščedrin“ (*Problemi slovjanoznavstva*, Lavov) i „Nepoznati glagoljski i ćirilski spomenici iz zbirke Ivana Berčića u Odsjeku rukopisa i rijetkih knjiga Državne publicne biblioteke“ (*Sovjetskoe slavjanovedenije*, Moskva). Oba članka privlače pažnju hrvatske i ruske znanstvene javnosti te su odmah prikazani i visoko vrednovani, primjerice od Mirjane Šokote iste 1980. godine u napisu „Nepoznati dio rukopisne zbirke Ivana Berčića“ u zagrebačkom *Slovu* (Sv. 30. S. 138 – 140). Već 1982., samo dvije godine kasnije, objavljen je u Lenjingradu prvi dio kataloga *Rukopisi Berčićeve zbirke*. Tako je počeo dvodecenijski rad čija je kruna temeljito izdanje završeno tek 2000. godine: Vialova, Svetlana O. *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. T. 1. Opis*

⁴ VIALOVA, Svetlana Genadievna, LEVŠINA, Žana Leonidovna, Vialova, Svetlana Olegovna, u spomen na znanstvenika, u: *Zbirke rukopisnih knjiga u suvremenom svijetu: pohranjivanje i proučavanje*, Zbornik članaka o rezultatima međunarodnog znanstvenog skupa Dvanaesta zagrebačka čitanja (5. – 6. listopada 2017.), prir. Žana Leonidovna Levšina, Aleksej Ivanovič Aleksejev, ur. Žana Leonidovna Levšina i Ekaterina A. Perova, Sankt Peterburg, 2018., 425 – 447.

fragmenata, T. 2. *Faksimile* (Zagreb: Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti, Ruska nacionalna biblioteka, Staroslavenski institut, 2000.). Opisi i faksimili dočekani su entuzijastično u svjetskoj slavistici desetinom prikaza od Beča (J. Reinhardt) do Sofije (M. Dimitrova, E. Daradanova), od Zagreba (A. Nazor) do Moskve (A. A. Turilov). U međuvremenu su se pojavljivali kraći radovi, koji su već nagovještavali buduće veliko ostvarenje. U pojedinim daljnjim člancima obrađuju se abecedari, brevijari, glagoljske verzije apokrifa o apostolu Andriji i o Abrahamu,⁵ glagoljske oporuke iz 15. st., dok su biografsko-bibliografski članci o Ivanu Berčiću, Ivanu Milčetiću, Jozefu Vajsu, Josipu Vrani i Mateju Karamanu, kao i članak o staroslavenskom Asemanijevu evanđelju ušli u *Pravoslavnu enciklopediju*.

Već 1983. godine pažnju Vialove privlače i rukopisi pisani bosančicom. Osim rada na opisu latinskih rukopisa 5. – 12. st., u interesnom krugu Svetlane Olegovne našli su se i Crna Gora (neobjavljena pisma P. A. Rovinjskog), i Manastir Sv. Katarine na Sinajskom poluotoku (Sinajski album N. P. Kondakova) i peripetije nabavljanja hrvatskih, grčkih, arapskih, sirijskih i drugih rukopisa za Rusku nacionalnu biblioteku.

Drugo vrhunsko ostvarenje Svetlane Vialove nesumnjivo je izdanje *Glagoljski zbornik XV. st. Ruska nacionalna biblioteka: Zbirka Ivana Berčića*, f. 67, *Berčić br. 5.* (Zadar, 2016., niz Monumenta glagolitica Archidioecesis Iadertinae; vol. XX/2) u suradnji s don Pavlom Kerom. I ono je praćeno radovima manjeg obima kao već posthumno, 2018. godine objavljeni članak o krugu hrvatskog srednjovjekovnog štiva koji se rekonstruira iz glagoljskih zbornika 15. stoljeća.

TEMELJI ZNANSTVENOG RADA

Istraživanja hrvatskih glagoljskih rukopisa 13. – 18. st. Svetlana Vialova provodila je na građi pohranjenoj u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Sankt Peterburgu, a prije svega na zbirci Ivana Berčića i na zbirci Društva ljubitelja drevnih spomenika koje su obje pohranjene u odsjeku rukopisa.⁶ To su glagoljski kodeksi i fragmenti, pisani hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom i hrvatskim jezikom, uglavnom glagoljicom, knjižnim uncijalom i kurzivom. Kolekcija RNB dio je zlatnog fonda izvora za povijest hrvatske srednjovjekovne pismene kulture koji je desetljećima ostao bez opisa i izdanja, te nepristupačan širokim znanstvenim

⁵ VIALOVA, Svetlana Olegovna, Glagoljska verzija jednog od apokrifa o Abrahamu – ‘Smrt Abraama’, *Pomoćne povijesne discipline*, 29, Sankt Peterburg, 2005., 374 – 384.

⁶ Svetlana Olegovna VIALOVA, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*, t. 1. Opis fragmenata, t. 2. Faksimili, Zagreb, 2000.

krugovima. Zaslugom Vialove taj je fond istražen i uveden u znanstveni promet čime su obogaćena znanja o povijesti pisma i srednjovjekovne kulture Hrvata i svih Slavena. Dugi niz desetljeća ruski znanstvenici nisu obraćali veću pažnju na hrvatske glagoljske spomenike jer su se koncentrirali uglavnom na pitanja podrijetla slavenske pismene kulture, na povijest prijevoda Biblije u Slavena, na glagoljske zapise u ćirilskim knjigama i na crkvenom inventaru, na natpise na crkvenim zidovima, a općenito – na okruglu glagoljicu.

U svjetskim knjižnicama sačuvan je vrlo mali broj glagoljskih spomenika i fragmenata, za razliku od ćirilskih. Iako su većinom pohranjeni u Hrvatskoj (u HAZU, na Krku, u Zadru i drugdje), zapadnoeuropskim zemljama i SAD-u, ipak se i Rusija ističe bogatstvom i kvalitetom kolekcije koju čuva RNB. Čast da ta zbirka dobije pun znanstveni opis pripala je Svetlani Olegovni koja se latila nimalo lakog posla pročitati i proučiti te, u svakom pogledu komplicirane spomenike od čega su se zazirali njezini prethodnici. Prije njezinih radova nije postojalo potpuno znanje o količini i sadržaju rukopisa, a posebice fragmenata, koji su osim opisa prvi put dobili i faksimilno izdanje. Među tekstovima su neki vrlo rijetki i značajni za općeslavistička istraživanja.

Vialova je pročitala glagoljske tekstove, definirala njihov sadržaj, sistematizirala ih, datirala, lokalizirala u prostoru, odredila mjesto svakog teksta pojedinačno u krugu liturgijskog i meliturgijskog srednjovjekovnog štiva, stavila Berčićeve tekstove u mozaik hrvatske glagoljske književnosti, proučila tekstološki suodnos glagoljske i ćirilске tradicije. Svakako je sve ovo u cjelini doprinos općoj povijesti slavenskog pisma i ćirilometodske tradicije u Slavena.

Među proučenima spomenicima najveći je broj fragmenata liturgijskog sadržaja, naime glagoljskih misala i brevijara 13. – 16. st., ističu se pet punih zbornika 15. i 16. st. i fragmenti zbornika koji nisu sačuvani u cijelosti, zatim pravni tekstovi 15. – 18. st., a također propovjedi i ostavštine crkvenih djelatnika 18. st.

Za istraživanje i opis sadržajno raznolike zbirke potrebno je snalaženje u povijesti srednjovjekovne Hrvatske, hrvatske književnosti, prava i kulture kao dijela slavenske, mediteranske i europske kulture uopće. Radi tekstološke usporedbe građe konzultiran je širok krug glagoljskih spomenika iz drugih svjetskih knjižnica, kao i fototeka Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. Budući da su proučeni rukopisi malobrojni, većinom fragmentarni i loše očuvani, njihov je vjeran opis, posebice opis fragmenata, bio vrlo težak zadatak. Svestrana analiza obuhvatila je svaki tekst, njegov značaj među izvorima, paleografiju, kodikologiju i dr.: kao prvo određen je karakter spomenika koji je zatim datiran, definiran je sadržaj teksta uz navođenje njegova početka i kraja, navedene su sve rubrike spomenika, kao i tekst koji slijedi odmah iza njih, tekst je uspoređen s njemu sličnima (u izdanjima ili fotokopijama iz europskih knjižnica i arhiva).

Glagoljski tekst djelomice je transliteriran na latinicu uz čuvanje pišćeva pravopisa, razrješivanje skraćenica, emendacije. Svaki fragment opisan je i tretiran kao poseban spomenik, navedeni se početci i završetci stupaca, određeno je kojega je teksta fragment dijelom.

Time su glagoljski tekstovi Ruske nacionalne biblioteke uvedeni u znanstveni obrt i dostupni su za proučavanje povjesničara, filologa, teoretičara književnosti, tekstologa, kodikologa, stručnjaka iz bibleistike i dr.

ZAKLJUČAK

Iako povjesničarka po struci, koja je posvetila svoje prve znanstvene radove povijesti Slovačke i rusko-slovačkim kulturnim vezama, S. O. Vialova s vremenom je postala najpoznatiji ruski znanstvenik specijaliziran za hrvatsku glagoljsku pismenost. Njezine radove odlikuje žanrovska i tematska raznolikost, profesionalna filološka temeljitost i širok kulturno-povijesni vidokrug. U centru se njezine djelatnosti nalaze spomenici glagoljske pismenosti koji se čuvaju u Ruskoj nacionalnoj knjižnici, osobito u zbirci Ivana Berčića, čija je čuvarica Svetlana Olegovna bila desetljećima. Njezin rad, posvećen opisu spomenika hrvatske glagoljske pismenosti, predstavlja temelj suvremenim i budućim filološkim i lingvističkim istraživanjima, osobito digitalnima.

Svetlana Vialova i don Pavao Kero u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Sankt Peterburgu, svibanj 2015., foto: Anamarija Šindija.

IZVORI I LITERATURA:

- VIALOVA, Svetlana Genadievna, LEVŠINA, Žana Leonidovna, Vialova, Svetlana Olegovna, u spomen na znanstvenika, u: *Zbirke rukopisnih knjiga u suvremenom svijetu: pohranjivanje i proučavanje*, Zbornik članaka o rezultatima međunarodnog znanstvenog skupa Dvanaesta Zagrebinska čitanja (5. – 6. listopada 2017.), prir. Žana Leonidovna Levšina, Aleksej Ivanovič Aleksejev, ur. Žana Leonidovna Levšina i Ekaterina A. Perova, Sankt Peterburg, 2018., 425 – 447.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci*, t. 1. Opis fragmenata, t. 2. Faksimili, Zagreb, 2000.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Glagoljska verzija jednog od apokrifa o Abrahamu – ‘Smrt Abraama’, *Pomoćne povijesne discipline*, 29, Sankt Peterburg, 2005., 374 – 384.
- VIALOVA, Svetlana Olegovna, Hrvatska glagoljica, izvorna studija u povijesnom i kulturnom aspektu: Prema rukopisima Ruske nacionalne knjižnice, Disertacija u obliku znanstvenog izvješća za zvanje doktora povijesnih znanosti, Sankt Peterburg, 2003.
- ZUBKOVA, Nina Antonovna, Vialova Svetlana Olegovna, u: Zaposlenici Nacionalne biblioteke Rusije – radnici znanosti i kulture, Biografski rječnik, t. 1–4, digitalno izdanje, http://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=1548, pristupljeno 24. 6. 2020.

Andrey N. SOBOLEV, Viacheslav V. KOZAK

SVETLANA OLEGOVNA VIALOVA (1929–2015) - KEEPER AND RESEARCHER
OF THE BERČIĆ COLLECTION AT THE NATIONAL LIBRARY OF RUSSIA IN
SAINT PETERSBURG

SUMMARY

The paper presents the scientific path of Svetlana Olegovna Vialova (1929 – 2015), featured in her publications since 1961. Although a historian by profession, who devoted her first scientific works to the history of Slovakia and Russian-Slovak cultural ties, S. O. Vialova eventually became the most famous Russian scholar specializing in Croatian Glagolitic literacy. Genre and thematic diversity, professional philological thoroughness and a broad cultural and historical perspective characterize her works. In the paper, we will pay special attention to the research of the monuments of Glagolitic literacy kept in the National Library of Russia, especially the Ivan Berčić Collection. Svetlana Olegovna was its guardian for decades. Her work, dedicated to description of Croatian Glagolitic literacy monuments represents the foundation for contemporary and future philological and linguistic research, especially digital research.

Keywords: Svetlana Olegovna Vialova, Berčić Collection, National Library of Russia, Saint Petersburg.

**Fotografije s međunarodnog znanstvenog skupa
Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo
održanog u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru 26. listopada 2018.
i izleta za sudionike skupa „Kule i utvrde Ravnih kotara“, 27. listopada 2018.**

(foto: Martina Dubolnić Glavan)

Don Pavao Kero (1940. – 2018.)

Akademkinja Anica Nazor

Auditorij i sudionici skupa (Dvorana Zavoda HAZU u Zadru)

Sudionici skupa kod biste Ivana Berčića u perivoju Zavoda HAZU u Zadru

Sudionici skupa ispred ostataka zidina rimskog naselja *Asserija*

Sudionici skupa na vidikovcu Kamenjaku iznad Vranskog jezera

SADRŽAJ / CONTENTS

Predgovor	5
Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ	
O IVANU BERČIĆU I OBITELJI BERČIĆ	
ABOUT IVAN BERČIĆ AND THE BERČIĆ FAMILY	9
Zdenko DUNDOVIĆ	
ULOGA ŠIBENSKOG BISKUPA IVANA BERČIĆA (1846. – 1855.) U DUHOVNOJ I INTELEKTUALNOJ FORMACIJI GLAGOLJAŠA IVANA BERČIĆA	
THE ROLE OF ŠIBENIK BISHOP IVAN BERČIĆ (1844-1855) IN THE SPIRITUAL AND INTELLECTUAL EMERGENCE OF HIS GLAGOLITIC WRITERS	21
Tado ORŠOLIĆ	
IVAN BERČIĆ UOČI I ZA VRIJEME HRVATSKOG NARODNOG PREPORODA 50-IH I 60-IH GODINA 19. STOLJEĆA U DALMACIJI	
IVAN BERČIĆ ON THE EVE AND DURING THE CROATIAN NATIONAL REVIVAL IN DALMATIA IN THE 50S AND 60S OF THE 19 TH CENTURY	41
Tomislav GALOVIĆ	
IVAN BERČIĆ U OKVIRIMA HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE I FILOLOGIJE. PRILOG ISTRAŽIVANJU	
IVAN BERČIĆ IN THE FRAMEWORK OF CROATIAN HISTORIOGRAPHY AND PHILOLOGY. CONTRIBUTION TO RESEARCH	65
Grozdana FRANOV-ŽIVKOVIĆ	
BERČIĆ KAO ČUVAR I SAKUPLJAČ GLAGOLJSKIH SPOMENIKA	
BERČIĆ AS A KEEPER AND COLLECTOR OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS	143
Žanna LEVŠINA	
NEPOZNATI FRAGMENTI GLAGOLJSKIH RUKOPISA 14. – 16. ST. IZ ZBIRKE IVANA BERČIĆA	
UNKNOWN FRAGMENTS OF IVAN BERČIĆ COLLECTION OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS FROM THE 14 TH – 16 TH CENTURIES	185

Anica NAZOR

**PRIMJERC I TISKANIH GLAGOLJSKIH KNJIGA U BERČIĆEVOJ ZBIRCI U
RUSKOJ NACIONALNOJ KNJIŽNICI U SANKT PETERBURGU**

COPIES OF PRINTED GLAGOLITIC BOOKS IN BERČIĆ COLLECTION
IN THE NATIONAL LIBRARY OF RUSSIA IN SAINT PETERSBURG

197

Mateo ŽAGAR

ĆIRILICA U OPUSU IVANA BERČIĆA

CYRILLIC SCRIPT IN IVAN BERČIĆ'S OEUVRE

207

Ivana ETEROVIĆ

BERČIĆEVI UDŽBENICI STAROSLAVENSKOGA JEZIKA

BERČIĆ'S TEXTBOOKS IN OLD SLAVIC LANGUAGE

229

Andrey N. SOBOLEV, Viacheslav KOZAK

**O JEZIKU ODLOMKA GLAGOLJSKOG MISALA IZ 14. ST. IZ ZBIRKE RUSKE
NACIONALNE KNJIŽNICE U SANKT PETERBURGU (BERČIĆ II 36)**

ON THE LANGUAGE OF A PASSAGE OF THE GLAGOLITIC MISSAL OF THE
15TH CENTURY FROM THE COLLECTION AT THE NATIONAL LIBRARY IN
PETROGRAD (BERČIĆ II 36)

243

Marijana HORVAT, Andrea RADOŠEVIĆ

TEKST *POUKE ILI UPUTE O PONAŠANJU* IZ BERČIĆEVA ZBORNIKA BR. 5.

TEXT *POUKE ILI UPUTE O PONAŠANJU* FROM BERČIĆ COLLECTION NO. 5

253

Ivica VIGATO

**LEKSIČKE ZNAČAJKE GLAGOLJSKIH *PRAVILA SEMINARIJA ILIRIČKOGA
ILI SLOVINSKOGA* IZ BERČIĆEVE ZBIRKE GLAGOLJSKIH RUKOPISA**

LEXICAL FEATURES OF *PRAVILA SEMINARIJA ILIRIČKOGA ILI SLOVINSKOGA*
FROM BERČIĆ COLLECTION OF GLAGOLITIC MANUSCRIPTS

267

Ivana PETEŠIĆ, Sandra HADŽIHALILOVIĆ

**JEZIČNA ANALIZA PROPOVIJEDI *GOVORENJE NA MLADOI MISI* IZ FONDA
GLAGOLJSKIH TEKSTOVA IVANA BERČIĆA**

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE SERMON *GOVORENJE NA MLADOI MISI* FROM
THE COLLECTION OF GLAGOLITIC TEXTS BY IVAN BERČIĆ

281

Andrey N. SOBOLEV, Viacheslav KOZAK

**SVETLANA OLEGOVNA VIALOVA (1929. – 2015.) - ČUVARICA I
ISTRAŽIVAČICA BERČIĆEVE ZBIRKE IZ NACIONALNE KNJIŽNICE U
SANKT PETERBURGU**

SVETLANA OLEGOVNA VIALOVA (1929–2015) - KEEPER AND RESEARCHER OF
THE BERČIĆ COLLECTION AT THE NATIONAL LIBRARY OF RUSSIA IN
SAINT PETERSBURG

293

Fotografije s međunarodnog znanstvenog skupa

Ivan Berčić (1824. – 1870.) – život i djelo

održanog u Zavodu za povijesne znanosti HAZU

u Zadru 26. listopada 2018.

301

9 789533 474632

Cijena: 16 € / 120,55 kn

ISBN 978-953-347-463-2